

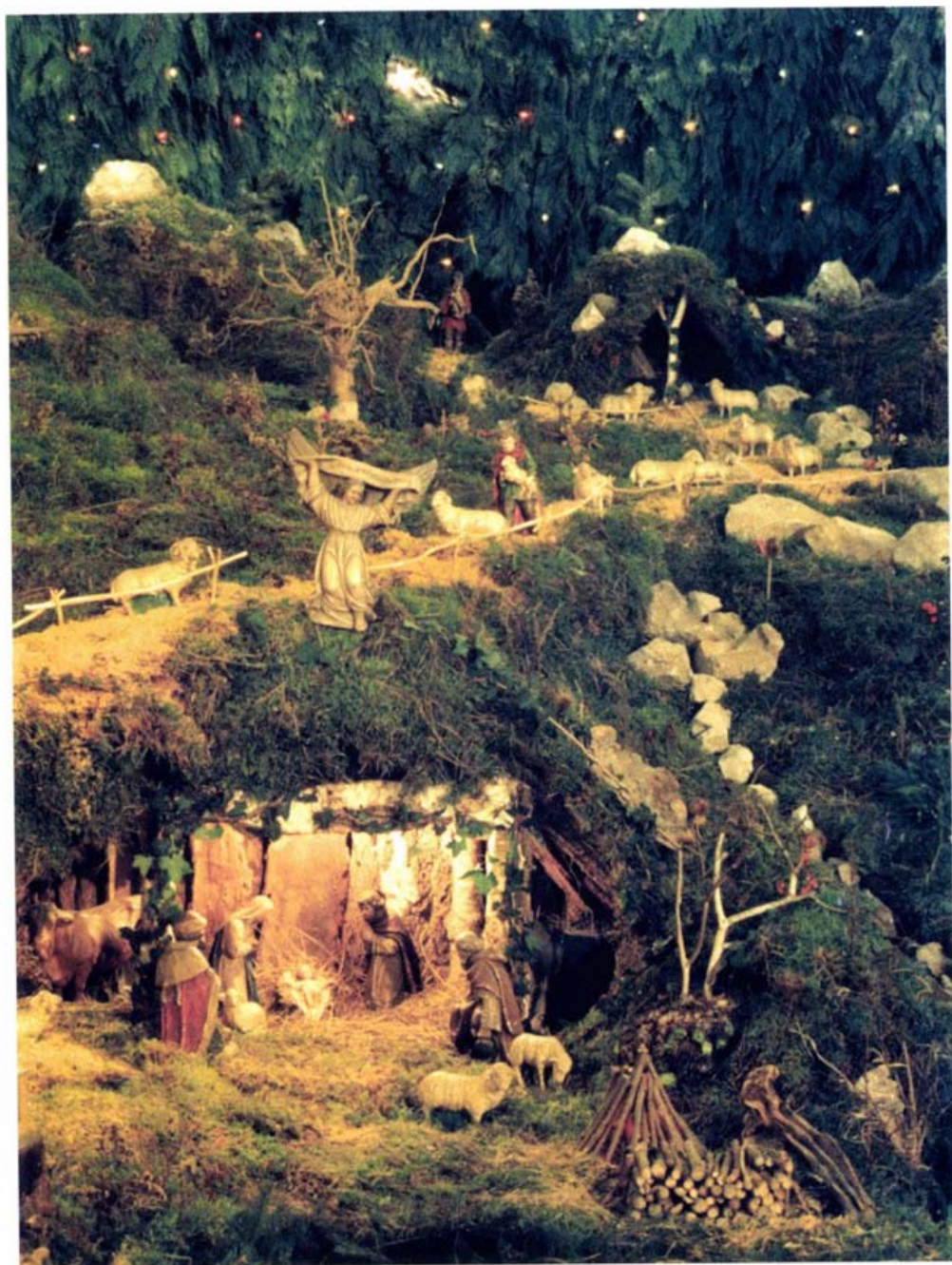
55983

93/99 Ft H79
2000/0

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXIV. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXIV. évfolyam • 6. szám
2006. december

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
vjrktf.hu/honisme.htm
INDEX 25387 E-mail:
honism@interware.hu

Megjelenik a

Nemzeti Kulturális
Örökség Minisztériuma

a

Nemzeti Kulturális Alap

a

Magyar Nemzeti Múzeum

és a

Magyar Művelődési Intézet

támogatásával, évente hatszor.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,

az egyes számok ára 396 Ft.

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletéga
1008 Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető

valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számán,
e-mailel: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.

További információ: 06 80/444-444

Nyomdai előkészítés:

Kovács Gyula
Lengyel Ágnes

•

Készült:

az ETO-Print Nyomdaipari Kft-ben
Felelős vezető: Balogh Mihály
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Balázs Arth Valéria lexikonszerkesztő, Budapest

Beke György író, Budapest

Csiszár Miklós dr. könyvtáros, tanár, Veszprém

Csorba Csaba főiskolai docens, Budapest

Danis Ferenc ny. iskolaigazgató, Ipolyság

Dankó Katalin dr. múzeumigazgató, Sárospatak

Dukrét Géza tanár, Nagyvárad

Fabinyi Gáborné helytörténész, Orosháza

Frankovics György dr. néprajzkutató, Pécs

Hála József néprajzkutató, Budapest

Halász Péter főtanácsos, Budapest

K. Kovács László dr. etnográfus, Budapest

Kazinczy Ferenc dr. mérnök, tudományos tanácsadó,
Stockholm

Kováts Dániel dr. ny. főiskolai tanár, Szeged

Laczkó Mihály dr., ny. alezredes, Budapest

Lászó József ny. pedagógus, Keszthely

Lukács László dr. néprajzkutató, Székesfehérvár

Sallai József dr. ny. főiskolai tanár, Nyíregyháza

Sárkány Viola tanár, Budapest

Sebestyén Kálmán dr. történész, Budapest

Selmezi László dr. muzeológus, Budapest

Simor Ferencné dr., Bokody Éva tájházvezető,
Siklós

Székely András Bertalan dr. főtanácsos, kisebbségi
referens, Budapest

Tankó Gyula ny. iskolaigazgató, Gyimesközéplek

Tóth Béla Ferenc ny. iskolaigazgató,
Mezőnagymihály

Udvarhelyi Nándor geológus, Miskolc

Végső István történész, Kiskunhalas

Wagner János ny. tanár, Budakeszi

Zika Klára szerkesztő, Budapest

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteletdíjukról.

Az első borítón a Vörs-i Betlehemes,
Futó Péter alkotása és felvétele,
a hátsó borítón Cséppányi-Fürjes László képe látható.

2006 DEC 14.

TARTALOM

Az 1956-os forradalomra és szabadságharcra emlékezünk!

„Az Isten fordítsa tekintetét reánk, a mi népünkre, hazánkra!” (K. Kovács László)	3
„Velünk, vagy ellenünk?” (Wagner János).....	21
1956 októbere egy csángó fiú szemével (Dr. Laczkó Mihály)	25
Az 1956-os forradalom hatása a Kárpát-medencében (Zika Klára)	31
1956 a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen (Sebestyén Kálmán)	35
Vesztégtár a jugoszláv nagykövetségen (Frankovics György)	37

ÉVFORDULÓK

Kétszázötven éve született Horváth Péter a jászkunok első történetírója (Selmeczi László). 45	45
Ötven éve hunyt el Husvéth Lajos festőművész (Balázs-Arth Valéria)	48

ISKOLA ÉS HONISMERET

Süttő András: Orbán Balázs kapui	52
A múlt honismereti kincseinek éltetése a mában (Csorba Csaba).....	54
Ismerd meg a Kárpát-medencét! (Zika Klára).....	58

HÍREK

A Honismeret szerkesztőbizottságának ülése Dunakeszin (Hála József).....	59
--	----

HONISMERET ÉS EURÓPA

Honismereti egyesületek Svédországban (Kazinczy Ferenc)	60
Az „1956-os Magyar Antikommunista Forradalom útja” az albániai Shkodrában (Fabinyi Gáborné).....	68

HAGYOMÁNY

Karácsonyi jászoltisztelet (Lukács László).....	70
Karácsonyi maszkurázás Gyimesben (Tankó Gyula)	72
Csicsonkázás. Süttő András emlékezetére (Zika Klára)	77

TERMÉS

A mezőkeresztesi csata, 1596. (Tóth Béla Ferenc)	78
Ceglédi izraeliták a zsidóüldözés árnyékában (Végső István)	82

KRÓNIKA

A hetvenöt esztendős Tolnay Gábor köszöntése (Halász Péter).....	88
Csorba Csaba hatvanesztendősi! (Kováts Dániel).....	89
Balassa Iván-emlékéremmel kitüntettek	
Dr. Filep Antal (Dankó Katalin).....	91
Dr. Viga Gyula (Kováts Dániel)	92

XII. Partiumi Honismereti Konferencia (<i>Dukrét Géza</i>).....	94
Tanulmányút és konferencia a magyar Holttengerért (<i>Székely András Bertalan</i>)	96
A Bocskai-kripta avatása és a Bocskai-díjak átadása (<i>Sárkány Viola</i>).....	99
Októberi „jeles napok” a Nagytótfalui Tájház rendezésében (<i>Simor Ferencné</i>)	101
Ipoly-napok Ipolyságon (<i>Danis Ferenc</i>).....	102
<i>In memoriam</i>	
Nagy Olga halálára (<i>Beke György</i>).....	105
Kerékgyártó Adrienne (<i>Dr. Simor Ferencné Bokody Éva</i>)	107

KÖNYVESPOLC

Száműzöttek a Hortobágyon (<i>Dr. Sallai József</i>)	109
Keszthely város emléktáblái és köztéri alkotásai (<i>László József</i>)	110
Hornok Ernő: Verespatak (<i>Udvarhelyi Nándor</i>).....	111
Márkusné Vörös Hajnalka: A barnagi kálvária – Der Kreuzweg von Barnag (<i>Dr. Csizsár Miklós</i>)	113
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	114
A 2006. ÉVFOLYAM TARTALOMJEGYZÉKE	119

*Minden kedves olvasónknak
békés, áldott karácsonyt
és boldog újesztendőt kíván*

a Szerkesztőbizottság

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbéget jelent, s a korrektúra megtakarításával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat hajlékony (floppy) lemezen vagy CD-n küldik el számunkra. Ezeket azonban csak magyar ékezetekkel ellátva és (a tördelés számára leginkább megfelelő) WORD rtf-kiterjesztésű formátumban tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentse. Akár lemez, akár e-mail esetén, cikket csak pontos névvel és címmel ellátva tudunk fogadni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Magiszter” Könyvesbolt
(1053 Bp. V., Magyar u. 40. Tel.: 1-327-7796)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12. Tel.: 1-311-2241)

„Az Isten fordítsa tekintetét reánk, a mi népünkre, hazánkra!”

Keszi Kovács László¹ naplója, 1956. október 23.–1956. december 31.

Budapest, 1956. október 23.

Ma délben már nagyon zsbongott a nép a menzán². A belügyminiszter nem akarta engedélyezni az ifjúság nagygyűlését, amit a Lengyel-Poznani dolgokkal kapcsolatban akartak rendezni. Ma is szóba kerültek a pontok, 14 pont! A Szegeden megalakult MEFESZ ennél többet, 16 pontot csinált. A pontok között van: vonják ki az orosz csapatokat; magyar egyenruhát; mi van az uránnal?; hozzák nyilvánosságra a külkereskedelmi szerződéseket; március 15-e és október 6-a legyen nemzeti ünnep; töröljék el a beszolgáltatásokat; Nagy Imre alakítson kormányt; lépünk ki a Varsói paktumból; mondják ki Magyarország semlegességét; vizsgálják felül a politikai és gazdasági pereket; egyenlőségen alapuló magyar – szovjet barátságot; teljes sajtószabadságot, szabad választást, amelyben részt vesznek a Népfrontban tömörült pártok; munkás autonómiát; emeljék a béreket stb.

Na, ezek elég vérmes követeléseknek látszanak. A diákság egy része kételkedett is, hogy okos dolog-e? [...] A menzán és az egyetemen tartott gyűlésen, sok katonatiszt volt jelen. Én láttam egy őrnagyot is, vagy alezredest, ha nem tévedtem; ezek a Zrínyi Akadémia tisztjei voltak. Azok biztatták a diákokat, hogy ne hátráljanak, ők, a katonák, a diákság mellett vannak. Sajnos én nem vehettem részt a gyűlésen, mert a szemináriumunkban Hoffmann Tamással³ tartottunk volna filmvetítéses előadást „Az istenmezei irtásos gazdálkodásról”. De a forró hangulat a diákokat magával ragadta. Némelyek, Kiss Gabi⁴, Mándoki Laci⁵, Csalog Zsolt⁶ feljöttek ugyan érdeklődni, hogy megtartjuk-e az előadást. Tőlük értesültem a gyűlés hangulatáról és a pontokról. Elbeszélésükből s a magam, ebédnél szerzett tapasztalataimból azt szűrtem le, hogy nincs sok esélye a mi előadásunknak, már csak azért sem, mert Hoffmann nem volt sehol.

Majd jött Molnár Balázs⁷, ő is elmondta tapasztalatait. Közben az ablakomból⁸ néztem a Petőfi szobor környékét – az idő négy felé járt. Gyülekeztek ott lenn az egyetemisták. Majd hí-

¹ Keszi Kovács László (Polgár 1908. 03. 03.) etnográfus, a néprajztudomány kandidátusa. Tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetemen, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen, valamint a Helsinki Egyetemen végezte. Dolgozott Teleki Pál egyetemi belső szemináriumában (1931–1934), Györfy István tanársegéde (1934–1939), a Néprajzi Múzeum múzeológusaként megszervezte az Ethnológiai Adattárát (1939), a Kolozsvári Egyetem tanára, az Erdélyi Tudományos Intézet néprajzi osztályának vezetője (1940–1944), a Teleki Pál Tudományos Intézet munkatársa; a Néptudományi Intézet tanára (1944–1946), a szegedi egyetem magántanára (1948–), az MTA önálló tudományos kutatója az ELTE Néprajzi Intézetén (1950–1967), az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának tud. főmunkatársa (1967–1973). Az MTA Néprajzi Bizottságának tagja (1950–1996), a néprajzi filmbizottság elnöke (1971–1996), az Ethnographia szerkesztője (1957–1972). A Magyar Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagja. – Kéziratban megőrzött naplója Hála József közvetítésével jutott szerkesztőségünkhöz, amiért ezen a helyen is köszönetet mond – a szerkesztő.

² Az ELTE Bölcsészkarának Piarista közben lévő épülete.

³ Hoffmann Tamás (Bp. 1931. 05. 29.) etnográfus. 1956: az ELTE múzeológus-néprajz szakos aspiránusa.

⁴ Kiss Gabriella – 1956-ban valószínűleg néprajz szakos egyetemi hallgató, az 1960-as években a Néprajzi Múzeum Fotó- és Diatárában dolgozott.

⁵ Mándoki László (Bp. 1935. 04. 17.–Pécs 2000. 01. 6.) etnográfus. 1956: ELTE BTK hallgatója.

⁶ Csalog Zsolt (Szekszárd 1935. 11. 30.–Bp. 1997. 07. 18.) etnográfus, régész, szociográfus, író. 1956: ELTE BTK hallgatója.

⁷ Molnár Balázs (Komádi 1914. 07. 10.–Bp. 1989. 12. 01.) történész. 1956: Néprajzi Múzeum munkatársa.

⁸ A Néprajzi Intézet a Bölcsészkar épületének Dunára néző frontján, a IV. emeleten volt.

re jött, hogy mégis engedélyezték a gyűlést. Erre én azt mondtam a jelenlévőknek: „Nem lesz előadás. Az irtásos gazdálkodást ma ott lenn, az utcán fogják gyakorolni, legjobb, ha arra figyelnek, legalább szemtanúi lehetnek, hogyan alkot a történelem.”

Ezután én magam is lementem 4. emeleti szobámból a Petőfi szoborhoz. Amikorra leértem, már elég nagy tömeg volt a téren. A Petőfi szobor talapzatán Sinkovics Imre színész olvasott fel részleteket Batsányi forradalmi műveiből. Hatásosak voltak az egykori igék, de a tömeg fejelemzett lelkesedéssel figyelt. Én a tér sarkáig, szemben a szoborral, jutottam el. Történészek: Makkai Laci⁹, Bartha Pista, I. Tóth Zoltán¹⁰, Benda Marci¹¹ stb. voltak ott. Megveregettem hátulról Makkai Laci vállát: „Na filozok, történészek, jól ide figyeljete, így alakul a történelem.” [...] A fiúk hátrafordultak, nevettek, Sinkovics tovább mondta Batsányi szavait és egyre gyűlt a nép is. Egyszer csak ott volt az egész Bölcsészkar, vagy talán az egész ELTE. Nagy transzparenszel álltak ott a diákok. Ott láttam Kardos Tibor¹² dékánt, I. Tóth Zoltánt, Ortutay¹³ és sok prof.-ot.

Keszi Kovács László 1956-ban

Amikor itt elég volt az ünneplésből, a tömeg szép rendben, az Egyetem táblája vezetésével elindult a Tanács körúton végig a budai Bem szoborhoz. A tömegből Csermák Géza¹⁴ vetődött mellém. – Na gyere – mondtam, menjünk mi is, de ne a tömegben, hanem a gyalogjárón, hogy jobban láthassuk, mit mivel a tömeg és hogy reagál arra a város. Így is lett. Mi a gyalogjárón haladtunk, a tömeg rendben az úttesten.

Megfigyeltük, hogy a profok egy része el-elmaradozott az élről. Nem igen érezték ott jól magukat a hazafias hangulatú dalokat éneklő menet élén. A Madách téren már nem láttam, Ortutayt sem.

Amikor úgy a Bazilika tájára értünk, már gyakori volt, hogy az ablakokból kilengtetett nemzeti zászlókból kivágták az új „címet”, és elégették. Csupa lyukas zászlót lengetett a szél utcahosszat.

Mi is betértünk Csermákkal egy kis Röltex boltba, hogy kokárdának nemzeti színű szalagot vegyünk. Néhány nő, nagyoobrszét zsidó nők, vezette az üzletet. Megvettük a szalagot, vagy egy jó métert. Elkészítettük a kokárdáinkat is; fel is tűztük ott helyben. Amikor kifelé tartottunk az üzletből, az egyik zsidó nő megkérdezte:

⁹ Makkai László (Kolozsvár 1914. 07. 11.–Bp. 1989. 12. 01.) történész. 1956: az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa.

¹⁰ Tóth Zoltán, I. (Versec 1911. 08. 11.–Bp. 1956. 10. 25.) történész. 1956: ELTE népi demokratikus országok tanszékének vezetője.

¹¹ Benda Kálmán, marcziñfalvi (1913. 11. 17. Nagyvárad–Bp. 1994. 03. 13.) történész, gyűjteményigazgató, barátai nemesi előneve szerint Marcinak szólították. 1956: a Dunamelléki Református Egyházkerület levéltárosa.

¹² Kardos Tibor (Bp. 1908. 08. 2.–Bp. 1973. 12. 19.) irodalomtörténész, filológus. 1956: az ELTE nyelv- és irodalomtudományi kar dékánja.

¹³ Ortutay Gyula (Szabadka 1910. 03. 24.–Bp. 1978.. 03. 22.) etnográfus, kultúrpolitikus. 1956: az ELTE folklór tanszék vezetője, egyetemi tanár.

¹⁴ Csermák Géza (Bp. 1926. 08. 11. – Dél-Franciaország 1976. 06. 23.) jogász, etnográfus. 1956: a Néprajzi Múzeum munkatársa. 1956-ban emigrált, a Musée de l'Homme kutatója, majd több amerikai és kanadai egyetem tanára.

– Nem lesz ebből baj? Jaj, jaj, mi ez, nem lesz ebből baj?

– Miért? Mi lenne? A magyar nemzeti színeket csak szabad viselni – válaszoltam én, úgy téve, mintha a kérdést a mi kokárdánkra érteném, s nem a kinti eseményekre. A nő, ezt látva ideges aggodalommal figyelt ki az utcára, ahová mi is kiléptünk. A tömeg egyre szaporodott és az ablakok mindenütt tömve voltak emberekkel.

A Margit hídon át érkezünk meg a Bem-szoborhoz. Ott akkor már elég nagy tömeg volt. De mi Csermákkal még bejutottunk a térre, ahol Bessenyei Ferenc színész szavalt valami járműből alakított emelvényen. Majd Veres Péter¹⁵ [utólagos betoldás: „Ki itt a felelős rendező – kérdezte –, hogy az Írószövetség nevében szót kérjek?” (Na Péter, te se tudod mi a forradalom, véltem én)] beszélt hosszán – azt sem tudom mit – annyira nem arra figyeltem, hanem azt néztem, mit csinálnak a szemben lévő Külügyminisztérium és a jobbról lévő – azt hiszem ÁVÓS laktanya ablakaiban. A Külügyminisztérium ablakaiban és erkélyein lévő kintűzték a nemzeti zászlót és kivágták belőle a „Rákosi címet”. A laktanya tetején két helyen is felhúzták a cserepet és a lyukakon egy-egy géppisztolyos katona bújt ki. Figyeltek. De az ablakok ott is látható emberrel. A tömeg szemmel tartotta és ráhatásával „nyomta” ezt az épületet. De amikor [...] kintűzték a nemzeti zászlót a tömegben éljenzés tört ki.

Közben a Műegyetem felől beérkeztek a műegyetemisták és teherautókon munkások nagy tömegei. Hat óra felé is lehetett már az idő, amikor a tömeg elindult a Parlament-térre, a Kossuth térre. Mi Gézával ismét a gyalogjárón haladtunk át a Margit hídon. A tömeg széles folyamban ömlött az úttesten.

A Kossuth-téren már rengeteg ember volt, amikor mi odaértünk. Mi Gézával az Alkotmány u. torkolatánál állapodtunk meg, kívül a villamos síneken. Már sötétedett. A nép egyre gyűlt. Követelték, hogy Nagy Imre jelenjék meg a Parlament erkélyen. De helyette Erdei Ferenc¹⁶ jelent meg. A sokaságon a nem tetszés moraja futott végig. És nyomban elutasította Erdeit. Erdei el is tűnt, de Nagy Imre nem jelent meg. Közben felgyulladtak a lámpák. Kigyúlt a vörös csillag is a parlament kupoláján. Ezt látva a tömeg követelte [...] De nem tudták, vagy nem akarták eloltani.

A tömeg egyre gyülekezett. Teherautók furakodtak be a tömegbe. Zsúfolásig teli voltak ezek a teherautók fiatal munkásokkal. Sok katona is volt a téren, úgy elszórva a tömegben, tiszték és legénységi állományúak, mind fegyvertelenül. Itt is, ott is, tépték le a katonák a Rákosi címeres sapkarózsákat és nemzeti színű kokárdát tűztek helyébe. Mi is felszabdaltuk és szétosztottuk Gézával maradék szalagjainkat.

Az autók egyre-másra érkeztek. Mindegyikén munkásfiatalok voltak. Egy-két autóra felkapaszkodtam, hogy lássam, mi van a munkások lába előtt, miért állanak úgy a kocsiban. Ládákat és egy-két padot láttam. Fegyvert nem tudtam kivenni, pedig a tömegben már mondogatták, hogy „ha nem oltják le a vörös csillagot, a csepeliek lelővöldözik”.

Meglepo volt, hogy az egész délután folyamán, úgyszólván nem láttunk rendőrt. Mintha a föld nyelte volna el őket.

A tömeg egyszer csak úgy határozott, hogy a Rádióhoz vonul, és ott beolvassa az ifjúság szerkesztette pontokat. Nyomban meg is indult a tömeg a Rádió felé. Egy része pedig a Városligetbe, a Sztalin-szoborhoz. Mi Gézával a Rádióhoz igyekeztünk. Szokott módon, most is a gyalogjárón haladtunk. A tömeg egymásba karolva – falán 20-an is egy sorban – az úttesten vonult. A városház előtt munkásifjak (nők, férfiak) nagy csoportja mellett igyekeztünk előre. Az ifjak részben énekelve, részben jelszavakat kiabálva, de rendben, fegyvelmezetten vonultak. A jelszavak ezek voltak:

„Nem állunk meg félúton, Rákosi Gerő pusztuljon!”

„Rákosit a Dunába, Nagy Imrét a kormányba!”

„Aki magyar velünk tart!” stb., stb.

[Utólagos betoldás: „Azt kérdezik Pesten, Budán, hova lesz a magyar urán?”]

¹⁵ Veres Péter (Balmazújváros 1897. 01. 06.–Bp. 1970. 04. 16.) író, politikus. 1956: a Magyar Írók Szövetségének elnöke.

¹⁶ Erdei Ferenc (Makó 1910. 12. 24.–Bp. 1971. 05. 11.) szociográfus, agrárközgazdász, politikus. 1956: a minisztertanács elnökhelyettese, az 1956. november 3-án a szovjet hadsereg kivonásáról Tökölnön tárgyaló magyar küldöttség tagja.

Igyekeztünk, sebes loholásunk azonban hiába valót volt, mert a rádió épületét a nagy tömeg miatt már nem közelíthettük meg. Csak a Puskin u. és a Bródy S. u. sarkáig verekedhettük előre magukat. Tengerek nép tolongott már akkor a rádió körül. Egy ideig ott szorongtunk, de se nem láttunk, se nem hallottunk semmit. Úgy tűnt, semmi sem történik. Amíg ott álltunk csak egy mentőautó igyekezett a Múzeum kert felől a rádió felé. Lassan jutott előre, pedig a tömeg, amennyire tehetett utat nyitott neki.

Elunván itt a hiábavaló tolongást, kivontuk magunkat a tömegből a Rákóczi út felé. Géza úgy határozott, hogy elmegy a Sztalin szoborhoz, megnézi, ott mi van. Én pedig igyekeztem haza, mert ma Magda az erdélyiekkel moziba ment, az Urániába a „Hannibál tanár úr” c. filmet megnézni. Magdáék úgy határoztak, hogy időnként, ők Erdélyiek közös mozilátogatásokat szerveznek. Ez volt ma is soron. Miértis nekem haza kellett jönnöm, hogy a gyerekekre vigyázzak.

Az eseményeket most már csak telefonon keresztül tudom kísérni. Mert a Rádió nem mond semmit. Gerő ugyanis, alighogy hazaérkeztem, beszédet mondott a rádióban. A beszéd orcátlanul pimasz hangú volt. Sértegetett és fenyegetett. Észrevehetően nem fejezhette be. Valami történhetett. A nép vetett véget talán, Gerő pimasz beszédének? Lehet. Én mindenesetre felhívtam telefonon Fetti Nándort¹⁷, hogy ő mit tud? Nem tudott ő sem semmit, csak azt, hogy a Sztalin szobrot döntögetik és a Gellért Szálló előtt lévő szovjet emlékműről is leverték a sarló-kalapácsos jelvényt. Majd Hajdú Pétert¹⁸ hívtam fel, hátha ő többet tud. Csak azokat erősítette meg, amit Fetti Nándortól is hallottam.

Még néhány telefonhívást bonyolítottam le, de nem tudtam meg többet, csak azt, hogy a rádiónál „talán volt valami”. Hogy mi, az nem derült ki. Csend volt. Ma szép napos volt az idő, kellemes volt az éjszaka is. Kinyitottam az ablakot és hallgattam az éjszakát¹⁹. A város a szokott képet és zajt mutatta. Lövéseket nem hallottam. Az után jövő-menő emberek azonban izgatottabbak voltak, mint máskor.

Én is izgatottan várom, mikor és mi hírekkel jön már Magda haza! Kezdek nyugtalan lenni!

Na végre Magda is megjött. Már éjfél is volt. Magda azt mondja a rádiónál tűzharc volt az ÁVÓ-val. Halottak vannak. Az ÁVÓ lött először. Az ÁVÓ mentőkocsikon vitt be erősítést a rádióba, úgy szökött meg onnét Gerő is. A tömeg aztán feltartóztatta a mentőkocsikat és azokban fegyvert, löszert talált. A hangulat forró és feszült, izgatott volt bent a városban, mondja Magda. A villamosokon is hazafias tüntetések voltak. Egyebet nem látott, nem hallott, nem tapasztalt. És innét az ablakból sem hallani semmi zajt a város felől. A lámpák égnek, égnek Budán is. Az utcán egy-két ember halad a szokott módon. A külföldi rádiókat nem tudjuk ma fogni, a hazai pedig már nem ad. Elmúlt éjfél. – Na holnap majd megtudjuk mi történt, hogy történt. – Az Isten fordítsa tekintetét reánk, a mi népünkre, hazánkra! Elég volt már a bajból, félelemből, pusztulásból, nyomorból!

Budapest, 1956. október 24.

Ma arra ébredtünk, hogy a rádió nem a szokott műsort adta. A tegnap esti hangulatot szinte el is felejtettük, pedig Magda már azzal a hírral jött haza, hogy a rádiónál véres harcok voltak. Az ÁVÓ mentőkocsikon vitt be erősítést a rádió épületébe, ugyanúgy löszert is. Hogy mennyi lehetett ott a halott, azt senki sem tudta. A hangulat az este már nagyon forró volt; és amikor 1/2 12 körül Magda az Uránia Moziból hazafelé tartott, a Szabad Nép székháznál is volt valami mozgás. Ezzel feküdtünk le az este.

Ma meg azt mondja a rádió, hogy „felelőtlen elemek” megszálltak fegyveresen néhány középületet. És hogy a kormány ura a helyzetnek. Az idő ködös. Távolról tompa döröjek. Figyeljük a várost és hallgatjuk a rádiót. A helyzet zavaros. Senki sem tud semmit. Telefonálok az ismerősöknek, de ők se tudnak többet. Kérdezzük a városból jövő embereket: azt mondják, hogy többfelé harcok, de járkálni lehet. Oroszokat láttak a Kálvin-téren is tankokkal. Álltak, a tornyok nyitva voltak. A nép dobálni kezdte őket, mire az egyik tankból kézigránátot dobtak

¹⁷ Fetti Nándor (Acsád 1900. 01. 07.–Bp. 1971. 05. 17.) régész. 1956: a Malomszerelő és Gépjavító Vállalat munkatársa. 1956: a miskolci Herman Ottó Múzeum munkatársa.

¹⁸ Hajdú Péter (Bp. 1923. 12. 27.–Bp. 2002. 12. 19. nyelvész. 1956: az MTA Nyelvtudományi Intézetének osztályvezetője.

¹⁹ K. Kovács László akkor a Százados út 30/b. szám alatt lakott.

ki. Több súlyos sebesülés. – Mondják, hogy a Rádiót a felkelők elfoglalták. A „felkelők” fiatal munkások és diákok. A fegyvereket a rendőrségtől „szerezték”, és azzal „megnyitották” a fegyverraktárakat is. A Kálvin-téren már tegnap éjjel osztottak fegyvereket. A rádiónál kemény harcok voltak. Ott az ÁVÓ keményen védekezett, sok halott volt, még több sebesült. A felettünk lakó Némethné kisebbik lányát is golyó érte a torkán – szemben a Bródy S. utcával a Múz. körúton egy 1. emeleti ablakban – meghalt szegény kisgyerek, lehetett úgy 10-12 éves. A rádióban felszólítják a „fegyveres felkelőket”, hogy hagyják abba a harcot. Nem sok foganatja van ennek a felszólításnak. Az ellenállás fokozódik és terjed. Telefonon érdeklődöm az ismerősöknél és ismeretleneknél a város különböző pontjain. Így kiderül, hogy a rádió, illetve a kormány állításai, hogy itt, vagy ott már beszüntették a harcot, valótlanok. Vagy nem is volt ott semmi – Pl. a Ráday utcában, a Lánchíd főnél – vagy egyáltalán semmi jel, hogy a felkelők letették volna a fegyvert.

Feltűnő, hogy semmi hír a katonaság bevetéséről. Valami ÁVÓS páncélosok mozogtak a rádió körül, de azok se értek el semmit – mondják a telefon másik végén vad idegenek. Hol van hát a katonaság? Hol van a jól felfegyverzett ÁVÓ páncélos alakulat? Mert az, amit az ÁVÓ tesz: fedezékből való orvlövészet! Itt s ott is belelöttek gyorstüzelő fegyverekkel a tömegbe. Feltűnő az is, hogy minden közmű működik. Még a villamosok és autóbuszok is járnak kint a külvárosokban. Csodálatos, hogy működik a telefon! Mi lehet ennek az oka? A felkelők ellenőrzése alatt lenne minden központ? Vagy az ÁVÓ szándékosan működtetné, hogy lefigyelje a katonaság. Ezt alig lehet elképzelni. De akkor mi van? Rettenetesen szeretnék bemenni a városba, de Magda nem enged. [...] se tanácsolják. Általában mindenütt áll a munka! Az emberek vagy otthon ülnek, vagy le-le mennek utcára és kérdezősködnék, tanakodnak. Senki sem tud semmit. Azt sem, hogy kik harcolnak. Sokan azt sem, hogy ki és mi ellen. Egyet tudnak csak, azt, hogy valami rettenetes csoda történt. A félelmetes, a kikezdehetetlen Orosz-kommunizmust meg lehetett fegyverrel támadni. És hogy ezt eddig a legjobban éppen az orosz katonai alakulatok tűrik. Egyelőre csak az ÁVÓ harcol a felkelőkkel. Az ÁVÓ, ez a mindenre elszánt szervezet, amit buta, vagy becstelen, morálisan nulla, de jó magyar fiúkból, volt nyilasokból, svábokból, tótokból szervezett a moszkovita Rákosi-zsidó önkény. Ez a testület a létét védi most a rákosista-sztalinista Gerő klikkel együtt. – De miért hagyják ezt az oroszok? Mi a céljuk? Mégis igaz lenne, hogy ők adtak szabad kezet Nagy Imrének a sztalinisták minden eszközzel való letörésére, félreállítására? Hogy ez az egész egyenes folytatása a Rajk-rehabilitásnak? Mit akarhatnak az oroszok? Hiszen ők is tudják, mi folyt a Petőfi Körben. Engedélyük nélkül az nem is létezhetett volna! Látták az ifjúság mozgolódását, hiszen a Petőfi Kör, az intellektüeleket egybefogó kör is a DISZ keretében létesült. Látniuk kellett az egyetemi ifjúság mozgolódását, a Szegeden megalakult MEFESZ-t. Hallhatták, hogy egyre több hang követeli a többpártrendszer visszaállítását. Tudniuk kellett, hogy ez hová vezet. Hogy ez végét jelenti az egypárt-diktatúra, a kommunizmus rendszerének. Ha én, és sokan mások ezt tudjuk, látjuk, mennyivel jobban kell, hogy tudják, lássák ezt az orosz politikusok, az itteni orosz helytartók! De ha látják, tudják, akkor miért engedik a fegyveres felkelést? Az máris világos, hogy a közhangulat az ÁVÓ ellen – a Moszkovita-Sztalinista rendszer ellen – van. De ez már egyenlő a kommunizmus elutasításával, a nemzeti függetlenség megszerzésével! Miért van hát, hogy az oroszok ezt mégis hagyják? Mi van ennek a hátterében? Mert valaminek lenni kell, valami többnek, messzibb célnak, mint a Gerő és klikkje eltávolítása és Nagy Imre csoportjának az uralomra juttatása. Mert azt nem lehet látni, hinni, hogy az oroszok itt akarnák hagyni Magyarországot. Azt nem így tennék. De távolabbi politikájuk sem erre vall. Mi hát akkor ez a fegyveres felkelés, az a forradalom? Mert ez már forradalom, amiben a rendőrség és a katonaság is részt vesz. Bizony. Ezek homályos dolgok. És ezt érzik barátaim is. Ők is mind otthon ülnek és tanakodnak, várnak, figyelik az eseményeket. Sok telefonbeszélgetés után és a környékbeli értelmiségiek megfigyelése alapján azt látom, az értelmiség nem vesz részt ebben az akcióban! Ez pedig nagyon fontos dolog. Sőt, döntő dolog! Döntő, mert nem lehet egyetemes nemzeti vállalkozás, hiába értünk vele egyet. És nem is lesz vezetősége ennek a vállalkozásnak. Kik legyenek? Az egyetemisták, a munkások? Akármilyen tisztességes és jószándékúak legyenek is, ilyen feladatra képtelenek. A Petőfi Kör ideologizáló irófélei túlságosan zavarosak egy nemzeti forradalom megszervezésére, végigharcolására és az új rend kimunkálására. Mégis kik állnak hát a felkelés mögött? Mi semmit sem tudunk a szervezkedésről, még a célokról sem. A pontok még nem célok. Azok csak eszközök, taktikai fogások,

úgy, mint Petőfiék idejében is volt. Félt, hogy ez is olyan hebe-hurgya forradalom, mint Petőfiéé volt! Valahogy ezt érzem, ez a véleménye barátaimnak is. De úgy látszik, ez a véleménye minden értelmiséginek, mert mindenki itthon ül és vár, tanakodik. Beszéltem képzett katonákkal is, de De a magam véleménye is az, hogy katonailag – ha az oroszok kilépnék a tétlenségből – teljesen képtelen a győzelemre ez a forradalom. Képtelen, még akkor is, ha az egész nép a forradalom oldalán áll. Nincs elég fegyver, nincs elég tartalék élelem stb. Ez a forradalom – sajnos – nem számította ki a maga idejét, ezért az értelmiség nem áll mellé tevőlegesen; a deklasszált elemek is kevesen vannak és sokkal józanabbak, sokkal óvatosabbak, megfélemlítettebbek, hogysem beleavatkoznának a hatalom eddigi urainak civakodásába, amely civakodás addig fog tartani, amíg az oroszok meg nem sokallják.

Akárkivel beszélnek, mindenki remél, belülről örül – az aggodalmon is átütően örül –, hogy talán mégis csoda van készülöben, és a sok borzalomnak most vége kezd lenni. Mindenki, még a legegyszerűbb munkásember is, szinte kicserélődött, megváltozott. Mindenki testvérének érzi a másikat. Mindenki nagyon óhajtja, reméli, hogy most valami új, valami emberibb, igazabb világ kezdődik, de hogy hogyan, kik által, mi módon? Azt senki sem – én sem – tudja. Legalábbis én nem láttam senkit, aki indult volna befelé a városba, a „harcterekre”, hogy ott harcoljon. Mindenki itthon van. A MAVAG-ból és az Északi Főműhelyből is hazajöttek a munkások. Áll ott is a munka. Nem tudnak semmit. Csak tanakodnak ott is az emberek. De a hangulat ott is megváltozott. A kommunisták alig mutatkoznak, de azokra se tettek egy szó megjegyzést sem, akik ott voltak. Én úgy látom az emberek elbeszéléséből és magatartásából, hogy nincs gyűlölet az embereken a pusztán kommunisták iránt. De feltűnő az is, hogy senki, még csak ki sem ejti, hogy zsidó. [...] Most aztán itt van a forradalom. Itt van a zűrzavarával, fejtelenséggel, valódi cél nélkül. Mert az igazi cél, amit mindenki óhajt: a független szocialista demokrácia (én és barátaim ennél jobbat, többet nem óhajtának) a legirrealisabb cél. Én nem hiszek abban, hogy az oroszok itt hagynának bennünket. Akkor pedig hol a függetlenség?! Magyarország lépjen ki a Varsói Paktumból és legyen semleges állam. Ez lenne az egyedül okos tett és cél. Természetesen továbbra is együttműködnénk gazdaságilag az oroszokkal éppúgy, mint a nyugati államokkal. Félt, hogy nem arról van szó, hanem a sztalinista és Kruscsov-i irányzat (Nagy Imre) harcáról. Akkor pedig okosabb ülni a textilen és várni mi lesz.

Bentről jöttektől hallottam délután, hogy a rádiót még mindig nem foglalták el teljesen a felkelők. Sok halotról beszélnek. Azt is mondotta telefonon az egyik ismerősöm, hogy Mándoki László tanítványunkat is lelőtték az ÁVO-sok a Rádiónál. Hogy meghalt-e, vagy csak megsebesült, nem tudják. – Nem tudom, mi van a Nemzeti Múzeummal. Egyesek azt mondják, hogy az is megrongálódott. Hogyan, miben, nem tudni.

Hallgattam a külföldi rádiókat: óriási a hatás. De pontos képet – hogy kik ki ellen és miért harcolnak –, nem lehet alkotni. Általában a magyar nép forradalmáról beszélnek. Igaz lenne? A Szabad Európa Rádió úgy beszél, mintha a helyszínről tudósítana. Az mindenesetre bizonyos, hogy ma délután már a komolyabb rádiók is azt jelezték, hogy az orosz tankok is beavatkoztak. Az itteni követségek jelentései zavarosnak és a kormányra nézve katasztrofálisnak mondják a helyzetet. A kommunista pártközpont azt sem tudja, mit tegyen. Államvezetés már alig van. A rendőrség semmit sem tesz. A katonaság is passzív, sehol sem avatkozott még be, csak az ÁVO működik mindenütt a forradalmi csoportokkal szemben. – A forradalmi csoportoknak már nehéz fegyvereik is vannak. Tankok, aknavetők, ágyúk, és bőven lőszerük – ezt mondják a külföldi rádiók. De hogy hol a „front”, azt biztosan nem lehet megállapítani. Középületekről beszélnek; minisztériumokról, telefonközpontokról, gyákról. Egyesek és a hang is azt mondja, hogy a Rádió körül és a Mária Terézia Laktanya körül vannak lövöldözések. A fene se lát tisztán. Itt a laktanyák körül csend van. Alig látni katonát. Néha látok páncélozott gépkocsikat ki- bemenni. Tankot alig láttam. Azok mind magyar felségjelűek voltak. – A fene egye meg, be kellett volna szökni a városba, így semmit se tud az ember! Mindenki otthon ül, ezért a telefonon való tájékozódás sem ad megbízható képet. – A külföldi rádiók széleskörű felkelésről beszélnek. De nem említik, hogy vidéken mi a helyzet. A vidéki hírek – bár a vonatok közlekednek – teljesen bizonytalanok. Mindent egybevetve nem a magyar nép forradalma ez – ma még legalábbis nem! – hanem egy kis csoport hatalmi harca. Azt se tudni, hogy ki, vagy kik állnak a háttérben? Ki szervezte? Kítől? Mi célra? Ezeket kellene tudni. Egy-

előre az látszik, hogy Gerőék ellen megy a játszma. Ezért volt a Gerő beszéd olyan pimasz hangú tegnap a rádióban.

Vajon nem függ össze itt az is a dolgokkal, hogy Gerőeket éppen most hívták tárgyalásra a jugók. Csak Gerőék megorrontottak valamit és az utolsó pillanatban hazaszaladtak. Lehet, hogy a terv az volt, amíg Gerőék távol vannak, az alatt megbuktatják őket, ÁVÓS-ostól, mindenestül. Ez az egész egyenes folyománya a Rajk Rehabilitálásnak. Csak ami okt. 6-án nem sikerült, azt most hajtják végre. Az ÁVÓ Gerőék mellett, a katonaság pedig Nagy Imréeék mellett áll. De hol marad a légierő? Olyan nem igen van nekünk: az része – akárcsak a tank és a nehézfegyverzet mindenestül – az orosz haderőnek. Ez a tény határozza meg a katonaság hovaállását. Vagyis ez a zendülés az oroszok felügyelete, tudta, jóváhagyása mellett indult – és folyik. Tehát nem „forradalom”, és nem magyar ügy ez – sajnos!

Budapest. 1956. okt. 25. csüt.

Ma már sokkal zajosabb volt a város. A rádiójelentések és az emberek is azt állítják, hogy már beavatkoztak itt-ott az oroszok is. Hogy hol, és miben áll ez, azt nem lehet pontosan tudni. – A Rádiónál sok halott volt mind a két részről. Ma az egyik ismerősöm hívott fel telefonon. Az iránt érdeklődött, élek-e, mert kedden este látott a Puskin és a Bródy S. u. sarkán, és most hallotta, hogy a Rádiónál elesett „Kovács László” is. Ezt a nevet már korábban is hallottam. Szerencsére nem én vagyok a halott! Hogy ki lehet az illető, nem tudom. Valaki úgy mondta, hogy ÁVÓ-s volt, valami tiszt. Na Isten, vagy Marx nyugosztalja!

Egész nap kellemetlen, ködös az idő. Voltam bent a városban, de csak a Népszínház utcáig. Izgatottnak nem mondható a város. Nagy a lelkesedés. Mindenki mosolyog, vidám és kedvesek, udvariasak egymáshoz az emberek. A Teleki téri árusok majdnem mind árultak, mintha semmi sem volna. Sok az ember az utcán. Fegyvert alig láttam. Katonát is keveset. Azok is „lőgtak”. Eggyel itt beszéltem. Kecskemétről jött. Hazafelé igyekezett a Palócföldre. Azt mondta, nagy a fejetlenség a katonák között. Senki sem tud semmit. Parancs nincs. Várákozni, és szökdösik a katonaság. A civilek fegyverért, lőszerért voltak a kaszárnyánál. Nem engedték be őket. Közölték velük, hogy ha kell, majd a katonaság ott lesz, de fegyvert nem adhat. Mondta ez a hadnagy, hogy egy nagyobb alakulat – Kecskemétről és Szeged felől – útban van Pestre. Arról is tudott, hogy Sztalinváros körül a katonaság kapott össze az oroszokkal.

Más hírek szerint, vidéken az oroszok a forradalmárok pártjára álltak. Hajmáskér, Fehérvár, Pápa, Győr nevei szerepelnek. Ez szinte hihetetlen!? Hogy lehetséges az, hogy az oroszok így viselkednek? Ők mozgatnák az egész forradalmat? Vagy valami láthatatlan erő, amivel egyelőre okosabbnak látják az oroszok, ha nem ütköznek össze. Én nem látok tisztán. De ha mindent egybevetek, úgy találok, hogy az oroszokat meglepte, váratlanul érte a forradalom, s most a helyzet megfigyelésével, felderítésével foglalkoznak. Van idejük – mert van erejük.

A világ reagálása a forradalomra azonban óriási. Mindenütt ez ma a szenzáció. Mintha mindenütt elégtétellel nyugtáznák, hogy a kis magyar nép végre odavágta, a mindenki tenyerében régóta ott bizsergett, pofont a moszkovita kommunizmus pofájába! Kicsit lélegzetelállító dolog ez. Az ember hajlamos elfelejteni, hogy a muszka 200 milliónál is többet magával üthet vissza. De ez most nem érdekel itt senkit. Nem láttam egy felénk arcot sem a városban. Én magam sem félek, pedig hát itt van a család, két kis gyermek. Ha valami nagyobb kavargás lenne, élelem híján könnyen elvesznénk. De ez most nem tud foglalkoztatni. Sodor a lelkesedés árja!

És ennek a lelkesedésnek tápot ad a világ szimpátiája, cselekvő támogatása a magyarok iránt. Ismételtelen el-eltűnődöm azon, vajon mi a valódi oka annak, hogy a világ népei velünk éreznek? Úgy gondolom az a tény, hogy mi magyarok – ha nem is az egész nép – de akik fegyvert fogtak, *egy elvet juttatnak érvényre*. Azt az elvet, hogy egy ponton túl már nem lehet a megálátatást, az elnyomást, a kiraboltatást elviselni. Egy ponton túl már nem érdemes élni, de kell és lehet ellentmondani! Nem szükséges tehát mindent végtelenségig tűrni, hiszen egy ponton túl már nincs értelme az életnek. Mi tehát ma ezt az elvet képviseljük. Ez adja bátorságunkat, és ez fordítja felénk az emberiség megértő, támogató jóakarátát, szimpátiáját. Ma már mindenki a forradalom pártján van; azok is, akik tegnap még örültségnek tartották. Ott állok

én magam is. Nem fegyverrel, arra nem gondolok, hiszen a jelen szituációban nincs is rá szükség. Végső soron nem is lenne elég fegyver, elég lőszer és haditechnika. Ma már nem vagyunk Dózsa korában, amikor az úr fegyverzetét a paraszt és kézműves pöröllével, kiegyenesített kaszával, cséppel, csákánnyal stb. egyszerre kiegyenlítette – kivéve a hadi tudományt (taktikai és stratégiai egyaránt) – és eredményesen verekedhetett. De ma? Ma a nép honnan vegyen tankokat, nehéztüzérséget, nagy tűzhatású fegyvereket, repülőgépeket stb., stb.. A mai „úr” kiegyenlíthetetlen előnyökkel rendelkezik. A forradalomnak tehát csak akkor lehet esélye a győzelemre, ha az „úr”-ral egy másik „úr” áll szemben. Erre pedig semmi jel eddig. Ez a forradalom „cseléd-csetepaté” valójában. A moszkoviták és a nemzeti kommunisták harca a hatalomért. A nép pedig azt hiszi, hogy majd ez a kettő agyonveri egymást, és mi szabadok leszünk.

Valami irtózatosan szép és véres álom ez. De félek, hogy csak álom, ábránd. Akárhogy is van, én sem tudok ma okosabbat: álmodni, ha belehalunk is. De a megaláztatást tovább már nem szabad elviselni!

Az imént hallok a hírt, hogy a Parlamentnél vagy 50 000 ember tüntetett, szép rendben vonultak, de egyszercsak a Mezőgazdasági Minisztérium tetejéről az ÁVÓ gépfegyverrel kezdte lőni a tömeget. Több száz a halott és rengeteg a sebesült. A lövések után a nép szétfutott, de térítve maradtak a téren az elesettek. Egy szemtanúval beszéltem, aki mellől két embert is lelőttek. Asszonyok, gyerekek is maradtak halva a téren. Ez a szemtanú a Mezőg. Min. árkádjai alá futott. „Tápostá ott egymást az ember” – mondta. De az ÁVÓ mindaddig lőtt, amíg a helyszínen tétlenül álló orosz tankok tüzet nem nyitottak az ÁVÓ orvlövészfedezőikre. A halottakat és sebesülteket a nép maga szedte össze, és teherautókon vitték kórházba. Ez az ember is csupa vér volt – csupa maszat –, mert ő is ott foglalatoskodott.

A hangulat nagyon tüzes, mindenki az ÁVÓ-t szidja. Úgy néz ki, hogy az igazi ellenfél az ÁVÓ. Az oroszok bizonytalanok. A mi katonaságunk sincs sehol. A rendőrség pedig teljesen szertefoszlott. Az az igazság, hogy „a kommunista magyar államrend” teljesen köddé változott: megsemmisült! Ez tény! Ez ma már világos!

De mi jön helyébe? Az ÁVÓ nem ellenfél, azt hamarosan felszámolja a megdühödött tömeg. De mi lesz, ha az oroszokat nem fékezi semmi külső erő? Ha nincs ilyen erő? Akkor az orosz katonai erő fog „rendet csinálni”. Észvesztő állapot! És a hangulat egyre lelkesebb, egyre erősebben kommunistaellenes. De már kezd oroszellenes is lenni. A zsidókról egy szó sem esik! És ezek a tények sok mindent megvilágítanak: 1) a mi népünk jobban gyűlöli a kommunizmust, mint az oroszokat, 2) nagyobb ellenségnek tekinti az oroszokat, mint a zsidókat, Vagyis az antiszemitizmusunk kisebb, mint az orosz-kommunizmus iránti gyűlöletünk. Más szóval, a mi szabadságunkat külső hatalom vette el és a társadalmi, gazdasági, állami rendünket ez a külső hatalom pusztítja. [...]

Ma este szomorú hírt hallottam: I. Tóth Zoltán elesett. Némelyek úgy tudják, a rádiónál. De ez nem biztos. Mások azt mondják, – és ez a valószínűbb –, hogy egy küldöttséggel volt útban a pártközpontba, hogy kiszabadítsák a lefogott egyetemi hallgatókat. Úgy mondják, a két dékán: Tiszainokai Tóth Zoltán és Kardos Tibor meg Hanák Péter²⁰ és mások voltak ebben a küldöttségben. Hír szerint az Árpád utcában (?) a Tőzsde-palota mögött (?) kaptak sortüzet. I. Tóth Zoltán holtan maradt a helyszínen, Hanák a farán sebesült (!), mások sértetlenek maradtak. Ennyi a hír. Örülnék, ha vakhír lenne.

Gerőt kidobták a nyeregből, Kádárt és Nagy Imrét tették az ügyek irányítójául. Mind a kettőt normális embernek tartom. Csak Nagy Imre és köre nem elég higgadtak, ravaszok.

A helyzet még mindig áttekinthetetlen, de a külföldi rádiók adásából az látszik, hogy igen nagy a jelentősége a forradalomnak. Világszenzáció, hogy mi magyarok arcába vágunk a moszkovita zsarnokságnak! Ez az ütés a mi túlzóinknak, kínzóinknak szól, de a külföld mindenütt azt látja, hogy már a Szovjetuniót is meg lehet ütni. Hogy ma már nincs az a helyzet, ami Sztalin alatt volt. Valami elmozdult már a SZU-ban is.

Vidékről semmi forradalmi hír. A vidék, a parasztság vár, pedig a parasztság szenvedett legtöbbet Rákosiék alatt! Gyávaság a hallgatás, vagy bölcsesség?

²⁰ Hanák Péter (Kaposvár 1921. 08. 09.–Bp. 1997. 10. 06.) történész. 1956: az ELTE új- és legújabbkori magyar történelem tanszék docense.

Bp. 1956. okt. 26.

Hat óra. Ma éjjel itt a közelben dörögtek az ágyúk. Befelé lőttek a városba. Erős gépfegyvertűz is hallatszott az Üllői út felől. Figyeltem hosszan az utcát. Semmi mozgás. Egy lelket sem láttam menni a Százados utcában. A konyhaablakból figyeltem a Hungária utat, a kaszárnyákat. Ott egy-két teherautót – katonait – láttam. Majd tankok tűntek fel. Megálltak, távcsővön néztem, mit csinálnak. Kiszálltak belőlük a katonák. A ruhájukról – miután az szabványos páncélos ruha – nem tudtam megállapítani, magyarok-e vagy oroszok? 4-5 tankon semmi felségjel nem volt. A többiekben volt, de a felcsapódott sártól nem látszott. Ezek a tankok a Népliget felől jöttek, és egy idő múlva a Kerepesi út felé távoztak. Később a Kerepesi út felől jöttek T34-esek; azok magyar felségjelűek voltak. Egy ideig álldogáltak, majd visszahúzódtak a Kerepesi út felé. Lehetnek vagy 10-12-en.

Ma délelőtt is borult, ködös az idő. Ma még nem voltam bent a városban, Magdáék nem engedtek. Voltam kenyérért. Az emberek csoda dolgokat beszélnek a benti harcokról. A Kilián-laktanya az egyik parancsnoki központ, a másik meg a Corvin Mozi és az Anker-köz.

Mondják, hogy most már az oroszok is mindenütt harcolnak. A tankjaikat magyar felségjellel látták el. Velük tartanak az ÁVÓ-sok is. De ma már a felkelőknek is van tankjuk, nehéz aknavetőjük és tüzérségük. Némelyek, mint szemtanuk, állították, hogy a forradalmárokat képzett katonák vezetik, sőt *nagy katonai egységek* álltak a felkelők mellé?

A gyárakban szünetel a munka. A város belsejében se autóbusz, se villamos nem közlekedik. Rendőr nincs sehol, de a nép mégsem lop sehol! Sok helyen a kirakat kitört, de semmi árú el nem tűnt. Még az ékszerkirakatból sem! Sok helyen a nép kosarat kért és abba rakva a betört kirakat tartalmát, betette azt a házmesterhez. – Mondják a szemtanuk, hogy bent a Nagy-körút tele van emberrel. Senki sem fél! Az emberek arcán az öröm látszik. Mindenki annak örül, hogy itt nálunk megbukott, köddé lett a kommunizmus. Legalábbis köddé lett a Rákosi terror! Az emberek udvariasak egymáshoz – ezt én is tapasztalom. Teljesen megváltozott a modor és a hangulat! Az ember csak most ébred igazán a tudatára annak, hogy 1945 óta micsoda mélységbe taszítottak bennünket. Hogy ez az ország már nem volt egyéb, mint egy gigantikus fejenctelep! Független, szabad ember itt már nem volt. [...] A kommunisták sem voltak itt már szabadok! Egy vak, gonosz rendszer dárídója volt, ami itt volt. A legtragikusabb az volt az egészben, hogy felszínre kerültek a gátlástalan szadisták és azok köre csoportosult a buta emberek serege, amely vélt hatalmában (ÁVÓ legények!) az apját képes lett volna megölni. Valahány nyilas volt, az mind igyekezett bebújni a Pártba! A fasiszta hóhérokból lettek a legjobb kommunista hóhérok! A zsarnokság mindenütt teljessé lett! Ezért kár volt Hitleréket kiirtani! Helyükbe tízszer gonoszabb zsarnokság lépett. Ez nem dolgozik gázkamrákkal, de az ő emberpusztító módszerei, eszközei még brutálisabbak, még kegyetlenebbek, mint a fasiszta haláltáborok!

Ha az emberek boldogok, azért van, mert azt hiszik, vége a borzalmaknak. Vége a nyomor filozófiájának. Vége a termelő apparátusok és a termelő erők mérhetetlen pusztításának. Vége a korlátolt, gonosz, betegesen szadista emberek uralmának. – És valóban, én magam is mintha szörnyű, lidérces álomból ébredtem volna: örülök én is és remélek, bízom valami csodában. Miben? Magam sem tudom. Talán abban, hogy Magyarország semleges lesz.

De engem el-el kap a szorongás. Félek, hogy semmi sem változik. Az értelmiség u. i., a parasztság, a vidék tétlen mindenütt! Magyarországot nem Bp. jelenti, a pesti munkás nem a magyar nép!

Ma új kormány alakult, legalábbis bejelentették. A dolgok alakulnak. A harcok szélesednek, fokozódnak. Sok a sebesült és a halott. Már éjjel felé, de hallanak a lövöldözések.

Bp. 1956. okt. 27. szombat

Az idő ködös, esős. A harci zaj azonban igen erős. Az ágyúzás még nem volt ilyen erős. A mi kerületünkben is tüzelnek az ágyúk.

A városból jöttek azt mondják, hogy bent szervezett harc folyik. Én az előbb azt csináltam, hogy sorra felhívtam a Mária Terézia laktanya környékét és a Ferenc körutat, meg az Üllői utat. Csodálatos, hogy a telefon működik, és a Valéria kávéházzal is beszélhettem. Azt mondta az illető férfi, hogy az épület súlyosan megsérült; a konyha már nem működik, de sokan

tartózkodnak bent a személyzetből. Halottjuk nincs, de sok sebesültet vittek már be hozzájuk. A Pál utcában is beszéltem egy számmal, a harci zaj nagyon jól hallatszott a telefonban. A Móricz Zs. körtérrel, a Szénátérrel is beszéltem. Megmondtam, hogy én ki vagyok és hol lakom, hogy itt mi a helyzet és az emberek mindenütt készséggel, őszintén és udvariasan adtak felvilágosítást. Az egyetemünkkel is beszéltem. Jenovay gépész jelentkezett. Mondta, hogy katonák vannak fent a néprajzi részen és a szláv könyvtárban, meg az épület más részeiben. De harc itt nem volt. A harcán sokan étkeznek.

Na, ilyen háború is kevés lehetett még, ahol az ellenfelek – mert én lehettem volna ellenség is! – telefonon szerezheték volna be értesüléseiket az ellenségtől magától.

Úgyancsak telefonon értesültem arról, hogy az Anker-közben 10-12 éves gyerekek 7 tankot pusztítottak el. Egyszerűen benzines palackot vágtak a tankhoz, mitől az belülről kigyulladt és felrobbant. Telefonpartnereim elmondták, hogy csupa fiatal gyerek harcol a Corvin-közben és a Mária Terézia-laktanya körül is. Ezt mondják a külföldi rádiók is. Sok újságíró járja „a frontokat”. Filmeznek, fényképeznek, és nagy lelkesedéssel, szimpátiával írnak a harcoló fiataliságról. Ez is csoda! Ki hitte volna, hogy éppen ez a fiataliság harcoljon az őt ajnározó rendszer ellen.

Bp. 1956. okt. 28. vasárnap

Mind az idő, mind a helyzet rossz. Esik az eső. A harcok elcsendesedtek. – Ma d. e. orosz páncélosokat láttam vonulni a Kerepesi úton. Felsőjelük nem volt, csak nagy fehér számok voltak rajtuk. Ez is furcsa: tegnap láttam olyan „ellenséges” tankokat, amelyeken *Kossuth-címer* volt! Az ÁVÓ minden csalást, gazságot elkövet! Nagy a zűrzavar, az bizonyos. Itt a kenyérgyárnál felkelők és az ellenség együtt ált sorba kenyérért!

A mentőautók szabadon közlekednek. De hallom, hogy azokból is a nővérek benzinpalackokat dobtak az orosz tankokra. Tegnap már erősen orosz-ellenes volt a hangulat, mert az oroszok mindenütt harcoltak. Néha egy-egy repülőgépet is láttam a Mária Terézia laktanya körül keringeni. Kis gép volt, bombát nem dobott. Felderítő és tűzérési irányító lehetett.

Ma voltam bent egy darabon, majd zsírért sorban álltam a Gumi gyárral szemben lévő kis elárúsító boltnál. Csakhamar egy tank állt meg a Gumi gyár bejárata előtt a Kerepesi úton. Az ágyú csövét reánk szegezte. Egy magyar ruhás tiszt szállt ki belőle, bement a Gumi gyárba, lehet, hogy az ottani őrséget ellenőrizte, majd visszaszállt a tankba. A sorban állók nagy része nem állta az ágyúcsővel a farkasszemét, elszelelt. Zsír és szalonna, vaj volt bőven!

A város elég tépettnek látszik. A villamosok nem járnak, autóbuszok sem. A gyárakban áll a munka. Úgy látom, a kommunista magyar államhatalom teljesen megsemmisült. Úgy elsöpörték az események, mint a szél a ködöt. Ez megdöbbenet! Hát ilyen semmi hatalom terrorját szenvedtük?! Mindenesetre az világos, hogy a kommunizmus itt nem a maga, hanem az oroszok erejéből létezett! Vagyis gyarmati, katonai megszállás alatt volt az ország! De mi történt? Mi az oka annak, hogy az oroszok hagyják, hogy kiverjék őket innét? Lehetetlen elképzelni, hogy a nehéz fegyverekkel felszerelt orosz hadsereg egyszerűen kapituláljon. Itt valami van a háttérben. Azt nem merem hinni, hogy a nyugati hatalmak nyomása elől húzódnának vissza az oroszok. És miért csak tőlünk? A keletnémetektől miért nem? A nyugatiak csak nyugatiak. Fszük ágában sincs komolyan beavatkozni mellettünk! Én eddig semmit sem hallottam arról, hogy nyugatról fegyver és fegyveres erők jöttek volna. Az itthoni „ellenzék” sem fogott fegyvert. Azok a felkelők, akiket én eddig láttam, nem az elit. Katonák, egyetemisták nincsenek közöttük. Gyerekeket bőven láttam egy szál pisztollyal! Meg munkásféle egyéneket. Azt sem lehet tudni, ki vezeti ezeket? Hogy működnek össze? A Mária Terézia laktanyát mondják főhadiszállásnak. Ott Maléter ezredes parancsnokol – úgy mondják a hírek. Ez lenne az egyetlen képzett katona, aki szervezhetné a „hadműveleteket.” De honnét van lőszerük? Vagy olyan bőségesek lennének a raktárak? – Az bizonyos, hogy az oroszok megzavarodtak. Nem tudnak mit kezdeni a forradalommal. A városban a hadsereg nem boldogulhat a gerillákkal, az bizonyos! Csak úgy tudnának az oroszok felülkerekedni, ha kíméletlen harcot, totális harcot kezdenének a város ellen. Ehhez pedig úgy látszik nincsen elég erejük – talán parancsuk sincs!? Vagy várják egyelőre, hogy mire szánja el magát a Nyugat. Úgy látszik az oroszok nem akarnak a Nyugattal konfliktusba keveredni. Ez a tény pedig arra mutat, hogy az oro-

szok valami távolabbi nagy célok miatt, valami új stratégiai terv érdekében viselkednek így. Ebbe a ma még nem látott tervbe illeszkedik bele az egész Sztálinista-Rákosi klikk eltávolítása. Aztán itt van a közel-keleti feszültség Naszer Sarm el seiki hülyéskedése, ami az angolokat, franciákat és zsidókat egységes fellépésre készítette. Úgy látszik az oroszoknak komoly szerepük van Nasszer lépésében. A fene lát itt tisztán! De azt sehogy sem tudom elhinni, hogy néhány puskás felkelő elől kimenjenek az oroszok az országból, még ha az egész ország elutasításával állanak is szemben. Az oroszok nem ilyen finnyások. Tudták ők 45-ben is, hogy itt semmi talaja nincs az ő kommunizmusuknak, mégis berendezkedtek itt és megszervezték Quislingjeink²¹ rémuralmát! A magyar nép, ha egyebet nem is tett, azt ismételtlen kinyilvánította ezekben a napokban, hogy neki nem kell a kommunizmus! Ez mindenki előtt nyilvánvaló ma már. A nép lelkesedése, reménye leírhatatlan! Az egész város ezt mutatja! A felkelők alig hihető, hogy „csöcselék” lennének. Mert ha azok volnának, már javában folyna a fosztogatás. Ennek azonban nyomát sem láttam sehol! Sőt mindenütt azt tapasztaltam, hogy a nép károsan vigyáz arra, hogy sehol semmi el ne tűnjön! A betört kirkatokból semmit – sem ékszert, sem italt, sem semmi mást el nem visznek!!! Ha a csöcselék forradalma volna ez, akkor már folyna az önbíráskodás, az embervadászat és minden borzalom, amit a csöcselék szokott művelni. Naiv, ábrándos forradalom ez; a vágyálmok forradalma, akárcsak a Petőfiéké volt annak idején. Félek, hogy a vége is az lesz: orosz csizma a nyakon!

Egyelőre tűzszünet! Az oroszok taktikát változtatnak – és időt, áttekintést, erősítéseket akarnak nyerni. Nem tetszik ez nekem! Az sem, hogy már megint új kormány van. Az igaz, hogy a forradalom állandó mozgás, folytonos változás, de ami itt van, az már minden, csak nem tervszerűség. Úgy látom, céltalan, vak dolog itt minden. A vezetők maguk sem tudják, mit akarnak. Így pedig nem remélhető, hogy az értelmiség és a parasztság is akcióba kezdjen. Ezek nélkül pedig nem forradalom ez, hanem csak zendülés! Klikkháború. Az egész nemzetet nem tudta magávalragadni, mert váratlanul jött és senki sem mondta meg eddig, hogy miért, kiért tört ki. Nincs se terve, se ideológiája. Csak a nemzet szabadságvágya veszi körül! Ez nagy erő lenne, ha tudna valaki [...]

Bp. 1956. okt. 29. hétfő

Az idő rossz, esős. Tegnap új karhatalmat jelentettek be. A harcok ma is folytatódtak, ha nem is olyan erősen, mint tegnap, tegnapelőtt. Külföldön igen nagy hatást váltott ki a forradalom. Szimpátiatüntetések mellettünk. Sok helyen megtámadták, felgyújtották (pl. Párizsban) a kommunisták székházát. A riporterek himnuszokat zengenek a felkelők hősiességéről, bátorságáról és a magyar nép példás önfegyelméről. Kiemelik, hogy semmi jele a fasizmus restaurációjának, de annak sem, hogy a régi múlthoz akarnának visszatérni. Ez igaz! Józan ember ilyesmire nem is gondol. Ami nekünk kell, az: a szabadság, az emberi jogok tiszteletben tartása, a nemzeti erő kifejtés eredményeinek a magunk javára való fordíthatása, vagyis az idegen hatalom által való megszállás és kirablás megszűnte. Demokráciát és korszerű állami, társadalmi gazdasági rendet akarunk! Akikkel beszéltem, mind ezen a véleményen van! – Az ENSZ Biztonsági Tanácsa összeült. Nem várok tőle sokat! Az oroszok ma este visszavonultak! Ez az ENSZ-nek is szólhat! Vigyázni kell! A nehezen még nem vagyunk túl! A vidék nagyon lemaradt. A falu pedig semmit sem ért.

Ma este az oroszok visszavonultak. Úgy tesznek, mintha feladták volna a harcot. Nem hiszek nekik! – [...] Önéfűjén nem szabad tönkretenni a várost és pusztítani a népet. Ha Amerika nem avatkozik be, az oroszok nem hagynak itt bennünket. Ez a mostani visszavonulásuk taktika. Látni akarják a felkelők erőviszonyait és tudni akarják, hol tart a világ közvéleménye. Még azt is figyelik, Amerika mit tesz. – Sajnos semmi remény arra, hogy Amerika készülne valamire. Őt Szuex érdeklí most. Arra vigyáz, hogy az angolok, franciák és a zsidók be ne vonuljanak Egyiptomba. Mi nem vagyunk tétel, sem népileg, sem stratégiailag. Értünk nem érdekes porondra lépni. – A világsajtó ujjong, talán üzletből, talán ösztönt. A népek ösztönt örülnek, mert az ő tenyerükben viszkettett pofont is odavágtuk itt Bp-en a muszka pofájára. – A csehek, románok nem örülnek. Ők tolvajai a magyar népnek! Rossz a lelkiismeretük! – De jó lenne szabadabban élni!!

²¹ Quisling – a megszálló németekkel együttműködő norvég kollaboráns.

Ma is voltam bent. Sok a rom mindenütt. De az emberek arcán, szemében leírhatatlan vidámság és optimizmus. Mindenki boldog és gyalogol, mert a villamosok nem járhatnak. Meglepett, hogy milyen udvariasak, kedvesek egymáshoz az emberek! Sehol semmi tolongás! Néhány üzletben már árultak. Élelmiszer van! Már árulják a segélyküldeményeket is. Sőt már segélycsomagokat is osztottak. Sok üzlet kirakata betört, de semmit sem lopnak el. Úgy látszik, még a tolvajok is érzik, hogy ezt a forradalmat semmivel sem szabad bemocskolni. – A Kossuth Lajos u. sarkán, a Gyógyszertárnál egy láda volt a földön, azzal a felírással egy táblán, hogy „a forradalomban elesettek hozzátartozóinak javára gyűjtenek. Sok ezer forint lehetett már benne. Senki nem őrizte, senki nem lopott belőle. Egy kopott ruhás tisztviselőféle ember, láttam, amikor egy 100 forintost tett a ládába és egy 50 forintost vett ki, így váltott pénzt, hogy adhasson. Délután, hazafelé gyalogolván a Tisza Kálmán téren, láttam a Pártház ostromát. Dél körül, amikor kezdtek, a Rákóczi út Luther út sarkán jártam. Nem hittem, hogy komoly lesz a dolog, csak lövöldözésnek véltem. Annál is inkább, mert 10-12 éves gyerekek szaladgáltak az utcában, egy szál pisztollyal a kezükben. A pisztoly és a gyerekek nem az a „had-erő”, amivel egy komoly épületet – ha azt védik – el lehessen foglalni. – Különbösen harc nem volt a város más pontjain. Itt-ott szörványos lövöldözés. – A Tisza Kálmán téren azonban, amikor oda értem, már tank is volt jelen. A harc éppen a végét járta. Bentről még lőttek kifelé sorozatokat. Egy géppisztolylövedék a lábam elé gurult, felvettem. Sokan ácsorogtak a téren és a betorkolló utcákban. Én a Népszínház utcai sarkán, a WC közelében álltam, mikor hallottam, hogy valami nő már kiugrott az ablakon. Az épület környéke azonnal zsúfolásig telt néppel, ahogy a lövöldözések elhallgattak. Fent a színház tetején fiatal fegyveres férfiak járkáltak, üldögéltek a tető párkányon, fényes színházi sisak volt a fejükön. Majd azt láttam, hogy vagy 10-15 ÁVÓS katonát kísérték a felkelők valahová. Az ÁVÓS-ok kicsit tépettek és aggodalmas ábrázatúak voltak. A kísérők – fiatal fiúk – elég komolyan viselkedtek. – Amikor a Pártház elé értem, két ÁVÓS-t már felakasztva találtam, a fán lógtak. A földön is feküdtek halott ÁVÓS-ok. Pártújság, Rákosi kép és személyazonossági, vagy pártkönyve volt az egyikén. Nagyon torz és véres volt az arcuk, de úgy tűnt magyar típusok voltak. A nép kíváncsian bá-mézkodott. Fegyveresen jöttek – mentek. Az épületbe nem engedtek be senkit. Néhány ember – mint aki mindent tud – magyarázta az eseményeket. Némelyik pedig tömegek kopogtatását vélte hallani a föld alól. Ásni kezdtek az épület előtt. Már mély gödör volt, amikor egy markológépet is előhoztak. Valóságos kút volt már, de még sehol semmi. Egy másik csoport a színház melletti részen kezdett ásni. Én nem hiszem, hogy lett volna ott ilyen alagút. De érdekes volt látni ezt a furcsa néplélektant. Ismételten tapasztalhattam, mily gyermek, mily primitív még a nép! Bódul, megy egymás után, mint a birka! Jóra, rosszra egyaránt felhasználható. Igazi buta tömeg! Isten őrizzen tőle, ha gonoszok vezetik. De fűevő, jámbor barom, ha arra szuggerálják. – Hazafelé jövet elgondolkoztam azon, hogy a mi katasztrófánk oka mindig az volt, hogy a tömeget kalandorok, gonoszok vezették, mert mindig kevés volt itt a befolyásos, tiszta ember! Nem volt a mi népünknek soha olyan vezetője – 400 év alatt – aki akadályok, gátlások nélkül emberi és magyar célért fanatizálta volna a tömegeket. – Szomorú jelkép ez a Tisza Kálmán téri „áskáló” tömeg. Boszorkányégetés ez, nem szabadságkeresés!

Bp. 1956. okt. 31. szerda

Az oroszok sem tegnap, sem ma nem harcoltak. Jártam a József körúton is, el egészen a Mária T. laktanyáig. Sok a rom. Itt-ott halottakat is láttam. A Baross utcán túl a Körút közepén egy orosz löveg állott. Legénységét a környező házakból kilőtték. A Pál utcában három orosz katona feküdt arca bukva, fejfelé a Mária u. felé, ahová futottak, mikor leterítették őket. Az úttesten egy jászberényi fiú holtteste feküdt. Láttam egy kerekek által laposra gázolt halottat is. Nem értem, miért nem vittük mi, járókelők valahová ezeket a halottakat? Valami oka volt, lehetett, hogy eddig el nem vitték őket. Talán a felkelők, akik még most is lezárva tartották a laktanya körzetét, nem engedték a halottak összeszedését. Ma már hírek jöttek az oroszok mozgolódásáról. – Az angolok, franciák és a zsidók megtámadták Szuzeit. A fene egye meg! Éppen most. Ki fog ezután velünk törődni?! Az USA máris lázba jött! Hej, hej! Rossz jel ez már! Finita libertatem Hungariae! Ez a mi szerencsénk. Mi mindig jó ügyért fogunk fegyvert – csak talán korán kezdtük a dolgot. A történelmi helyzet még nem érett meg a mi forradal-

munk számára... Mi igaz, jó ügyért keltünk fel; egy elvet mi képviselünk most; azt hogy: egy ponton túl már nem szabad a rabságot elviselni és fel kell lázadni ellene!

Bp. 1956. nov. 1. csüt.

Ma is bent jártam a városban. Gyorsan konszolidálódik a helyzet. Már fizetési előleget is kaptunk. Az Egyetemen is Forradalmi Tanácsot választottak. Az ülés alatt a mellettem ülő Bodgál Ferenc²², volt hallgatónk – most katona – addig ráncigált egy vadonatúj, orosz mintájú géppisztolyt, amíg az el nem sült. Szerencsére a lábam mellett a padlóba fúródott a golyó. Lett nagy riadalom! Turoczy Trostler²³ prof. berezelt a nadrágjába. Kniezsa²⁴ is nagyon ideges lett; Kardos Lajos pszichológus prof. nemkülönben. Pais²⁵ prof. nyugodt maradt az elnöki székben. A géppisztolyt a karzat alá állította Bodgál. De a szünetben egy hallgatózó piszkált hozzá, ismét elsült; a riadalom fokozódott. Pais csinált rendet: „Vigyék ki azt a lövő szerszámot – mondotta, majd így folytatta – mindig így szokott történni, ha hülyék babrálják a fegyverrel, az elsül.”

Ezek után folytatódtak a felszólalások. Érdekes volt figyelni, hogy kik szólnak és mit. Barabás²⁶ sem maradhatott nyugton. Ő már megint „időszerű” akart lenni. Bádi (?) és Katona Imre azt fejtegették: semlegesnek kell lennünk. Naivak! Ha az olyan egyszerű volna! Katona egyébként utalt arra, hogy az orosz csapatok itt vannak Bp. körül, addig pedig illúzió minden függetlenségi törekvés. – Ez igaz. Annál is inkább, mert az oroszok nemcsak itt vannak, hanem jönnek is befelé az országba. Ma még nagyobb volt az „orosz-pánik”. Nagyrészt ez az oka annak, hogy a népáradat megindult nyugatra a felnyitott határokon át. A külföldi rádiók valóságos emberfolyamról beszélnek! Sok tízezer ember érkezett Ausztriába mint menekült. Úgy mondják „dissidens”. Ez az elnevezés is magyar specialitás. Más nép fia „menekül”, „menedékjogot kér”, „szökök” stb., a magyarok „disszidálnak”. Ez az elnevezés a mi sajátos státusunkból adódik. Mi vagyunk ma már az egyetlen „fasiszta” nép! Ausztria „az első áldozat”, a lengyel, cseh és hátukon a tót: „felszabadított államok”, a jugoszlávok: „ellenálló harcos partizánok”, a bulgárok: „szláv testvérek”, a románok: „idejében átállók”, a keletnémetek: „haladó antifasiszták”, a nyugatnémetek: „a nyugati imperialista háborús uszítók lakójai”. Magyarország: „Hitler utolsó esatlósa, nacionál-fasiszta hódító.” Ezért „disszidál” a magyar állampolgár és nem „menekül”! Jó lenne ezeken a tényeken elgondolkozni előbb és azután feccsenni a kari „Forradalmi Tanács” választáson. Éretlen dolog ez! De mit várjon az ember ezektől az ostoba filoszoktól, ha az u. n. „politikusok” még ostobábbak! Jártam a Paraszt Párt, a Kiszgazda Párt és a Szoc. Dem. Párt központi székházaiban. A legnormálisabbak a Szoc. Demek voltak, de még attól is hányingerem támadt, amit ott láttam: csupa buta karrierstréber! A Paraszt Párt „Petőfi Párt” akar lenni!? Mi a fészkes fenének? Hagyjanak már békét azzal a Petőfivel! Jó költő volt, de rossz politikus! És most ez a sok buta „népi író”, ezt a „kukorica közt született” világnézetű, idejemúlt poétát tűzi ki jelvényül? Hová és meddig jut ez a párt ilyen iránytűvel, ilyen fázisszal? Halva született ötlet!! A Kiszgazdáknál egy sereg szemetet láttam. Olyan buta emberhadat, akiket nem gátolna ostobaságuk abban, hogy miniszterek, vezető politikusok legyenek!

Ma a városban valamivel csendesebb volt a hangulat, annak ellenére, hogy az orosz pánik nőtt és egyre gyakrabban hallja az ember: „Megbukott itt minden jóra való törekvés. Nyugatot semmit sem tesz értünk, csak alamizsnát küld, de a maga pecsenyéjét sütögeti még a mi égő házunk tűzénél is. El kell innét menni – akárhová.” Ez bizony szomorú eredménye a forradalomnak. – Sajnos, igazam lesz: nem volt ez a forradalom előkészítve. Kikkeszta volt, amit a nép félreértett. Az értelmiség nem vett benne részt, de a parasztság sem.

²² Bodgál Ferenc (Miskolc 1932. 04. 02 – Miskolc 1972. 09. 02.) etnográfus. 1956: a miskolci Herman Ottó Múzeum munkatársa.

²³ Turoczy-Trostler József (Moskóc 1888. 10. 01. – Bp. 1961. 04. 06.) irodalomtörténész. 1956: az ELTE-n az összehasonlító irodalomtörténet tanára.

²⁴ Kniezsa István (Trsztena 1898. 12. 01. – Bp. 1965. 03. 15.) nyelvész, szlavista. 1956: ELTE bölcsészettudományi kar dékánja.

²⁵ Pais Dezső (Zalaegerszeg 1886. 03. 20. – Bp. 1973. 04. 06.) nyelvész. 1956: ELTE magyar nyelv-tudományi tanszék vezető professzora.

²⁶ Barabás Jenő (Böde 1920. 03. 25. – Bp. 1994. 06. 08.) etnográfus. 1956: az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékének oktatója.

Bp. 1956. nov. 2. péntek

Ma egész nap esős, rossz idő volt. Ilyen volt a hangulat is. Különösen az „orosz veszély”-ről beszélnek sokat. Az oroszok elszállították a polgári oroszokat a városból. Ebből némelyek, az egyetemen, arra következtetnek, hogy az oroszok feladják Magyarországot. Ezt én nem hiszem. Ellenkezőleg! Az oroszok „befelé jönnek”, nem kifelé mennek! A Ferihegyi repülőter körül beásták magukat. Ez azt jelenti, hogy harcra készülnek. Ma még „kapitulációt” színelnek, hogy időt nyerjenek a visszaütéshez. – A városban ma olyan mozzanatok láttam, ami nagyon aggasztó: ugyanis *katolikus* tömegek vonultak fel fekete zászlóval. Csupa megszállott, fanatikus alja nép! Ez ugyan hová vezet majd, ha így fejlődik. A klérus ostobán viselkedik. Restaurációt nem lehet sem követelni, sem elképzelni! Ha tényleg megszabadulunk az oroszoktól, akkor sok türelemmel és bölcs előrelátással kell az eddigi állapotot felszámolni és népünket behelyezni a ma még meg sem szervezett európai társadalmi és gazdasági „rendbe”. Eladni valóink: gyógyszer, élelmiszer, bauxit és uránium! Na meg a szellemi képesség: tervek. Végül a munkaerőnk és a házunk tája, vagyis az idegenforgalom, mert itt hangulatosan tölthetné az idegen az időt, ha lenne hozzá [...] Ezek azonban vajon kinek a fejében fordulnak meg? Jaj nekünk, ha a „sérelemek” győzne!. Eben gubát, nem jó vásár, venni. A jelek rosszak, lehangelők!

Bp. 1956. nov. 3. szombat

Ma már elég normális lenne a helyzet, ha nem volna egyre nyilvánvalóbb az orosz visszautés. Az ÁVO és a kommunista párt, mondhatjuk a kommunizmus, egyik óráról a másikra szertefoszlott Magyarországon! Népünk nem vette be ezt a már régen nem korszerű tant, amely semmi pluszt nem hozott a régivel szemben. Sem több szabadságot, sem nagyobb jólétet, sem több társadalmi biztonságot. Az egyén nem hogy felszabadult volna és kiteljesedett volna; ellenkezőleg! Börtönbe került az egyén! az egyéniség!

Ma délután Hamar Józseffel²⁷ megnéztük a „csatateret”, a Mária Terézia laktanyát. Közel nem jutottunk, csak a Valéri kávéháztól néztük az eléggé megtépett épületet. A Corvin közbe se mehettünk be. Fiatal, nagyobbreszt civil ruhás fegyveresek sorfala zárta el nagy körben a városrészt. A romokat már elég jól eltakarították. Az élet szeretne visszatérni a normális kerékvágásba, de a látottak alapján nem sok remény van arra, hogy ebben részünk lesz. A gyárakban még szünetel a munka. Itt-ott talán már dolgoznak. Ki tudja? A legtöbb helyen politikai gyűlések vannak. Munkástanácsok alakulnak. A Kormány is egyelőre csak „alakulgat”. Forradalmi időben természetes, hogy minden *változásban, mozgásban* van, de ez már sok! Erős, határozott programú kormány kell. Anélkül „elszabadulnak az elemek”! Mindenki parancsolni akar! A katonai akcióban résztvevők túl sokat kockáztattak, az igaz, de nem hiszem, hogy ők lennének a legjobb politikusok is! Nagy Imre nem vezet, hanem őt sodorják az egyre felbukkanó elemek, az események. Vajon van-e áttekintése Nagy Imrének az események fölött? Van-e minden esetre kész terve a konszolidálást illetően? A kormány összetétele jó is, nem is. Bibó István²⁸ okos fiú, de hol van a kormányzati gyakorlata. Erdei Ferenc lehet, hogy a magyar parasztság érdekeit képviseli, de mi van a külpolitikával? Ez most a legfontosabb! Tisztán, világosan meg kell mondani mit, és hogyan akarunk. Az oroszok még itt vannak! Azok kategorikus „kiutasítása” végzetes taktikai hiba lehet! Hiszen a Nyugat „szuezkedik” ránk! Az oroszok, amint áttekintik a helyzetet és megbizonyosodnak afelől, hogy Amerika nem törődnek velünk, azonnal keményen „visszaütnek”! Ehhez van erejük. Nekünk se stratégiánk, se lőszereink, se kellő hadifelszerelésünk, főleg pedig harci kedvünk nincs. Nem is lehet. A nép bölcsebb, mint a vezetői! Látja, hogy lehetetlen az oroszok ellen fellépni. Az ENSZ foglalkozik az ügyünkkel, de az semmit sem ígér! – Hó fedi a Budai Hegyeket! Ez alighanem szemfedél, a mi halott szabadságunkon!!

Bp. 1956. nov. 4. vasárnap

Sajnos itt van a vég! Véget ért egy szép álom! 5 órakor nagy ágyúzásra ébredtünk. Azonnal a rádiót kapcsoltam be: „az oroszok megtámadtak bennünket”. „A Kormány a helyén van.”

²⁷ Hamar József (Szilasbalhás 1909. 11. 15. – Bp. 1965. 12. 21.) közgazdász, matematikus. 1956: a Mélyépítési Tervező Vállalat dolgozója.

²⁸ Bibó István, barátosi (Bp. 1911. 08. 07.–Bp. 1979. 05. 10.) jogász, politikus, szociológus. 1956: Egyetemi Könyvtár könyvtárosa, 1956. 11. 2–4. között államminiszter.

„Folytatjuk a védekezést” „Segítsetek!” Képes Géza, a Pen Club titkára is szól a világ népeihez. – Az ágyúzás egyre erősödött. Le kellett mennünk a gyerekekkel a bunkerbe. Mások is lementek. Érdekes, hogy milyen jól leereagálta mindenki a való helyzetet. Ez már nem babra megy.

Én itt vagyok fent a szobában és a ritkásan leeresztett rollón át távcsővel figyelem a várost. Iránytű és térkép segítségével próbálom a füstök helyét megállapítani. Próbálok telefonálgatni is. A telefon még működik, de a legtöbb helyen nem veszik fel. Azok is az óvóhelyen vannak. Aki felveszi, az semmi konkrétumot sem tud. Maradnak a külföldi rádiók. Ebből tudom meg, hogy Nagy Imre a Jugoszláv követségre menekült. És hogy Malétert, Kovács Andrást (?) és Erdei Ferencet, akik Tökölre mentek az oroszokkal tárgyalni az oroszok kivonulásáról, elfogták az oroszok. Csapda volt a tárgyalás! Ennyit ér a mi politikusaink orosz- és helyzetismerete! Gyerekek ezek, nem politikusok. Így beleszaladni a kitett csapdába?! – Oda van hát minden remény! Az egészből csak az marad meg, hogy megmutattuk a világnak: *a kommunizmus megbukott, a nép elutasította. Budapest és 1956. október 23-ika olyan dátuma lesz a kommunizmusnak, Moszkvának, az oroszoknak, mint 1526. Mohács nekünk!* Budapesten elkezdődött a vég! Nincs, nem lesz megállás! Ideig-óráig még leigázhatja Moszkva a népeket, de a kommunizmus nála is megbukott azzal, hogy a népre, a munkásokra lövöldöz! Az orosz, a moszkovita szuperhatalom ábrándja léggömbjéből kiszáll a szusz azon a kis szúráson, amit a magyar munkásság, amit a budapesti 10-12 éves gyerekek szúrtak rajta! A magyar nép – sajnos – korán kelt fel! Miénk a szomorú dicsőség, hogy pofon mertük ütni a medvét. A 100 millió rab 1/10-ed része vagyunk. A többi még azt sem érti, mi történt. Mi letiportattunk és lehet, hogy utolsók leszünk a felszabadulók között. De legalább megmutattuk, nem vagyunk kiskorú nép! Nem tűrhetjük a reánk szabadított igazságtalan rabságot! Inkább elveszünk! – Isten óvja népünket és minket!

Bp. 1956. nov. 5.

Ma is tartott a harc, de sokkal szervezettebben, mint tegnap. A városban sok tűz látszik. Innét, felőlünk középhez tűzéréség lő. Én fent hálok. Nézem a várost, a mozgást az utcán. Komor az idő, ködös, esős. Járókelő alig van. Az emberek szomorúnak látszanak, szótlanul haladnak egymás el mellett, mintha egymástól is félnének. – A szomszédos kaszárnyából indulnak harcba az orosz tankok. Látom, hogy némelyikbe magyar tiszt száll be; aligha nem az a „muszkavezető”!

Nov. 6. kedd

Ma nagyon erős harci zajra ébredtem. Az egyik ágyúpergőtűz 1,5 óráig tartott. Telefonon szerzett értesülések szerint a mieink (Corvin-köz, Kilián laktanya stb.) erősen tartják magukat. Rádió hírek szerint az országban is fokozódik az ellentámadás. – Az ENSZ sóhivatal, nem tud elérni semmit!

Nov. 7. szerda

Ma is heves harcok mindenütt, mintha 7-ikét győzelemmel akarnák megülni az oroszok. Sok a veszteségünk, de még álljuk a harcot. Sok az orosz tank, este mindig kijönnek a városból. Némelyiket vontatni kell.

Nov. 8. csütörtök

A harcok lankadnak. A M. Terézia laktanya megadta magát, de az oroszok lemészárolták az ottaniakat! 400-an menekültek ki innét, még a sebesülteket is kivitték, mert az oroszok azokat is veszélyeztetik: elviszik. – Ma volt nálam Hoffmann. Kérdezte, mit tegyen? „Üljön csendben otthon” – válaszoltam. „A géppisztolyát tüntesse el.” Hoffmann is géppisztollyal járt az egyetemen.

Nov. 9. péntek

Ma már a munkásnegyedekben folyik a harc: Kőbánya, Újpest, Zugló stb. Ez már a vég! Az emberek szótlanak és „menekülnek”. Az országhatár nyugaton nyitott: tódul kifelé a nép! – Kedden az Orsz. Lt-at is felgyújtották. Rengeteg a kár!

Nov. 10. szombat

Ma már alábbhagyott mindenfelé a harc. A helyzet zavaros. Mindszenty az Amerikai követségre menekült: ostoba sváb! Ez is csak vesztünkre járatta a száját! – Kádár nem ura a helyzetnek. Nem is lehet, hiszen nincs rá bízva semmi! Az oroszok és Münnich intézkednek. – A nép menekül.

Nov. 11. vasárnap

Ma még voltak szórványosan lövések. Csendes, kihalt a város. A helyzet zavaros! – A kenyérgyár működik. A család még lent van a pincében. Én fent. Ma festettem is keservemben. – Valami nagy kutya jöhetett ide a ruszkiaktól, mert a házakat – minden szobát – megszálltak az oroszok. Minden lakásba fel kellett valakinek jönni. Mihozzánk 6-an jöttek be, beálltak a szobába, konyhába, fürdőszobába, de nem nyúltak semmihez. A kapuval szemközt gépfegyvert állítottak fel. Egy fél óra múlva eltávoztak. – Az utcán alig járnak emberek. Szótlan, szomorú mindenki. A telefonon sem kap az ember ma már választ. – Rabolnak is már...

Nov. 12. hétfő

Hamar Jóska hívott fel. Az egyetemünket nem érte kár, csak az ablakok törtek ki. Felnyitogatták a szobákat; a labort is feltörték, de nem láttam, hogy hiányozna valami.

Nov. 13. kedd

Ma is bent voltam. Bent is ebédeltem. Siralmas a város. Sok üzletet kiraboltak, vagy felégettek az oroszok és a csöcselék. Többekkel találkoztam az Egyetemen. Tuta²⁹ is bent volt. Nagyon tanácstalan volt. Nem érti mi is történt. – Az első szakaszban cidrizett ő is, mint sokan mások, pedig én nem láttam, hogy „bosszúállás” lett volna. Az Egyetem ügyeit Forradalmi Tanács intézi.

Nov. 14. szerda

Bent voltam. A város tele van tankokkal. Az emberek sorban állnak és vásárolnak! A sztrájk tart. A helyzet nagyon zavaros. A menekülés fokozódik!

Nov. 15. csütörtök

A várost jártam a Margit híd felé. Esett az eső, komor a világ; vásárol és gyalogol a nép. Ma már nyoma is alig van az udvariasságnak, testvériességnek. A M. híd felé nincs kár; a Nagykörút, Rákóczi út annál siralmasabb! Az Egyetemen amerikai tejport osztott a Vöröskereszt. – Az a hír, hogy Kruscsov itt van. – Ha igen. Ez is azt mutatja, nem kis dolog volt ez a mi felkelésünk! Moszkva „Mohácsa” lett Bp! – Itt bukott meg a kommunizmus moszkovita formája. – Mi is vesztettünk! A népünk megy belé a nagyvilágba. Nem vesztettünk már eddig is eleget?!

Bp. 1956. nov. 21. szerda

Gyalogolunk! A város nehezen tér magához. Élelem – a segélyekből – van bőven. A nép mindent vásárol. Ez már örület! Mitől félnek? Hová fut világgá a nép?! Miért? – Talán mert a Munkás Tanácsok ülését nem engedélyezték; ezért aztán 48 órás sztrájk! – Meglep és vigasztaló, hogy a Munkás Tanácsokban milyen értelmes emberek vannak. Bárcsak a pártokban láttam volna fele értelmeseket!

Bp. 1956. dec. 4. kedd

Ma a nők tüntettek: a Hősök terére igyekeztek, hogy koszorút tegyenek az ismeretlen katona emlékművére; az oroszok előbb feltartóztatták őket, majd engedték. Idegesek az oroszok: ide-oda szaladgálnak tankjaikkal a városban.

Dec. 6. csütörtök

A helyzet zavaros! Ma is tüntetések voltak; a Párt emberei autókon szaladgálnak; szétugraszották őket. Lövéldözések. Egyre több a letartóztatás, a hang is egyre pimaszabb! A közlekedés még mindig rossz.

²⁹ Ortutay Gyula (egyik) beceneve.

Dec. 8. szombat

Az idő szép volt ma, de a komcsik erősen pimaszok kezdenek lenni! A hangulat nagyon rossz! Az alja emberek elkezdnek belépni a Pártba, ami most: MSzMP (Magy. Szoc. Munkás Párt?) – Működik a karhatalom.

Bp. Dec. 9. vasárnap

Kihirdették a statáriumot. Feloszlatták a Központi Munkás Tanácsot. Kezdődik a megtorlás! – A menekülési áradat fokozódik! Már 100 ezren felül vannak, akik elmentek. Sok közülük a kiszabadult bűnöző! [...]

Dec. 10. hétfő

Ma éjfélről számítva 48 órás sztrájk, válaszul a Munkás Tanácsok feloszlatásáért. $\frac{3}{4}$ 7 h. Újabb ágyúlövés, talán valami oroszot temettek?!

Dec. 14. péntek

Ma is bent voltam; semmi különös, csak az a hír, hogy Erdei F. elnöklete alatt új kormány alakul. Tagjai lennének: Lukács, Kádár, Kovács Béla, Szántó stb. – Mondják, hogy Mikoján itt van és az a naiv ábránd járja: „Formozáért mi szabadulunk!” Szegény magyar népem! Ne remélj te semmi jót!

Dec. 24. Hétfő

Karácsony Szent estéje! Sok szomorú karácsony volt már, de ez a mai is az. Nézem ezt a két kis gyereket: Imolát és Lacit, és Magdát, az Édesanyjukat – ezt a csodálatos asszonyt, aki mindig, minden körülmények között olyan egész, olyan igazi hősi ember tud lenni! Most is Ő a mi megszületett Jézusunk! Ő varázsolja ünneppé, szentté ezt a valójában szomorú estét. Szomorú ez az este, hiszen nekünk nem született meg a Jézus, nem jött el a szabadulás, a megváltás! Rabságunk folytatódik. Ki tudja, mi jön még? – De akármilyen is, az emberek szívében ezzel a mi „nagyapóinkkal” megszületett a remény, hogy egyszer a szabadság is elérkezik majd erre a vajúdó világra! Itt nálunk sok háznál nem gyúlnak ki a karácsonyi gyertyák: a ház népe, vagy valaki a családból elindult a bujdosásba, a hontalanságba: a nagyvilágba...

De mi is történt hát itt, októberben? Mi volt? Forradalom? Vagy egy egész nép idege mondta fel a szolgálatot és rohant vesztébe egy ország; egy nép?! Lehetséges volna, hogy megőrült egy nép?! Nem! Ez nem lehetséges! De mi volt hát? Mi okozta ezt az egész felkelést?

Sokakat megkérddeztem már ez ügyben és magam is gondolkodom rajta folyvást. A legtöbben úgy látjuk: *forradalom volt ez!* Forradalom, ami félreértésből támadt! Az okok nagyon bonyolultak, napokba telne kibogozásuk. [...]

Ám mi történt! A „buta magyar nép” azt hitte, hogy itt az ideje a forradalomnak és tüzet gyújtott az oroszok terve alá. Tüzet pedig nem hagyhatták az oroszok a hátuk mögött, azért se, mert annak a fényénél láthatóvá vált volna játékuk, de a tűz felgyújtotta volna egyéb „csőrjeiket” is. Így aztán „tűzoltásba” kezdtek. Ezt az alkalmat pedig az angolok-franciák és zsidók használták fel a maguk peccenyéje megsütéséhez: megtámadták Szeuet. [...] Az egész világ ujjongott, amikor hírt vette a budapesti forradalomnak, csak a Kreml és az USA urai gurultak dühbe. Érthető, hogy miért. Nekik nem a népek szabadsága a fontos, hanem a „politika”, az üzlet, a játszma. Ott egye meg a fene őket a „Fehér Házban” és a „Kremlben”!

Nem volt hát örült a magyar nép októberben, mert ha örült volt, akkor örült volt az egész világ, amely nem győzte csodálni, ünnepelni, ami Bp.-en kezdődött: a szabadság, a béke kezdődő fénysugarát, amit hamar sötét borulás takart el ismét. Ki tudja mennyi időre?!

Ma Szent este van, de nekünk nem született meg a megváltó. Az USA urai és az angol-franciák ha csak egy szót is szóltak volna, hogy Magyarország semlegességét támogatják, és velük gyűlik meg az oroszok baja, aki ezt ellenezné, akkor ma valóban szent volna ez az este, és nem bujdosnának az éjszakában „Nyugatra” hazám fiai.

Magda szintén várta tőlem azt, hogy hagyjuk itt ezt az országot. De én nem tudok elmenni, pedig tudom, hogy itt csak a szegénység, a megaláztatások hosszú sora vár reánk. Nem tudok innét elmenni, mert többé nem lenne hazám, haza nélkül, elvágyva a szülőföldtől is, nem élet

az élet. Kint talán nem lennék szegény, nem packáznának velem hitvány semmi emberek, mint itt a néprajz parazitái, de elveszteném emberi létem értelmét, alapját. Magda ezt nehezen érti meg, ő ugyanis Haza nélkül nőtt fel. Kolozsvár román rabságban volt az ő gyermekora ideje alatt. Ő ebből a rabságból ha elmenne, csak folytatná a Kolozsvárról való menekülést. Én más helyzetben vagyok. Én, ha csonka is volt az ország, rabságban nem éltem. – Nem tudtam elhagyni ezt az országot 1944-ben sem. Azért sem, mert már akkor is láttam, hogy a „Nyugat” nagyon beteg. A felbomlás folyamata feltartóztathatatlan. Miért menjek hát oda, ahol a „part szakadás” még hátra van?

Lehet, hogy nem nekem lesz igazam, hanem Magdának, amikor szabadulni szeretne ebből a nyomorból. Talán a gyerekeknek is jobb lenne; anyagilag talán igen, de emberileg talajtalanná válnának. Hazájuk nem lenne. A helyet csak pénzszerző üzemnek tekintenék, ahová a sors vetné őket. És egyszer talán ez a mi országunk is szabad lesz. De kinek, ha senki sem marad itthon?

Bp. 1956. dec. 31. Sylvester

Vége van ennek az évnek, amiről sokan azt mondják: anno Diabolii, az ördög éve volt. Szabadulást ígért; és a sok vérfolyásnak, hitnekím ez lett a vége. Csend, és menekülés... De én nem hiszem, nem hiszem, hogy csak ez lett az eredménye, hogy „ennyi szív hiába ont a vért...” „Lesz még egyszer ünnep a világon!” Lesz, nem tudom mikor, de lesz! Lehetetlen, hogy ne legyen. [...] Szomorú sylvester ez... Ezek és ezrek siratják, vagy a holtakat, vagy azokat akik világgá futottak. A holtaknak legyen béke és adassék tisztelet! Aki az életét mentendő vándorbotot a kezébe, megértem, de sajnálkozással nézek azok után, akik azért mennek el, mert ott a „Nyugaton” (amely immár kétszer: Trianonban és Jaltában (!) hozta reánk ezt a bajt!) jobb az élet, nagyobb a biztonság és teljesebb a komfort. Az ilyenek, hát csak menjenek... Én, és mi: milliók maradunk. Ez a Hazánk! Közel ezeregyszáz éve... Mi hova fussunk, miért fussunk el innét?! Átadjuk e teret, apáink sírjaival idegen népeknek?! Az igazi gyász az lenne!... Mert az nemzethalál lenne! Ez a nép azonban nagy múlttal, túlélés magasiskolájával rendelkezik! Túléljük ezt is, mint annyi bajt, vést történelmünk során. Csak bízunk kell önmagunkban. És én hiszem, hogy a mi „írastudóink” nem futnak el! Nem hagyják magára a népet. Adja Isten, hogy ne hagyják. Hiszen itt vannak a példák, a legnagyobb bajban még az elensőség, a kommuniztác „vezetői” közül is hozzánk álltak, nem is akárcik és nem is kevesen. Ezt ne feledjük el! Ez legyen hitünk forrása és intő példa is a jövőre. Nem mindenki „muszkavezető”, aki a muszkákkal és a muszkáktól jött.

Nehéz, nagyon nehéz idők jöhetnek ránk. De az eljövendő, a dolgok belső logikája és rendje szerint, nem lesz folytatása annak, amit fegyverrel utasított el a magyar nép! Valami más lesz. Hogy mi lesz, nem tudom, de abban hiszek: más lesz. Ezt már mutatja az a reakció is, amivel a világ közvéleménye fogadta a mi forradalmunkat. Igen: a mi forradalmunkat! Mondhatná valaki, így fogadták 1848-ban is a magyar forradalmat és Haynau köteleitől mégsem mentették meg a nép vezetőit; akkor is mily sokan hagyták el a hazát. Ez igaz. Én is tudom. De én – ma már! – azt is tudom, akkor Széchenyinek és Deáknak, nem Kossuthnak meg Petőfiéknek volt igazuk. Az 1848-as forradalom (ha mint ez a miénk is, nem elszigetelten, egyedüli volt is, hanem forradalmak közepette született), mégis *idő előtti, korát megelőző forradalom volt!* Dicsőséges, elkerülhetetlen, de időelőtti volt, amire a kiegyezés 1867-ben jött el. A miénkre is eljön!

Az a balsejtésem, bármennyire *spontán és elkerülhetetlen* (mert embertelen, tűrhetetlen volt már az elnyomás, a megaláztatás, a gyarmati sors!) is ez a mi mostani forradalmunk, talán éppen úgy idő előtti volt, mint volt az 1848-as.

A Kossuth–Petőfiék-félét is terror követte. Ezt is az követi. A munkástanácsokat sorra feloszlatják, résztvevőit elhurcolják. A „Buci-Gyuri”-félék (Marosán!) akasztófákkal szeretnék beerdősíteni ezt az országot. A terror fokozódik, de én hiszem, a régi kommün soha vissza nem áll a mi hazánkban. A magyar nép, mondhatom a *magyar nemzet*, azt megsemmisítette, végvérvényesen elutasította. [...] Ismétlem, szomorú sylvester ez. Hiszen ismét elveszett egy reményünk. Lesz-e ezután elég hitünk a túlélésre? Én hiszem, hogy lesz. Az én személyes szomorúságom, hogy sok barátom hagyta el már eddig is ezt az országot, és hányan készülnek elhagyni... Engem többen örültnek, csodavárónak tartanak, ha maradok. Kérdik, miben re-

ménykedek még? Hát igen. Miben is reménykedek? Abban, hogy ennek világszerte tomboló nacionalizmusnak vége lesz valamikor. Itt Európában, ahol a történelem kibogozhatatlanul egymásba szőtte a népeket, egyszer talán sikerül spiritualizálni a határokat. Ha nem, ekkor nem érdemes sehol sem élni! Ha igen, akkor nem szabad senkinek sem elhagynia szülőföldjét, hazáját!

Én ethnográfussá lettem. Ez kulturtörténelmi tudomány, amelynek az abszolút történelmi igazság kutatása mellett van az a *plusz feladata is*, hogy pl. a mi magyar népünk *identitását tisztázza és védje*, ezt az önazonosságunkat. Igen, ez a feladata. Éppen itt, a Kárpát medencében, ahol itt talált népelemekből és ezer év alatt ide bejött elemekből itt, és nem valami előző őshazákban, alakult ki az a magyar nép, amit mi ismerünk! Ezt tudomásul kell vennünk! Vegyék ezt tudomásul mások is, más népek is, akik mai mivoltukká ugyanúgy lettek, mint mi. Én hiszem, hogy a ma Európát megülő nacionalista ködöt csak így lehet eloszlatni. Ha nem, akkor kiirtjuk egymást és átadjuk ezt a furcsa félszigetet azoknak a népeknek, akik sírjaink felett verik majd a tam-tamot. És rángják táncukat. Ez a perspektívánk, ha nem térünk észre, ha tovább játsszák velünk: *ki volt itt előbb?* Ha tovább tart a nyelvi „nációk” egymás pusztítása, ha képtelenek leszünk felismerni a „kultúrában azonos népet.” A „biológiai nép” végtére is (hiszen ez létező valóság!) csakis így békélhet egymás sorstársává, az eddig volt egymás hóhérai helyett. Tudom, hosszú út vezet eddig az állapotig, mert a történelemtudomány, nem olyan, mint pl. a matematikai tudomány. A történettudományt (főleg a népraizot) két tényező befolyásolja: 1. a racionális mérlegelés és 2. az emóció, az érzelem, valamely néphez való szubjektív hozzáállás. Vajon mikor kerül túlsúlyba a *racionalitás* (ami még nem a teljes objektivitás), de ami már szülheti a *toleranciát*?

Ma sylvester van; vigadni kellene, hogy ezt az évet is túléljük. Nekem kevés okom a vigadásra, mutatják a fenti sorok is, amikkel magamat, a hitemet, helybenmaradásomat igyekszem indokolni. Ha nem ezt tenném, hiábavalónak érezném minden eddigi hitemet, mind egyéni, mind magyar népünk jövődjét, eddigi tettét, helytállását illetőleg...

Én Káli és Keszi Kovács László ezekkel a gondolatokkal léptem át az 1957. esztendőbe.

„Velünk vagy ellenünk?”

1956. október 24-re, szerdára nagygyűlést hirdettek, amelyen részt vesznek majd a többi pécsi egyetemisták és főiskolások, sőt az üzemek dolgozóira és a bányászokra is számítottak. Sanyi barátommal a nagygyűlésre igyekezve, észrevettük a sok embert a főpályaudvar előtt. Odamentünk megnézni, mi is történt. Egy tűzoltóautó létrájáról ketten próbálták lefeszegetni a főpályaudvar legmagasabb pontjára helyezett vörös csillagot. Sok-sok erőlködés után a tömeg közbekiabálásaitól lelkesítve végre siker koronázta az erőfeszítést, a pályaudvar előtti térre esett le a darabjaira tört fő-fő jelkép. Arra gondoltam, vajon mi lehet most Pesten? A Parlament tetejéről és a János hegyi kilátótoronyról is leverik? Aztán elindultunk a nagygyűlésre.

A Rákóczi út, az egyetem épülete, a diákothos és a rendőrség zárja be azt a teret, ahol gyülekeztünk. A rendőrség épületét egy szépen parkosított udvar vette körül, amit a tér felé meg erősített kerítés zárt. Fokozatosan túljutottunk a félelem érzésén. Először még komolyan vetődik, amikor ijesztő hangerővel megszólaltak a hangszórók és felszólítottak, hogy oszoljunk. Azt mondták, ha nem megyünk azonnal haza, kénytelenek lesznek fegyvert használni. De csak rohángálást láttunk, ahogy a gépfegyver-állásokat elfoglalták, láttuk, kézigránátokat osztottak szét az elől álló davaj-gitáros rendőrök között, ám nem történt semmi. Egy idő után már biztosra vettük, hogy a fenyegetés csak fenyegetés volt, s nem mernek „ezek” löni. Különben is, láttuk, éreztük, tudtuk, hogy sokan vagyunk. Akkor még nem hallottunk a mosonmagyaróvári, a salgótarjáni és a többi sortűzről. Szinte a teljes orvosi egyetem ott állt, indulásra várva, de sok jogász is felsorakozott és akkora már megérkeztek a Pacsirta utcaiak is, a pedagógiai főiskola hallgatói, köztük Kiss Dénes, akit akkor még nem ismertünk személyesen. De a versét már egy napja olvastuk az Orvosegyetem címlapján. A *Velünk vagy ellenünk* címűt,

és már mondogattuk sorait: *Döntsd el magyar, mondd ki a szót, itt visszalépmi nem lehet...* Úgy éreztük ekkor, új Petőfi született, ez volt a mi *Talpra magyarunk*. A tömegben fel-feltűntek tanáraink is. Szentágotthai János sötétkéék télikabátjában mindig kimagaslott a többiek közül, de láttuk Donhoffert, Ángyánt, Kerpel Frónius Ödönt és az öreg Csolost, Cholnokyt, a kémia professzorát. Csak persze Ernst Jenőt nem láttuk sehol, gondoltuk, hogy ő most otthon átkozódik, s szavalja Janos Pannonius általa annyiszor idézett híres-hírhedt versét: *mert hívó ember költő nem lehet...* Ezzel szokta befejezni előadásait, figyelmeztetve arra; hogy csakis a dialektikus és történelmi materializmus talaján állva lehetünk jó orvosok, tudósok meg különösen. És akkor már Szentistványi Gyuláné se volt látható, a tanulmányi osztály vezetője (majd a Kádár érában a pest megyei pártbizottság első titkára), aki az előző napi diákparlament után engedélyt adott az Orvosegyetem rendkívüli kiadására, és arra, hogy abban a követelések mellett Kiss Dénes verse is megjelenhessék. Máig sem tudom, mi vezethette erre, a félelem-e vagy más hátsó szándékok? Néhány felsőbb éves ismerőst is felfedeztünk, egy-két gyakorlatvezetőnk, s a mindig mindenütt előforduló Vízny Eleket, aki akkor még nem használta a Szilveszter nevet, s így sokat ugratták.

Aztán elindult a menet méltóságteljesen, a Piac téren át fel a Kossuth Lajos utcába, ahol széthúzódva, négyes, ötös sorokban meneteltünk a Széchenyi tér felé. Néha énekszó hallatszott, talán a pedfősök, gondoltuk, de igazi sikere a spontán szavalókórusoknak volt. *Magyar urán itt maradsz, magyar urán itt maradsz* – harsogtak, aztán a *Kossuth-címet akarunk, Kossuth-címet akarunk* dübörgése szinte félelmetesen hangzott, jelezve, hogy ebben aztán valóban mindenki egyetért. Kicsit merésznek éreztem, amikor elkezdtek skandálni a *Kötelet a kopasz gyilkosnak, kötelet a kopasz gyilkosnak* szöveget. Éppen valahol a régi nagy vaskereskedés előtt voltunk. Sok ablak volt nyitva, s a megrettent vagy kíváncsi figyelő arcok között egyszercsak egy második emeleti ablakban könyöklő idős bácsi magára vette, megijedt és hirtelen behúzta a fejét. Nagy nevetés tört ki a tömegben, s valaki hangosan kiáltotta: *nem a bácsinak mondtuk, s ezt is azonnal átvették a többiek, s már az egész utca zengte: Nem a bácsinak mondtuk, nem a bácsinak mondtuk*, hogy majd ismét felhangozzék a *Kötelet a kopasz gyilkosnak* mindent elsöprő hangerejű, valódi népiéletet megfogalmazó kórusa. Végül is úgy hat óra tájban megérkezünk.

Ott álltunk a Széchenyi téren és tele voltunk az igaz ünnep pátoszával. Megszólaltam, megbököve mellettem álló barátomat, tudod, azokon a március 15-i ünnepeken, amikor annyiszor hallottuk, hogy bár esett az eső, mégis összejöttek a polgárok az esernyők alatt és hallgatták a *Talpra magyart* és a *Pontokat*, én mindig némi kételkedéssel fogadtam a hallottakat. Még Petőfi naplóját is: *hogyhogy nem lógtak haza, mint mi május elsején?* Nagyanyámtól kaptam egy vasgyűrűt és a magyarazatot, odaadták az ő nagyszülei a gyűrűiket, az ékszereiket és ezt kapták cserébe. Tisztelettel meghallgattam a nagymamát, mint közvetett tanút, de a kor alap gondolata, a minden hit megkérdőjelezése, a múlt minden értékének kigúnyolása, a liberális polgárság és a sok mindenben őket majmoló kommunisták mindenre kiterjedő destruálása egy kicsit csak-csak belém ivódott, kételkedve fogadtam ezt a vasgyűrű történetet is. Most azonban az események megrendítő hatására felnyílt a szemem: igen, biztos hogy úgy volt, ahogy a visszaemlékezők állítják, ott kellett állaniok az esőben, éljenezve és együtt kiáltva, hogy *Esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk*. És már megérttem és elhittem az egykori országgyűlésben elhangzott *Megadjuk*-ot is, és a vasgyűrű is őseimtől származó kétes értékű emlékből a daliás idők bizonyító ereklyéjévé nemesedett az átél és soha addig ilyen nem látott események hatására. Átváltottunk mind ezekben az órákban, ezekben a napokban, ha Budapesten a Bem-szobornál, ha Pécsen a Széchenyi téren, ha Szegeden, ha Szombathelyt.

Ilyen átváltozásnak voltunk a tanúi, amikor átfutottunk a közelben lakó atyai jóbaráthoz, a nagy botanikushoz, ciszter szerzetes tanárhoz, *Horváth Adolf Olivér*-hez és beszámoltunk az eseményekről. Ő is a rádiót próbálta hallgatni. Mit tudtok Mindszenty-ről? – kérdezte. Most nem gyönyörű boltíves szobája akusztikáját vizsgálhattuk, mint máskor, csak ültünk és kortyoltuk a málnaszörpöt. Kérdése a náv bizakodása volt.

– Gondoljátok, hogy felvehetem a rendi ruhámat?

Helyeseltünk, bár bennem még dolgozott a beidegződött félelem: ki tudja meddig tart... De ő már lépett is a szekrényhez és már öltötte is magára a habitust. Látjátok, semmi baja, rend-

szeresen szellőztettem, kiporoltam, hogy bármikor elő tudjam venni. S máris úgy mozgott benne, mintha soha, egyetlen pillanatra sem vetette volna le.

– Nem hallottatok valamit Debrecenből, ott mi a helyzet? – tudakolta, mert édesapjáért aggodott, aki ott élt közel a kilencvenhez. Később mégis úgy gondolta, nem jön ki a térre, öreg vagyok már én ehhez, mondta, és még nem tudhatjuk, hogy végződik, bizony, fiúk nekem nincsenek vérmes reményeim, akármit is mondanak a pesti hírek. Nem tudom elképzelni, hogy a szovjetek ezt ennyibe hagynák. Úgyhogy nagyon vigyázzatok – tette hozzá, s mi visszamentünk a térre.

Most látszott csak, hogy mennyien vagyunk...Megpróbáltunk visszajutni oda, ahol korábban álltunk, de nem tudtunk. Valahol a Nagy Lajos gimnázium és a dzsámi között sikerült beforakodnunk egy helyre, ahonnan átláttunk a Nádor szállóhoz, a szónokokhoz. Elcsodálkoztam a hatalmasra duzzadt tömegen! Mintha egy tömött villamoson vagy autóbuszban lennénk, annyian voltunk hej, pedig hatalmas egy hely az a Széchenyi tér! Figyeltük a szónokokat. A Himnusz sokadik eléneklése után, a követelések, a pontok megfogalmazása következett. Majd ismét Kiss Dénes versét szavalta valaki, *döntsd el magyar, mondd ki a szót / itt visszalépni nem lehet*. És akárcsak azon a márciusi iduson itt is együtt mondta a tömeg a refrént: *Velünk vagy ellenünk...* Izgatottan figyeltük a jelenlévő ismert személyeket, s megnyugtató több professzorunk ismert alakja, megint láttuk *Szentágothai Jánost* az első sorban. Egyszerre csak nagy mozgolódás támadt, teherautókon érkeztek a fellármázott bányászok. Kicsit megrémültünk, mi lesz most, és a teherautókról leugráló bányászok, de a környező településekről érkező falusi gazdák is beleveggyültek a Széchenyi tér első sorban egyetemistákból és főiskolásokból, na meg pécsiekből álló tömegébe. Hiába, a hosszú évek félelmi beidegződései miatt nem volt jó érzésem, amikor közvetlen mellém sodródott egy-két újonnan érkezett. Összebb szorultunk, szinte nyomott a tömeg. Féltém. Arra gondoltam, talán a mi megfélemlítésünkre, leszerelésünkre küldték őket. Közvetlenül mellém préselődött egy rossz szagú, elnyűtt ruhájú, de nálunk nem sokkal idősebb bányász. Mintha megérezte volna, mit gondolok, nagy kezét a vállamra tette és megszólalt.

– Ne félj, fiú, tudom, hogy ti egyetemisták mit akartok. Azt akarjuk mi is, hidd el. Tudod, amikor apámat kuláknak nyilvánították, majd mindenünket elvették, a lovakat, teheneket, disznókat, mindent. Még a ruháinkat is. Apámat úgy megverték, pedig egy szót se szólt, hogy nyomorék lett. Végül elüldöztek minket a házunkból, a falunkból, hát ezért lettem bányász. És hallottam, amikor a Himnuszt énekeltek. Tudod, nekünk nem lehetett, csak a bányászindulót, hiába kértük pedig, hogy legalább a nagy ünnepeken énekelhessük a Himnuszt is. Most kijött a könny a szememből, itt mindenki a Himnuszt énekl! De ezeknek a rohadt kommunistáknak soha, érted, soha se tudok megbocsátani, agyon kéne verni mind. És csak úgy dőltek belőle a mély átéléssel mondott szavak.

Ezt nem lehetett kitalálni, ezt valóban át kellett élni, gondoltam magamban.

Az idő múlt és mi még mindig vártunk és vártunk. Néha felolvasták a követelések egy-egy újabb változatát, hogy például a *Követeljük a magyar címer megváltoztatását, hogy az jobban kifejezze nemzeti jellegzetességeinket!* helyett a *Kossuthi-címert akarunk!* szöveg kerüljön. Ezeket nagy üdvrivalgás követte és a tömeg természetesen mindent megszavazott. Folyt a vita, az egyeztetés a különböző bizottságok és bizottmányok között és akármilyen lelkesek voltunk is, azért kezdett mindenki elfáradni. Végül is arra az elhatározásra jutottak a Nádor szállóban ülésező különböző vezetők, hogy már közel az éjfél és az lesz a legjobb, ha a nagygyűlés most feloszlik, mindenki hazamegy, és holnap reggel hétkor újra gyülekezünk és folytatjuk, megszövegezve a pécsi és baranyai követelések közös és végleges változatát, amivel a munkások, a bányászok és az egyetemisták is egyetértenek. Hazafelé ismét az járt az eszemben, hogy a most végre megértem március tizenötödikét. Az évről-évre ismétlődő emlékek tűntek elő, de most már biztos voltam benne: bizony, így lehetett. Mint most is.

– *Láttad ezt a fantasztikus lelkesedést, ezt a hatalmas tömeget?* – kérdeztem Sanyi barátomat, s ekkor már elhittük Petőfi naplójának igazságát. Valóban úgy kellett történnie. Már csöpp kétség sem merült fel bennünk a korabeli visszaemlékezésekkel kapcsolatban, hiszen hasonlólt éltünk át mi is.

– *Hasonlót?* – kérdezett vissza Sanyi barátom, hát nem láttad, hogy ebben a vidéki városban többen voltak, mint lehettek ott, annak idején a múzeum előtt. És ez a tömeg is képes lett volna bármire.

Igen. Bármire képes lehetett volna, csakhogy a kommunisták, az uralkodó „elit” ravasz volt és ügyes. Miután hazatért ez a rengeteg ember, ismét a helyzet urainak érezték magukat. Reggelre arra ébredtünk, hogy kihirdették a kijárási tilalmat és a statáriumot. A helyi rádió már öt órákor bement. Senki ne hagyja el a lakóhelyét.

Hallottad? – kérdezte Sanyi. – *Én nem* – válaszoltam –, *bizony én sem* – tette hozzá ő. Elindultunk tehát a Bálicsról egyetlen kerekpárunkkal a Széchenyi tér felé. A házakon hatalmas falragaszok hirdették a kijárási tilalmat és a statáriumot. Megállapodtunk, hogy ezeket a plakátokat sem láttuk. Nagyon csodálkoztunk az üres utcákon. Senki sem sietett a Széchenyi tér felé. A téren sem láttunk szinte senkit. Háromnegyed hét volt még csak, várunk egy darabig – határoztuk el. Nyugodtan álldogáltunk az eléggé hűvös reggelen, amikor megjelent két rendőr és velük két civil ruhás, pufajkás, bakkancsos férfi. Egyenesen felénk tartottak. Ügyesen körbefogtak minket és elkérték a személyi igazolványunkat.

– *Mit kerestek itt, ti mocskos, fasiszta ellenforradalmárok? Nem tudjátok, hogy kijárási tilalom van?* S már rugdostak is hatalmas bakancsaikkal, s elcsattantak az első pofonok. Ketten-ketten közrefogtak és indultunk a rendőrség felé. Rosszul tettem, hogy megszólaltam:

– *A kerékpáromat nem szeretném itt hagyni!*

– *Te rohadt fasiszta, minek az már neked* – s beleugrott a kerekbe hatalmas bakancsaival, a küllök éles hangon pattantak el, s a kerékpár, amelyikre olyan büszke voltam, ott maradt roncsként a földön fekvő. Ezt a kerékpárt – egy francia műhely-gépet, melyet egy neves magyar versenyző adott el – két évi korrepetálásból összegyűjtött pénzemből vásároltam harminchárom évvel ezelőtt. Akkor még nem voltak ilyen tökéletesek a bowdenes fékek és mivel sehogyan sem tudtam jól beszabályozni, hát átszereltem „kontrásra” és mind a két kereket újra küllöztem. Így vittem magammal büszkén 1956 szeptemberében, amikor felvettek a pécsi orvosi egyetemre.

Őreink a Zsolnay kút és az irgalmasok temploma előtt kísérték, majd befordultunk egy szűk utcába, ahol a rendőrség volt. Egy hosszú folyosóra vezettek, itt már több sorstársunk állt, szemben a fallal, orrukát a falhoz nyomva. Ide kerültünk mi is, és sem megfordulni, sem beszélni nem volt szabad. Ma már nem tudom, hány órát állhattunk így, csak arra emlékszem, hogy nagy volt a jövés-menés a folyosón, s az elhaladók folytonosan szidalmaztak, néha lábunkba rugtak, néha nekilökték fejünket a falnak. A fej-elfordítási tilalom ellenére egy borzalmas jelenet tanúja voltam. Egyszer csak kitért az ajtó a folyosó végén, ahol a kihallgatások folytak, s egy fiatal nőt tuszkoltak a rendőrök, aki nem hagyta magát, kiabált. *Hagyjatok békén, szemét rendőrök* – de leginkább azt, hogy – *Le a vörös csillaggal!* – közben ő is kapott egyet-kettőt kísérőitől. Ahogy fel kellett lépnie a folyosóról az ajtó felé, talán két vagy három lépcső vezetett az ajtóhoz, hirtelen visszafordult és egész extázisban üvöltötte: *Le a vörös csillaggal!* – s egyik kezét kiszabadítva egyetlen lendülettel leverte a rendőr hatalmas vörös csillaggal díszített sapkáját. A következő szempillantásban már a földön feküdt, bent az ajtó mögött a szobában, s láttuk, hogy ráugráltak a rendőrök a fekvő nőre, rá a hasára, lábára, fejére. Gyorsan becsukták az ajtót, ne lássuk a többi. Rövid ideig még hallottuk a nő kiáltásait.

Később mi is sorra kerültünk. A kihallgató tiszt gyorsan végezte a dolgát, ott a folyosón. Megfordítottak, s a tiszt az arcunkba üvöltötte: – *Te rohadt fasiszta strici, mit keresel itt? Mi? – s a következő füles után megkérdezte: – mi az apád?* Sanyi állt közelebb a sorban, a halkan felelt: *orvos. Igen, orvos, szóval rendes ember, becsületes haladó értelmiségi. És fogalma sincs róla, hogy a fia tanulás helyett mekkora gazemberségeket követ el! Na, ezt apád helyett kapod* – s egy újabb hatalmas füles után már ott állt előttem. – *Hát a te apád, te fasiszta briganti?* – *Múzeumi ő* – feleltem én is visszafogottan. *Úgy, szóval a te apád kápos a múzeumban, és te rendes proli gyerek létedre mégis itt randalírozol ezekkel a fasisztákkal!! Majd adok én neked, na te disznó, ezt még megkeserülöd* – és igyekezett nagyobb pofonokat adni, mint amilyeneket Sanyi barátom kapott. De már nem sokáig álltunk ott, a tiszt sietett, tovább lépett. Felsőhajtottam, ezt elég jól megúsztuk eddig. Később visszaadták a személyi igazolványainkat és azt mondták, ki ne merjünk az utcára menni, és halál fiai vagyunk, ha még egyszer találkozunk velük.

Wagner János

1956 októbere egy csángó fiú szemével

Moldvában, a Bákó-megyei Lábnik községben születtem. Szüleim 1947. február elején sok más családdal együtt elhagyták szülőföldjüket és eléggé kalandos körülmények között áttelepültek Magyarországra, a Baranya-megyei Egyházaskozár községbe. 1948 szeptemberében kezdtem az általános iskolát és 1956 nyarán fejeztem be. Viszonylag jó tanuló voltam, ezért a tanítóim arra bíztatták szüleimet, hogy engedjenek tovább tanulni. Ekkor már heten voltunk testvérek, Magyarországon még három leánytestvérem született. Én is szerettem volna tanulni, de tudtam, hogy ez szinte lehetetlen, mert a tanuláshoz szükséges tanszereket, kollégiumi díjat és egyéb kiadásokat nem tudjuk kifizetni. Apám tsz-tag volt, keresetéből nem futotta volna.

A II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola

1955 őszén, amikor a nyolcadik osztályt kezdtem, kezembe került egy 36 oldalas „Tájékoztató a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskoláról” című kiadvány, ami ismertette az iskola célját, feladatát és bemutatta a mindennapi életét. Engem elsőként a tájékoztató fűzetnek az a része fogott meg, amelyik így szólt: „A növendékek tanulása teljesen díjmentes. Teljes ellátásukat, alsó és felső ruházatukat Néphadseregünk biztosítja. Minden tanuló megkapja a számára szükséges tankönyveket, fűzeteket, tolltollat, írószereket, és zsebpénzt is kap.”

Amikor szüleimnek előálltam kéréssel, és megmutattam, hogy milyen feltételek mellett lehet tanulni, nem elleneztek a szándékomat. Osztályfőnököm, Márton Sándor tanár bácsi nagy segítségemre volt a szükséges jelentkezési lap kitöltésében, 1956 tavaszán elkísért Mátyásföldre a felvételi vizsgára és a továbbiakban is figyelemmel kísérte utamat.

Felvettek a katonai középiskolába és augusztus 1-ig megkaptam az értesítést, hogy 1956. augusztus 14-én 9 órára vonuljak be az iskolára. De hát milyen iskola volt az, ahova engem felvettek? Erről valójában csak napjainkban szereztem tudomást. Kezembe került egy írásos anyag, ami az iskola megalakulásától, 1953-tól a megszűnéséig, 1958-ig végig kíséri az eseményeket. Az iskola volt növendéke dr. Kiss Géza ezredes doktori értekezést írt „A II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola története a tisztképzés szolgálatában” címmel. Ebben találtam a következőket: „Az MDP Központi Vezetősége és a Minisztertanács határozata alapján 1953. június 8-án megalakult a „II. Rákóczi Ferenc” Katonai Középiskola.”

„Az iskola feladata és célja, hogy az itt tanuló növendékeknek a legjobb középiskolai végzettséget adja, művel, sokoldalúan képzett, kulturált ifjakká nevelje őket. Fejlessze ki bennük a katonai hivatás iránti szeretetet és készítse elő őket Néphadseregünk fegyvernemi tisztképző iskoláira való felvételre.”

„Az iskola az általános gimnázium reálgozatának tervét követte és tankönyveit használta. A szorgalmi időszak megkezdett a gimnázium tanulmányi rendjével. A IV. évfolyam elvégzése után a növendékek érettségi vizsgát tettek, majd ezt követően kerültek – kötelezően – a fegyvernemi tisztképző iskolákba. Az itt szerzett érettségi bizonyítvány minden tekintetben egyenlő és teljes jogú volt az általános gimnáziumban szerzettel. A növendékek tanulása ingyenes volt. Teljes ellátásukat, alsó és felső ruházatukat a Magyar Néphadsereg biztosította. Minden tanuló megkapta a számára szükséges tankönyveket, fűzeteket, tolltollat, írószereket és zsebpénzt. A tanév folyamán, a tanítási szünetek azonosak voltak a többi középiskoláéval. Ezeket a növendékek otthon töltötték. A jól tanuló és kifogástalan magatartású növendékek havonta egyszer 32 órás eltávozást, valamint egy vasárnapi kimenőt kaptak. Ugyan csak havonként egy vasárnap délután a szülők látogathatták meg a növendékeket.”

„A növendékek az iskolában katonai nevelést kaptak. Feladatuk volt, hogy az iskolában eltöltött négy év alatt a tanulás mellett a legalapvetőbb katonai ismereteket elsajátítsák, testben és lélekben megedződjenek s alkalmassá váljanak néphadseregünk tisztképző iskoláira való felvételre.”

„A bevonulás napján a növendékek egyenruhát kaptak és ettől kezdve fegyelmüket és magatartásukat a Magyar Néphadsereg szabályzatai határozták meg. A növendékek századokra, szakaszokra, tantermi osztályokra voltak osztva. Minden osztály élén nevelőtiszt állt, aki

katonailag képzett és pedagógiai tapasztalatokkal rendelkezett. A növendékek megtanulták a katonás, fegyvermezzett magatartást, udvariasságot, belső rendet és tisztaságot.”

Amiről nem tudtam, de ezek szerint így volt: „Az iskolai jelentkezés után összeállították a jelöltek névsorát, majd azt egyeztették a megyei tanácsok oktatási osztályvezetőivel. Azok javaslata alapján a jelentkezők kitöltötték a felvételi kérelmet, amelyet az iskola igazgatója továbbított a Honvédelmi Minisztériumba. A válogatás után a tanintézeti Csoportfőnökség engedélyével az iskolaparancsnok levélben tájékoztatta a pályázót a felvételi vizsga idejéről és helyéről. A felvételit és az orvosi vizsgálatot minden év április hónapjában hajtották végre. A pályázók létszáma kezdetben 1400–1500 fő volt a felvehető 200 helyre... A jelentkezés időpontjában az előző tanévvégi és a folyó tanév félévi eredményei voltak a mérvadóak. A jelentkezők orvosi vizsgán vettek részt, majd felvételi vizsgát tettek magyarból, matematikából (írásbeli és szóbeli) és testnevelésből.

„A felvételi további feltételei voltak még: a szülők és a növendékjelöltek politikai, erkölcsi megbízhatósága, a szülők beleegyezése, (a fegyvernemi tisztképző iskolára is), a növendékjelölt önkéntes jelentkezése.”

„A Rákóczi iskolára történő jelentkezés feltétele nem volt származáshoz kötve. Minden fiatal pályázhatott a felvételi előírásoknak megfelelően. Fontos kritérium volt azonban az, hogy a szülők és a növendékjelölt politikailag és erkölcsileg megbízható legyen.”

Mindezek ismerete nélkül vonultam be 1956. augusztus 14-én Mátyásfüldre, a katonai középiskolába. Apám újra csak a Márton Sándort kérte meg, hogy kísérjen el. Szegény apám, bár igen elfoglalt ember volt, de azt hiszem azért kérte a Mártont, hogy kísérjen el, mert ő nem ismerte volna ki magát Budapesten. Ahogy megérkeztünk, a tanár úr közölte az ügyeleti szolgáltnál, hogy bevonultam, elköszöntünk egymástól, és én a többi gyerekekkel együtt mentem, ahova irányítottak. Újabb orvosi vizsgálat, hajnyírás kopaszra, fürdés, egyenruha, sportruha, egyéb felszerelés felvételezése. Bevezettek a hálóterembe, ahol mindenkinek megmutatták az ágyát, szekrényét és azt is, hogy mit hova kell elrakni. A bevonulástól kezdve szeptember 1-ig karanténban voltunk, ami azt jelentette, hogy két hétig igen szoros felügyelet alatt tartottak minket. Megtanítottak velünk minden olyan fogást, ami szükséges volt az ágy bevetéséhez, a szekrényrend, a szobarend kialakításához. Próbaidő volt ez. Növendékjelöltnek szólítottak minket, a piros válllapokat nem tehettük fel. Aki ezt a két hetet kibírta, maradhatott, aki nem az elment, többé nem láttuk. A felsőbb évfolyamosok még a balatoni táborban voltak és csak a hónap végén jöttek vissza.

Szeptember 1-én ünnepélyes tanévnnyitóval kezdetét vette az 1956–57-es tanév. Megkaptuk a válllapjainkat és ettől kezdve hivatalosan is növendéknek számítottunk. Az évfolyamunkon A–H-ig nyolc növendéki osztály volt, osztályonként 20 fő körüli létszámmal. Egy átlagos napunk a következőképpen alakult. Reggel hat órakor ébresztő, felöltözés az évszaknak megfelelően (nyáron félmeztelen átmeneti időszakban, télen trikóban, ingben, vagy ingblúzban), sorakozó, levonulás az épületből, reggeli torna fél hétig az udvaron, felvonulás a körletbe, tisztálkodás, ágybevetés, körlettakarítás. Hét órakor sorakozó, nótaszóval irány az étkezdébe, reggeli fél nyolcig, utána sorakozó, nótaszóval irány a tanterem. Nyolctól tizenhárom óráig tanórák, majd sorakozó, nótaszóval az étkezdébe, ebéd. Ebéd után fél óra pihenő, majd újra vissza a tanterembe, ahol két órától este hatig kötelező egyéni tanulás. Ismét sorakozó, nótaszóval az étkezdébe, vacsora, utána zárt rendben, nótaszóval a körletbe. Szabadidő csak vacsora után fél nyolctól kilenc óráig volt. Kilenc órakor sorakozó, létszámmellenőrzés, parancski-hirdetés, levélkiosztás, majd tíz óráig tisztálkodás, körlettakarítás és tíz órakor villanyoltás, takarodó. Ilyen szoros napirend mellett nem értünk rá nyavalyogni, azon búsulni, hogy mi van a szüleinkkel, családjainkkal. Pihenőnap csak vasárnap volt, hétkor keltünk, nem volt reggeli torna, nem volt tanítás. Ilyenkor olvastunk, moziba mentünk, sportoltunk, vagy a nevelőtisztek valamilyen elfoglaltságot szerveztek a részünkre.

Az iskolának válogatott tanári gárdája volt, nagy tudású emberek. A színvonal igen magas volt, de hát nem is lehetett más, miniszterek, magas rangú katonák, ávósok és egyéb magas beosztású emberek gyerekei voltak a növendékek között. Nekem az Egyházaskozárról hozott matematikai, fizikai, kémiai, biológiai ismereteim igen szerények voltak a városból jöttekhez képest. Az elején nagyon nehezen ment ezeknek a tantárgyaknak a tanulása. Tanultam én szorgalmasan, de hát kevés volt csak a szorgalom. Elég sok elégtelen összegyűlt már a máso-

Budapest Mátyásföld 1956. szeptember. Az I/D osztály. A hátsó sorban jobbról a második a szerző.

dik hónap közepére. Örök élményem marad az a biológiai óra, amelyiken a hosszútávfutó Kovács tanár elvtárs a biológia feleletem értékelésére a tanári asztalból előhúzott egy nagy tökört és azt mondta, ennyit ér a feleletem. Így jött el október 23-a, ami a megszokott addigi életünket teljesen felborította.

Iskolám az 1956-os forradalomban

Azon a keddi napon minden úgy kezdődött, mint a többi napokon. Zárt világunkba a városban folyó események, az emberek hangulata csak áttételesen jutott el. Azt tudtuk, hogy október 6-án Rajkék temetésén nagyon sokan részt vettek. A növendékek közül a felsőbb évfolyamosok közül jónéhányan ott voltak a temetésen. Olvastuk az akkori DISZ lapját, a Szabad Ifjúságot, benne a rendszert bíráló cikkeket, tehát tudtuk, hogy valami van a levegőben. Délutánig minden ment a maga rendjén, ültünk a tanteremben egy negyedéves növendék, Mag Pál felügyelete mellett tanultunk, készültünk a másnapra. Közben egyenként elmentünk a fotóműhelybe, ahol igazolványképet csináltak rólunk. Három és négy óra között belépett a tanterembe a felügyelő egyik osztálytársa és tőle tudtuk meg a hírt, hogy a városban tüntetés van és a III. és IV. évfolyamos hallgatók is csatlakoznak a tüntető ifjúsághoz. Azt, hogy mi történt pontosan azon a napon és a további napokban csak az említett írásból tudtam meg. E szerint október 23-án délután az egyéni tanulás hosszú szünetében az iskolába is bekerült a Szabad Ifjúság rendkívüli kiadása, amiből a növendékek tudomást szereztek az eseményekről, ennek hatására ki akartak menni az iskolából, hogy csatlakozzanak a tüntetőkhöz. A felsőbb évfolyamos növendékeket követelésükre kiengedték a városba úgy, hogy zárt rendben kivonultak a HÉV-hez, azzal bementek a Keleti pályaudvarhoz és onnan ugyancsak zárt rendben a Sztálin-szoborhoz. Végignézték a szobor ledöntését, majd a Rákóczi úton elindultak a rádióhoz, de az iskola vezetése közbelépett, és a növendékoszlopot visszavezették az iskolába. A késő délutáni órákban a visszahagyott I. és II. évfolyamosok, tehát a mi évfolyamunk is a kapunál gyülekezett, hogy mi is az utcára vonulunk, de az iskolaparancsnok egyik helyettesének határozott fellépése ezt megakadályozta. "Mérgünkben" Kossuth- és negyven-

nyolcas nótákat énekelve zárt rendben elmentünk vacsorázni, majd este rendes időben végrehajtottuk a takarodót.

Nemrégiben kezembe került egy 1957. január 4-én készült jegyzőkönyv, amit az iskola négy tisztjéből (a parancsnok katonai helyettese, politikai helyettese és két nevelő tisztje) álló bizottság készített „A II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola magatartása 1956. okt. 23-tól napjainkig” címmel. A jegyzőkönyvből kiemelt napi események jól érzékeltetik az akkor történeteket. Mint említettem, ezekről mi elsőévesek szinte semmit sem tudtunk.

„A helyzet október 23-án:

A parancsnokság és a pártszervezet 23-án délben rendkívüli taggyűlést hívott össze. Napirendjén egyetlen kérdés szerepelt – a jelen politikai helyzet. A nagy számú felszólalás a következő követeléseket ölelte fel:

- A lengyel példa üdvözlése.
- Nyílt tárgyalás Farkas Mihály társai ügyében.
- Nagy Imrét a vezetésbe, a legmagasabb szinten.
- A hibák nyílt feltárását a Párt Központi Vezetőség és a kormány részéről.
- Demokratizmusunk kibontakozását gátló vezetők félreállítását.
- Szovjetunióval egyenlőségen alapuló tárgyalásokat – vonják ki a csapatokat.
- A jövőendő tisztek főiskolai fokon való képzését.
- Állítsák vissza hagyományaink megbecsülését (egyenruha, „Bajtárs!” megszólítás stb.).

A taggyűlés közben hírek érkeztek, hogy az egyetemi ifjúság délután tüntetésre készül. Újabb hír: Piros belügyminiszter a tüntetést betiltotta. A taggyűlés tiltakozik.

Október 24-én reggel, amikor felkeltünk, kinéztünk az ablakon, csak azt láttuk, hogy igen nagy köd van, és a negyedéves növendékek párosával – az egyiknél dobtáras géppisztoly, a másiknál feltűzött szuronyos puska – járőröznek a laktanya kerítésén belül. Az iskola polgári őrsége az éjszaka folyamán otthagya az iskolát, más nem volt, aki védeni tudta volna az iskolát, csak a növendékek.

Október 24. és november 4. közötti napok szinte egybefolyznak az emlékezetemben. Arra emlékszem, hogy 24-én reggel, amikor lementünk az étkezdébe, csak teát kaptunk, mert az események miatt a kenyér nem érkezett meg. Csak valamikor 11 óra körül kaptuk meg a kenyeret. Ézután az ellátás akadozott. A környékbeliek tudták, hogy az iskolán gyalogsági fegyverek vannak, ezért többször több csoport megjelent a kapunál és követelték a fegyverek kiadását. Bennünket első és másod évfolyamosokat a napos tiszttel vezetésével minden alkalommal leparancsoltak az épület alatti óvóhelyre, és addig nem engedtek fel bennünket, amíg a veszély el nem múlt. A környékről gyakran behallatszott a fegyverropogás, ilyenkor az udvarra sem mehettünk ki. Az iskola vezetése csak október 28-án tudott kapcsolatot teremteni a Honvédelmi Minisztériummal, ahonnan azt az utasítást adták, hogy az épületekre ki kell tűzteni a fekete és a címer nélküli nemzeti színű zászlókat. Az, hogy mi legyen a több száz növendékkal, az iskolával, a környéken élő tiszti családokkal, az iskola vezetésére volt bízva. Utólag, felnőtt fejjel visszagondolva az iskola vezetése igen nehéz helyzetben volt. Egyfelől a növendékek egyre gyakrabban követelték, hogy fegyverrel részt vehessenek a harcokban, másfelől ott volt a vállalt kötelezettség, hogy a gyerekek életét megóvják. Minden nap számítani lehetett arra, hogy a lakosság és a növendékek között összetűzésre kerül sor, amit a vezetés mindenáron el akart kerülni. A felfegyverzett másod- és harmadéves növendékek közül az iskola védelmi feladatán kívül sokan részt vettek a különböző objektumok védelmében is.

A szovjet támadás

Nagy Imre miniszterelnök a rádióban azt kiáltotta világgá, hogy „...csapataink harcban állnak...”, 1956. november 4-én a magyar hadsereg ugyanakkor tűzszüneti parancsot kapott!

Vasárnap reggel öt óra körül volt. A szolgálat riasztott bennünket, összehajtottuk a háztársákokat, a körletben vártunk a további parancsra. Emlékszem, néhány sorkatona volt a századnál, akik megmutatták, hogy kell szabályosan összetekerni a sátorlapot, a pokrócot és rákötni a háztársákra. A rádióból hallottuk Nagy Imre beszédét. Vártunk, elérkezett a reggeli ideje, megreggeliztünk. Vártunk. Jött az ebéd ideje, ebédeltünk. Vártunk tovább. Hálókörletünk ablakai az akkori Marx utcára néztek, ezen az úton lehetett eljutni a Mátyásföldi repülőtérre is. Úgy

két és három óra között egyszer csak azt láttuk, hogy az utcán a repülőtér felé vezető irányba szovjet harckocsik vonulnak. Mindegyik harckocsi tornyában állt egy orosz katona. Mi integettünk nekik az ablakból, ők visszaintegettek. Majd azt láttuk, hogy megáll egy harckocsi velünk szemben, felénk fordul, a katona eltűnt a toronyból, a harckocsi ágyúja pedig célba veszi az épületünket. Ekkor már nem integettünk. Mi történt? Egy szovjet páncélos alakulat körülvette az iskolát. Egy harckocsi, egy páncélautó és egy teherautó félretolva a gépkocsi kijáráshoz emelt torlaszt benyomult az iskolaudvarra. Az alakulat parancsnoka pedig néhányadmagával fehér zászlóval bevonult a parancsnoki épületbe és ultimátumszerűen elrendelte az iskolában lévő valamennyi fegyver és lőszer átadását. A felfegyverzett növendékeknek és a tiszteknek az udvarra, a teherautóhoz kellett hordani a fegyvereiket, majd 45 percet engedélyezett arra, hogy a 600 főnyi növendéki, a tisztí és polgári állomány az iskola elhagyására a kapunál felsorakozzon.

Filmbe illő ennek a 45 percnak a története. A tisztjeink a szolgálatokon keresztül azonnal elrendelték az épület folyosóján a sorakozót. Kihírdették, hogy el kell hagyni az iskolát. Mi örömjongásba törtünk ki, mert végre hazamehetünk. A tiszték lehűtöttek bennünket, amikor közölték ne nagyon örüljünk, mert a városban harcok folynak, a városi tömegközlekedés nem működik, a vonatok nem járnak. Ekkor megszeppentünk. Közben kiosztották a növendéki igazolványunkat, egy kis piros könyvecskét, amiben nem volt kép, mert azok a fényképek, amiket október 23-án délután csináltak rólunk, nem készültek el. Ezért bele kellett írni mind a kétszáz növendék igazolványába, hogy fénykép nélkül érvényes. Ezenkívül mindenki részére *Nemzetőr igazolványt* is állítottak ki. Mindezt 45 perc alatt! Miután kiosztották az igazolványokat, rohanás a körletbe, összekapkodtunk ezt-azt, ki, amit fontosnak tartott és sietünk a kapuhoz, mert a megszabott idő hamarosan lejárt. Mit tudtam tenni? Berohantam én is körletbe, előkaptam a nagy bőröndömet, beledobáltam a kimenő ruhámat, félcipőmet, tisztálkodó eszközöket, és ami nagyon fontos, az addig kapott leveleket és azt a néhány fényképet, ami az iskolán töltött idő alatt készült. A többi holmim mind ottmaradt. Közben azon járt az eszem, most merre menjek? Nekem ahhoz, hogy haza tudjak menni, a pesti oldalról, Mátyásföldről a városon keresztül el kell jutnom a Déli pályaudvarra. A harcok miatt hogy jutok én oda? Már mentünk a kapuhoz, amikor az egyik osztálytársamat, Tóth Miklóst arra kértem, hogy velem mehessek. Tudtam, hogy Veregyházán laknak a szülei, arrafelé ki lehet menni a városból. Szerencsémre azt mondta, jól van, gyere. Ő nem hozott magával bőröndöt, csak néhány holmi volt nála, azt bele tette az én bőröndömbe és a kapuhoz már együtt érkeztünk.

Menekülés a városból

Novemberben hamar sötétedik. Már elmúlhatott négy óra, amire mindenki a kapunál volt. Az iskola parancsnoka Oláh István alezredes valami emelvényre felállva néhány szót szőtt hozzánk, aminek az volt a lényege, hogy mindenki igyekezzen épségben hazajutni a szüleihez és majd a sajtóból, és a rádióból megtudhatjuk, mikor kezdődik újra az iskola. Elég siralmasan néztünk ki. Sokan hiányos öltözetben, élelmiszer nélkül, sebtében összekapkodott csomagokkal, elkeseredett hangulatban hallgattuk a parancsnok beszédét. A harckocsikból kiszálltak a szovjet katonák, egyik-másiknak az oldalán ott lógott fatokban a háborús filmekből ismert hosszú csövű Mauser pisztoly, átkutatták csomagjainkat, azzal az indokkal, hogy nem visz-e magával valaki valamilyen fegyvert. A zsebeket is átkutatták, közben pénztárcákat, karórákat, fényképezőgépeket vettek el a növendékektől, ami miatt nagy volt a felzúdulás, de hát a fegyver az ő kezükben volt. Miután átvizsgálták a csomagokat, a szovjet parancsnok elrendelte, hogy az iskolát mindenki azonnal hagyja el. Hiába kérte az iskola parancsnoka, hogy a veszélyes állapotra való tekintettel legalább a vidéken lakó növendékek éjszakára az iskolán maradhassanak, ettől a szovjet parancsnok mereven elzárkózott. Annyit azonban megtehettek, hogy egy tiszt vezetésével a növendékek egy csoportja teherautón elindulhatott Szolnok felé, egy másik csoport pedig Debrecen felé. Az éjszakát többszáz növendék a jóléklő környékbeli családoknál töltötte. Ebben az időben éppen, hogy csak betöltöttem a 14. évet.

Amikor kinyitották a kaput, kiözlöttünk az utcára, a bizonytalanságba. Miklóssal mi is elindultunk Veregyházára. Ahogy kiértünk a Gödöllő felé vezető 3-as főútra, Cinkota felé haladva a Szilas-patak völgyéhez közeledve a lejtős útszakaszon két oldalt ott álltak még a páncéltörő üteg ágyúi. Néhánynak a csöve szétnyílván a szándékos rongálástól, a lőszer

szétszóródva, és egy árva lélek nem volt sehol. Valószínű, hogy betartották a tűzszüneti parancsot, de nem akarták, hogy az ágyúk épségben a szovjetek kezébe kerüljenek.

Az út egy darabig a Gödöllőre menő HÉV-sínekkel párhuzamosan haladt. A dög nehéz bőröndöt felváltva cipeltük. Utolért bennünket egy vasutas, biciklivel jött, Kistarcsára tartott. Leszállt a bicikliről, megengedte, hogy a bőröndöt rátegyük a vázra és folytattuk utunkat. Közben elmesélte, hogy látta égni a parlament épületét, és hogy oroszok vannak mindenfelé. Közben már besötétedett, és ahogy körbe néztünk, a látóhatár szélén látható volt a háborús filmekből ismert fényvillanás. Olyan volt, mint mikor nyári villámláskor sötétben villog az ég alja. A szovjetek lőtték a fővárost, a torkolattüzek és a becsapódások fényei látszódtak. Kerepesre érve a falu közepén civil- és katonaruhás fegyveresek állítottak meg minket. Az egyenruhánkról látták, hogy kik vagyunk, ajánlották, hogy álljunk közéjük, fegyvert is adnak, de mi haza akartunk menni. Ekkor ért utol bennünket egy teherautó, amelyiken Debrecen felé tartó növendékek utaztak. Mi is felkapszkodtunk a kocsira és néhány kilométeren velük mentünk, aztán a gödöllői hírhedt „Patkó-kanyarnál” leszálltunk és gyalog, mezei utakon az éjszakai sötétben folytattuk utunkat Vereseyházára. Tíz órára értünk oda.

Itt kell elmondanom, hogy október 23-tól november 4-ig végig Pesten voltam, de szerencsémre legyen mondva ez alatt az idő alatt egyetlen halottat sem láttam, pedig ekkor száz számmra haltak az emberek a pesti utcákon. A Tóth-család nagyon kedvesen fogadott, megosztották velem, amijük volt. November 26-ig náluk töltöttem az időt. Már november 6-án vagy 7-én táviratot adtam fel apáméknak, hogy hol vagyok, mi van velem, és ahogy a helyzet lehetővé teszi, hazamegyek. Én megnyugodtam, hogy értesíttem a szüleimet. Eddig nem hallottam felőlük semmit, és ők sem tudták, hogy mi van velem.

Sikeres hazatérésem

November 25-én Katalin napja vasárnapra esett, Vereseyházán búcsú volt. A háziak kérése volt, hogy várjam meg ezt a napot, és csak utána induljak haza. Így aztán 26-án, hétfőn hajnalban elindultam. Megköszöntem a háziaknak, hogy befogadtak, útiköltséget adtak, vonatra ültettek. Miklós elkísért a Nyugati pályaudvarig, onnan gyalog a Margit-hídon át Déli-pályaudvarra. Ekkor láttam a városnak ezt a részét, hogy mennyire tönkre volt lőve. A Margit-híd két oldalán szovjet harcokocsik álltak, a katonák felügyelték a hídon átmenő forgalmat, a villamos még nem járt, de már naponta egy alkalommal kilenc órakor vonatot indítottak a Déliből Pécs felé. Ugyanebben az időben Pécsről is jött egy vonat szembe. Elkészöntem az osztálytársamtól. Dombóvárra az esti órákban érkezett meg a vonatom. Bátaszék felé már elment a vonat, a következő csak reggel indul. Beültem a váróterembe és vártam, hogy reggel legyen. Közben hallottam, hogy a közelemben levő emberek beszélgetnek és arról beszéltek, hogy Mágocsra tartanak, elindulnak gyalog. Kérdeztem őket velük tarthatok-e, Mágocstól már nincs messze Kozár. Végül úgy kilenc óra körül felkerekedtünk, földutakon először Csikóstöttsre, onnan a kövesúton Mágocsra mentünk. Útitársaim még segítettek is cipelni a bőröndömet. Mágocson elkészöntünk és tovább folytattam utamat az éjszakában. Éjfélre hazaérkeztem a szülői házhoz. Mikor bezörgettem az ajtón, anyám jött ki és első kérdése az volt „Apádat hol hagyta?” Értetlenül néztem, mondom, egyedül jöttem, nem tudom hol az apám.

Mi történt? Apám a Márton tanítóval ugyanaznap reggel elindult Budapestre, hogy engem megkeressenek és hazahozzanak. A két vonat valahol Sárbogárd környékén elkerülte egymást. Nem tudtunk egymásról. A távirat, amit még az első napokban küldtem haza, csak hetekkel később, hogy hazaértem jutott el a címzetthez. Megkezdtem a kényszerszabadságomat.

Folytatom az iskolát

Január közepén jártunk, amikor kaptunk egy levelet az iskoláról, hogy újra indul a tanítás, de most már nem Mátyásföldre kell visszamenni, hanem Budára, a Hűvösvölgybe, ahol azelőtt a Petőfi Politikai Akadémia működött. A levelet késve kaptam meg, nem tudom miért vitte a posta először Egyházashetyére, Egyházasarádóca és miért nem egyenesen Egyházaskozárra? Mindegy, végül is megkaptam. Lehet, hogy a rádióba is bemondták, az újságok is megírták, hogy újraindul az iskola, de apámék a rádióból általában a Szabad Európa Rádió

adásait hallgatták, újságot pedig nem járattak. Nem maradhattam tovább. Az meg se fordult a fejembe, hogy nem megyek vissza. Az egyenruha, a többi holmi, amit magammal hoztam nem az enyém volt, azt vissza kellett vinni. De nem csak ezért mentem vissza, hanem tanulni akartam. Apám most már ki tudja hányadszor újra csak a Márton tanító urat kérte meg, hogy kísérjen el. El is jött velem. Amikor kiszálltunk a Déli pályaudvaron, láthattuk a fagyos, januári budapesti utcaképet. A közlekedés még nem állt helyre teljesen. Az emberek sokasága gyalogolt az utcán. Járműforgalom nemigen volt, ha mégis, azok szovjet katonákkal teli teherautók voltak, vagy páncélozott szállító harcjárművek. Ilyenkor az emberek leplezetlen gyűlölettel nézték ezeket a járműveket, halkan különböző megjegyzéseket tettek.

Megkerestük az iskola új helyét, Márton Sándortól elbúcsúztam, és felkísértek abba a körletbe, ahol az osztályom, az I./D osztály helye volt. Örömmel üdvözlöttük egymást, a többiek, akik nem hagyták végleg abba az iskolát, már itt voltak. Én érkeztem a legkésőbb. Néhány nap múlva, február 1-én három hónapos kihagyás után folytatódott a tanítás. Tanáraink többsége is visszajött, de hiányoztak a nevelőtisztek közül is. A mi nevelőtisztünket, Perényi repülőfőhadnagyot sem láttuk többé és néhány osztálytársunk is hiányzott a padból.

Talán szerencsémre azok az osztályzatok, amelyeket október 23-ig kaptam, mind elvesztek. Új osztálykönyvet kellett nyitni, a tanárok sem „emlékeztek” a korábban adott jegyekre. Egyikük elmondta, hogy életét azok a dolgozatok mentették meg, amiket velünk íratott október 23-án és az oktatásukáiban voltak. Mikor másnap az utcán ment egy aknaszilánk eltalálta a táskáját és megakadt a dolgozatokban. Életmentő dolgozatot írtunk akkor.

Laczkó Mihály

Az 1956-os forradalom hatása a Kárpát-medencében

Az 1980-as évekig az iskolákban csak néhány mondatban foglalkoztak az ún. „ellenforradalommal”. Az ifjúságot azzal vezették félre, hogy horthysta katonatisztek, s a régi gyárosok, földbirtokosok akarták a Horthy-korszakot visszahozni.

Azok közé tartozom, akik otthon megkapták a megfelelő tájékoztatást, és gyerekként saját élményeim is voltak, de nagyon sok fiatal csak 1989-ben eszmélt, amikor részt vehetett Nagy Imre és társainak újratemetésén, a Hősök terén. Megdöbbentő hatást tett a jelenlevőkre, amikor a kivégzettek nevét, foglalkozását és életkorát felolvasták. Akkor derült fény az aljas hazugságokra: a felsoroltak többsége egyetemista, szakmunkás, kisdiaák, vagyis „pesti srác” volt. Körülöttem fiatalok álltak, hallottam a reagálásukat, valósággal sokkolták őket az elhangzottak. Akkor kellett volna a fiataloknak igazi történelem órát tartani! Ez volt az első alkalom, amikor az igazsággal találkozhattak.

A 1990-es évektől jelentek meg cikksorozatok, dokumentumfilmek, de jellemző a magyarországi médiaviszonyokra, hogy az MTV még a 40. évforduló alkalmából sem akarta műsorára tűzni Magyar József 56-os dokumentumfilm sorozatát. Abból ugyanis kiderült volna, hogy milyen nyomorban élnek a valamikori hősök. Volt olyan ember, aki még akkor is egy pincelakásban tengődött, mert a saját lakásában az az ávos tiszt lakott, aki elhurcolta onnan.

De arról még ebben az időben sem tudtunk, hogy mi történt az elcsatolt területeken élő magyarság körében.

Az 56-os forradalom 40. évfordulójára jelentette meg az akkori Magyarok Világszövetségének 1956-os Bizottsága a „Magyar 56” című kötetet, amely a magyarországi forradalom és szabadságharc kárpát-medencei hatásait is feldolgozta. Igazi hiányt pótló munka volt ez, s amerre bemutatták, nagy hatással volt az emberekre, hiszen még a tájékozottabbak sem tudtak arról, mi is történt valójában 1956-ban az elcsatolt területeken. Ezeket a dokumentumokat használtam fel, természetesen a teljesség igénye nélkül, a következő összeállításban.

Kárpátalja

Az 56-os magyarországi forradalom idején Kárpátalján nagyon féltek a hatóságok a helyi magyarság zendülésétől. Ez megalapozatlan volt, hiszen éppen akkor részesítették általános amnesztiában az 1945-től koncepciós perbe fogott és elítélt magyarokat. A KGB és a kommunista párt helyi vezeterei a budapesti forradalom leverését illetően Kárpátalján is igyekeztek fekete listákat készíteni azokról a magyarokról, akik nyíltan, vagy burkoltan kinyilvánították rokonszenvüket a magyarországi felkeléssel.

Egészen 1992-ig teljes homály övezte például a nagyszőlősi politizáló csoport tevékenységét. *Dupka György* és *Horváth Sándor* jóvoltából ismerhettük meg a tényeket.

Nagyszőlősen a középiskolás fiatalok 1955 őszétől 1957 júniusáig röplapokat terjesztettek, titkos összejöveteleket szerveztek. „Oroszok, azonnal vonuljatok ki Magyarországról!” – állt a kiragasztott röplapokon. Hasonló csoport működött Mezőkaszonyban. Ennek tagjait szintén izgatásért, röplapterjesztésért vonták felelősségre. A faluhoz közel eső, magyarországi Barabás község lakói átkiabáltak a határon, fegyveres felkelésre biztatva a környékbelleiket. Ennek hatására kezdtek ott a plakátokat terjeszteni. A gálócsi politizáló fiatalok csoportja szintén az 56-os események hatására szerveződött. Néhány fiatal röplapokat terjesztett és a második világháborúból visszamaradt fegyvereket rejtegetett.

A legnagyobb kirakatper Gece Endre református lelkész nevéhez fűződik. Azt akarták rá bizonyítani, hogy kapcsolatban állt a magyarországi felkelőkkel, s Kárpátalján, a szülőfalujában amerikai ügynöki tevékenységet fejtett ki! A KGB tisztjei letartóztatták, s kihallgatás közben halálra kínozták.

1956 végétől 1959-ig zajlott a tömeges megtorlás, s legalább 35 ezer ember ellen indult rendőrségi-ügyészségi vizsgálat politikai „bűncselekmények” gyanújával. Az volt a cél, hogy szétzúzzák és megnyomorítsák azt a társadalmi réteget, amely szembe akart fordulni a szovjet hatalommal.

Szomorú tény, hogy gyerekek is a terror áldozatává váltak. Így például egy ungvári kislány, aki pedig csak külföldön élő édesapját szerette volna felkeresni.

A szabadságharc leverése után Kárpátalján is tragikus események zajlottak le: az ungvári börtönbe hurcolták a forradalomban, vagy annak pártolásában részt vevő magyarországi és kárpátaljai fiatalok több csoportját. S többeket a szovjet Gulágokban letöltendő szabadságvesztésre ítélték.

„Reméljük, hamarosan eljön az idő – írta *Dupka György*, amikor sokkalta világosabb képet nyerünk az 56–57-es időszakról, amikor a belügyi hatóságok emberei megtorló intézkedéseket foganatosítottak a gondolkodó értelmiségiekkel szemben. Közismert tény például, hogy az 1956-os október-novemberi eseményekről való vélekedésük miatt több magyar és ukrán diákot is kizártak az egyetemről.”

Erdély

A román párt- és államvezetés attól rettegett, hogy a magyarországi forradalmi hullám átcsap Romániába is. A teljes hírzárlat ellenére a lényeges információk mégis eljutottak a lakossághoz. Az esti és éjszakai beszélgetéseken, frontot és hadifogságot megjárt férfiak jelentették ki, hogy önként jelentkeznének a magyar forradalom megsegítésére, ha valaki átvinné őket a határon. A hírhedt szekuritáté mindenről tudott, s Hruscsov emlékiratai szerint, a magyarországi forradalom elfojtásában is részt akart venni!

Tófalvi Zoltán, marosvásárhelyi újságíró a még élő tanúk megszólaltatásával dokumentálta azokat az időköt, hiszen Romániában nem volt kutatási lehetőség.

Magyarországhoz hasonlóan Erdélyben is a diákság mozdult meg először. A temesvári egyetemi hallgatók 1956 október 30-án tüntettek, a Bolyai Tudományegyetemen pedig a Várhegyi István harmadéves történelemhallgató által szerkesztett programtervezetet fogadta el az ifjúság. Kolozsváron még egy ún. ENSZ memorandum is készült, melyet Dobai István nemzetközi jogász dolgozott ki. Tudunk az érmihályfalvi csoportról, a Kisküküllő-menti röpcézőkről és más kezdeményezésekről is.

Azok az erdélyi kisiskolások, gimnazisták, tanoncok, egyetemi hallgatók, lelkipásztorok, pedagógusok, szakmunkások és földművesek, akiket a magyarországi forradalommal való

együttműködés ürügyén futószalag szerű kirakatperekben ítélte el a román kommunista diktátúra, a változásban való reménykedéssel és meggyőződéssel vállalták a magyar forradalommal való eszmei azonosulást.

1956 október 23 és november 4-e között az erdélyi magyarság újból visszanyerte önbizalmát, kiegyesedtek a gerincek.

Amikor Budapest utcáin és számos vidéki településen folytak a fegyveres harcok, a román munkáspártban, a helyi adminisztrációban mind nagyobb szerephez jutó nacionalista vonal a könnyen manipulálható román közvéleményt azzal sokkolta, hogy a magyarországi „ellenforradalmárok” megtámadják Romániát, azzal a céllal, hogy visszavegyék Erdélyt, s ebben segítenek az erdélyi magyarok is. A hamisítás és megfélemlítés magasiskoláját mutatják be azok a fehérkönyvek, amelyek 1957 őszén jelentek meg a budapesti könyvesboltokban. A bukaresti állami politikai kiadó románul és magyarul terjesztette ezeket.

A rendszer- és kommunistaellenes tüntetések, szervezkedések megfélemlítésére sorozatban szervezték a magyar „ellenforradalmat” elítélő munkás nagygyűléseket. Gheorghiu-Dej kényszerrel vigyázott arra, nehogy valamivel megsértse a Szovjetuniót, ezért a román pártvezetés megtorló intézkedések sorozatával igyekezett a „nagy testvér” kedvében járni. Számos túlkapásra is sor került. A számonkérés országos méreteket öltött. A Bolyai Egyetemről nem csak hogy kicsapták a magyar diákokat, hanem 7–10 évig terjedő börtönbüntetésre ítélték.

1956 erdélyi mártíraitól 50 év után sem tudunk eleget. A Szoboszlai-per 57 vádlottja közül tízet kivégeztek. A hozzátartozók ma sem tudják, hol nyugszanak szeretteik földi maradványai. Az Érmihályfalvi-csoport 31 elítélte közül Sass Kálmán református lelkész és dr. Hollós István hadbíró századost a szamosújvári börtönben lőtték agyon 1958 decemberében. Az ENSZ-memorandum 9 bebörtönzöttje közül ketten a kínzásokba haltak bele.

Az 56 után Románián végigseprő terrorhullám abszurditását bizonyítja, hogy 12–14 éves gyerekeket is elítéltek. Részlet a sepsiszentgyörgyi diákok elleni vádiratból: „a Mikó Kollégium meggondolatlan, felelőtlen diákjai közül egynéhányan a magyarországi ellenforradalmi agitáció hatására arra vetemedtek, hogy népi demokratikus rendszerellenes fegyveres szervezetet alakítsanak, amelynek tagjai – a magyarországihoz hasonlóan – fegyveres terrortámadásokat hajtanának végre hazánkban. A banda tagjai sovíniszta elvakultságukban nem átaloltak 1957. március 15-én titokban koszorút elhelyezni a '48-as emlékmű talpazatára, de az '56-os magyar ellenforradalmárok emlékére. A tettüket megismételni akaró banditák azonban '58. március 15-én lebuktak s megkapták méltó büntetésüket. Magatartásukat a lakosság, a hazai közvélemény elítélte.” A még kiskorú diákok a következő büntetéseket kapták: Szalai András 18 év, Szabó Lajos 15 év, Gyertyánosi Csaba és Bordás Attila 12–12 év, Gyertyánosi Gábor és Jancsó Csaba 10–10 év, Jancsó Sándor 8 év, Sándor Csaba 7 év, Molnár Béla 6 év. A börtönbüntetést kényszermunkával súlyosbítták.

A magyar forradalom leverését követő időszak legelterjedtebb romániai ifjúsági szerveződése az EMISZ (Erdélyi Magyar Ifjúsági Szövetség) volt, melynek lelkesítő tevékenysége egész Székelyföldre kiterjedt.

Történetét öt EMISZ-perben elítélt részletes visszaemlékezéseiből, valamint néhány peres irat anyagából rekonstruálta Gagyi Balla István. Tőle idézünk: „Már október 24-től lelkesítő, tettekre készítő hatást gyakoroltak a forradalom hírei a brassói és környékbeli fiatalokra is. Különösen az iskolák diákságára, ahol a magyar eseményeket a társakkal azonnal meg lehetett beszélni. A Magyar Rádió (Kossuth) nap mint nap hatalmas információözönt szórt szét az éterben, amelynek nagy részét a romániai magyar hallgatók rádiójukon foghatták.

A november 4-én kezdődő szovjet támadás és megszállás Magyarországon rendkívül felfokozta a brassói ifjak tenniakarását. Megbeszéléseiken körvonalázódott egy szervezkedés terve. Ez konkrét formát öltött 1956–57 telén. A szervezet alapítóinak célja: egy olyan Erdélyre kiterjedő magyar ifjúsági szervezetet létrehozni, amely alkalmas további célok kitűzésére s azok végrehajtására. Ilyen célnak számított egyebek mellett azoknak a panaszoknak az összegyűjtése, amelyeket főleg a falusi környezetben hallottak: az erőszakos mezőgazdasági kollektivizálással járó rengeteg törvénytelenység, a módosabb parasztok elhurcolása (a Duna-csatornához), a megnyomorító terménybeszolgáltatás. További célként jelölték meg e panaszok nemzetközi szervekhez (ENSZ) való eljuttatását, segítségkérés szándékával...”

Leglátványosabb megmozdulásuknak azonban az 1957. március 15-i Petőfi ünnepséget tekinthetjük Fehéregyházán. Az 1848-as forradalomra való megemlékezés 1957 márciusában rendkívül bátor kiállásnak minősíthető. Olyan történelmi pillanat ez, amikor a hatalom szabad kezet ad az állambiztonsági szerveknek a hazai „ellenforradalmi elemekkel” való leszámolásra. Elhatározásukat tett követte. Mintegy 15–20 fiatal már korán reggel megérkezett a fehéregyházi 1848-as emlékműhöz, ahol kis műsort adtak a forradalom emlékére. Petőfi verseket szavaltak... A sikeresnek minősített '48-as ünnepség után az EMISZ némileg lelassult. Vakációk következtek. Ennek ellenére a tagtoborzás tovább folyt. A beszervezett tagok száma 40 lehetett. Ennél több volt a „külső” tag... 1958 őszén aztán megindultak a letartóztatások. Az EMISZ tagok vizsgálati fogságát elhúzták, mert még kiskorúak voltak, másrészt csináltak nekik egy szép keretet papokból és tanárokból. Tehát belekeverték. más embereket is. Felnőtteket, hogy ne csak gyerekek legyenek. Hogy legyen az, kinek a befolyása alatt szervezkedtek. Végül 1959. március 19-én a törvényszék meghozta az ítéletet. Az elítéltek számáról és névsoráról nincsen pontos adat. Az 1989-es romániai fordulat után a volt EMISZ-tagok elkészítették az elítéltek névsorát. Két névsor készült. Egyik 77, a másik 76 elítéltet sorol fel. Mindkét névsorban az első négy személy azonos: Orbán László, Opra Benedek (tanár), Sándor Balázs, Nyitrai Berta (lelkész), egyenként 25 év börtönbüntetéssel. A névsorban Vinczi János ugyan-csak 25 év börtönbüntetéssel szerepel. Az elítéltek nagyobb része „fel nem jelentésért” kapta a súlyos büntetést. A kötelező fellebbezési kérvények elutasítása után az elítélteket különböző börtönökbe és büntetőtáborokba szállították – nagyobb részük a Duna-csatorna rabtelepein töltött hosszú éveket.

Az 1959-es brassói német íróper dokumentumainak, valamint az Izraelben élő Schwarz József „A szekuritate karmai között” című önéletrajzi vallomásának ismeretében ma már jóval többet tudunk a forradalom romániai német és zsidó lakossága körében tovább gyűrűző hatásától is.

Felvidék

Csehszlovákiában nem volt akkora visszhangja a magyar forradalomnak, mint Erdélyben. Körülbelül ezer főre tehető azoknak a száma, akiket különböző retorziók értek: elbocsátották az állásukból, kizárták a kommunista pártból(!), de voltak olyanok is, akiket börtönbüntetéssel sújtottak. 1956 novemberének végén mozgósították a csehszlovák hadsereget, de a magyar tartalékosokat nem hívták be, mert nem bízták meg bennük.

Néhány eseményt szeretnék megemlíteni, amely a felvidéki magyarság magyar forradalommal való rokonszenvét fejezi ki.

A kassai és pozsonyi diákok, főként egyetemisták és főiskolások együtt gondolkodását bizonyítja, hogy Pozsonyban utcai tüntetéseket szerveztek, melyeken a szlovák diáktársak is részt vettek, Kassán pedig vitafórumokat rendeztek a diákok, ahol pozitívan nyilatkoztak a magyar forradalomról, sőt védelmükbe is vették. Két középiskoláról tudunk, ahol jelentős visszhangja volt a magyar forradalomnak: a pozsonyi és a kassai magyar gimnáziumokban.

Komáromban a magyar diákok és tanáraik nem voltak hajlandók aláírni a kommunista párt által erőltetett petíciót, amelyben elítélik a magyarországi forradalmi eseményeket. Pozsonyban pedig a forradalom leverését követő napon a diákok fekete karszalaggal jelentek meg a gimnáziumban. Természetesen mindezeknek komoly következményei lettek, kihallgatásokra citálták őket, kizárták a középiskolákból és így tovább.

Még meg kell említeni a csehszlovákiai értelmiség magatartását: a pozsonyi Új Szó szerkesztőségét és a Csehszlovákiai Írószövetség magyar tagozatát, ahol szintén a magyar forradalom melletti szimpátia különböző megnyilvánulásairól tudunk.

Személyes véleményem az, hogy az 1956-os forradalom a szétszabdalt magyar nemzettest utolsó közös harca volt, amikor szolidaritást vállaltak egymással, egyet éreztek, egyet gondoltak, s hasonlóan cselekedtek. Az ezt követő megtorlások után a félelem és megalkuvás lett úrrá. A szomszédos országokhoz képest Magyarország lett a „legvidámabb barakk”, a lakosság nagyrésze kiegyezett a gyilkos Kádár Jánossal. Az elmúlt ötven esztendő alatt sikeresen működött a régi, jól bevált módszer, az „oszd meg és uralkodj!”

Csúfos bizonyíték erre a 2004. december 5-i népszavazás eredménye!

Zika Klára

1956 a Kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen

Az 1950-es években az erdélyi magyarság legjelentősebb oktatási-tudományos intézménye a Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem volt. Ez az egyetem biztosította döntő többségben az erdélyi magyar szellemi elit utánpótlását, tulajdonképpen a magyar értelmiségi lét fennmaradását. A több mint 2000 egyetemi hallgatót az egyetemes magyar tudományosság olyan kiválóságai oktatták, mint *Benedek Marcell* irodalomtörténész, *Borbély Samu* matematikus, *Entz Géza* művészettörténész, *Gunda Béla* etnográfus, *Jakó Zsigmond* medievista, *László Gyula* régész, *Szabó T. Attila* nyelvész és mások.¹

Az 1947-es párizsi diktátum aláírása után azonban a fokozatosan erősödő román nacionalizmus egyre nehezebben viselte el a Bolyai Egyetem létezését. A Bolyai-ellenes nyilvános és erőszakos támadások az 1956-os magyar forradalom idején kulmináltak, de a közeledő vihar jelei már előbb mutatkoztak.

1955 őszén a román tanügyminisztériumban elterjesztették azt a valótlanosítást, hogy a Bolyai végzettjeit nincs hová elhelyezni, mert túltermelés következett be. Az egyetem vezetősége kiküldte tanárait vidékre, a tanügyi központokba a tényleges helyzet felmérésére, az üresekben lévő állások számbavételére. A szerzett értesülésekből kiderült, hogy szó sincs túltermelésről, a beiskolázás összhangban van a tényleges szükségletekkel, a folyamatosság megvalósítható. A felmérés adatait a minisztérium tudomásul vette és időlegesen véget vetett az alaptalan híreszteléseknek.

Az egyetemet rövidesen meglátogatta *Leonte Răutu* a RMP VB tagja és *Miron Constantinescu* tanügyminiszter, akik megbeszélést tartottak a Bolyai szűkebb vezetőségével és felvetették a hallgatók létszámának csökkentését, az intézmény átalakítását. A jelenlévők szerint lényegében az egyetem működésének szükségességét kérdőjelezték meg.

Leonte Răutu az egyetemi előadások, szemináriumok színvonaláról a hallgatók általános felkészültségéről beszélve kifogásolta az egész magyar irodalom tanítását, véleménye szerint csak a romániai magyar irodalmat kellene előadni. Az elől a kérdés elől, hogy milyen lenne az erdélyi magyar irodalom tanítása, ha kimaradna belőle *Petőfi Nagy Jókai*, a vezető politikus kiért.²

Ettől kezdve a Bolyai Tudományegyetem vezetősége, tanári kara folyamatosan érzekelte a politikai hatalom részéről megnyilvánuló bizalmatlanságot, annak érzékeltetését, hogy a Bolyai nem illeszkedik be az ország egyetemeinek, főiskoláinak ideológiai arculatába és veszélyes gócot jelent a romániai oktatási hálózat egészében.

1956 tavaszán-nyarán – a szovjet XX. pártkongresszust követően – a romániai politikai életben valamelyes enyhülés volt tapasztalható. Ennek tudható be, hogy a politikai hatalom engedélyezte a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem négynapos (1956. április 21–24. között) kolozsvári látogatását. A debreceniekkel való találkozás érezhetően befolyásolta a Bolyai Egyetem tanári karának, hallgatóinak érzelmeit. *Jordáky Lajos* professzor naplójában ezekről a napokról a következőket írta: „Végre magyar városból emberek jönnek ide! A fogadás az igaz »jól szervezett«, de mégis itt vannak a magyarok részéről. Bartók és Kodály dalaival és a magyar táncokkal, erősítés ez az erdélyi magyaroknak”.³

A látogatás vizonzására 1956. május 10–13. között került sor, a Bolyairól 100 egyetemi hallgató, a román Babeşről ötvenen utaztak Debrecenbe. Itt már a diákság nem tudta elfojtani a fájó érzelmeiket, amikor a Bolyai énekkara a bemutatott előadás utolsó számaként elénekelt az „Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek” című csíki székely dalt, a közönség és az énekkar hangos zokogásban tört ki. Ennél tudatosabb, komolyabb demonstrációra került sor bú-

¹ A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem (1945–1955). Kolozsvár 1956. 11. old.

² *Bodor András*: A Bolyai Tudományegyetem. In: Az erdélyi magyar felsőoktatás évszázadai. Emlékkönyv. Bp. 1996. 79. old.

³ *Jordáky Lajos* naplójából. Medvetánc, 1988. 1–2. 284. old.

csúszáskor az állomáson, ugyanis, amikor *Constantin Daicoviciu* egyetemi tanár az Internacionálé eléneklésére szólított fel, azt a debreceni és kolozsvári diákság megtagadta.⁴

1956 őszén a Bolyai egyetemi ifjúságának radikalizálódásához természetesen hozzájárultak a külföldi rádióállomások híradásai, valamint Kolozsvárra helyel-közzel eljutó Irodalmi Újság írásai. Ebbe az egyre erősödő szellemi pezsgésbe villámcsapásként érkezett a magyarországi október 23-i események híre. A tanári testületre sokkoló hatást gyakorolt a forradalom, voltak akik azonosultak a történészekkel, mások óvatoskodtak, többen csak hallgattak. Jordáky Lajos professzor előadásaiban nyíltan kiállt a az új, szabadabb eszmék mellett és hallgatóit is kritikai állásfoglalásra biztatta, *Keszy-Harnath Edit* tanárnő nemzeti forradalomként értékelte az eseményeket, *Szigeti József* idősebb professzor figyelmeztette a diákságot, hogy ne szolgálatassanak ürügyet az egyetem megszüntetésére.

Az egyetemi hallgatók soraiban azonban a lelkesedés határtalan volt. *Gajdos B. Attila* egyetemi hallgató visszaemlékezéseiben azokról a napokról a következőket írta: „Életem talán legnagyobb élménye volt az, ami történt. Úgy éreztem ez, mint ahogyan az 1848-as nemzedék érezhette, hogy mi történik...”, éreztem, hogy történelmet élek át.”⁵

Felvetődött az egyetemi-főiskolai oktatás gyökeres megreformálásának szükségessége is, *Szell Zsuzsa*: „Új hídépítők jelentkeznek” című, a kolozsvári Utunkban közölt írásában beszámolt a megújulást várók követeléseiről.⁶ 1956 októberében az egyetemi diákság felsőbb jóváhagyással megkezdte érdekvédelmi szervezetének – a diákszövetségeknek – megalakítását. Elsőként az egyetem történelem-filológia fakultásán szervezték meg a diákszövetséget, ahol egy úgynevezett programtervezetet is kidolgoztak.

A Bolyai egyetemen megalakult kari diákszövetség olyan kérdéseket is felvetett, amelyek hatásukban és várható következményeikben politikai jellegűek voltak: követelték az egyetemi autonómiát, a dogmatikus, sztálinista oktatás eltörlését, az orosz nyelv tanulásának fakultatívvá tételét, a magyar történelem tanításának, a magyarságismeretnek szükségességét, az egyetemi hallgatók anyagi helyzetének javítását stb.

Ebben a helyzetben érkezett Bukarestből a Román Munkáspárt központi bizottságának, *Gheorghiu Dej* párttitkár hivatalos állásfoglalása: „Magyarországon ellenforradalmi mozgalom tört ki, horthysta tiszték, volt fasiszták, az amerikai imperialisták aktív segítségével”. Ezt az álláspontot természetesen átvették a tartományi pártszervek, és ezt a szöveget próbálták elfogadtatni elsősorban a magyar értelmiséggel, diáksággal.

Mozgásba lendült a romániai sajtó, rádió és egyéb hírközlési eszköz, és a legszélsőségesebb formában ítélték el a magyarországi úgynevezett „ellenforradalmat”. A Bolyain az egyetemi hallgatók „megdolgozása” pártfeladattá vált. Ezt a meglehetősen népszerűtlen feladatot *Gáll Ernő* az egyetem akkori prorektora kezdte el, majd *Nagy István* író és elsősorban a marxista katedra tanárai folytatták. Megjelent az egyetemen *Tompa István*, a tartományi pártbizottság titkára, aki kötetlen beszélgetések ürügyén valósággal provokálta a hallgatókat.

A magyarországi szovjet intervenció megindulása után a román politikai hatalom az egyetem vezetését szomorú Canossa-járáásra kényszerítette. A sajtóban is megjelent: „A Bolyai Tudományegyetem Tudományos Tanácsának távirata a Román Munkáspárt Központi Vezetőségének, *Gheorghe Gheorghiu-Dej* elvtársnak, a Román Munkáspárt Központi Vezetősége első titkárának”, amelyben elítélték magyarországi „ellenforradalmat”.⁷

A nagy ideológiai „meggyőző” munka után az államvédelmi hatóságok, a securitate is elérkezettnek látta az időt, hogy a politikai presszióknak nagyobb nyomatókat adjon és megkezdte a letartóztatásokat: november végén a történelem-filológia kar diákszövetségének vezetőit, *Várhegyi Istvánt*, *Koczka Györgyöt*, *Nagy Benedeket* és *Kelemen Kálmánt* hurcolták el a belügy emberei. Később – 1957 tavaszán – a bolyaista diákok perében „rendszerellenes nyilvános

⁴ *Sebestyén Kálmán*: A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem látogatása Debrecenben (1955). Erdélyi Tükör 1999. 2. szám.

⁵ *Gagyfi Balla István*: A Bolyai Egyetem az 1956-os forradalom idején. In: A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945–1959. (Szerk.: *Faragó József, Incze Miklós, Katona Szabó István, Sebestyén Kálmán*) Bp. 1999. 281. old.

⁶ *Szell Zsuzsa*: Új hídépítők jelentkeznek. Utunk 1956. XI. 10.

⁷ Utunk 1956. XI. 7.

felbújtás és agitáció” valamint a magyarországi „ellenforradalmárokkal” való szolidaritás vádjával Várhegyit 7 évi, Nagyot 5 évi, Koczkat és Kelement 3 évi börtönre ítélték.⁸

A tanárok közül letartóztatták *Jordáky Lajos* professzort, valamint elbocsájtották *Keszi Harmath Edit*, *Keszi Harmat Sándor* és *Saszet Géza* tanárokat.

1957 tavaszán újabb letartóztatási hullám kezdődött: a magyar tanszékről letartóztattak három tehetséges fiatal lektort *Dávid Gyulát*, *Lakó Elemért* és *Varró Jánost*. A hivatalos vád ellenük a rendszerellenes nyilvános agitáció volt, amelybe beletartozott az 1956. november elsejei temetői halottak-napi világitás, ahol tanítványaikkal *Reményik Sándor* és *Dsida Jenő* sírjánál énekeltek és verseket mondtak. Felrótták nekik, hogy vidéki nyelvjárási és folklórgyűjtéseik alatt sértő megjegyzéseket tettek a rendszerre, Varrónak pedig azt is szemére vetették, hogy doktori értekezését *Kós Károlyról*, a „román nép ellenségéről” írja. Mindhármukat 8–15 év közötti börtönbüntetésre ítélték.⁹

Ugyanakkor letartóztattak és elítéltek több egyetemi hallgatót, köztük *Bartis Ferencet* és *Páskándi Gézát*, többeket exmatrikuláltak az egyetemről.

Ekkor úgy tűnt, hogy a megtorlások befejeződnek, de 1958 nyarán *Nagy Imre* kivégzésének idején, az egyetem vezetősége sorra küldte ki az arra ítélt hallgatóknak a kizárásukról szóló leveleket. Ezek a levelek indoklást nem tartalmaztak, szövegük így hangzott: „Közöljük, hogy múltbéli rendszerellenes tevékenységére való tekintettel nevelőmunkára nem alkalmas. Az 1003/1957-es számú miniszteri határozat értelmében exmatrikuláltuk. 1958. július. Dékán.”¹⁰

Az egyetemi hallgatók megfélemlítése 1958 októberében az ún. „fütytyösgyűlésen” folytatódott: tudniillik a hallgatóság kifütyülte az elnökséget. E sorok írójának emlékezete szerint, *Farkas Zoltán*, a tudományos szocializmus tanára provokatív céllal megkérdezte *Vastagh Lajos* hallgatót, hogy 1956-ban Budapesten, ha puska került volna a kezébe mire lőtt volna? A kérdészt azt válaszolta, hogy senkire inkább agyonlőtte volna magát. Ez elég volt ahhoz, hogy *Vastagot* letartóztassák és 12 évi börtönbüntetésre ítéljék, a „fütytyösöket” pedig exmatrikulálják.

Az 1958–59-es tanévben a megfélemlített és elhallgatott tanári kar és diákság érezte a vég közeledtét. 1959 őszén a Bolyai Tudományegyetem már nem létezett, beolvastották a román V. Babeş egyetembe.

Sebestyén Kálmán

Vesztegzár a jugoszláv nagykövetségen

Nagy Imre kormánya néhány napos működése során, több magas rangú magyar párt- és állami vezető felvetette a menedékjog és segítségadás kérdését. Pénteken, 1956. november 2-án ugyanebben a témában *Szántó Zoltán* a MDP legfelsőbb pártvezetésének munkatársa *Soldatić* nagykövethoz fordult, aki hangsúlyozta, hogy elvtársai nevében jár el és a JSZNK budapesti nagykövetségének épületébe közvetlenül menedékjogot kérne, amennyiben az „ellenforradalmi egyének” részéről őt és elvtársait közvetlen fenyegetés éri. Erre a hivatalos kérelemre *Soldatić* hivatalos válasz megadását ígérte, miután erről értesíti kormányát és annak válaszában megfogalmazott véleményét megkapja.

A JSZNK kormánya 1956. november 3-án értesítette, hogy *Szabó Zoltán* kérelméhez pozitívan viszonyul: „*Soldatićnak személyesen. Szántó Zoltánnal a menedékjogról szóló beszélgetéssel kapcsolatban közölje, hogy fogadjuk őket*”. *Soldatić* nagykövet még aznap személyesen értesítette *Szántó Zoltánt* azzal a kéréssel, hogy tájékoztassa erről az elvtársait, akikkel korábban megtárgyalta az ügyet.

Egy nappal később, „*november 4-én a kora reggeli órákban, a JSZNK nagykövetségének épületébe a Nagy-kormány tagjai és legközelebbi munkatársai feleségeikkel és gyermekeikkel együtt megérkeztek.*”

⁸ *Gagy Balla István*: im. 289. old.

⁹ *Bodor András*: im. 82. old.

¹⁰ *Gagy Balla István*: im. 290. old.

Nagyon rövid idő leforgása alatt Budapest különböző területéről 48 személy gyűlt össze a nagykövetség épületében” – jelenti Soldatić.

Miután a JSZNK kormánya értesítésült arról, miszerint a Nagy-csoport november 4-ei reggeli menedékjogával élni kezdett, Soldatić nagykövetnek azt az utasítást küldték, hogy szigorúan be kell tartani a Nagy-csoport helyzetéből adódó összes kötelezettséget, egy idegen diplomáciai képviselőtől kapott menedékjogot illetően. Ezzel kapcsolatban Soldatić nagykövet Belgrádból a következő instrukciót kapta: *„Meg kell akadályozni, hogy a nagykövetségen menedékjogot élvező Nagy és társai kapcsolatot tarthassanak. Minden csoporttal és személlyel szüneteltetni kell kapcsolataikat mindaddig, amíg a nagykövetségen tartózkodnak”.*

Soldatić nagykövet Nagyot és társait azonnal megismertette az utasítás tartalmával, és azt szigorúan betarttatta velük. Hogy a Nagy-csoport esetleges kapcsolatát megakadályozzák a nagykövet a teremben levő – ahol a menekültek tartózkodtak – egyetlen telefont kikapcsoltatta. A Nagy-csoport sem fizikai, sem egyéb más kapcsolatot nem tudott létesíteni, ha akart volna sem, mert a JSZNK budapesti nagykövetség épületét november 4-től a Nagy-csoport távozásáig – jugoszláv kérésre –, szovjet tankok és páncélozott járművek, valamint szovjet és a magyar biztonsági szervek teljesen lezárták. Egyetlen egy személy se – beleértve Soldatić nagykövetet is, valamint a nagykövetség személyzetét – a nagykövetség épületébe sem be, sem ki nem mehetett úgy, hogy előtte ne igazoltatták és többször ne ellenőrizték volna. A szovjet biztonsági szervek a nagykövetség épületébe dr. Korösi Árpádot a JSZNK nagykövetsége hivatalos orvosát sem engedték be, hogy egy beteg gyermeket sürgősen ellásson. Többszöri közbenjárásra sikerült csak az orvosnak az épületbe bejutnia.

Az idézett utasításban foglalt intézkedéseket Soldatić nagykövet ismertette Kádár Jánossal, a magyar kormány akkori elnökével, mégpedig 1956. november 8-án, találkozásuk alkalmával. Ezen időpont előtt Soldatić nagykövetnek nem sikerült egyetlen egy – szovjet védettséget élvező – hivatalos magyar személlyel sem kapcsolatba lépnie, mivel a magyar szervek november 8-ig különböző kifogásokkal élve kerülték Soldatić nagykövettel a találkozást.

Nagy Imre nyilatkozata

A jugoszláv vezetés a brioni megbeszélésen elfogadott reá háruló kötelezettségeket figyelembe véve abban reménykedett, hogy a Nagy-csoportnak nyújtott menedékjog kapcsán kivonhatják a magyar reformista vezetőket a cselekmények központjából, ugyanis ilyen kezdeményezés magyar oldalról történt, még a szovjet-jugoszláv találkozó előtt. Nagy minden bizonnyal belátta, hogy a szovjet intervenció bekövetkezik, segítségkérő felhívásai eredménytelenek maradtak.

Dalibor Soldatić jelentései mellett a november 4-i távirat szövege eddig még nem ismert részleteket is feltár, nevezetesen Nagy Imre miniszterelnök nyilatkozatát, melyből kiolvasható, miszerint a jugoszláv követségre menekülteknek Jugoszláviába történő szállításukat ígérték.

„Üzenetükre vonatkozóan Nagy Imre hivatalos nyilatkozatot tett, és sürgős választ kér”, táviratozta Soldatić a jugoszláv kormánynak.

Nagy Imre nyilatkozatának eredeti szövegét nem találtuk, csak szerb nyelvű fordítását: *„Megköszönöm a jugoszláv vezető elvtársaknak a nekem, elvtársaimnak és családtagjainknak felajánlott menedékjogot. Magam és elvtársaim nevében kijelentem, hogy Jugoszlávia területén a menedékjogról szóló nemzetközi előírásokat szigorúan betartjuk. Tekintettel a nagykövet elvtárs magyarozatára, mely szerint a jugoszláv vezető elvtársak a menedékjog megadásáról szóló nyilatkozatot nem kötik feltételekhez – kérem, hogy elvtársaimnak és családtagjainknak együtt, minél előbb tegyék lehetővé a Jugoszláviába történő kiutazást. A jugoszláv vezető elvtársakat meg kívánom győzni arról, hogy a kért nyilatkozat tekintetében figyelembe kívánom venni a jugoszláv elvtársak indokait.”*

Nemcsak a jugoszláv követségre, de a követség egyik munkatársa lakására is érkeztek és befogadást nyertek a Nagy-kormány tagjai és családjaik. *„Megküldjük a nagykövetségen tartózkodó személyek nevét és számát: Nagy, János, Losonczy, Lukács, Szántó, Szilágyi, Újhelyi, Tánkos és Rajk Júlia. Rajtuk kívül itt tartózkodik 14 feleség, 16 gyermekével együtt. Vukmarovia őrnagy lakásán Erdei, Vásárhelyi – Nándor Ferenc ezredes, a magyar légierő parancsnoka feleségével és gyermekével van együtt.”*

Aleksandar Ranković belügyminiszter Soldatićnak küldött alábbi utasításából kiderül, hogy a jugoszláv kormány okt. 3-án elfogadta a menedékjog megadását, melyre mindenképpen hatott az oroszokkal kötött brioni megállapodás.

„Az alábbiakat közöljük szóban Naggyal és az elvtársakkal:

Amikor tegnap, e hó 3-án Szántó kezdeményezésére beleegyeztünk abba, hogy Nagynak és elvtársainak menedékjogot nyújtunk, mi feltételként – jelen esetben sem – kötöttük azt nyilatkozat megtételéhez. Amikor a nyilatkozat megtételét említettük, amely a Kádár-kormány támogatását célozná, úgy véltük, hogy az jelen pillanatban hasznosnak bizonyulna a magyarországi események pozitívabb és fájdalom nélkülibb alakulásához, valamint személyjét érintő tekintélyét illető, magától a reakciótól való elhatárolásában.

Ha nyilatkozatot kívánna tenni, akkor azt magyarországi tartózkodása alatt kellene megtennie, mégpedig azonnal, mivel Jugoszláviában az nem lesz hasznos, és nem lesz rá lehetőség sem.

Azon leszünk, hogy minél előbb átdobjuk őket a határon. Tegnapról válaszukat várva – a Jugoszláviába történő átdobásról szóló javaslatukat –, reggelre már bekövetkeztek az előállt események. Ezért e feltetelek teljesítése, azaz a határon való átdobásuk gyakorlatilag az oroszoktól kapott garanciáktól függ.

A nyilatkozatadás módját és közzétételét megbeszéljük velük. (Nagyékkal. A sor áthúzva, majd helyette a fenti, kézzel bejegyzett szakasz szerepel – a szerző megjegyzése.)

Sürgős választ kérünk.”

Kettős csapda

A belgrádi Koordinációs Osztály november 5-én az alábbi utasítást küldi Budapestre:

„Soldatićnak. Naggyal és az elvtársakkal az alábbiakat közöljük:

1. Tekintettel a magyarországi helyzet gyors változására úgy véljük, hogy nyilatkozata későn érkezett, hogy az most, s főként amilyen, nem felel meg az országban meglévő állapotoknak. Hasznosabb lett volna, ha azt azonnal és Magyarország területén adták volna ki. Jelen pillanatban ezen nyilatkozat csak tovább rontaná az országban meglévő helyzetet.

2. Értesítsék Nagyot és a többieket, hogy védelmiük érdekében és Jugoszláviába történő szállításukkal kapcsolatban sürgős intézkedéseket tettünk Moszkvában. Nagykövetségünk előtt álló tankok és páncélozott járművek tegnapi, moszkvai kérésünkre állnak ott, hogy biztonságot nyújtsanak a nagykövetségnek, ahol a magyar elvtársak csoportja tartózkodik.

3. A fentieket teljes egészében szóban közöljük velük.

4. A következők csak rád és munkatársaidra vonatkoznak. Amennyiben bárki a követségbe behatolna és Nagyot, valamint a többieket el kívánná onnan vinni, a helyszínen tiltakozzatok e lépés ellen, s azonnal kövesd nyomon a felső katonai parancsnokságra, és kérj kormányod számára arról írásos igazolást. Tudasd a parancsnoksággal, hogy kormányod Moszkvát értesítette mindezekről, valamint azt, hogy vezetett csoportot saját védelme alá helyezte. Mi nem hiszünk abban, hogy ez bekövetkezhetne.”

A szovjetek, Kádár és a jugoszlávok elérték Nagy Imre problémamentes kikapcsolását, a jugoszláv követségen történő izolálásával.

Tito a brioni tárgyaláskor erőfeszítéseket tett a Nagy Imre-csoport átmentésére, hasonló jellegű lépései azonban a szovjeteknél nem találtak megértésre. Újabb lépéseket szorgalmaztak a szovjeteknél a Nagy-kormány tagjainak Jugoszláviába történő szállítása ügyében, ám ismét nem értek el eredményeket. Ennek első lépése, Nagynak a Kádár-kormány elismerését jelentette volna, amit Nagykormány elutasítottak, egyúttal nem kívántak lemondani. Titoék nem hagyhatták számításukon kívül, hogy a Nagy-kormány a jugoszláv modell iránt érdeklődést tanúsított, illetve a forradalmi események során az a néptömegek részéről is kifejezést nyert. A szovjetek és a forradalom eszmeiségét eláruló Kádár tartottak egy lehetséges Nagy Imre-féle jugoszláviai árnnyékkormánytól, valamint, hogy az eset precedensként szolgálhat a láger többi országának, egyúttal kettős kormány marad fenn a továbbiakban is. A váratlan helyzet igazi kettős csapdának bizonyult. Nagy Imre-csoportja abba belesétált, de a jugoszláv vezetők is abban találták magukat.

Aleksandar Ranković jugoszláv belügyminiszter számolt a szovjetek budapesti jugoszláv nagykövetségre történő esetleges erőszakos behatolásától.

A jugoszláv vezetés a moszkvai szovjet vezetéssel napi kapcsolatban állt, amit a szovjet dokumentumok is megerősítenek.

A jugoszláv vezetésnek meg kellett felelni a nemzetközi normáknak, a belső közvélemény elvárásainak, „másfelől számot kellett vetniük az általuk támogatott, de súlyos legitimációs válságban szenvedő Kádár-kormány felől érkező nyomással” is.

A szovjet „módszerek” nem sok jót ígértek – Szántó elégedetlenkedése: mintha börtönben volna

Jugoszláv kérésre november 4-én a budapesti jugoszláv nagykövetség épületét szovjet páncélozott járművek veszik körül. Váratlan incidensre is sor került, amely a követségen tartózkodókat pszichikailag egyaránt megviselte.

„(...) A Budapesti Jugoszláv Nagykövetségen 1956. november 5-én elhalálozott Milenko Milovanov elvtárs. Milovanov ezen a napon a nagykövetség épületében tartózkodott. Egy őrségben álló tankból minden indok nélkül tüzet nyitottak és az egyik lövedék eltalálta Milovanovot, aki a helyszínen meghalt.

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság kormánya úgy véli, hogy a Magyar Népköztársaság kormánya Milovanov elvtárs bekövetkezett halála miatt az anyagi kárt köteles megtéríteni. (...)”

A jugoszláv nagykövetségén a szigor nem enyhült. Nagy-csoport némely tagja közvetlenül reagálva fejezte ki elégedetlenségét, így november 18-án: „*Akik elvtársainknak a szemére vetették, hogy esetükben az ellenük bevezetett eljárások rendőrinek és hasonlónak mondhatók. Így többek között Szántó Zoltán Dikić tanácsadótól többször kérte, hogy kapjon lehetőséget Vilmann lengyel nagykövettel való beszélgetésre. Amikor Dikić megmagyarázta helyzetüket és az összes nehézséget, amelyek a JSZNK kormányt érintve keletkezhetnének, amennyiben egy ilyen beszélgetést lehetővé tenne, Szántó mérgesen odavetette, hogy úgy érzi magát mintha börtönben lenne.*”

Ezzel párhuzamban Soldatić nagykövet és legközelebbi munkatársai, majd ezt követően Zec Ranko és Vidia Dobrovoje elvtársak kimondottan a menedéjog megoldása céljából utaztak Budapestre. A jugoszláv kormány instrukciói szerint „*a menedéjoggal, azaz november 4-e eseményeivel kapcsolatban, egészen a Nagy-csoport a nagykövetség épületének elhagyásáig azon kell tevékenykedni, hogy az ügyre pozitív megoldást találjanak.*”

Érthetően a jugoszláv kormánynak számba kellett vennie kötelezettségeit, nemcsak „*a nemzetközi jogból adódó normák és a világban meglévő tekintélyük miatt, de saját népiukhoz való viszonyát illetően is.*” Ilyen tekintetben a JSZNK kormánya november 4-én reggel Soldatić nagykövetnek utasítást küldött azzal, hogy azt Nagy Imrénnek továbbítsa, miszerint a nemzetközi előírásoknak és kötelezettségnek eleget téve „*gondoskodnak a magyar elvtársokról, akik nagykövetségünkön elhelyezést nyertek,*” azonban vele egyidejűen Nagynak továbbították a jugoszláv vezetés véleményét, hogy mit kellene tennie az adott pillanatban:

„1) Irásos üggyiratban ismerje el az új magyar kormányt (Kádár J.) és azt adja át Soldatić nagykövetnek, egyúttal fejezze ki bizalmát az új kormány személyei iránt;

2) (...) ismerje el, hogy kormánya utolsó tevékenységeit és eljárásait kormánya reakciós körei erőltették rá.”

Mivel Nagy nem értett egyet a javaslatokkal, a Jugoszláv SZNK kormánya november 5-i utasításában értesítette Soldatić nagykövetet, hogy a nyilatkozattétel kérdését többé ne vesse fel.

Minden kétséget kizáróan ez nagyban megnehezítette a dolgok további menetét, és idővesztéseget okozott a Nagy-ügy megoldásában és lezárásában.

A jugoszláv kormány azon igyekezete, hogy Nagyt és csoportját Jugoszláviába szállítsa, a Szovjetunió képviselői között nem talált megértésre. Erről Soldatić nagykövetet is értesítették, hogy ezt Naggyal is ismertesse. A Soldatićnak küldött november 7-i kormány-utasítása kimondja: „*Azon moszkvai lépésünk, hogy Nagynak és csoportjának Jugoszláviába történő átszállítását lehetővé kellene tenni, meg nem értésre és ellenállásra talált. Az oroszok megüzenték, hogy Nagynak és csoportjának a Kádár-kormányhoz kell menniük. Mi úgy véljük, hogy mulasztás történt, mivel Nagy a bekövetkezett események után sem mondott le, nagykövetségünkre történő távozása előtt. Számára ez kedvezőbbnek bizonyult volna. Ilyen formában ő még mindig a kormány elnöke; felhívására az állampolgárok ellenálltak. (...) A fentieket ismertessék velük és közöljék, hogy további lépéseket teszünk.*”

Élet a nagykövetségen – a menekültek nem bíztak már Titóban

Dalibor Soldatic fia belgrádi találkozásunk során elmondta, hogy az élelmet diplomáciai úton szerezte be a követség. Apja soha sem kívánt beszélni az 56-os eseményekről. A követségben tartózkodó Szilágyi Józsefné emlékiratából tudhatjuk meg a valós részleteket.

„Fél hét körül érkezettünk a jugoszláv követségre. Már sok embert találtunk ott. Nagy Imrécen kívül Jánosi Ferencet, Donáth Ferencet, Losonczy Gézákat, Haraszi Sándorékát, Újhelyi Szilárdot, Fazekas György újságíró, Vársárhelyinét három gyermekükkel, Köves Erzsit a lányával. Nemsokára megérkeztek Lukács Györgyék, Szántó Zoltánék, Táncoz Gáborék és végül Rajk Júlia a fiával. Így 24 felnőtt és 13 gyermek gyűlt össze a követségen. Ez a sok ember nem kevés gondot okozott a vendéglátóknak.

Egyetlen alkalmazott maradt a konyhán, egy fiatal szerb nő, akire rászakadt a rengeteg ember ellátásának gondja. Mi, asszonyok, igyekeztünk neki segíteni. Krumplit, almát hámoztunk, zöldséget tisztítottunk, megterítettük az asztalt, ebéd után mindent leszedtünk és segítettünk elmosogatni. Minket mindannyiunkat a hallban a földön helyeztek el. Ami nem lett volna baj, ha lett volna elegendő matrac és takaró. Mi hatan például három matracot és négy takarót kaptunk. A matracokat úgy helyeztük le a földre egymás mellé, hogy egy széles, de rövid fekvőhelyet formáljanak. Csak a törzsünk volt a matracon, a lábaink lelógtak a földre. A követség három vendégszobáját fent az emeleten Nagy Imrécék, Szántó Zoltánék, Lukács Györgyék kapták. Lent volt még egy szoba, ami a hallból nyílt, ezt a Donáth-család kapta, öt személy, mert Donáth édesanyja is velük volt, és a felesége, Éva előrehaladott terhes volt a harmadik gyermekükkel.

Néhány napon át erős ágyúörgés rázta a követség épületét. Le is tereltek bennünket gyakran a pincébe. Sok órát töltöttünk naponta lent. Minden percben vártuk, hogy reánk dől az épület. Valószínű, azért állították az oroszok az ágyúkat közvetlen a követség falához, hogy zavarják amúgy is kevés nyugalmunkat. Vagy máshonnan nem lehetett ilyen jól ágyúzni a Vajdahunyad várát, ki tudja?

Ennél fájdalmasabb dolog is történt a harmadik vagy negyedik napon. Az emeletről nagy csattanást hallottunk, majd riadt futkosás és kiabálás. Kiderült, hogy a követség 32 éves titkárait, aki közel ment az egyik emeleti ablakhoz, gépfegyverrel fejbe lötte az utcán őrt álló fiatal orosz katona.

Láttuk, amiint letakarva hordágyon lehozzák az ártatlanul megölt embert. Özvegye és két gyermeke maradt árván. Ebből az esetből sem lett diplomáciai bonyodalom, mint később a mi elraboltatásunkból sem. És abból sem, hogy a magyar újságok megírták, hogy Nagy Imre és politikai csoportja Romániától kért és kapott menedéket. Ha netán megbolondultunk és valóban Romániától kértünk volna menedéket, akkor öt hónap múlva hogyan kerültek vissza a férfiak a magyar börtönökbe? Hogy körülbelül egy év múlva pert csináljanak teljesen titokban Nagy Imre, Gimes Miklós, Szilágyi József ügyében, akik ellen még annyi bizonyítékot sem tudtak összekaparni, ami egy jogállamban 6 hónapi börtönbüntetést vonhatna maga után; Maléter Pál esetében, akinek szintén nem volt más bűne, mint annak idején a 13 aradi vértanúnak: védte a hazáját, fegyverrel harcolt Magyarország függetlenségéért. 110 év múlva újabb mártírhálál ugyanazért a „bűnért”.

Jugoszláv újságírók bejártak a követségre, arról beszéltek, hogy a belgrádi és az újvidéki lapok milyen pozitívan értékelik a Nagy Imre-csoport tevékenységét a forradalom előtt és alatt. Az újvidéki magyar nyelvű lapokat odaadták elolvashatni. És egyszer csak egész váratlanul azt látjuk a lapokban, hogy Tito a Pulában tartott beszédében ellentétes módon ítéli meg a csoport politikáját, revizionistáknak nevez bennünket.

A pulai beszéd után nem bíztunk többé Titóban, rájöttünk, hogy nincs sok különbség közte és a prímtitkár Hruscsov között.

Úgy látszott, hogy a követ és az alkalmazottak csak sejtettek valamit Hruscsov és Tito galád egyezkedéséről, mert a követ hosszú időn keresztül kérte Nagy Imrét, hogy a csoport ne hagyja el a követséget: attól fél, nem jutunk haza. Nagy Imre viszont azért határozott úgy, hogy kimegyünk, mert már november 23-ára teljesen kifogyott a követség élelmiszerkészlete. Kenyér egyáltalán nem volt. Az oroszok blokádot rendeltek el, és semmiféle élelmiszert nem engedtek behozni a követségre. A szakácsnő már három napja kenyér keveréket süített tepsiben, csak a gyerekek számára.

Ekkor Nagy Imre bejelentette a követségnek, hogy hazamegyünk. Néhány nappal azelőtt kapott a csoport egy garancialevelet Kádár és Münnich aláírásával, hogy senkinek semmi bántódása nem lesz, mindenki hazajut a lakásába. Persze, ebből az ígéretből egy szó nem volt igaz. Már napok óta kész lehetett az oroszoknál a forgatókönyv, a terv az elfogatásunkra.

A hallban Nagy Imre és a követ körül nagy csoportosulás volt. Vita kerekedett afelől, menjünk vagy maradjunk. A követ teljes erőbevetéssel igyekezett Nagy Imrét lebeszélni a követség elhagyásáról, mondván: ha kitesszük a lábunkat a követségről, tovább senkiért sem vállalhatja a felelősséget. (...)”

Nagyék belátták „hibáikat” – Kádár visszavonta adott szavát

Soldatić nagykövet első kapcsolatfelvétele az új magyar kormány hivatalos képviselőjével 1956. november 8-án megtörtént. Valójában ez Kádár Jánossal folytatott megbeszélés volt. Soldatić nagykövet november 9-én ismét meglátogatta Kádárt. A találkozon Apró Antal is részt vett.

Soldatić nagykövet a Nagy-csoport ügyének rendezésére megfelelő megoldást kívánt találni, nevezetesen „a Kádár-kormány a jugoszláv kormánynek belső (nem nyilvános) garanciákat nyújt olyan formában, hogy Nagy és az elvtársak elhagyhassák a nagykövetséget, és a későbbiekben nézzék meg, közülük ki lenne hajlandó az együttműködésre stb. Közöltem, az a benyomásom, hogy a Nagy-csoport mindinkább olyan határozatot kíván kapni, amely nem kényszeríti őket az ország elhagyására, s ezáltal megszűnne az a potenciális veszély, mintha külföldön új kormányként kívánnának működni.”

Kádár válaszában közli: Nagy és csoportjának mindenekelőtt át kell magukat adniuk az új magyar kormánynak. A találkozó Kádárral ezért nem vezetett el az ügy rendezéséhez.

(...) Nagyék „kijelentették, belátták, hogy egyes állásfoglalásuk – a négy nagyhatalom általi garanciák nyújtása a semlegességet illetően, a Varsói Szerződésből való kilépés, a többpárt-rendszerrel szülő megfogalmazásaik – nem voltak reálisak és politikailag nem voltak célszerűek” (a szerző kiemelése). Nagy és társai egymás közötti vitájában egyetértettek abban, hogy az ország belső problémáinak rendezésében aktívan részt kívánnak venni, és hogy a JSZNK nagykövetségét el kell hagyniuk. Erről Zec és Soldatić azonnal értesítették a JSZNK kormányát, egyúttal még az este folyamán Soldatić nagykövet Kádár Jánostól, a kormány elnökétől kérte, hogy fogadja.

Kádár 1956. november 15-én fogadta Soldatić nagykövetet. Soldatić a Nagy-csoportja menedékjogának rendezéséről folytatott megbeszélésekről másnap értesítette kormányát:

„Beszéltem Kádárral. Közöltem vele Nagy és társai nagykövetségünk elhagyásáról szóló határozatát, valamint azt, hogy Magyarországon kfoáinnak maradni azzal az elhatározással, hogy hozzájáruljanak a helyzet rendezéséhez. Megindokoltam, hogy főként a mi megítélésünket fogadták el, ami annyit jelent, hogy alapkérdésekben megváltoztatták eddigi állásfoglalásukat. Kormányomnak garanciák adását kértem, nevezetesen, hogy Nagy és társai eltávozhassanak, és nem alkalmaznak megtorlást ellenük. Kádár beleegyezett az írásos garanciák adásába, kormányának erről azonnal beszámol, valamint úgy véli, hogy Nagy és társai már holnap reggel elhagyhatják nagykövetségünket. Kiemelte, hogy egy ilyen megoldás tekinthető a legjobbnak, s az nagyban hozzájárul a helyzet tisztázásához.”

Egy nappal később, azaz november 17-én reggel 9 órakor Kádár visszavonta korábban hivatalosan tett ígérteit és újabb, nagyon nehéz feltételeket szabott. Kérte „Nagy és Losonczy lemondási nyilatkozatát, a Kádár-kormánynak az ellenforradalmárokkal vívott harcával való egyetértésüket, hogy az általuk megtett fellépések nem voltak helyesek, valamint azt, hogy a Kádár-kormány működését nem akadályozzák. Továbbá, hogy Nagy, Losonczy, Haraszi, Donáth, Jánosi, Táncoş, Szilágyi és Rajk Júlia elhagyják az országot, és egy ideig – a magyarországi helyzet normalizálásáig –, egy szocialista országban kapnak menedékjogot.”

Kádár újabb javaslata és „ígéretei”

Magától értetődő, hogy a Kádár-kormány visszalépése az egész Nagy-ügy rendezését a kezdeti állapotokra vetette vissza.

Kádár november 18-án magához rendelte Soldatićot, kitarva a november 17-i beszélgetésük során elhangzott saját követeléseivel. Soldatić nagykövet ismertette vele, hogy a jugoszláv kormány által megtett intézkedéseknek Nagy és társainak ügyében a november 16-án kettőjük közötti beszélgetés során keletkezett egyezség képezi az alapját. „Kádár mindezt nem csak hogy letagadta, de tovább menve egy újabb javaslatot tett, hogy a menedékjogot kapott személyeket a magyar hatalmi szerveknek adjuk át, s ők velük az ügyet legjobb és legmegfelelőbb módon rendezik. Ez annyit jelent, nincs szükség arra, hogy diplomáciai úton rendezzük a kérdést, mint például Nagy és Losonczy nyilatkozatát, tartalmazva a Nagy-csoportnak emigrációba történő távozása részleteit, mivel

ők mindnyájan magyar állampolgárok, és ezeket az ügyeket a Kádár-kormány közvetlen módon velük kívánja rendezni. Kádár egyben közölte, hogy kormánya kormányunknak semmilyen garanciákat nem adhat, mivel kormánya nem volt részese a menedékjog kérdése megnyitásának, s ily módon nem vállalhat kötelezettséget annak felszámolásában sem.”

Tekintettel Kádár és a magyar kormány ezen állásfoglalására a jugoszláv kormány kitarított a meglévő probléma megoldása mellett. Ezért 1956. november 19-én Vidić Dobrivoje külügyminisztériumi államtitkár-helyettes Budapestre utazott, aki magával hozta a Jugoszláv SZNK Végrehajtó Tanácsának 1956. nov. 18-án keltezett levelét. A Jugoszláv SZNK kormánya levelében a menedékjog megoldása kérdésében minden addigi erőfeszítését összefoglalva megállapította, hogy „nem marad más hátra mint megismételni javaslatunkat, hogy az önök kormánya (magyar) kormányunknak Nagy Imre és társainak – akik a Jugoszláv SZNK budapesti nagykövetségén tartózkodnak – személyes biztonságát szavatoló írásos garanciát ad, ami annyit jelent, hogy a Jugoszláv SZNK nagykövetségét szabadon elhagyhatják és otthonaikba visszatérhetnek.”

Vidić Soldatićsal együtt Kádárnak a fent nevezett levelet az 1956. november 19-i találkozón adta át. Magyar részről részt vett Marosán, Dobi és Sebes. Majd Vidić, Soldatić és Kádár közti soron lévő, november 21-i találkozón Kádár kijelentette, hogy a főálláspontján kíván maradni, miszerint a múltban való tevékenységéért senkit sem vonnak felelősségre, s ez Nagyra, valamint társaira is vonatkozik.

Dobrivoje Vidić nov. 21-i jelentésében olvasható: „Hivatkozva a Kádár-kormány főálláspontjára, miszerint senkit sem vonnak felelősségre, azt a kívánságomat nyilvánítottam ki, közöljék levélben, hogy ennek alapján Nagy és társai a nagykövetséget szabadon elhagyhassák és hazatérhessenek a személyes biztonságukat szavatoló fenti garancia értelmében, ahogy azt Kádár fogalmazta meg kormánya főállásfoglalásában a volt aktivisták tekintetében. Egy ilyen írásos dokumentum lehetővé tenné, hogy Nagynak és csoportjának a Kádár-kormány ilyen nyilatkozata alapján nem látjuk indokoltnak a menedékjog további biztosítására, ugyanis

a) már nem fenyegeti őket pogrom-veszély

b) a magyar kormány biztonságukat szavatoló garanciákat adott ki, miként már erről szövegtünk. És ez együtt az jelentené, hogy a menedékjog teljes kérdését lezártnak tekinthetjük.”

„Nem esik bántódásuk a múltban elkövetett ügyeikért”

Vidićet és Soldatićot Kádár november 21–22. közötti éjszakán ismét fogadta, a megbeszélésen Münnich Ferenc is részt vett. Kádár ez alkalommal átadta kormánya a Jugoszláv SZNK Végrehajtó Tanácsához intézett levelét. Bár a levélben a menedékjog problematikája teljes történetére vonatkozóan a magyar kormány álláspontja nyert megfogalmazást, amely tendenciózusan íródott, amire Vidić azonnal felhívta a figyelmet, fenntartva a jogot, hogy arra a Jugoszláv SZNK kormánya írásban válaszoljon, mégis a levél tartalmazza Nagynak és társainak nyújtandó kért garanciákat, hogy ellenük „a múltban elkövetett ügyeikért” nem alkalmaznak büntetést és hogy otthonaikba szabadon távozhassanak. Egyidőben, ezen a találkozón megállapodtak abban, hogy Soldatić és Münnich – akkori belügyminiszter – együtt végzik Nagy és társai hazaszállítása technikai részleteit.

Vidić és Soldatić a JSZNK kormánya hozzájárulását november 22-én megkapva Naggyal és társaival ismertették az őket érintő kérdésekre vonatkozó határozatot. A Naggyal és társaival történő találkozóról és megbeszélésről Soldatić még aznap értesítette a JSZNK kormányát. Aznap jelentésében olvasható:

„1. Vidić elvtárs Naggyal és társaival közölte az őket és a Kádár-kormányt érintő kérdésekre vonatkozó határozatot. Nagy legelőször saját és a többi elvtárs nevében kifejezte a JSZNK kormányának háláját a kérdés sikeres elérésére tett erőfeszítéseikért, amelyekkel ők teljesen elégedettek és amely biztosítja számukra, hogy magyar területre távozzanak és bekapcsolódjanak az ország életébe.

Soldatić nagykövet és Münnich november 22-én éjszaka az elért megegyezés életbeléptetésének kérdéseit pontosították. Münnich kérelmére és magyarázatára, miszerint Nagy és társai hazaszállítása, ha idegen diplomáciai misszió autójával történne, illetve maga a szállítás, az újabb zavargások kitörésének lehetőségét eredményezhetné, valamint hasonló okok miatt, azt legjobb lenne sötétedéskor elvégezni. Soldatić nagykövet ezt elfogadta. Nagy és társai a nagykövetség épületét november 22-én 18 óra 30 perckor hagyják el.”

„A sorsunk elé kell néznünk” – mondta Nagy Imre

Nagy és társainak a nagykövetségről történő távozásáról, hazatérésükről és későbbi ismeretlen irányba történő elszállításukról Soldatić még aznap este értesítette kormányát:

„A Münnichel történő megállapodás értelmében Nagy és társai családtagjaikkal 18.30-kor elhagyták a nagykövetséget. Egy külön autóbuszba szálltak, amelyet Münnich a magyar szervekkel együtt küldött hazaszállításuk céljára. Az utolsó pillanatban, beszálláskor az NKVD szervei is beavatkoztak az eseményekbe azzal az indokkal, hogy nekik kell Münnichhez szállítaniuk az egész csoportot. A helyszínen határozottan közbeléptem, mire elálltak szándékuktól. Amint az autóbusz indulásakor az egyik orosz beugrott az autóbuszba. A történetek miatt az autóbuszba küldtem Milan Drobac ezredest és Milan Georgijevic első titkárt. Az autóbust néhány orosz civil autó követte orosz ügynökökkel.

Drobac 10 perc elteltével telefonon felhívott és közölte, hogy az autóbust az orosz parancsnokság épülete elé irányították. Ott egy orosz alezredes Drobacot és Georgijevicet kiszállította az autóbusból. Georgijevic tiltakozására az alezredes kijelentette, hogy ő parancsnoksága utasításait hajtja végre és hogy őt Münnich nem érdekli. Ezt követően az autóbusz szovjet páncélozott autó kíséretében ismeretlen irányba távozott.

Münnichet mindezekről telefonon értesítettem, kijelentve, hogy szemmel láthatóan a két ország között megkötött egyezmény megszegése miatt tiltakozom. Münnich megígérte az ügy kivizsgálását.”

* * *

Nagy Imre tudatosan vállalta sorsát, amire Milan Georgijevic követségi első titkár hívta fel a figyelmet egy belgrádi történész kolleginának: „Nagy Imre felszállt az autóbuszra és az ott ülő sofőrhez fordult, aki nem válaszolt kérdésére, majd leszállt. Soldatić nagykövet azt tanácsolta neki, ha akar maradjon, és ne menjen. Nagy elhatározásától nem tért el, és felszállt az autóbuszra.”

Szilágyi József *A deportáció éve*i című írásával búcsúzunk:

(...) Mi már mindannyian összecsomagoltunk, útra készen álltunk. A vita a hallban tovább folyt. Az én gyerekeim nagyon türelmetlenek voltak. Húztak a kezemmel fogva, hogy menjünk már. Végül is kimentem velük az utcára és felszálltam a reánk várakozó autóbuszba. A gyerekek rögtön elhelyezkedtek az üléseken, én pedig lehajlok a sofőrhez, aki mozdulatlanul ül, mint egy bálvány, szólok hozzá, hogy ismeri-e a pesti utcákat? Nem válaszol, jobban odanézek a sisakja alá és rájövök, hogy ez egy tipikus orosz arc. Rémiülten lerángatom a gyerekeket, futok vissza. A hallban mindenki egy kupacban, még mindig vitáznak. Széttolom az embereket, megfogom Nagy Imre zakóját és hadarom: „Imre bácsi ne menjünk ki! El fognak bennünket rabolni, egy orosz sofőr ül a volánnál.” Nagy Imre teljesen nyugodtan válaszol: „Tudjuk, fiam, a követ úr is ezért kapacitál, hogy ne menjünk ki. De maga tudja a legjobban, hogyan állunk élelem dolgában. Éhezés vár a gyerekekre... muszáj kimenünk, a sorsunk elé kell néznünk.”

Mindenki fogta a csomagját, kimentünk és beszálltunk a buszba, ami nagy gyorsasággal megindult. Utolsóként felszállt egy fegyveres magyar katona is. Én a leghátsó ülésen ültem a gyerekeimmel, mellettem Újhelyi Szilárd, aki szólt, hogy húzzam el a függönyt és nézzek ki, mi történik. Mi már Szilárral előbb észrevettük, hogy a követségi kocsit követi az autóbust. Akarják látni, hová visznek bennünket, mondja Szilárd. És ekkor látjuk, hogy két orosz harckocsi szemben egymással megáll a Dózsa György úton (az egyik tank a liget felől jött, a másik talán a Nefejeits vagy a Damjanich utcából), mintegy elvágták a követségi autót útját. Nem véletlenül mondtam, hogy jó előre meg volt szerkesztve a terv az elrablásunkra. (...)

Epilógus

Soldatić kormánya utasítására november 22–23-i éjszakán sürgős találkozót, illetve telefonbeszélgetést kért Kádárral a teljes ügygel kapcsolatos információkhoz jutás érdekében. Azonban semmilyen válasz nem érkezett. Csak november 23-án hajnali 1.30 perckor értesítették arról, hogy Kádár nem tudja fogadni, majd reggel pontosítják a választ. Soldatić nagykövet nem várva tovább, még aznap 8.30-kor levelet küldött Kádárnak.

Soldatić nagykövetet Kádár sem november 23-án, sem a rákövetkező napokban nem fogadta, levele megválaszolatlan maradt.

Frankovics György

ÉVFORDULÓK

Kétszázötven évvel ezelőtt született Horváth Péter, a jászkunok első történetírója

Már két évszázada is elmúlt, hogy Horváth Péter, jászkun kerületi főjegyző bemutatta a jászok és kunok történetéről írott munkájának kéziratát, amelyet kora tudományosságának nyelvén, latinul írt meg. A kéziratot Makó Lőrinc nádori alkapitány, Már András kiskun kerületi kapitány, valamint (nagykun) Laczka János tiszti főügyész véleményezték és megjelentetését javasolták. A kézirat bírálói azt is fontosnak tartották, hogy az elkészült művet minél többen megismerjék. Ezért megjegyezték, bárcsak „e derék munka magyarul íratott volna ... de ez a fogyatkozás annak kinyomtatását meg nem akadályozhatja, leszen még talán idővel valaki, ki azt magyarra által fogja fordítani.” A Jászkun Kerületek közgyűlése 1801 július 16-án a szerzőt szorgalmas fáradozásáért megdicsérte, a kézirat kinyomtatását helyesnek és jónak találta, egyetértve azzal, hogy a művet a jászkunok előljárójának, a nádornak („a Felsőges Palatinusnak”) ajánlják. „Notarius urnak megengedtetik, hogy ... munkáját 1000 exemplárokban (példányban) nyomtattassa ki, mely neki annak idejében meg fog térítettni az illő districtualis cassából”. Horváth munkáját még ebben az évben, Pesten Trattner Mátyás nyomdája 17 íven, a Jászkun Kerületek Bedekovich Lőrinc által készített térképével együtt megjelentette.

A Commentatio de initiis ac majoribus Jazygum et Cumanorum eorumque Constitutionibus megjelenését hazánkban és külföldön is érdeklődéssel fogadták. Az Allgemeine Literatur Zeitung 1804-ben részletes bírálatot közölt róla, s összességében „jeles becsűnek” ítélte. A szerző megfogadta bírálója észrevételeit, latin nyelvű munkáját annak megfelelően átdolgozta, kiegészítette újabb kutatási eredményeivel, s *Értekezés a kunoknak és jászoknak eredetéről, azoknak régi és mostani állapotjokról* címmel 1823-ban Pesten, már csak 10 íven, magyar nyelven is megjelentette, elhagyva belőle az egyes jász és kun községek leírását. E helyett is „a Jász-Kürtről, mely Leel-Kürtjének hivattatik” címen csatolt egy kisebb értekezést a kötethez. A magyar nyelvű kötetből kihagyott fejezet jóval Horváth Péter halála után, 1838-ban a szerző neve nélkül jelent meg a kor egyetlen jelentős magyar nyelvű tudományos folyóiratában, a Tudományos Gyűjteményben „A Jász – Nagy és Kiskun Kerületeknek földleirati (geographiai) ismerete” címmel.

Gyárfás István, a jászok és a kunok történetének örökbecsű kutatója, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, kritikailag számba véve az 1801–1870 közötti időszak történeti irodalmát, A jász-kunok története első kötetének előszavában arra a megállapításra jutott, hogy addig az időig „a jászkunok történelmére nézve legtartalmasabb s eredeti munka a Horváth Péteré maradt”. Oly nagy tiszteletet tanúsított elődje iránt, hogy nagy műve 1873-ban megjelent második kötetének előszavában ismét kitért munkásságára, hangsúlyozva, hogy „jeles hazánkfia műve európai hírre tett szert”. Sajnálatra méltó, hogy 44 évvel halála után „annyi hazai frók életrajzi között az övét hiában keressük”.¹ Ezért Gyárfás a második kötet előszavát teljes egészében Horváth Péter életrajzának megrajzolására szentelte.² Ezt az életrajzot a későbbi kutatók közül Fodor István kiegészítette, majd Szabó László a jászkunok első történetírójának pályaképet is megrajzolta.

¹ Horváth Péter életrajza ma sem található meg egyetlen lexikonban sem.

² Gyárfás az adatokat Horváth Péter unokájától, Horváth Józseftől és Hegedűs Zsigmond, jászberényi törvényszéki elnöktől kapta. Horváth Péter életrajzi adatait később Fodor István, a jászjárdalmi Horváth Péter Honismereti Szakkör vezetője ellenőrizte, pontosította, s több helyütt kiegészítette.

Horváth Péter nagyapja, Horváth János Egerben élt. 1720. október 8-án III. Károlytól kapott nemességet. Ő vette fel a Kőhalmi előnevet. Fia, Horváth Márton Jákóhalmára költözött, itt vette feleségül Szűcs Katalint. A házasságból két gyermek született, 1742-ben József, 1756-ban pedig Péter. Az ismert adatok szerint Horváth Márton évekkal a redempciót megelőzően költözött Jákóhalmára, tehát nem tartozott azon családfejek közé, akik a redempció hírére, földmegváltás reményében költöztek a településre.³ Minden bizonnyal lehet alapja egy olyan vélekedésnek, hogy Horváth Márton Jákóhalmára való települését a családjának már meglévő jászági kapcsolatai motiválhatták.⁴

Horváth Péter elemi iskoláit Jákóhalmán végezte. Gimnáziumi tanulmányait az 1767-ben alapított jászapáti gimnáziumban kezdte el és Egerben fejezte be. 1776 márciusában, 20 éves korában belépett a piarista szerzetbe, de ez a pálya nem igen vonzotta, ezért négy év és nyolc hónap elteltével a tartományi főnök „gyenge mellyűsége miatt” saját kérésére a rendből elbocsátotta. A világi pályára lépve jogot végzett. 1785-ben megválasztották a jászkun kerületek másodjegyzőjének, 1804-ben mint kerületi első aljegyzőt hivatalában megerősítették. 1786-tól ő a jászberényi iskolafelügyelő is. Ebben a minőségében sikerrel védte meg az 1789-ben Jászapáti-tól Jászberénybe átköltöztetett gimnázium önállóságát, s előbb őt, majd hat osztályossá fejlesztette az intézményt. Iskolafelügyelői tiszteről 1809-ben lemondott, amelyben szerepet játszhatott megnövekedett munkája is. A Jászkun Kerületek áldozatos munkája elismeréseként 1807-ben „Náadorispányi Al-kapitánnyá” választották. Hivatalát 1829-ben bekövetkezett haláláig betöltötte.

Horváth Péter történetírói munkásságának indítékai szorosan kapcsolódtak a jászok és a kunok önmegváltakozásához, a redempcióhoz, amelyet 1745. július 11–13-án ünnepélyes körülmények között hirdettek ki Jászberényben. Ennek értelmében a lakosok kötelezték magukat az eladatás összegének, valamint a földesúr által a Jászkunságban végzett építkezések és javítások költségeinek a megtérítésére, vállalták 1000 lovas katona kiállítását és felszerelését, a későbbiekre pedig a hadiadó, a nádori census fizetését, a királyi szolgálatok teljesítését, valamint az ország nemesi felkeléseiben való részvételt. Cserében a jászkunok jórészt visszacapáltak korábbi kiváltságaikat, megszűnt földesúri alávetettségük, s az ország önálló törvényhatósággal bíró, személyileg szabad lakosai lettek. A Jászság, a Nagykunság és a Kiskunság lényegében az eladatással kapcsolódott teljesen össze, s a kialakuló egységes hivatalnokszerkezet tevékenysége nyomán szilárdult meg végérvényesen a Jászkun Kerület, amelynek 1745-ben visszanyert törvényhatósági önállóságát csak II. József uralkodása alatt fenyegette jelentősebb veszély, a kalapos király 1785-ben a jászkunokat a pesti kerülethez csatolta, majd 1787-ben a Jászkun Kerületeket Pest-Pilis-Solt vármegyével egyesítette. A korábbi állapot csak az uralkodó halálával állott helyre 1790-ben. 1787–1790 között nem működött, mert eltörölték, a kerületi közgyűlést, megszűnt a nádori főkapitányi hivatal, a Jászkun Kerületek egy közönséges járás szintjére süllyedt.

A redempcióban hatalmas terheket vállaló jászkun előljáróság és lakosság megrettent II. József intézkedéseitől, s bár a király intézkedéseinek java részét, többek között a jászkunokat hátrányosan érintőeket is, 1790. január 26-án, halálos ágyán visszavonta, minden legális lehetőséget igyekezett kihasználni annak érdekében, hogy Mária Teréziától visszacapott privilégiumaik többé ne csorbulhassanak. Ezért a jászkun előljáróság egy felirat a „*Supplex Libellus Jaszigum et Cumanorum*”, megfogalmazására kérték fel a fiatal Horváth Pétert, aki a megbízatásnak maradéktalanul eleget tett. A végleges szöveget az „1790-ik esztendő Pünkösöd havának 7-dik napján a „Jász és Két Kun Districtusok gyűlése” hagyta jóvá azzal a céllal, hogy azt a június 6-ára összehívott országgyűlés elé terjeszti. A dokumentumban a kérelmezők feltárják meglévő vagy elkobzott kiváltságaik történetét, sérelmeiket, s hiteles történeti dokumentumokkal támasztották alá privilégiumaik jogosságát. A *Supplex Libellus Jaszigum et Cumanorum* azonban jelentős hatást gyakorolt Horváth Péter személyes életpályájára is,

³ Horváth Márton földet váltott a redempcióban, egy ideig községi előljáró is volt.

⁴ A XVI. század második felében Egerben élt Horváth János, Gyárfás szerint a jászapáti kapitány, Horváth Lukács fia vagy unokája. 1552-ben részt vett Lemesvár védelmében mint jász lovagtiszt. 1555-ben minden lovagtiszték kapitánya. 1564-ben még jász kapitány. 1585. augusztus 15-én György, Gergely és Mihály nevű testvéreivel együtt megkapja Fényszaru kapitányságát. Nem lehetetlen, hogy Horváth Péter felmenői ehhez a családhoz tartozhattak.

mert ennek a megfogalmazása indította el történetírói munkásságát, a hivatali kötelességként elkezdett kutatások ébresztették fel benne a tudóst, és ezzel összefüggésben kell szemlélnünk az 1799-ben megjelentetett jászkun törvények, azaz a Jászkun Statutumok, valamint a jászok és a kunok legfontosabb okleveleinek 1802-ben József nádorral átiratott gyűjteményét is.

Mai szemmel olvasva, a tudomány mai eredményeivel összevetve, Horváth Péter munkái meglehetősen elavultnak tűnnek. Azonban így értékelni az ő műveit vagy bármely más korabeli produkciót, tudománytalan megközelítés. Horváth Péter történetírói munkásságát úgy szemlélhetjük reálisan, ha azt a maga korában vizsgáljuk.

Horváth Péter történeti munkáinak megírásához felhasználta a XVIII. század jelentős hazai tudósainak alkotásait. Forrásként használta Pray György: *Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum ...* (Vindobonae, 1761.) című és más műveit, annak a tudós papnak az eredményeit, aki a jezsuita történetírók azon iskolájához tartozott, amely történetírásunkat ebben az időben sok, addig ismeretlen forrás felkutatásával, s a felgyűlt anyag első kritikai megrostálásával fejlesztette tovább. Tanulmányozta Desericius (Desericzky) Inczének, akivel Pray vitában állott, a magyarok őseiről írott művét (*De initiis ac majoribus Hungarorum commentaria I–V. Budae et Pestini, 1748–1760*), és ismerte a gályarabságba hurcolt református lelkész, Otrókosi Foris összehasonlító nyelvtudományi munkásságát is. Gróf Teleki László segítségével, akinek a magánkönyvtára később a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának az alapja lett, hozzájutott Cornides Dániel (Bél Mátyás tanítványa, 1784-től 1787-ig, haláláig a pesti egyetemen a diplomatika és a heraldika tanára) kéziratban maradt műveire. Ezek között kézírásos másolatban olvashatta Subich Ferenc: *Commentatio de Jazygibus et Cumanis* című értekezését, Albert szász-tescheni herceg, királyi helytartó titkárának munkáját, aki nagy érdeklődést tanúsított a jászkunok történelme iránt, többek között a királyi titkos levéltárból ő másolta le IV. László úgynevezett keresztiségi oklevelét, az 1279. augusztus 10-n kiadott kun törvényeket, s juttatta el 1765 előtt a Jászkun Kerületekhez. Kora történelmi irodalmának tanulmányozása mellett Horváth Péter önálló levéltári kutatásokat is végzett. Amint a *Commentatio* előszavában maga írja: „sokat, melyeket eredeti források szorgalmas átvizsgálása után összeszedtem, e munkákban fel nem találtam”.

A *Commentatio de initiis ac majoribus Jazygum et Cumanorum eorumque Constitutionibus* a szerző szándékai szerint az első olyan munka, amelyben „közigazsággá lesz téve, mely nemből eredtek a Jászok és Kunok, mely vidékről jöttek Magyarországra, mily változásokon mentek keresztül, mily szervezettel (alkotmánnyal) bírnak régóta, melyek virágzanak ma is, mely földrészeket bírnak a királyságban tényleg? Miért is az összes intézmények sorozatát a Nemes Kerületek jóváhagyásával a következő elv szerint rendeztem. Az első rész: a származást, az előnyomulást és viszonytagságokat, az említett nemzet régi és mai alkotmányát, a második: a hármas Kerületek földrajzi leírását és pedig előbb a Jászságot, úgy a Nagy-, végre a Kis-Kunságot foglalja magában” (Hild Viktor fordítása). Szándékai szerint hasonló feladatot kívánt teljesíteni a *Commentatio* magyar nyelvű kiadása is.

Napjainkra Horváth Péter, s forrásként felhasznált történész társainak a jászok és a kunok őstörténetére vonatkozó fejtegetései elavultak, legfeljebb már csak tudománytörténeti érdekességek. Ma már senki sem gondolja, hogy a jászok és a kunok a magyarokkal rokon és testvérnép, hogy a jászok és a kunok a magyar nyelv egy változatát, mintegy tájszólásként beszéltek, hogy a hunok voltak az a nép, amely a jászokat és a kunokat, s velük együtt a szintén a magyar nyelv egy változatát beszélő keleti népeket, a kazárokat, avarokat, kabarokat a magyarokhoz csatolták. A Horváth által átvett és munkáiban képviselt elképzelés a jász-philisteus – íjász-pharetrarius név etimológiáról, bár már lassan egy évszázada megdőlt, a jászságiak köztudatában még ma is szívósan él tovább. Mint ahogyan Szabó László néprajzi gyűjtései azt is igazolták, hogy a Jászságban a Lehel kúrtról és a Csörsz árokról ma is a Horváth Péter által megfogalmazott nézetek élnek a köztudatban.

Horváth munkáinak egyéb fejezetei, a jászok és a kunok magyarországi történetének felvázolása, az önkormányzat, a jog és a földrajzi, statisztikai bemutatás ma is értékesek és forrásként is használhatóak azzal a kritikai megjegyzéssel, hogy a jászok, a kis- és nagykunok magyarországi történetük folyamán nem kezdettől fogva alkottak egységet. Az általa megrajzolt egység a redempcióért folytatott harc során, illetve a visszaszerzett privilégiumok megőrzéséért folytatott küzdelemben alakult ki.

Horváth Péter történeti munkáiban ugyanaz a tudatosság figyelhető meg, amely már a Supplex Libellusban is megfogalmazódott: bizonyítani a jászkunok eredendő jogosságát a privilégiumokra, bemutatni erényeiket, az őket ért sérelmeket, a redempcióban kivívott, ősi alapokon nyugvó jogállapotot. Ez a tudatosság hangsúlyeltolódásokat okozhat, de a történeti hitelességet nem sérti. Ezért érthető módon előtérbe kerül a régi szabad állapot, a redempció jelentőségének erőteljes hangsúlyozása, a jogokban való újbóli megerősödés 1790-ben és az 1751. évi dekrétumon nyugvó 1799-ben kiadott Jászkun Statutumok körvonalazta állapot rajza.

Bármely területen úttörőnek lenni, bár nemes, de meglehetősen nehéz feladat. Horváth Péter, mint a jászok és a kunok első helytörténetírója valóban úttörő volt. Ő kezdte el építeni azt az utat, amelynek későbbi kockaköveit Gyárfás István, Soós Adorján, Fodor Ferenc, s az őket követő kutató generációk rakták le. Magyar nyelvű művének mottója a halála után szentként tisztelt Cassiodorus, V. századi római történetíró egyik gondolata: „Éjjel, nappal forgasd kezdedben az Atyák' emlékezetit, vizsgáld meg nemzetednek eredetét, a' történt dolgait, és a' Jegyző könyveknek emlékezetit tartsd fel eszedben, mert rút dolog a' maga Hazájában tudatlan jövevénynek lenni.” Ez a gondolat ma is követésre méltó, máig érvényes feladatot fogalmaz meg mind a kései utód történetírók, mind a jászok, s jászságiak számára. Horváth Péter egy helyütt azt írta: „Szorgalmatos fáradságomnak elég jutalma leszen, ha a' Nemzethez vonszó szíves hajlandóságom jó emlékezetben fog tartatni.” Tartsuk meg hát őt, mi kései utódok, akik méltán lehetünk büszkék az ő munkásságára, továbbra is jó emlékezetünkben.

Selmeczi László

Ötven éve hunyt el Husvéth Lajos festőművész

Zombor egyik legjelentősebb képzőművésze volt. Husvéth Lajos délvidéki festő és szobrász nevét – mint annyi más délvidéki művészt – sokáig nem tartotta számon a magyar művészettörténet-írás. Nem szerepelt a *Művészeti Lexikonban*, sem a négykötetes *Magyar Életrajzi Lexikonban*. Életrajza először a *Kortárs Magyar Művészeti Lexikon* második kötetében jelent meg (2000), majd a *Révai Új Lexikona* tizedik kötetében 2002-ben.

Egész élete – néhány rövid kitérővel – Zomborhoz kötötte, ahhoz a délvidéki városhoz, amelyet a legrégebbi okmány szerint 1360-ban Czoborszentmihályként említettek. Zombor neve először 1543-ban fordult elő. Mária Terézia 1747. márc. 21-én emelte szabad királyi városi rangra Zombort, amely ettől kezdve egyre gyorsabb fejlődésnek indult. 1753-tól Bács-Bodrog vármegyének – Magyarország akkori hetvenkét megyéje közül a második legnagyobbak – a vármegye-székhelye lett, egyúttal jelentős gazdasági és kulturális, irodalmi központ is. Az 1850-es években több lakosa volt, mint Belgrádnak és Újvidéknek. 1852-ben jelent meg az első magyar nyelvű lap (*Ipar*) Zomborban, ezt követte 1878-ban a *Bácska* című hetilap (1918-ig jelent meg), majd a *Zombor és vidéke* (1882–1914). Itt adták ki – több mint egy évtizedig – a vidék két világháború közötti, egyik legnépszerűbb napilapját, az *Új Híreket* is, majd 1941-től az egyik legjelentősebb délvidéki magyar irodalmi folyóiratot, a *Kalangyát* is. A városban igen élénk művelődési zajlott, a *Szabad Liceumok* keretében rendszeresen ismeretterjesztő – időnként képzőművészettel kapcsolatos – előadásokat tartottak. A művelődés terén a képzőművészetnek is fontos helye volt. A zombori megyeháza dísztermébe készült milleniumi megrendelésre *Eisenhut Ferencnek* (*Németpalánka, 1857–München, 1903*), a Müncheni Akadémián tanult festőművésznek a nagyszabású történelmi pannója, a *Zentai csata* (5,75x9 m). A városban gyakoriak voltak a kiállítások: többször kiállított a zombori születésű *Juhász Árpád* (*Zombor, 1863–Bp., 1914*), akinek neve később a *Gödöllői Művészteleppel* forrt egybe. 1910-ben itt rendezték meg az *Osztrák–Magyar Monarchia szerb festőinek tárlatát*, de kiállításon szerepelt, pl. *Lotz Károly*, *Munkácsy Mihály*, *Benczúr Gyula* és a budapesti *Művészház* tárlata is.

Husvéth Lajos 1894-ben született Zomborban. Apja, Husvéth István ismert numizmatikus volt, műértő és műgyűjtő, jómódú birtokos, emellett egy 1824-ben alapított kelmefestő és vegyztisztító üzemet is működtetett, s tevékenyen részt vett a zombori közéletben: elnöke volt például az Iparosok Egyesületének, tagja volt a milleniumi kiállítás helyi bizottságának. Husvéthnak tehát a művészi pályájához minden lehetősége adott volt. Apja birtokán már gyermekkorában megismerte és megszerette az állatokat, amelyeket kiváló anatómiai érzékel ábrázolt, s ott kedvelte meg a vajdasági tájat, amely élete végéig állandó témája lett. Csodagyerekek tartották, első szobrát még tíz évesen mintázta meg, két év múlva, 1908-ban, pedig egy domborművével – a *Lófejjel* – aratott sikert. Több zombori festőművész elődjéhez – *Mály Józsefhez* (Zombor, 1869–Zombor, 1901), *Juhász Árpádhoz*, *Kálnán Péterhez* (Zsablya, 1877–Neudorf, 1966) hasonlóan ő is *Steiner Lajos* (Sopron, 1855–Zombor, 1937) festőművész, címfestő magániskolájában ismerkedett először a művészettel. Steiner Lajos Budapesten, majd a Bécsi Akadémián tanult. 1882-ben telepedett le Zomborban és élete végéig ott élt és dolgozott. Portré- és tájképfestéssel, színházi épületfestéssel, díszletfestéssel is foglalkozott. Husvéth tőle szerezte első művészeti ismereteit. Husvéth Lajos Zomborban végezte az elemi iskolát, ugyanott a felső kereskedelmi iskolában folytatta tanulmányait, majd mégis inkább a művészetet választotta. *Ströbl Alajos* (Liptóújvár, 1856–Bp., 1926) szobrászművész is felfigyelt rá, és Budapesten, 1913-ban felvételre ajánlotta a szobrászati szakra, Husvéth mégis az *Országos Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola* festészeti szakára iratkozott be, tanárai Balló Ede, Edvi Illés Aladár, Réti István, Révész Imre voltak. Az I. világháború kitörése félbeszakította tanulmányait, Husvéth a *Szolnoki Művésztelepre* került. 1916-tól a háborúban katonaként szolgált, az orosz fronton harcolt, és tartalékos hadnagyként szerelt le. Tanulmányúton járt Münchenben, Bécsben, Prágában, Berlinben. A háború után visszatért Zomborba, és aktívan bekapcsolódott a vajdasági képzőművészeti életbe. Körülbelül ebben az időben tért vissza prágai, bécsi és párizsi tanulmányai után Zomborba kortársa és barátja *Konjovics Milan* (Zombor, 1898–Zombor, 1993), akinek az apja a magyar parlament képviselője volt, s megvette a *Malonyai Dezső* szerkesztette művészeti könyvtár teljes sorozatát, fia ebből ismerte meg a barbizoni festőket, s barátja Herceg János író szerint Konjovics ekkor kapott egy életre szóló ösztönzést *Paál László* (Zám, 1846–Cherenton, 1879) festőművésztől. Konjovics ugyancsak a vajdasági táj festőjeként vált ismertté, de festészete teljesen más irányban, az expresszionizmusból kiindulva teljesedett ki, míg Husvéth Lajos impresszionista volt, és a *Szolnoki Művésztelep* jegyében alkotott, ahova többször is visszatért. A művésztelepen különösen *Zombory Lajos* (Szeged, 1867–Solnok, 1933) plein air táj- és állatképfestészete hatott rá. Husvéth kedvelte a művésztelepi munkát: több forrás szerint a *Nagybányai Művésztelepen* is dolgozott, de a résztvevők jegyzékén nem szerepel. 1923-ban ott volt Szabadkán a *Vajdasági Képzőművészek Egyesületének* megalakulásánál, és egyike volt azoknak a művészeknek, akik a Vajdaságban is szorgalmazták egy művésztelep létrehozását Topolyán (1924-ben), ez a kezdeményezés azonban nem járt sikerrel. 1931 augusztusában tagja volt a *Várkonyi József* (Csák, 1878–Nagybecskerek, 1938) festő villájában megalakuló, rövid életű *Nagybecskereki Művésztelepnek*. Elképzelése volt egy *Jugoszláviai Magyar Műhely* megalakítása, amelynek a népművészeti értékek iparművészetben való hasznosítása lett volna a feladata. *Herceg János* írta róla 1943-ban: „Hogy Husvéth Lajost mennyire e vidék magyarságának élete érdeklí, azt bizonyítja az a körülmény is, hogy Juhász Árpád példájára ő is a magyar motívumokat alkalmazza mindenütt, ahol csak lehetséges, s nemcsak képeiben, de színes, apró fafiguráiban is – mert Husvéth igen komoly tehetségű szobrász is – a magyar parasztot ábrázolja.” (Kalangya, 1943/3). Az 1930-as években készítette mellszobrait (pl. *Margalits Ede szobra*, 1932; *Felesége mellszobra*, 1932), plakettjeit (pl. *dr. Frey Imre-plakettje*, 1932). Husvéth Lajos az 1930-as években volt a legaktívabb, 1932-ben vezetőségi tagja lett a *Vajdasági Képzőművészek Új Egyesületének*. Többször kiállított Zomborban, önállóan, majd *Csávosi Sándorral* (Zombor, 1886–Belgrád, 1954) és *Csincsák Elemérrel* (Szabadka, 1893–Bp., 1944) is. 1935-ben Belgrádban kép- és szoborkiállítás volt. Tárlatáról több cikk is megjelent a belgrádi lapokban. 1937-től 1940-ig Budapesten élt. Kékgolyó utcai lakásának ablakából festett *Budai részlet* című képe, amely a Múcsarnok 1939-es kiállításán szerepelt, a *Magyar Nemzeti Galéria* tulajdonában van. Részt vett a budapesti *Nemzeti Szalon* kiállításain (1938, 1939, 1940). Otthoni kapcsolatai sem szakadtak meg: 1939-ben jelent meg *Petőfi A nagy költő élete és költészete remekei* című könyv Becskereken, amelynek illusztrációi jórészt Husvéth Lajos munkái. 1941. dec. 1-jén festményével a címlapján jelent meg a *Móricz Zsigmond* szerkesztette

Kelet Népe c. lap bácskai száma. Nem volt tagja a *Délvidéki Szépműves Céh*nek, de többször részt vett a kiállításain. A II. világháborúban ismét katona volt, majd angol hadifogságba került, ahol szintén festett, leveleiből derült ki, hogy képeinek az árából tartotta el a hadifogságban levő jugoszláv kolóniát. 1946 májusában tért vissza végleg Zomborba. Életének utolsó tíz évében nagyon visszavonultan élt. 1950-ben Zomborban volt egy retrospektív tárlata, amelyen mintegy kétszáz képpel szerepelt, de ennek szinte semmi visszhangja nem volt, ezért még inkább magába zárkózott, de élete végéig festett.

Termékeny festő volt, mintegy 2500 olajfestmény, akvarell, pasztell, ceruza- és tusrajz maradt utána, amelyek legnagyobb részét magánygyűjtőknél lehetnek Európában (főleg Németországban), de a világ más tájain is. Özvegye, *Husvét Lajosné Sarolta* szerette volna megőrizni és láthatóvá tenni férje hagyatékát. Először Zombornak ajánlotta fel, de elutasították. Ekkor fordult a *Szabadkai Városi Múzeum*hoz, ahol éppen abban az időben Bela Duranci kezdeményezésére folyamatban volt egy *Vajdasági Magyar Képtár* 1830–1930 létrehozása a Szabadkai Városi Múzeum képzőművészeti osztályának keretein belül. (Erről a képtárról meg is jelent néhány évvel később egy katalógus *Likovno stvaralaštvo Madara u Vojvodini 1830–1930 – Magyar képzőművészek alkotásai Vajdaságban* címmel, 1973). Husvét Lajosné 1970-ben a *Szabadkai Városi Múzeumnak* adományozta férje hagyatékának nagy részét, azzal a kikötéssel, hogy állandó kiállítása legyen a múzeumban. Feltételének eleget is tett a múzeum, és Husvéth Lajos műveinek egy része 1971-től majdnem két évtizedig – a múzeum átépítéséig – állandó kiállításon szerepelt. A kiállítást rendezte és a katalógust írta Bela Duranci. A hagyaték második részét – az özvegy halála után – 1981-ben vette át a múzeum, ekkor a festőművészről egy retrospektív kiállítással emlékeztek meg, amelyet *Baranyi Anna* művészettörténész rendezett. Az átalakítás miatt az állandó kiállítás megszűnt. A művész születésének századik évfordulója alkalmából, 1994-ben, műveiből centenáriumi emlékkiállítás készült. A *Husvéth-hagyaték Szabadkára* kerülése nagy szomorúságot vált a zomboriaknak, hiszen a *Zombori Városi Múzeumban* szinte alig található Husvéth-festmény, pedig *F. Cirkl Zsuzsa* szerint a város magyar polgársága „őtekint minden idők egyik legnagyobb zombori festőjének...” (*F. Cirkl Zsuzsa: Látjátok feleim... Barangolás a Szent Rókus temetőben. Tóthfalu, 2003*).

Művészetével *Herceg János* író, *Szalkay Kanyó Leona* író, művészeti író, *Kalapis Zoltán* művelődéstörténész *Bela Duranci* és *Ninkov Kovacev Olga* művészettörténészek foglalkoztak a legtovább. Helye – mint már említettük – a magyar művészettörténetben még nincs, a valamikori jugoszláv, illetve a vajdasági művészettörténetben kissé vitatott. *Bela Duranci* a *Magyar művészek a jugoszláv kultúrközegben* című tanulmányában („Külön világban és külön időben” 20. századi magyar képzőművészet Magyarország határain kívül 1918-tól napjainkig, Bp., 2001) azok közé a művészek közé sorolja, aki az általa „*Pesti Körnek*” nevezett csoporthoz tartozott *Oláh Sándorral* (*Magyarcséke, 1886–Szabadka, 1966*), *Farkas Bélával* (*Fiume, 1894–Pálics, 1941*), *Várkonyi Józseffel* és másokkal, akik az elszakadást követően is Budapest felé orientálódtak és ott próbáltak kapcsolatokat kiépíteni és fenntartani. Husvéth Lajos rendkívül nagy tehetségű szobrász-ígéretnek tartották, aki kiváló szobrász lehetett volna (*Ló, 1932; Bika, 1932; Pulyka, 1935–1938*), de inkább festésszettel foglalkozott. Az 1935-ös belgrádi kiállításán a hatvanhárom olajfestménye és negyven vázlata mellett a kiállított, mindössze öt szobra keltette fel az érdeklődést. Aránylag kevés szobrot készített, de a szobrászat mégis egész életét végigkísérte. Szobrokkal indult – mint már említettük – majd kiváló állatszobrai mellett az 1930-as években mellszobrokat (pl. *Margalits Ede szobra, 1932; Felesége mellszobra, 1932*), plaketteket (pl. *dr. Frey Imre-plakettje, 1932*) is készített. Kisméretű állatszobrait a *Heredi Porcelángyár* és a németországi *Rosenthal* gyár sokszorosította. Szobrászként szerepel is a *Szobrászat a Vajdaságban 1895–1980* című szerb nyelvű monográfiában.

Husvéth Lajos a vajdasági, a bácskai táj festője, akinek szerteágazó mesterségbeli tudását, kiváló rajztudását minden kritikusa elismeri, de egy túlhaladott irány, a kései impresszionizmus képviselőjeként tartják számon, hiányolják az új irányzatok iránti fogékonyságát. *Szalkay Kanyó Leona* írta róla: „Husvéth Lajos hiába járta végig Bécsset, Prágát, Münchent, Berlint tanulmányútja során, és hiába ismerte az európai avantgardista eseményeket, hiába értette meg az új irányzatok lényegét: ösztönszerűen irtózott minden újtól, minden „izmustól”, csak azt akarta adni, amit tökéletesen tudott, és ami belőle fakadt.” Legsikeresebbek az állatokat ábrázoló képei, amelyeken az állatfigurák (lovak, tehenek, kacsák, pulykák, birkák, ökrök) dominálnak (*Ló az istállóban, 1920; Tehenek a pocsolyában, 1930–1938; Téliénitálás 1930–1938; Libák a*

nyárfánál, 1930–1940; Szántóföldi pihenő, 1935–1940). A síksági táj, a tanya, parasztházak udvara háttérként és önálló témaként is gyakran szerepel képein (*Gémeskiút, Tanya, Széna boglyák*). Embereket ritkán örökített meg (pl. *Pásztor*). Művein a kompozíció, a forma és szín mindig összhangban áll, az apró részletek is fontosak, képei derűsek, kiegyensúlyozottak. Az 1942–1946 között festett képei szinte ismeretlenek. A hadifogságból Zomborba való visszatérése után, valószínűleg kiábrándultsága hatására festészete is megváltozott: már nem a plein air festője, nagyobb hangsúlyt fektetett a részletekre, a bácskai témák mellett tengerpartot (pl. *Dubrovnik, Mlini*), hegyeket (*Bohinyi tó, Szlovéniai falu*), háborús témákat (*Bela Crkvai felkelés*), háború utáni újjáépítést (*Épülő szövetkezeti otthon*) is festett.

Művészetének igazi jelentőségét a két háború közötti időszakban készült képei mutatják, amelyek művészi értékük mellett a vajdasági, bácskai élet kordokumentációjaként is felbecsülhetetlen értékűek.

Balázs-Arth Valéria

Felhasznált irodalom: *Herceg János:* Husvéth Lajos képkiallítása (1934), Husvéth Lajos (1943), Emlékezés Husvéth Lajosra. (1956), *H. J.:* Összegyűjtött esszék, kritikák I. 1928–1960. Összegyűjt., utószó, jegyz. *Pastyik László.* Belgrád 1999); *Ács József:* Husvéth Lajos művészete (Magyar Szó, 1966. dec. 11.); *Sz. Kanyó Leona:* Bácska festője. Néhány szó a megnyitó után (7 Nap, 1971. szept. 10.); *Uő.:* Az impresszionizmus sajtós képviselője (Husvéth Lajos művészetéről) (Üzenet, 1971/11); *Uő.:* Husvéth Lajos művészete (Művészet, 1972/1); *Likovno stvaralaštvo Madara u Vojvodini 1830–1930 – Magyar képzőművészek alkotásai Vajdaságban.* Katalógus (Szabadkai Városi Múzeum, 1973); *Pavle Vasia:* Ümetnička topografija Sombora [Zombor művészeti topográfiája] (Novi Sad, 1984); *Bela Duranci:* Vajdaság képzőművészete (VII.) Adalékok a XX. századi művészettörténeti kutatásokhoz (Híd, 1986/7–8); *Herceg János:* Husvéth Lajos (Híd, 1994/12); *Bela Duranci:* A falusi udvar igézetében (Híd, 1994/12); *Kalapis Zoltán:* Husvéth Lajos (K. Z.: Életrajzi kalauz. II. Újvidék, 2003); *Olga Kovačev Ninkov:* Husvéth Lajos keresztútja (Bácsország, 2000/3–4); *F. Cirkl Zsuzsa:* Elűszott hagyaték (F. C. Zs.: Látjátok feleim... Barangolás a Szent Rókus temetőben (Tóthfalu, 2003).

HÍREK

Magyar emlékekért a világban

Előadások a Magyar Kultúra Alapítvány székházában (Bp. I., Szentháromság tér 6.)

2006. december 12. (kedd) 18 óra:

Magyar emlékek Britanniában (III.)

„A Dunától a Temzéig” – London és környéke magyar emlékhelyei
(Egy 56-os emléktábla a londoni Lengyel-ház falán).

Film és könyv – bemutató.

Előadó: *Messik Miklós*

2006. december 19. (kedd) 17 óra:

Elszakított magyarok karácsonya... Gloria Victis–1956 (VIII.)

Karácsonyi (évváró) irodalmi estünk a *Budavári Triznya Körrel*
közös rendezésben.

**Válogatás a határon túli 1956-os karácsonyi írásokból
és emlékhelyek képeiből.**

Előadó *Szőcs Géza* író, közreműködik: *Bánffy György* Kossuth-díjas
színművész.

Ezerkilencszázötvenhat, Te csillag! címmel
Jónás Csaba és *Tarics Péter* zenés összeállítása.

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Sütő András:

Orbán Balázs kapui¹

Székelyudvarhely Szejke nevű hegyoldalán található Orbán Balázs sírja. A vigalmi helynek kiszemelt völgyből – ahol mindenkor vásári a sokadalom s az énekes hangulat – külön út vezet föl hozzá. A síremlékhez közeledve, midőn az embert a kegyelet érzése kezdi szótlaná tenni, a kapuk szólalnak meg ősi felirataikkal. Őt kapu alatt kell elvonulni, hogy Orbán Balázs nyugvóhelyéhez jussunk. Az utolsót – halála előtt két esztendővel – ő csináltatta. Az életnek nyilván, galambdúccal a homlokzatán. Galambok persze nem tanyáznak benne. A kapu gazdája nem gondolhatta, hogy valójában gyászkaput faragtat magának. Nap, hold és csillag jelzi rajta: mire esküdtek föl a székelyek még 1707-ben is Pekri Lőrinc vezérüknek egyebek között. Napimádók lettek volna? Én úgy gondolom, másfajta alázat és reménység diktálta szavaikat: az örökkévalóságé. Maradnánk meg, miként a csillagok. Mert nem volt könnyű megmaradni ezen a tájon. Diadalkapu állítására sosem nyílt alkalom. Ezt a fogalmat Mohács óta mellőzni lehet a szótárban. A legnagyobb székelynek nevezett székely: Orbán Balázs sorsa is gyászkapuk alatt alakult példájává a kényszerűségeknek. De mi legyen az, hogy: legnagyobb székely?

* * *

Nyugati újságíró azt kérdi tőlem: igaz-e, hogy a székely nem magyar? Hanem egy másik nemzetiség Romániában? Kérdem én is: ezt a bogarat ki ültette vajon a fülébe? A szászok dolgában például tájékozottabb, tudja róluk, hogy németek. A poroszokról is. Az avasi mócokról is, hogy románok. Megpróbálom elmagyarázni neki, hogy a kifejezés: siculi, népet, nemzetséget jelent és egyben határon megbízatást. Idegen fülnek persze nehéz észrevennie, hogy nemzetség és nemzetiség két külön fogalom.

A félreértést csak növelik a székelység történelmének ritka sajátosságai. Évszázadokig fennálló társadalmi struktúrája például: középkori önkormányzata, katonai demokráciája, „melynek párját a feudális Európában hiába keressük”. (Bözödi György megállapítása.) A XIV. század végéig a székelység – siculitás – fogalma a nemességgel volt azonos. A lovas és gyalogos harcosok adót nem fizettek, s kezdetben senkinek sem volt magánbirtoka. Az erdő- és földhasználat ősi jogrendszer alapján közös volt. Önkormányzata, minden kiváltsága a XIV. század végéig felőrlődött az általánosban. A feudalizmus jobbágyi nyomorúságát végül a székelység éppúgy elszenvedte, mint az Erdély földjén vele együtt élő román jobbágyosság. Újkori története nem egyéb, mint felkelések sorozata a legendák körébe vesztett jogokért. Vértelenségei iszonyúak voltak. Csoda, hogy fennmaradt; tizedelte tatár és török, kolera, külső ellenség és az erdélyi magyar főnemesség, János Zsigmond (1562), Báthori István, majd Mária Terézia önagsága, az éjfélkor katonát fogdostató II. József, a negyvennyolcas szabadságharc, az osztrák elnyomás elleni összeesküvések sorozatos kudarca. (1853-ban, amidőn Marosvásárhelyt Török Jánost és társait felakasztják, 10 000 az osztrák önkény elleni összeesküvők száma.) A változatos büntetésekből élve menekültek azért növesztettek hosszú haját, hogy levágtott fülük helyét takargassák vele. A tizenkét éves gyerekek már katonakötelesek voltak.

¹ Sütő András: *Az Idő* markában. Budapest, 1984.

Csecsemősír lehetséges: ősi gyermeksír nincs a Székelyföldön. Az is katonasír. „Igen bővérűek, minden században meg kell csapolni őket – mondta Buccow generális róluk. A siculicidium évében (1764), midőn egy részük „elcsángált” – vagyis elbujdosott – mai csángónak Moldvába, csupán a keréketörtek száma 408 volt. 1848-ban Agyagfalván százezren gyűltek egybe – igent mondani Petőfi eszméire. Ha baj volt, nem oktanul mondta Bem tábornok: „Azt csak bízzuk a székelyekre.” Igaz, túltengett bennük mindig a harci bizodalom. 1849 februárjában Medgyes alatt gyülekeztek. „Nincs ruhátok” – szólt a vezérkar. „Majd Szebenben szerzünk az osztráktól” – mondták a nemzetőrök. És bevették Szebet. Majd aztán: hogyan tovább? Nincs golyóbis. „Van Bem apó lábában!” És rohantak a halálba zászlós kopjáikkal. Egyet hívtak: mindahány ment. Egyet üldöztek: rohant valamennyi. Ismeretlen volt számukra például a civil temetés. Halottaik sírjában az imádság mellé puskalövést küldtek.

Ennyit, tisztelt uram, a székelyekről, akik mint említettem: magyarok. Zágoni nagy szellemük: a száműzetésben elpusztult Mikes Kelemen a magyar széppróza megteremtője. Ők adták Dózsa Györgyöt, Bartók zsenijéhez a legősibb pentaton-dallamokat, legszebb balladáinkat és Tamási Áront...

* * *

A székelyföldi magyarság joggal büszkélkedik Orbán Balázssal is. Nem pusztán a provincia önérzete ültette őt az emlékezet aranyszékébe. Az udvarhelyszékiek nem túlozták el a jelentőségét, amikor oly pozánsan síremléket emeltek neki a Szejké-fürdő gerincén, hogy már nem is személyt: Eseményt tiszteltek meg vele. Mindazt talán, ami megesezt e tájon az idők folyamán. A minduntalan fölvetett fejre zuhintott csapásokat, a keréketörteket, a megcsontkítottakat, a fejszével lenyakazottakat, az elbujdosottakat, a siculicidiumok iszonyatából kimenekülteket, torkukban a szülőföld-sírató szavakkal:

<i>Mikor Csíkból elindultam, jaj,</i>	<i>Láttuk sok kémény füstölgését,</i>
<i>szívem se volt, úgy búsuultam, jaj!</i>	<i>felfele lengedezését, jaj.</i>
<i>Kezem fejemre kapcsoltam,</i>	<i>Mikor Sepsiszentgyörgyre megérkeztünk, jaj,</i>
<i>szegény Csíkot úgy sirattam, jaj!</i>	<i>fogadóba mind bementünk, jaj!</i>
<i>Mikor a falu végére kiérkeztünk, jaj,</i>	<i>Élévettük a tarisznyát,</i>
<i>nagy szomorúan visszaneztünk, jaj!</i>	<i>Azt a csíki tarkabarkát, jaj.</i>

*De én még enni sem tudtam,
szegény Csíkot úgy sirattam, jaj!*

A sírató dallam ott szorongott Orbán Balázs torkában is. Kivételes szerencsénk, hogy Kosuth híve és barátjaként, Victor Hugo csodálatának szavaival – miszerint kétszáz francia Orbán Balázssal ő megbuktatná a francia császárságot – az emigrációból hazatérhetett, s megírta hatalmas művét a Székelyföld emberi és tárgyi világáról, történelmi emlékeiről, népművészetéről, legendáiról, küzdelmeiről. Tudomásom szerint: méreteiben egyedülálló vállalkozás a magyar kultúrhistoriában. Faluról falura, városról városra járva, sőt háztól házig, embertől emberig kutatva hordta össze művének anyagát roppant nehézségek közepette.

A szabadságharcos, fölcserélvén a kardot a tollal, önismeretünk bővítésének szentelte életét. „Szentjeim a forradalmárok” – vallotta. A forradalmárokat az osztrák bosszú fölakasztatta és agyonlövete, szerte szóratta, mint a mákot, a világ minden tájára, Orbán Balázs szentjeinek helyét lenyakazatlan szentségünk vette át: a szülőföld parancsainak teljesítése. Önmagunk számbavétele és megőrzése, szellemi értékeink gyarapítása, diadalkapu nélküli múltunk tisztelete s napjainkig sugárzó vagy álmainkban sikoltó tanulságainak okos hasznosítása.

Amit Orbán Balázs fölmutatott: sok helyütt romantikus persze; történész, szigorú szakember kifogás alá veheti. Egészében mégis eszmélet-serkentő hagyatéék, egy nép szellemi és tárgyi univerzumának maradandó dokumentuma. Szerzője beutazta Kelet egzotikus világát is, az igazi Nagy Utazás mégis az itthoni volt. Ez a nehezebb s az eredményesebb is: batyut kötve elindulni – önmagunk felé. Ismerős arcunk ha föltűnik a múltból és netán megnyugtató mosolya is, hogy ahol vagyunk: huzatban jó helyt vagyunk, a vigaszért Orbán Balázsnak is kijár a köszönet.

A múlt honismereti kincseinek éltetése a mában

A honismeret iskolai oktatásának helyzete meglehetősen felemás. Igaz ugyan, hogy több évtizedes kirekesztettség után sikerült a kötelező tananyag részévé tenni, azonban még nagyon messze vagyunk attól, hogy az egyes korosztályok minden egyes tagja a hagyományok jól megalapozott ismeretének birtokában kerüljön ki az iskolából. Ehhez szükség lenne az oktatás teljes körű reformjára, beleértve a tanítók tanárok képzését, továbbképzését is. Nem elégséges, hogy országos áttekintést adó honismereti tankönyvek legyenek, hanem szükség lenne minden kistérség saját honismereti tankönyveinek megalkotására. Másrészt a honismeretnek nem elkülönült, önálló tantárgyként kellene megjelennie az oktatásban, hanem *bele kellene épülnie minden egyes tantárgyba*, a matematikába, a fizikába, a kémiába, az énekbe, a testnevelésbe, a biológiába csakúgy, mint a földrajz, a magyar irodalom és nyelv, valamint a történelem oktatásába. Sőt az alsó tagozat (1-4. évfolyam) *kisiskolásainak oktatását kifejezetten a honismeretre alapozva lenne szükséges átformálni.*

Felmerülhet elsőként az a kérdés, hogy miért is szeretnénk a honismeretnek megkülönböztetett helyet juttatni az oktatásban. Pusztán arról lenne szó, hogy egy kisebb csoport a saját hobbitját kívánja „hegemón” helyzetbe juttatni? Hiszen ilyen alapon bármely tantárgy képviselői követelhetnék azt, hogy az ő tárgyük jusson a tanterven belül kivételezett helyzetbe, mert számukra az a legfontosabb. Valójában korántsem erről van szó. *A gyermek fejlődése szempontjából a legfontosabb, hogy saját szűkebb környezetét ismerje meg alaposan, majd ezt a kört fokozatosan tágítsa.* Évezredek során ez a „módszer” volt az uralkodó a nevelésben és oktatásban, az iskolától teljesen függetlenül is. Kiegyensúlyozott, a környezetükkel harmóniában élő egyéniségeket „hozott létre” ez a módszer a (rég) múltban. Az 1945 utáni változások olyan mértékűs olyan irányú életmódbeli módosulásokat eredményeztek, amelyek mind az egyén, mind a közösség számára sok tekintetben kedvezőtleneknek bizonyultak. A hagyományos közösségek szétesése mellett az egyes ember személyiségének szétesése is megfigyelhető, a harmonikus, belsőleg rendezett egyéniségek száma jelentősen csökkent.

A honismereti nevelés és oktatás tehát az egyén fejlődése szempontjából is az egyik meghatározó tényező lehet. Nyíltan be kell ismernünk, bármennyire is fájó, hogy *a szűkebb közösséghez, a családhoz, a lakóhelyhez való kötődés napjainkra válságba jutott.* A családok ijeszten nagy hányada szétesik, s az óvodás, kisiskolás gyermekek mentálisan sérülnek még a legbékésebben történő családi kettéoszlás során is. Még a tizenéves, sőt az érettségiző korosztály számára is megrázó a családi közösség fölbomlása. Harmonikusnak tekinthető családok esetében is ritkaság, ha több generáció képes rendszeresen együttműködni a gyermekek nevelésében. Mivel a hagyományosnak tekinthető rendszerek nem – vagy rosszul illetve rapszodikusan – működnek, ezért a korábbi időkhöz képest összehasonlíthatatlanul nagyobb szerep hárulna az iskolára. A családot azonban az iskola nem képes pótolni, sőt az iskolai közösségek negatív hatásainak lehetőleg minél erőteljesebb csökkentése is egyre inkább reménytelen feladatnak tűnik.

Mind az egyén, mind a közösség (kisközöségtől az egész társadalomig) érdeke pedig az lenne, hogy határozott, erős egyéniségek kerüljenek ki minél nagyobb számban iskoláinkból, akik tele vannak önbizalommal, tettvágygal, szorgalommal, szeretnék önmagukat megvalósítani, szeretnének sikeres emberek lenni, s ezért a sikerért képesek küzdeni, harcolni, s képesek az időnkénti (mondhatni törvényszerűen bekövetkező) kudarcok után mindannyiszor megújulni. Természetesen badarság lenne azt állítani, hogy ilyen egyéniségek kifejlesztésének egyetlen „varázsszere” az intenzív honismereti tanítás. Azt azonban biztosan állíthatjuk, hogy *a honismeret oktatásának hiánya (hiányossága) nemcsak az egyén fejlődését érinti hátrányosan, hanem a nagyobb közösség, sőt társadalom számára is előnytelen.*

A szülőhely, a lakóhely értékeinek megismertetése, megbecsülése századokon keresztül elsősorban az egyes családok által fölvállalt természetes, magától értetődő kötelesség, kötelezettség volt. 1945 után olyan mértékű „értékcsere” kényszerült a hazájában megmaradt magyarság (a nemzetiségi sorba kerültek még inkább), amelyhez hasonló korábban elképzelhetetlen volt. A múltnak, a hagyományoknak a családhoz (is) kötődő emlékeit a fölnövekvő ge-

nerációval alig-alig ismertették meg, mert "biztonsági" okokból az volt a célszerű, ha a gyermekek bizonyos vonatkozásokban "tudatlanul" nőnek föl, nehogy a diktatórikus hatalom kihasználhassa a gyermekszáj "elszólásait". A családi (családokhoz kötődő) hagyományoknak olyan nagyságrendje semmisült így meg, ami alighanem fölbecsülhetetlen, s ami még tragikusabb: jóvátehetetlen veszteség. Népünk értékeinek tömege a hallgatni kénytelen százazrek elhunytával egyszerűen sírba szállt.

A honismeret, azaz „szűkebb” és „tágabb” hazához való szeretetteljes, tudatos és tudásra is épülő ragaszkodás nem csupán megfoghatatlan, jelképes érték, hanem valós, akár pénzben is kifejezhető vagyoni, sőt kincs. A továbbiakban elsősorban ezt a szempontot szeretném megvilágítani.

Minden településnek, minden kistérségnek megvannak a maga értékei, csakhogy ezeket az értékeket az ott lakók többsége nem ismeri, sőt ilyen értékek meglétét gyakorta kifejezetten tagadja. Tapasztaltam ezt történelem szakos főiskolai hallgatók megnyilatkozásaiból, amikor közismertnek számító települések múltjával való foglalkozást azzal hátrították el, hogy adott helynek „nincs történelme”, nincsenek „történeti értékei”. *A honismeret ugyanígy nem köthető a tanulókhoz pusztán a tankönyveken keresztül, mint a többi tantárgy.* Hiszen az országos honismereti könyvek is csak nagy tájegységekkel foglalkoznak. A diák azt láthatja, hogy a Székelyföldön s a jelentős néprajzi csoportoknál vannak különlegesen érdekes, értékes hagyományok (házak, viselet, népművészet, dalok, népi játékok stb.), de ez éppoly távol áll a többségtől, mint az, hogy egy-kétszáz km-rel távolabb az adott diák iskolájától, szülő-, illetve lakóhelyétől csata zajlott, valami különlegesen szép és értékes épület áll stb. Hány generáció fújta lelkesen a csitári hegyek alján leesett hóval kezdődő népdalt, vagy a marosszéki kerek erdőt, s általában voltna a Tiszán ladikon – legalábbis dalban –, de nem látta egyiket sem (még képről sem), s nemigen tudta elhelyezni a térben. S ezek mellett a saját régiójának többnyire egyetlen dalát sem ismerhette meg (az iskola jóvoltából). Kivételek természetesen voltak, de öncsalás a kivétel főlemlegetésével elfedni az átlagot. S azt hiszem, a gyakorlat ékesen bizonyítja, hogy *azok az ismeretek, amelyeket a tanulók sem értelmileg, sem érzelmileg nem tudnak hozzákötni korábban megszerzett és tartósan rögzült tudásanyagukhoz, azok féltelmetes gyorsasággal és menthetetlenül, nyomtalanul kihullanak tudatukból.* S ne áltassuk magunkat, bizony ez a sors vár a honismeret tantárgy tanítása kapcsán megszerzett ismeretek többségére is. Tehát pusztán az, hogy létezik tantárgyként a honismeret, még korántsem garantálja a honismeret beépülését a felnövekvő generáció tudatába. S engem az sem boldogít, ha valaki azt hiszi, csak a határokon túli magyarság értékeit kell védenünk és megismernünk, s közben közönyösen, részvétlenül megyünk el legszűkebb környezetünk hagyományainak pusztulása mellett, föl sem tételezve, hogy szűkebb pátriánknak is lehetnek védelemre, megőrzésre érdemes értékei.

Gondoljuk csak meg: a tantárgyak többségét tekintve a 12 esztendő alatti általános- és középiskolai tananyagban az ország mintegy háromezer települését tekintve talán egy-kétszáz helységnév említésével találkozik a tanuló. Ezek többsége sem több általában említésnél. Két kezünkön megszámolhatjuk azokat a helyeket, amelyekkel kapcsolatosan valamiféle élményszerű kép alakul ki iskolai tanulmányainak köszönhetően a diáknak. Érdemes lenne felmérést készíteni arról, hogy az általános iskolát elvégzett, illetve az érettségiző korosztály számára mely települések értékei, hagyományai fontosak. Azért, mert ott különleges természeti értékek találhatók; építészeti, ipari jelentősége van; valami jelentős történelmi esemény történt; ott született, vagy halt meg politikus, katona, tudós, író, művész; néphagyományai (népművészete), idegenforgalma miatt figyelemre méltó stb.

Mi következik az előbbiekből? Mindenekelőtt az, hogy a honismereti tankönyvek ugyan hasznosak, de honismeret címen mást (is) kellene tanítani. nagyon jó lenne, ha minden kistérségnek lenne már saját honismereti tankönyve, de ettől még nagyon messze vagyunk. S nem csupán pénz kérdése a dolog. Ne kerteljünk! Ki kell mondani, hogy a tanár nem elégedhet meg azzal, hogy a választott országos honismereti tankönyv anyagát megismeri, és a benne összefoglalt ismereteket kellő színvonalon átadja diákjainak. Nem kerülhető meg a saját gyűjtőmunka: az adott település (településrész) múltjának, hagyományainak földérítése. Viszonylag könnyű a helyzet, ha ezt már elvégezték, nyomtatásban megjelentették, vagy akár csak kéziratban (magánszemélynél vagy közgyűjteményben) elérhető a gyűjtés illetve földolgozás. Természetesen mindez a tanát számára csupán „nyersanyag”, amelyet adott korosztály számára „emészthetővé” kell tenni, s úgy megismertetni, hogy értelmileg, érzelmileg tartósan rögzüljön is lehetséges szerint minél többekben (az ideális persze az lenne, hogy mindenki-

ben). S ez a munka nem szorítkozhat az adott nevelőtestület egyetlen tanárára. Az alsó tagozatban csakúgy, mint a felső tagozatban és a középiskolában (beleértve természetesen a szakiskolákat is) többek közös munkája lehet a hagyományanyag összegyűjtése és tananyagká formálása. S ezt az ismerethalmazt aztán szét kellene osztani az egyes szaktárgyak között. Itt nincs arra terjedelmi lehetőség, hogy ezt részletesen (szaktárgyak szerinti bontásban) is kifejtssem.

A pedagógus látszólag joggal háborodhat föl, hiszen alighanem a túlnyomó többség úgy véli, hogy feladata a tankönyvek és egyéb, központilag biztosított segédletek (segédeszközök) igénybevételével a tantervben foglalt ismeretek átadása. Ennyi és nem több. Természetesen lehet ennél is többet vállalni, de az a kivétel, s nem tehető kötelezővé. A tanár nem alkotó, hanem előadó, ahogy nem a színész írja (általában) a színdarabot vagy a filmet, ugyanúgy (általában) a tanárok sem „kényszeríthetők” tankönyvírásra. Valójában azonban a tananyagnak a „helyi sajátosságokhoz való igazítása” szintjét nem sokkal meghaladó tevékenység ugyanúgy tisztességes és természetes kötelesség, mint ahogy ezt teszi többek között az orvos, a mezőgazdász, vagy akár az iparos is.

A „szűkebb haza” honismeretének oktatása, a múlt hagyományainak (kincseinek) megismertetése rendkívül hasznos. Kezdjük a környezettel! Természetesen jó dolog, ha tanulóink tisztelnek egy csodálatos, ékes templomot, annak nem rondítják el firkákkal a falát, de a környezet „egyszerűbb” tárgyait már nem kímélik, vagy gátlástalanul szemetelnek a településen és a természetben, nem vigyáznak vizeink tisztaságára, nem óvják az élővilágot, kedvtelésből egy-egy fa mellett elhaladva letörik annak az ágát, kínózzák, felelőtlenül irtják az állatokat. Tudatosítani kellene azt is, hogy nem csupán néhány különösen értékes építmény érdemel védelmet, megbecsülést, törődni kell annak környezetével is. Egy hagyományos, bár hivatalosan nem védett utcaképhez alkalmazkodva is lehet szép és hasznos házat építeni, s nem lehet cél, hogy az építészeti hatóság felületességét, közönyét, hozzá nem értését, erélytelenségét (sőt esetleges megvesztegethetőségét) kihasználva olyan házat építsünk (lakóházat, műhelyt, üzemet, vendéglátóhelyet stb.), amely bántóan kirí környezetéből.

Még szomorúbb, ha a természeti környezetet pusztítjuk, főleg fáinkat. Egy házat néhány hónap alatt föl lehet építeni, s akár egy-két nap alatt le is lehet bontani. De ahhoz, hogy egy évszázados facsoportunk legyen valahol, ahhoz nem kevesebbet, mint egy évszázadot kell várunk, kivágásához viszont a korszerű technikának köszönhetően egy-két órányi (vagy még kevesebb) idő is elegendő. A kipusztított védett állat (ritkaságától függően) nehezen, vagy egyáltalán nem pótolható.

Védjük tehát környezetünk és múltunk értékeit. Ez a védelem korántsem öncélú tevékenység, nem egyszerűen olyan hobbi, mint például a gyűjtés több más ágazata. Hiszen aligha sújthatná a közvélemény megvetéssel azokat, akik a föleslegessé vált borítékot bélyegestől szemétté dobják, arra hivatkozva, hogy ezzel értékeket semmisítenek meg. Úgyszintén csak a gyűjtőnek érték egy-egy gyufásdoboz, szalvéta, sörös doboz, egy flakon kupakja stb.

Természeti értékeink és hagyományaink nemcsak elvont értéket jelenthetnek, hanem adott esetben az egyén és a közösség számára pénzben kifejezhető hasznot is hozhatnak. Sajnos ez hazánkban, szélesebb körben még nem igazán tudatosult. Leginkább kampányok formájában jelent meg. Egyik ilyen „divat” volt, hogy létesítsünk helytörténeti gyűjteményt, falumúzeumot, tájházat. Az helyes, hogy egy-egy épület megvédenek, az a gond, hogy a többi (sok esetben a közvetlen környezetében is) pusztulni hagyják, s a sivár környezetben olyan groteszk a múlt meghagyott darabja, mint akár a bűdös rongyokban tántorgó részeg nyakában egy vakítóan hófehér csokornyakkendő. Másrészt nem elég kiírni egy épületre, hogy múzeum vagy tájház, azt gondozni is kell, leltárba kell venni, amit benne összegyűjtöttek, sőt meg is kell azt őrizni. Elszomorítóan sok példa van sajnos ennek ellenkezőjére. Szerencsés, ha hozzáértő ember ismerteti meg a látogatókat a gyűjteménnyel, s gondolni kell képeslapok, kiadványok, esetelegesen ajándéktárgyak (másolatok) árusítására is.

A másik, újabb „nagy ötlet”, az ún. falusi turizmus. Ez az üdülési (pihenési) mód, szállásfajta kitűnően bevált egyebek között a velünk szomszédos Ausztriában. Csakhogy egy lakóépület pusztán azért, mert falun épült, még korántsem feltétlenül vonzó. Főleg akkor, ha az adott településen (vagy közvetlen környékén) nemigen akad semmiféle érdekesnek számító látnivaló. Ha a település házai jellegtelenekek, nincs szórakozási lehetőség. Ha a vendéglátó-

ipart egy (vagy több) ún. késdobáló szintű kocsmá képviseli csupán, az egyetlen (rövid ideig) nyitva tartó bolt hét végén zárva van, s árukészlete is siralmas. S ami fölteszi a koronát az egészre, a szállásul szolgáló lakóépület semmiben sem különbözik a kisvárosi jellegű kockaházaktól: udvara szűk, s legfeljebb arra használható, hogy a vendég autója ott parkoljon, továbbá a szoba berendezése sem idézi a falusi hagyományokat, sőt semmiféle hagyományokat nem idéz. Nos, Magyarországon a „falusi turizmus” címen ajánlott szálláshelyek döntő többsége ilyen jellegű. Elegendő az Interneten, vagy a prospektusokban egy pillantást vetni egy-egy ilyen ajánlott lakóépületre, s máris elmegy a szállást (üdülést) kereső kedve. S igen csak elszomorodik, ha egy térség falvaiban elfogadható kínálatot nem talál, vagy ha mégis „bedől” egy ravaszul fotózott ajánlatnak, a helyszínén rájön, hogy csúnyán „átverték”.

Szomorú tény, hogy falvaink, kisvárosaink többsége az elmúlt évtizedekben részben egyre sivárabb lett, részben az építészetben a vagyonszegység izléstelen fitogtatása vált divattá. Hála Istennek azért még mindig maradtak értékek, főleg „Isten háta mögötti” településeken, vagy ahol igyekeztek mégis hűségesek maradni a hagyományokhoz. Az iskola egyik feladata lehet, hogy a helyi hagyományos építészet korszerűen megújított változatát mintegy „propagálja”. A helyi hagyományok legyenek a meghatározók! Példának okáért, ahol nincs hagyománya, ott nem kell zsekékny kapuknak vagy kopjafák tucaitainak állniuk.

A honismeret egyik feladata az is, hogy egyes kistérségekben megtalálja, vagy rekonstruálja, fölújítsa azokat az értékeket, amelyek idegenforgalmi szempontból jól használhatóak. Az önkormányzatokban az elmúlt másfél évtizedben meglehetősen sok a pedagógus (köztük akadnak polgármesterek is), s ez részben lehetőséget ad, részben kötelezettséget is jelent, hogy múltunk értékeinek megőrzése és bemutatása az egyes önkormányzatok egyik meghatározó feladatává váljon. S az is fontos lenne, hogy ne elszigetelten jelenjenek meg ezek a próbálkozások, hanem kistérségi összefogás keretében. A jól szervezett idegenforgalom munkahelyeket teremt, anyagi biztonságot adhat egy-egy vidéknek. Több munkahelyet teremthet, és nagyobb biztonságot adhat, mint egy-egy (multinacionális) nagyüzem telepítése. S ne feledjük el, hogy a természeti értékeket, az épített örökséget, a népművészetet nem lehet úgy áttelepíteni más országba (sőt más világrészre), mint egy ipari üzem!

Összefoglalva: nem elegendő, ha a hagyományainkat összegyűjtjük és szűk körben, egy-egy tanácskozáson megismertetjük, viszonylag szűk körhöz eljutó kiadványokban megjelöljük, hanem meg kell próbálnunk a gyakorlatban hasznosítani. Az elmúlt másfél évtizedben vannak már jó példák (talán a legismertebb a Balaton-felvidéken a Művészetek Völgye), hogyan lehet a „semmiből” hagyományt teremteni.

Az iskolák egyik nagy feladata, hogy fölneveljen egy olyan nemzedék, amely ragaszkodik szűkebb hazájához, múltunk emlékeihez, aki nem akar feltétlenül elvándorolni, aki megtalálja (megteremti) a maga számára helyben az egzisztenciát, részben a múlt ápolásához kapcsolódva. A hagyományos mesterségek föllevenítése is sokaknak jelenthet biztos megélhetést, biztosabb megélhetést, mint a mai iparok. Hiszen a mai technika viharos gyorsasággal változik. Példának okáért sok híradástechnikával és háztartási gépek javításával foglalkozó iparos elvesztette megrendelői körét, mert a modulok cseréjére épülő javításhoz kisebb javító kapacitás is elég. A hagyományos iparágak (bőrművesek, faművesek, kovácsok, fazekasok és mások) munkájának a lényegét, készítményeik értékét viszont éppen a változatlan, a hagyományos formák és technika szigorú megtartása jelenti, ezért ezek biztosabb megélhetést jelentenek hosszabb távon is.

Az iskola egyik feladat lehet, hogy a tanulók számára múltunk tárgyi értékei ne csak úgy jelenjenek meg, mint a honismereti tankönyvek „egzotikus” illusztrációi, hanem alakuljon ki bennük olyasfajta érdeklődés is, amely igényli azt, hogy környezetébe befogadja hagyományunk tárgyait. Részben díszítő elemként (dísz tárgyként), sőt minél többet használati eszközként, rendszeresen használt berendezési tárgyként is.

A megkezdett gondolatort nyilván hosszan lehetne (s meggyőződésem, hogy kellene is) tovább folytatni. Remélem, hogy ezt megteszik mások, s egyre többen. A honismereti mozgalomnak meg kell újulnia. Eddig fölhalmozott értékei ehhez kiváló és biztos alapot jelentenek. A megváltozott idők viszont új kihívásokat jelentenek, s ezekhez a kihívásokhoz célszerű alkalmazkodni.

Csorba Csaba

Ismerd meg a Kárpát-medencét!

Volt valamikor Magyarországon egy igen hasznos mozgalom, az „Ismerd meg hazádat!” Különbőféle kedvezményekkel segítették az ország megismerésére vágyó fiatalokat és időseket. Később divatba jött az Erdély-járás is: hátizsákos fiatalok csoportjai indultak útnak, hogy megismerjék ezt a varázslatos vidéket. Felvidékre pedig lelkes fiatalok szerveztek kerékpár túrákat, s akkor még nem is esett szó a különböző hazai és határon-túli táborokról, s a honismereti mozgalomról. Sajnos, manapság már ez is a múlté, csak az elkötelezettek folytatják, s keseregnek azon, hogy az emberek nagyobb része előbb készül külföldre, mint a saját hazája megismerésére. Már pedig amit nem ismerünk, azt szeretni sem tudjuk!

Ezért is lenne fontos minél több iskolába, közösségi házba, családba eljuttatni azt a társasjátékot, amelyet *Tózsza István* geográfus készített és saját pénzén jelentetett meg. Az Államigazgatási Főiskolán kerestem fel a tanár urat.

– Szeret kirándulni, túrázni?

– Természetesen – válaszolja mosolyogva. – Bejártam az egész Kárpát-medencét. Szerencsére a munkám is olyan volt, 18 évig az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetében dolgoztam, s „hivatalból” is állandóan jártam az országot. Most itt tanítok geográfiát.

– A Kárpát-medence alapos kutatása és megismerése után miként jellemeznéd ezt a tájat?

– Isten jókedvében teremtette a Kárpát-medencét. Ha van a világon olyan ország, amely tökéletes természeti adottságokkal bír, akkor ez a Kárpát-medence. A Kárpátok karéja védi az időjárási szélsőségektől, földje termékeny, mezőgazdaságra alkalmas. Ilyen nincs a németeknek, franciáknak, olaszoknak sem. Nagyon szomorú, hogy a magyar mezőgazdaság összeomlott, hiszen példa volt egész Nyugat-Európa előtt. Magyarország hévíz-nagyhatalom is, ami óriási adottságot jelent.

És akkor még nem említettem a csodálatos természeti adottságokat, szépségeket. Ha például Erdéllyel jól sáfarkodtak volna új tulajdonosai, akkor második Svájc lehetne a turisták számára.

E kis bevezető után előkerül a társasjáték, melynek címe „Erdély természeti kincsei”, s kíváncsian várom a magyarázatot:

Ez a hobbim – magyarázza lelkesen Tózsza István. – Arra gondoltam, sokkal eredményesebb, ha játékosan csepegtetjük a gyermekek fejébe az ismereteket. Így szinte észrevétlenül, ismerőssé válnak számukra az addig idegen területek. Természetesen nem titkolt vágyam, hogy a játékos ismerkedés után felébred majd a kíváncsiság a személyes találkozás iránt is és előbb-utóbb útnak indulnak.

Erdély területét behálózzák a főutak, ezen közlekedhetnek a játékosok a dobókocka segítségével. 40–50 város van feltüntetve, természetesen a magyar nevékkel. Ha ezekre rálép, vagy áthalad rajta, akkor játék pénzekhez jut. Ezeket olyan személyiségeket tüntettem fel, akik Erdély természeti értékeihez kötődnek. Elsősorban Szent László, Czarán György, a Bihari hegység úttörője, Nopcsa Ferenc, a világhírű őslénykutató báró (róla mintázta Jókai a Fatia Negrát), és Orbán Balázs, Erdély természetrajzának első leírója. A játékosok ezekkel az öko-tallérokkal fizethetik meg az előforduló természeti értékeket. A kártyákon pedig az erdélyi tájak láthatók (Kaltaszeg, Hátszeg, Hargita, Barcaság...), az erdélyi folyók és vizek (Borszék, Csomádi moshos-tó, Gyilkos-tó, Herkules-fürdő, Tusnád-fürdő, Szováta...), a jellegzetes „benmszilótt” növény fajták (erdélyi harangláb, boldogasszony papucs, havasi gyopár...), az itt található állatok (barnamedve, szirti sas, hajnal madár, havasi lille, mormota...), végül vannak földtani értékeket bemutató kártyák (só, arany, sziklaképződmények...) is. A játék kártyák hátlapján leírást olvashatunk az előbb felsoroltakról, a végén pedig egy témához kapcsolódó kérdést. Ezekkel különböző értékben lehet vásárolni.

Ez tehát honismereti, természetrajzi játék, amivel -meggyőződésem- segíteni lehetne a fiatalok körében tapasztalható katasztrófális tájékozatlanságon. Szerettem volna ugyan így elkészíteni Kárpátalja, Felvidék, Délvidék, illetve a jelenlegi Magyarország hasonló feldolgozását is – sóhajt fel Tózsza István –, de sajnos, az anyagi lehetőségek hiánya miatt nem sikerült. Hiába pályáztunk, még válaszra sem méltattak minket.

Ennek az „Erdély természeti kincsei” című játéknak a megjelentetésére, Tózsza István és a kiadó, Kató Zsolt adta össze a pénzt, ami még mindig nem térült vissza. A terjesztéssel pedig az a probléma, hogy a könyvesbolti hálózatba a Nagy-Keren keresztül kerül a játék és az ár-repre még rájön a kiskereskedelmi árrés is, így aztán a kétezer forintos előállítási költségéből 7-8000 forint lesz. Jelenleg a katolikus könyves boltokban és a Székéniánál vásárolható meg.

Hallgatva Tózsza Istvánt – aki boldogan készítené el a többi játékot is, sőt, ha lehetősége lenne, akkor a ma divatos számítógépes változatokat is – az a vágy fogalmazódott meg bennem, hogy mozgósítanunk kellene az iskolákat, honismereti, természetjáró szakköröket, klubokat és összefogással segíteni e rendkívül hasznos ismeretterjesztő játékok terjesztését.

Zika Klára

A társasjáték táblája a hátsó belső borítón látható (Szerk.)

HÍREK

A Honismeret szerkesztőbizottságának ülése Dunakeszin

Folyóiratunk szerkesztőbizottsága 2006. október 13-án Száraz György helytörténész és e sorok írójának meghívására Dunakeszin tartotta meg ez évi második kihelyezett ülését, amelyen a bizottság szinte minden tagja jelen volt.

A délelőtti folyamán a résztvevők először a lósportjáról nemzetközi hírű Alag (Dunakeszi városrésze) tréningközpontjába látogattak el. Az egyik telepen megtekintették a versenylovak trenírozását és a világ egyik legismertebb lóportréfestőjének, Konrád Ignácnak a Klub Kúriában őrzött műveit. Ezt követően került sor a szerkesztőbizottsági ülésre, amelyen összeállították a 2006/6. számot.

Ezután a vendégek a Révész István *Helytörténeti Gyűjteményt* keresték fel, ahol Szakáll Lászlóné gyűjteményalapító és -vezető szakavatott kalauzolásával ismerkedtek meg a gazdag és értékes kollekciónal. A következő programpont a Szent Mihály-templomban megrendezett egyháztörténeti kiállítás megtekintése volt.

Délután, a vendéglátók által készített töltött káposzta elfogyasztását követően, Száraz György házában és kertjében szakmai és baráti beszélgetésre került sor, amelyen az említettek kivül és mások mellett az alábbiak vettek részt: László Zoltán alpolgármester; Csonka Mária igazgató, Csoma Attila és Preyszig Frigyes könyvtáros (Kölcsey Ferenc Városi Könyvtár); Barnaföldi Gábor osztályvezető (Országos Széchényi Könyvtár); Mándli Gyula alelnök (Honismereti Szövetség); Kollár Albin igazgató (Kőrösi Csorna Sándor Általános Iskola); Máté György néprajzkutató, tanár (Fóti Népművészeti Szakközép- és Szakiskola); Uzsoki András régész, egyháztörténész; Hegedűs József és László János helytörténész.

Halász Péter szerkesztő bevezetőjében a Honismereti Szövetség tevékenységéről, valamint folyóiratunk céljairól beszélt és dicsérő szavakkal illette a Dunakeszin és környékén folyó honismereti-helytörténeti munkát. A kiskanizsai és szurdokpüspöki ágyaspálinkával, valamint gyöngyöstarjáni rizlingszilvánival és csobánki olaszrizlinggel gördülékennyé tett beszélgetés során sok minden szóba került, például: Csonka Mária a városi könyvtár helytörténeti kiadványait mutatta be, Kollár Albin az általa vezetett általános iskolában folyó helytörténeti tevékenységet ismertette, Máté György a fóti néprajzkutatásról számolt be, László Zoltán pedig a Szent Kinga tiszteletére és emlékére Dunakeszről Krakkóba tervezett történelmi lovasútáról adott tájékoztatást.

A Honismeret szerkesztőbizottságának tagjai új ismeretekkel és maradandó élményekkel, valamint könyvajándékokkal gazdagodva távoztak Dunakeszről. A nap eseményeiről Dobai Márta és Gulyás Péter tizenkét perces riportfilmet készített, amit a Telekeszi TV október 17-én mutatott be. Az ülésről és a baráti találkozóról beszámolt a Dunakeszi Polgár is (Konda Szilvia: Dunakeszi hírnevét öregbítik helytörténeti kutatóink, 2006. 5. sz. 14. old.).

Hála József

HONISMERET ÉS EURÓPA

Honismereti egyesületek Svédországban*

A honismeret Svédországban jelentős népmozgalom. Az országos szövetséghez 2004-ben 1857 egyesület tartozott kb. 450 000 taggal, ami az ország lakosságának öt százaléka. Hozzá kell azonban tenni, hogy Svédországban a honismeret fogalma magában fogja az önkéntes néprajzi gyűjtést is, ami Magyarországon más szervezethez tartozik. A svéd honismereti egyesületek országos szövetségének szerepéről már beszámoltunk.¹ Most az egyesületek működését fogjuk ismertetni.

A honismereti egyesületek első évtizedeiről keveset tudunk. Az első egyesületet egy néprajzkutató alapította 1856-ban egy vidéki kisvárosban, tagjai a művelt középosztály soraiból jöttek. Célja a parasztkultúra, a népi hagyományok feljegyzése és megőrzése volt. Lassanként több ilyen egyesület jött létre, és ebben a folyamatban Artúr Hazelius játszott jelentős szerepet. 1873-ban megnyitottak egy állandó kiállítást a parasztkultúrához tartozó tárgyakból, ami gyorsan gyarapodott, és 1907-ben egy külön erre a célra épült múzeumban, a *Nordiska Museet*-ben helyezték el. Ez manapság is Stockholm egyik legszebb épülete. Az ő kezdeményezésére létesült 1891-ben a *Skansen*, egy terjedelmes szabadtéri néprajzi múzeum, ahol az ország különböző részéről odahozott tájtipikus házak vannak felállítva.

1951-ben becslés szerint kb. 100 000 személy volt tagja a honismereti egyesületek összességének, de csak 1982-től kezdve készül kimutatás az egyesületek számáról. A honismereti mozgalom akkor már majdnem elérte jelenlegi terjedelmét, 1637 egyesületet 410 000 taggal jelentettek be.

Helyi jelleg

Mi jellemzi egy honismereti egyesület jellegét, azonosságát? Miért létezik több mint 1800 egyesület? Ez kétségkívül a középkor óta létező legkisebb közigazgatási egységhez, az egyházközséghez kapcsolódik. A mise vagy az istentisztelet után a templom előtt találkoztak az emberek, ott tárgyalták közös ügyeiket. Az egyházközség eredeti közigazgatási feladata a lakosság számontartása, a család nélküli, munkaképtelen szegények vagy betegek támogatása, később az iskolai oktatás volt. Feladatukörük fokozatosan tágult, ezért 1862-ben elkülönítették a polgári közigazgatást az egyháztól, de az egyházközség területe maradt továbbra is a polgári közigazgatás alapegysége, amelyet *községnek* neveztek. Annak idején 2281 község létezett, nem tartoztak ide a városok, amelyeknek a közigazgatását másképp szabályozták.

1952-től kezdve több község egyesítése révén nagyobb és erősebb községeket hoztak létre, a városok közigazgatását pedig ugyanabba a jogi keretbe öntötték, mint a községeket. Azóta a várost is községnek nevezik. Ma 290 község létezik, ebben a számban benne vannak a városok is. A köztudatban azonban megmaradt a volt egyházközség mint az *otthon*, a *hazai táj fogalma*. Ezért van majdnem annyi honismereti egyesület, mint amennyi a volt vidéki egyházközségek száma.

Mivel foglalkoznak az egyesületek?

A korai honismereti egyesületek elsősorban a parasztkultúra emlékeit gyűjtötték, és a *Skansen* példáját követve igyekeztek lehetőleg egy régi parasztházban berendezni központjukat, amelyet nemcsak tárgyak, fényképek és okmányok megőrzésére használtak, hanem egyúttal az összejövetelek helyeként is szolgáltak. Ha egy megfelelő ház alkalmatlan helyen

* Elhangzott a XXXIV. Honismereti Akadémián, Szekszárdon 2006. július 3-án. (Szerk.)

feküdt, azt lebontották, és egy új helyen ismét felépítették. Mivel a legtöbb ház fából épült, a lebontás és újraépítés aránylag egyszerű feladat volt. Sok egyesület több épületet őrzött meg, amelyek együtt honismereti parkot alkottak. Ilyen parkok főleg az 1920-as és 30-as években létesültek. Egész az 1950-es évekig tudták még ezeket újabb épületekkel kiegészíteni, akkor aztán már alig maradt olyan, amit érdemes lett volna egy honismereti központba áthelyezni. A régi parasztházak nem feleltek már meg azoknak az igényeknek, amelyeket az ott lakók állandó lakásukkal szemben állítottak, és vagy lebontották, vagy teljesen átépítették őket. A gazdasági épületek ugyancsak elavultak, tehát ezek is hasonló sorsra jutottak. Meg kell azonban jegyezni, hogy sok olyan kisebb ház, főleg telkes jobbágyoké, amely aránylag jó állapotban maradt, más helyre áthelyezve, új berendezéssel ellátva továbbra is használatban van mint nyaraló.

Az ipari emlékek megőrzése bonyolultabb ügy. A kisebb épületek – kohók, kovácsműhelyek, malmok, a bányászathoz tartozó épületek – vagy inkább azok romjai, ha üzemelésük már a XIX. század utolsó évtizedei előtt megszűnt, gyakran kerültek a honismereti egyesületek kezébe. Néha ellátják őket magyarázó táblával, de nem szabad engedély nélkül hozzájuk nyúlni, mert a helyreállításához szakértelem kell. Létezik ugyan néhány korhűen helyreállított több száz éves, muzeális jellegű üzem, de ezek az állami vagy a megyei régészeti hivatal, illetve valamilyen alapítvány kezében vannak.

Azok a gyárak, amelyeket csak az utóbbi időben állítottak le, túl nagyok ahhoz, hogy egy honismereti egyesület vállalja értük a felelősséget. Ezeket többnyire lebontották. Például Svédország első komoly gépipari üzemét, az 1822-ben alapított *Motala Verkstadot*, amely még az 1960-as években több mint 2000 dolgozóval működött, de az 1970-es évek végén leállították, teljes egészében lerombolták, egy városi parkot létesítettek a helyén. De most már megváltozott a gondolkodás módja, manapság egy-két épületet múzeumává alakítanak át, hogy maradjon valami emléke az egykori nagyiparnak. A kérdés azonban nincs véglegesen megoldva, továbbra is vita tárgya, hogy hogyan lehetne az ipari emlékeket legjobban megőrizni, és főleg az, hogy ki viselje annak költségeit.

Hasonló probléma olyan gépi berendezések megőrzése, amelyeket egy továbbra is működő gyárban modernebb gépekkel helyettesítettek. Egy-egy példány – ha nem vesz túl sok helyet igénybe – műszaki múzeumokban talál helyet, de rengeteg gépi berendezés nyomtalanul eltűnt. Van ugyan néhány gyár, ahol eredeti helyén megtartották egy elavult gyártási folyamat berendezését. Például van az *avestai* acélgyárban egy acélolvasztáshoz használt, leállított siemens-martin kemence, ez Svédországban az egykori több száz hasonló kemencék egyetlen megmaradt példánya. A helyi kisipar termékeinek megőrzését gyakran átveszi a honismereti egyesület, de ez aránylag szűk tevékenység. Ha az ipar tovább működik, gyakran saját maga őriz egy-egy példányt régi termékeiből.

Az épületek, szerszámok és használati tárgyak megőrzése fontos, de nem egyedüli feladata a honismereti egyesületeknek. A fényképek, okmányok és iratok szintén tükrözik a helyi múlt viszonyait. A megyei és községi levéltárak nyilván tökéletesebbek, de amit a honismereti egyesületek maguk gyűjtöttek, az előbb, a helyi lakosság számára könnyebben hozzáférhető anyag. Ne felejtjük el azt sem, hogy az adatok gyűjtése, tárolása sok embernek kellemes időtöltést jelent. A fényképek sem hevernek használatlanul a raktárban, az egyesületek gyakran rendeznek fényképkiallításokat, amikor egy-egy témakört mutatnak be megfelelő magyarázó szöveggel.

A népviselet és a néptánc Svédországban kisebb szerepet játszik, mint Magyarországon, de vannak csoportok, amelyek ezzel foglalkoznak, ha nem is mindig a honismereti egyesületek keretén belül. Viszont a népi ünnepek rendezése fontos feladat.

Szent Iván napját már a kereszténység előtti időben mint az év leghosszabb napját ünnepelték. Évszázadokon át északi Bacchus-ünnepség jellege volt. Amikor az emberek napjaikat reggeltől estig kemény munkával töltötték, a mulatás kevés lehetőségét alaposan kihasználták: folyt a pálinka és virágzott a szerelem. Mai jellege lényegesen nyugalmasabb, talán leginkább a természetben való gyönyörködés ünnepe. Idetartozik a „májusfa” díszítése friss lombbal és virágokkal, délután a gyerekek e körül táncolnak, és játékokat űznek tradicionális nótákat énekelve, este pedig a felnőttek táncolnak szabadtéri tánchelyeken a hajnal virradatáig. Aki csak tud kimegy a természetbe, a városok utcái üresen konganak.

Április utolsó napját a tavaszt köszöntő ünnepi beszédek, énekarok fellépése és a sötétség beállása után egy nagy máglya gyújtása és tűzijáték jellemzi. A nemzeti ünnep június 6-án egész új, nincs még tradíciója, de ez is lehetőséget nyújt ünnepségek rendezésére

A tájvédelmet, a táj jellegének megőrzését egyik legfontosabb feladatának látta a honismereti egyesületek országos szövetsége a múlt század első felében. Az ehhez tartozó a kérdések továbbra is szerepelnek az egyesületek napirendjén, de a tájvédelem jelentősége annyira elterjedt már a köztudatban, hogy nincs szükség ezt külön kiemelni. Viszont a községi hatóságok gyakran elküldik terveiket véleményezésre a helyi honismereti egyesülethez, amely a tájvédelem érdekeit képviseli.

Az egyesületek jellemzése

A honismereti egyesületek működése nagyon különbözik egymástól. Az, hogy mi iránt érdeklődnek, főleg a helyi adottságoktól függ. De három feladatkört ki lehet emelni, amik többé-kevésbé közös céljuk az egyesületeknek. Az első a *letűnt nemzedékek életmódjának tükrözése* főleg azáltal, hogy karban tartanak néhány öreg házat, esetleg egy paraszttudvart, lehetőleg korhű berendezéssel és a hozzá tartozó gazdasági épületek egy részével, és régi használati tárgyakat állítanak ki. A második a *település múltjának kutatása és dokumentálása*, ismertetése időszaki közlemények és kiadványok révén vagy pedig fényképkiallítások és előadások segítségével. A harmadik a *régi hagyományok és szokások életben tartása*, a tradicionális ünnepségek rendezése. Mindehhez hozzá kell fűzni azt, hogy a közös tevékenység kifejleszti a *közösségi érzést, mélyíti az összetartozás tudatát, valamint az otthon, a hazai táj iránt érzett büszkeséget*. Ez talán a legfontosabb célja a honismereti mozgalomnak.

Az országos szövetség először 1998-ban állított össze részletes statisztikát az egyesületek működéséről, amit 2003-ban megismételtek. Az a szándékuk, hogy minden ötödik évben megújítják az adatgyűjtést és ilyen módon követik a fejlődést. Az adatokat, amiket most bemutatok, a 2003. évi statisztikából állítottam össze. Az 1857 tagegyesületből 1708 válaszolta meg a kérdőívet, a százalékok erre a számra vonatkoznak.

A tagok száma

Az első táblázat mutatja a különböző nagyságú egyesületek tagszámát.

Tagok létszáma	Egyesületek száma	Százalék
1–99	272	16
100–199	474	28
200–499	693	40
500–999	148	9
1000–4999	17	1
5000	3	–
Hiányos választ adott	101	6

Kitűnik, hogy az egyesületek felének több mint 200 tagja volt. Az átlagos taglétszám, ha az összes, csaknem 450 000 fős tagságot az egyesületek számával elosztjuk, 240-et kapunk, de nincs sok értelme egy olyan átlagról beszélni, amely bármilyen szempontból jellemezné az egyesületeket, hiszen túl nagy a köztük levő különbség.

Régi épületek fenntartása

A régi épületek gondozásával kezdjük a működés áttekintését, mert ez az, ami leginkább kiemeli a svéd mozgalmat. Az egyesületeknek 83 százaléka rendelkezik saját épülettel vagy épületekkel és számos egyesületnek meglepően sok épülete van. A tipikus ház egy paraszttudvar a XVIII. vagy XIX. századból a hozzátartozó gazdasági épületekkel, de

vannak jobbágyporták, boltok, gabonamalmok, fűrészmalomok, műhelyek is az épületállományban.

Épületek száma	Egyesületek száma	Átlag
0	238	
1-2	381	
2-4	305	
5-9	443	6,6
10	291	16

Az épületeknek csak 41%-a maradt eredeti helyén, a többit lebontották, majd a honismereti központban újra felépítették. Az épületek negyedrésze nem a központban van, hanem valahol a környéken, ezek beletartoznak a már említett 41 %-ba, amely megmaradt a helyén.

A parasztság jellege

Néhány szót szeretnék itt szólni a svéd parasztság jellegéről, mert az nagyon különbözik a közép-európaiktól. A paraszt udvara és földje a középkor óta vagy saját tulajdona volt, vagy bérelte az államtól, illetve egy nemesstől. A saját tulajdon után fizetett adó nagyjából annyi volt, mint az államnak vagy a nemesnek járó bérleti díj, ami tehát az életviszonyokat illeti, nem volt nagy különbség a három kategória közt.

A középkorban a lovag, akiből később nemes lett, egynéhány szolga segítségével maga művelte azt a földet, amely a portáját közvetlenül körülvette, a többi tulajdonát bérebe adta. De a XVII. században, amikor Svédország nagyhatalom lett, és a svéd seregek Európát sarcolták, hadizsákmányok és királyi adományok révén azok a főnemesi családok, akik köréből a tisztikart toborozták, meggazdagodtak. Előkelő udvarházakat építettek, és most már nagyobb birtokok művelésére tartottak igényt. Ehhez pedig munkaerő kellett. Új földműves típus jött létre, a telkes jobbágy. Ő is bérelte a házát és hozzá a telket, de a bér nagy részét robotban fizette. A bérleti szerződés általában 5-7 évre szólt. A telkes jobbágyoknak többnyire csak kis háza és telke volt a falun kívül, amiből éppen hogy meg tudott élni. A XIX. század közepe után a jobbágyok száma erősen csökkent, helyükbe zsellérek jöttek, akik a nemesi udvar melletti majorságban laktak, ők vették át a föld művelését. A jobbágyporták lakatlanul maradtak, egy részük összeomlott, mások ugyan megrongálódtak, de javíthatók voltak. A honismereti egyesületeknek egyik kedvelt feladata kinyomozni, hogy a jobbágyporták eredetileg hol és hogyan álltak, és lehetőleg néhányat igekezzek a honismereti központban felállítani.

Tárgyak gyűjtése

Az egyesületek 70%-a rendelkezik régi használati tárgyakból álló muzeális jellegű gyűjteménnyel. Ezek leltárkönyvekben vannak nyilvántartva. Az a kb. 1200 egyesület, amely ilyeneket gyűjt, összesen 2 219 000 tárgyat regisztrált. 44 egyesületnek van több mint 10 000 tárgya. Gyakran a parasztudvarhoz tartozó gazdasági épületekben állítják ki, de nyilván sok a raktárban elhelyezett tárgy is. A tárgyak gyűjtése állandó folyamat, az utóbbi öt év folyamán 260 000 tárggyal gyarapodtak a gyűjtemények.

Levéltár

Az egyesületek levéltárainak nagysága polcméterben van kifejezve. A legtöbb egyesületnek nincs levéltára.

Polcméter	Egyesületek száma	Polcméter összesen
0	710	-
1-3	611	961
4-10	236	1636
11-99	135	4030
100-	16	3306

Meglepő azonban, hogy néhány egyesületnek hatalmas levéltári anyaga van. Ennek oka a következőben rejlik. A községek egyesítésével kapcsolatban azoknak a községeknek is volt levéltárak, amelyek megszűntek létezni mint közigazgatási egységek. Előfordult, hogy az új nagyközség nem, vagy csak részben akarta átvenni a megszűnt község levéltárát. Ami hátra maradt, néha a megyei levéltárba került, de az is előfordult, hogy a helyi honismereti egyesület vette át érte a felelőséget. Az irattanyag leltárba vétele olyan jellegű feladat, ami iránt mérsékelt az érdeklődés. A levéltárral rendelkezők 70%-a egyáltalán nem készít lajstromot gyűjteményéről, mások csak részben teszik ezt meg.

Fényképtár

Fényképek gyűjtése fontos tényezője a dokumentációnak. Összesen 3 570 000 fénykép van az egyesületek őrzésében, de a statisztikából az is kitűnik, hogy az egyesületeknek majdnem egyharmad része nem gyűjt fényképet.

Fényképek száma	Egyesületek száma
0	502
1-499	588
500-2999	451
3000-10 000	101
10 000-	65

A nyilvántartásba vétel a fényképek esetében is problematikus. Az egyesületeknek az része, amely nem vezet leltárt róluk, itt is 70 %. Fényképeken kívül előfordulnak a gyűjteményekben videoszalagok, hangszalagok stb., de ezekről itt nem számolunk be.

Tanulmányozás, kutatás

Sok egyesületben foglalkoznak egyének vagy csoportok bizonyos témakörök tanulmányozásával, a velük kapcsolatos kutatással. Többnyire a helyi jellegű, a szakirodalomban megtalálható adatok összeállításáról és kiértékeléséről van szó. A táblázat az időszerű kutatási témákat mutatja. Egy egyesület több témakört tanulmányozhat, a számok ezért nem összegezhettek.

Témakör	Egyesületek száma
Régészet	130
Falu- és tájkutatás	562
Parasztudvarok felmérése	250
Jobbágyporták felmérése	407
A népi életmód kutatása	235
Családkutatás	281
A tájnyelv vizsgálata	104
Ipari emlékek tanulmányozása	283
Textíliák kutatása	118
Katonáskodás és honvédelem	137
Egyéb	208

A bejelentett témák közt előfordul például a régészet, ami nem úgy értendő, hogy ásatásokat végeznek, hiszen azt csak állami szervezet szakértői tehetik. Főleg az archeológiai irodalmat tanulmányozzák, hogy jobban megértsék és ismertetni tudják a helyi leletek jelentőségét.

Rendezvények

Az egyesület életében fontosak a rendezvények, amikben több tag tud részt venni, mint az egyesület épületeinek és gyűjteményeinek fenntartásában vagy a kutatómunkában. A rendezvények rendszerint nemcsak tagok által látogathatók.

Az ünnepi alkalom	Az egyesületek száma	A látogatók száma (ezer fő)
Április 30-a*	500	151
Nemzeti ünnep (június 6)	309	49
Iván-nap (június 24 körül)	750	275
A honismereti központ ünnepe	706	213
A honismeret napja	586	99
Karácsonyi vásár	505	318
Egyéb vásár	323	453
Kirándulás	769	60
Vándorlás (honismereti túra)	743	60
Alkalmi kiállítás	625	431
Színarab, népi játék	198	79
Zene- vagy táncünnepély	498	176

Kitűnik, hogy a legkedveltebb rendezvények a vásárok és az alkalmi kiállítások. Kirándulásokat és vándorlásokat az egyesületeknek majdnem fele rendez, de a résztvevők száma egy-egy kiránduláson szükségszerűen korlátozott.

Tanfolyamok, önképzőkörök

A népoktatás elsősorban más szervezetek feladata, de 626 egyesületben mégis előfordul ilyesféle tevékenység, elsősorban honismereti jellegű témakörökben. A tanfolyamok és szakkörök résztvevői gyakran idősebb emberek, akiknek ez nemcsak hasznos időtöltés, hanem kedves találkozóhely is. Részben az egyesület saját szervezésében, részben pedig egy-egy hivatásos szervvel együtt tartják a kurzusokat, szakköröket.

	Tanfolyam, szakkör száma	A résztvevők száma
Saját szervezésben	709	8557
Mással közös szervezésben	865	12 374

Véleményezések, szakértői tevékenység

Mivel az egyesületek tagjai gyakran komoly ismerettel rendelkeznek az egyes épületek, települések és a táj múltjáról, jellegéről, gyakran előfordul, hogy a megye vagy a község tervezőirodája véleményezés végett elküldi nekik újjáépítési vagy átépítési terveit. Svédországban hozzátartozik az közigazgatási rendszerhez, hogy másoktól is kérnek véleményt, de a hatóság nem köteles a helyi honismereti egyesületekhez fordulni, ez saját megítélése alapján történik. Ezért az is előfordul, hogy az egyesület saját kezdeményezésére nyújtja be szakvéleményét vagy kérelmét a hatóságnak. A hatóságnak pedig ezt éppúgy figyelembe kell vennie mint az általa kért véleményt.

	Az egyesületek száma	A véleményezése száma
A hatóságok által kért szakvélemény	394	970
Saját kezdeményezésre adott vélemény	428	905

Egy-egy egyesület mindkét kategóriában szerepelhet.

Közlemények

Az évi közgyűlésen a vezetőség beszámol az elmúlt tevékenységről valamint a jövő évre szóló tervekről, de ezen kívül kiad más írásos anyagot is. Ennek legegyszerűbb formája az esetről esetre szétküldött tájékoztató körlevél. Nagyobb egyesületek tagjaik részére folyóiratokat vagy évkönyveket adnak ki.

A kiadványok típusa	Az egyesületek száma
Tájékoztató (körlevél)	941
Folyóirat	461
Évkönyv	223
Egyéb könyv	183
Egyéb nyomtatott anyag	285

A következőkben bemutatunk néhány svédországi honismereti egyesületet

Arboga község jelenlegi lakóinak száma 13 500, a honismereti egyesületnek 1300 fizető tagja van, ami igen nagy érdeklődésre mutat. Már a XIII. században fontos kereskedőváros volt. Itt tartották az első országgyűlést 1435-ben. A XVII. századtól kezdve csökkent a város kereskedelmi jelentősége. Ma tipikus kis gyárvárosnak tekinthető.

Arbogának három múzeuma van, mind a hármát a honismereti egyesület kezeli. Az épületeket a község bocsátja rendelkezésükre, de más támogatást nem kapnak a községtől. A „Régi múzeum”-ban egykori használati tárgyakat és ipari termékeket állítanak ki a szokásos módon, ezeket részben az egyesület tagjai, részben az ott működő cégek ajándékozták. Az „Új múzeum”-ot 2000-ben rendezték be. Egy nagykereskedő házáat mutatja úgy ahogy az 1846-ban lehetett berendezve egy akkori hagyatéki leltár alapján. A berendezést részben ajándékba kapták, részben árveréseken és régiségkereskedésekben vásárolták. A beszerzés költségeit a tagok közti gyűjtések és szponzorok adományaiból fedezték. A harmadik múzeum aránylag kicsi, Svédország egyetlen sörfőzője, amely faépületben működött, régi szerkezetek és műszerek vannak ott kiállítva, amiket a sörfőzéshez használtak.

Ennek a három múzeumnak fenntartásán kívül az egyesület minden évben kiad egy képes naptárt a képgyűjteményükben őrzött képek felhasználásával, emellett több előadást tartanak történelmi témákról és minden ősszel megszervezik a Középkor Egyesülettel együtt a „középkor hetét”. Karácsony előtt rendeznek egy összejövetelet hagyományos díszlettárgyak közös készítésére.

Hultsfred Smålandban, egy a földművelésre alkalmatlan, erdővel borított, nehezen hozzáférhető országrészben fekszik. A lakosságnak mindig meg kellett küzdenie a megélhetésért, ezért szorgalmas, szívós, igénytelen, erényes jellemű emberek lettek. Hasonló körülmények alakították a finnek nemzeti jellemvonásait. Sokan kátrányégetésből éltek, mások katonai szolgálatot vállaltak. Többen a Kalmar-hadtestben szolgáltak, amelynek a svéd nagyhatalom idején, a XVII. században, igen jó hírneve volt. Napjainkban Småland vállalkozó szelleméről, számos kisiparáról nevezetes.

A honismereti egyesület 1925-ben alakult, 400 tagja van. Ők gondozzák a honismereti parkot több mint 20 helyi jellegű épülettel, amelyek többnyire a XVIII. és XIX. századból erednek. Aránylag későn létesült, az első házat, egy 1850-ből való zsellérlakást, 1934-ben állították fel. A legtöbb 1939 és 1947 közt került a parkba, 1955-ben néhány újabb építménnyel egészítették ki. Ebben az évben építettek egy korszerű kávéházat is, ahol az összejöveteleket tartják. Egy parasztház gazdasági épületekkel, két jobbágyporta, egy malom, egy kovácsműhely, egy vasúti állomásház és egy ház négy kis üzlettel látható itt.

A rendezvények között múlt évben sor került a hagyományos svéd ünnepekre, három ízben együttes éneklésre, zeneestére, két találkozóra elbeszélésekkel, egy kerékpárkirándulásra, a szénégetés gödreinek és jobbágyporták maradványainak megtekintésére, két városi sétára amikor egyes házak történetét ismertették, egy kirándulásra a volt Kalmar-hadtest itteni gyakorlóterepe épületeihez, amelyek mind 1830 és 1880 közt épültek. Megrendezték a kézművesek napját, árusítással egybekötve.

Egykori istálló, most egy honismereti egyesület nyilvános kávézója

Az egyesület keretében több munkacsoport működik. A legkedveltebb a Kalmar-hadtest történetének tanulmányozása. Egy másik csoport térképet készít a szénégetőgödrök, a kátrányégető árkok és a jobbágyporták fellelhető maradványairól. Mások a fényképgyűjtemény leltárát igyekeznek kiegészíteni, illetve régi hanglemezeket gyűjtenek.

Ludvika egy 26 000 lakosú település a középsvéd vasércsáv súlypontjában. Régebben itt sűrűn voltak találhatóak a felszíni vasércbányák, ezekből néhány idővel, új technika bevezetésével a föld alá terjedt. A két utolsó bányát, amelyek 1644-től, illetőleg a XVIII. század eleje óta voltak használatban, 1979-ben zárták le. A bányákat és a közelükben felállított kohókat régebben a *bergsman*ok üzemelték. Egy kohó rendszerint 12 *bergsman* közös tulajdona volt, mindegyiküknek két-három hét állt rendelkezésére a saját érce olvasztására. Az ércet a *bergsman* maga bányászta. Robbantószer hiányában ez úgy történt, hogy tüzet raktak az ércet tartalmazó szikla oldalára, miután az felhevült, hideg vízzel leöntötték, és az összeropadt sziklát ék és pöröly segítségével bontották le. A *bergsman*ok nem voltak a bányászattal és a kohászattal az egész évben elfoglalva, szabad idejükben földet műveltek. Öntudatos, társadalmilag a parasztoknál magasabban álló réteget alkottak.

Ludvika honismereti egyesületének kb. 700 tagja van. Fő feladatuknak a *bergsman* örökség ápolását tekintik. Van egy kétszalados *bergsman*-udvaruk, amelynek az egyik fele a XVII., a másik a XVIII. században épült, részben eredeti bútorokkal, ezt kiegészíti a szabadtéri bányamúzeum, ahova épületeket és fából készült gépi berendezést helyeztek át néhány lezárt bányaából. Egy istálló ásványkiállítás célját szolgálja. Sok turista jár ide, és kiszolgálásukra egy nyári kávézót nyitottak. A rendezvényeik közt van a *bergsman*-udvar napja, az ásványismeret napja, a kézművesek napja és a karácsonyi vásár. Levéltárban és képtárban továbbra is szorgalmasan gyűjtenek anyagot a *bergsman*ok időszakáról.

Sigtuna azért érdekes, mert ez a 30 000 lakosú település Svédország legrégebb városa. Stockholmtól 40 km-re fekszik a Mälaren tó partján. 1000 körül épült, 1060-ban itt alapították az első püspöki székhelyt. Fénykora azonban csak 1130-ig tartott, amikor a püspöki székhely máshova helyezték át. Egy 1237-ben felállított dominikánus kolostor új fellendülést jelentett, a kolostor meglepően nagy temploma még ma is használatban van, de a reformáció után újra lehanyaglott. Régies jellegét megőrizve ma is kedves kisváros, ahova stockholmi családok szombat-vasárnap szívesen ellátogatnak.

1916-ban egy alapítvány létesült itt a történelmi hagyományok ápolása céljából. Részben olyasféle szerepe volt mint a honismereti egyesületeknek, részben egy múzeum létrehozásáért fáradozott. Idővel a múzeum iránti érdeklődés háttérbe szorította a közelmúlttal kapcsolatos kérdéseket, és 1959-ben néhány tag egy különálló honismereti egyesület alapítását javasol-

ta, amelyhez mindjárt 100 személy csatlakozott. Azóta a honismereti és a múzeumi egyesület, különböző célkitűzéssel, barátságos viszonyban működik egymás mellett. A múzeum középkori gyűjteménye turistaattrakciója lett a városnak, a honismereti egyesület pedig helyrehozta az elhagyott városi tanácsházat, és ott gyűjti a közelmúlt emlékeit.

A honismereti egyesület életében fontos szerepet játszik a tradicionális ünnepek rendezése április 30-án, a nemzeti ünnep napján, Iván-nap ünnepén és advent idejében. Ezekhez sokan csatlakoznak kívülről is. A tagok részére múlt évben három összejövetelet tartottak előadásokkal és vetített képekkel, továbbá három kirándulást rendeztek. Ami az emlékek gyűjtését illeti, most az 1950-es évekre irányítják figyelmüket, és felkérték a tagokat, hogy ajándékozzanak fényképeket, iratokat és használati tárgyakat ennek az időszaknak a dokumentálására.

Broby Dél-Svédország tipikus mezőgazdasági területén fekszik. A 3500 lakosú település honismereti egyesületének 750 tagja van, egy részük ugyan a településen kívül lakik. Az egyesület már 1918-ban alakult azzal a céllal, hogy gyűjtsön és dokumentáljon anyagot a parasztvilágból. Az 1920-as és 1930-as években egy parkban tizenhét, a környékből behozott 100-150 éves házat állítottak fel. A házak az egyesület tulajdonában vannak, de fenntartásukhoz hozzájárul a község. Egy részük be van rendezve, ezeket a nyári hónapokban bizonyos időszakokban látogatók számára nyitva tartják, ehhez belépődíjat kérnek.

Az egyesület most céltudatosan a második világháború utáni időszak dokumentálására törekszik, amit felvett alapszabályaiba is. Jelenleg főleg az 1950-es és 1960-as évekkel foglalkozik. 1960 óta a mezőgazdaság körülményei erősen megváltoztak. Ezt talán úgy lehet jellemezni, hogy az ipari termelés munkaviszonyai hatottak a mezőgazdaságra. Kis családi gazdaságok helyett most nagyobb egységeket művelnek. Régebben minden parasztnak volt néhány állata, most az, aki állattenyésztéssel vagy tejtermeléssel kíván foglalkozni, több száz állattal rendelkezik. Az egykori gépeket a gépek új generációja váltotta le, a fuvarozás és tárolás is másképpen történik, és az EU-hozzájárulások nagy befolyással bírnak arra, hogy mit érdemes a parasztnak termelni.

Az egyesület rendezvényei is tükrözik az új irányzatot. A múlt két év folyamán egy összejövetelnél arról beszélgettek, hogy a gabonaörlés miképpen változott meg az utolsó 50 év folyamán, egy másikon a csépelés volt a téma. Az 1950-es évek szénabegyűjtésének módja volt egy összejövetel tárgya, és más alkalommal azt tárgyalták, hogy milyen fejőgépek voltak használatban az 1950-es években. Mindezt persze fényképekkel, leírásokkal igyekeznek megvilágítani. Az ilyesféle szakmatörténeti jellegű találkozások mellett továbbra is rendeznek tradicionális ünnepeket április 30-án, Iván-napon és karácsony előtt, néha közös énekléssel, kiállításokkal – például tavaly egyiken az élelmiszer és a textil témával foglalkoztak –, és minden évben egy napra nyitva tartják a levéltárukat. Kiadnak egy évkönyvet és alkalomadtán más könyveket is.

Kazinczy Ferenc

Az „1956-os Magyar Antikommunista Forradalom útja” az albániai Shkodrában

2004 nyarán Lénárt Ferenc (Léna), orosházi utazó, egyedül, kerékpáron, egy hálósákkal, egy videokamerával és egy fényképezőgéppel járta be Albániát. Az ő útifilmjében hallottam először beszélni dr. Thoma Dardelit az 1956-os magyar forradalomról. Nemsokára személyesen is beszélhettem vele az orosházi Albán Kulturális Héten. Filléres régiók – régiós pillérek című rendezvény a hátrányos helyzetű térségek civil szervezeteinek hídépítő szerepére utalt.

Dr. Thoma Dardeli az albán-magyar kulturális egyezmény alapján – több albán diákkal együtt – 1951-ben kezdte meg Budapesten orvosi tanulmányait. Nem sokat tudott Magyarországról. Csak azt tudta, hogy hol található, mennyi a lakossága, fővárosa a szép Budapest, valamint, hogy az ország körül is magyarok élnek, éppúgy, mint Albánia körül albánok. A történelemből annyit tudott, hogy Hunyadi János és Kasztrioli György (Szkander bég) együtt harcolt a törökök ellen, ismerte 1848 eseményeit, és azt, hogy Ahmed Zogu király felesége Apponyi Geraldine volt (2003-ban halt meg Tiranában).

Mivel egy szót sem tudott magyarul, olyan szobát keresett, ahol sok magyar diák volt. Így gyorsan tanulhatta a magyar nyelvet. Nem vesztve egy évet sem, 1952-ben levizsgázott minden tantárgyból, így a magyar diákokkal együtt kezdhetette meg a II. évfolyamot. Jó tanuló volt, és az elsők között maradt tanulmányai végéig. Nagyon jó kapcsolata volt magyar barátaival, ők segítették, sokat tanult tőlük. Évfolyamtársa volt Tóth Ilona, akit hamis vádakkal halálra ítélték, és 1957-ben kivégeztek.

1956-ban már szigorló orvos volt, amikor október 23-án elkezdődött a tömeges tüntetés Budapesten. Ő is jelen volt a rádió ostrománál. Innen az Astoria felé mentek, közben feldöntöttek három villamoskocsit. A Dózsa György útra éppen akkor érkeztek, amikor a Sztálin-szobrot ledöntötték. A November 7-e térre és onnan a Körútra hurcolták a szobrot, és az ott gyülekezett emberek kezdték feldarabolni különféle eszközökkel.

A Bakáts téri kórházban dolgozott. A betegek mellett katonákat és sebesülteket is elláttak. Amikor lehetett össze-vissza járt a városban és sokat fényképezett. Ezeket a filmfelvételeket azonban Albániában meg kellett semmisítenie, mert ott még szörnyűbb volt a helyzet, mint Magyarországon. Ha megtalálták volna nála, talán ki végzik.

1956. november 12-én az összes albán diáknak el kellett hagynia Magyarországot. Az Albán Nagykövetségről lengyel vöröskeresztes kocsikkal indultak Prágába. Az éjszakát Pozsonyban töltötték. Szeretett volna Nyugatra szökni, de félt, hogy szüleit száműzik, ezért kénytelen volt visszatérni Albániába. Záróvizsga híján ott vizsgázott le, ezért van albán orvosi diplomája. A diploma megszerzése után távoli falvakban dolgozott. Nem volt semmilyen közlekedési jármű, órákig kellett gyalogolnia, és kollégái ellenőrzése alatt állt. Folyton „vicceltek” vele: „Nagy Imre kölykének” nevezték. 1962 márciusában letartóztatták, s – mint párt és nép ellenes elemet – tíz év kényszermunkára ítélték. Szerencsére orvosként szükség volt rá, így sokat tudott segíteni bebörtönzött társainak. Ám ott sem hagyták békén, többször volt egy-két hétre magánzárkában, vagy nehéz fizikai munkát kellett végeznie. Felesége elvesztette miatta az állását, majd mint „kategória nélküli” munkás dolgozott a rendszerváltásig. Három alkalommal akarták rávenni az ottani ávosok, hogy együttműködjön velük, de sikerült elutasítania. De azért az ávosok mindig a „hátán” voltak.

Isten tudja, hogy az évek során hányszor álmódott Magyarországról, barátairól. Harmincöt évig nem beszélt magyarul, mert Albániában senki sem mert használni egy külföldi nyelvet. Bizott abban, hogy eljön az idő, és megy majd még egyszer Budapestre. 1991 február 20-án végül is teljesült a vágya, családjával együtt újra találkozott Magyarországgal, régi jó barátaival. A barátok nagy lelkesedéssel fogadták, egész családja boldog volt, neki pedig úgy tűnt, mintha álom volna az egész. 1991 óta majdnem minden évben ellátogat Magyarországra, egyedül vagy a feleségével.

A Skodrában 1991 augusztusában a Magyar Nagykövetség tagjai jelenlétében megalakult Albán–Magyar Baráti Szövetségnek dr.Dardali az elnöke. Sokféle eseményt szervezett már lakóhelyén: például a „Barokk stílusú építkezések Magyarországon” fotokiállítás, zenei műsort magyar szerzők műveiből (még Egressy Béni partitúrái is benne voltak a programban), különböző előadásokat az ottani egyetemen. 1993 óta, tagja az 1956-os Magyarok Világszövetségének és részt vesz minden kongresszuson. 1994. október 23-án az a kiténtetés érte, hogy a POFOSZ Budapesten a „HAZÁÉRT” érdemrendet adományozta neki (rendes tagja a POFOSZNAK). A tiranai Magyar Nagykövetség – értékelve a Magyarország javára kifejtett tevékenységét – 2001. március 15-én a Mészáros Sándor nagykövet úr által aláírt OKLEVÉL-lel tisztelte meg. Ekkor avatták fel „Az 1956-os Magyar Antikommunista Forradalom útja” nevű utcát Skodrában. Az avatási ünnepségen részt vett Pintér Sándor – akkori belügyminiszter –, Mészáros Sándor nagykövet és sokan mások. Minden évben október 23-a táján a tiranai Magyar Nagykövetségről egy küldöttség koszorúzza meg a táblát. Ilyenkor a Tóth Ilonáról szóló filmet albán szöveggel közvetíti a helyi TV, valamint többször vetítik az eredeti BBC-felvételeket az 1956-os forradalomról.

Szeretettel, ma is meghatódva beszél az itteni évekről: Nagy szerencsém volt, hogy Magyarországon tanulhattam, itt élhettem legszebb fiatalkori éveimet. Egészen más ember lettem, más fogalmakkal és más világnézettel. Felcjhethetlen szép emlékeim vannak Magyarországról és a magyarokról. Nagyon szépen köszönöm Magyarországot, és minden jót kívánok Neked!”

Fabinyi Gáborné

HAGYOMÁNY

Karácsonyi jászoltisztelet

Az angyal szava szerint a jászol a betlehemi pásztorok számára az újszülött Messiás jele: *a jel pedig ez lesz számotokra: találtak egy kisgyermeket, aki bepólyálva fekszik a jászolban.* (Lk 2,12) A jászoltisztelet kiváló lehetőséget nyújtott a gyermekségtörténet népszerűsítésére Betlehemben, Rómában és az itáliai ferences templomokban egyaránt. Nagy Konstantin császár 330 körül a Születés templomát építtette a barlang fölé, ahol a keresztyének Jézus születési jászolának ezüstbe foglalt deszkalapjait tisztelték. Rómában Liberius pápa (352-366) Jézus születése tisztelőre Szűz Mária Bazilikát építtetett. I. Teodor pápa (642-649) a Szentföldet elfoglaló arabok elől ide hozta az ezüstbe foglalt jászoldeszkákat. Azóta a Szűz Mária Bazilika (*Santa Maria Maggiore*) az *ad Praesepe*, a jászolhoz melléknévet viseli (*Benta Maria ad Praesepe*). A *Szentjászol-Bazilikát* Római Betlehemként is emlegetik, ahol karácsonykor a hívek tisztelőre kiállítják a jászoldeszkákat (*la sacra Culla*). Itt mondja az éjféli misét és harmadik karácsonyi miséjét a pápa. Karácsony éjszakáján a bazilikában, körmenetben körülhordozzák a jászolereklyéket. Erősítették a jászoltiszteletet a középkori karácsonyi misztériumjátékok Itáliában, Franciaországban, Spanyolországban, Németországban, ahol jászolt állítottak a templomba, két egyházi személy térdelt mellé, alakította Mária és József szerepét. Kiemelkedő és nagy hatású esemény a jászoltisztelet történetében Assisi Szent Ferenc éjféli miséje a grecciói erdőben (1223), ahol egy barlangban a jászolt nem csupán élő személyek, Mária, József, pásztorok, hanem élő állatok, az ökör és a szamár vették körül. A ferencesek, minoriták és kapucinusok, de a jezsuiták, karmeliták, ciszterciek is folytatták a grecciói hagyományt, karácsonykor jászolat állítottak templomaikban. Assisiben Giotto híres freskósorozatának egyik képe azt a jelenetet ábrázolja, amikor Szent Ferenc a kis Jézust jászolba helyezi, s a mögötte álló lovak csodát lát: sugárzó, eleven kisgyermeket Ferenc karjaiban. Greccio helységnevtáblája büszkén hirdeti: GRECCIO SANTUARIO FRANCESCANO PRIMO PRESEPIO (Greccio, ferences búcsújáráhely, az első jászol) (Jajczay-Schwartz 1942, 121–133; Bálint 1973, 48; Diós 2000, 694–696).

Itáliából és a délnémet területekről a XVI. századból értesülünk az első karácsonyi jászolállításokról főúri várakból, fejedelmi rezidenciákból (Amalfi, Nápoly, München). A XVI-XVII. század folyamán a templomokban, kolostorokban, kastélyokban széles körben elterjedt. Az ellenreformáció folyamatában az Alpoktól északra az első jászolat (*Krippe*) a prágai jezsuita templomban állították 1562-ben. Ausztriában az első 1579-ben volt látható a gráci jezsuita kollégium kápolnájában. Bajorországban, Tirolban, Csehországban, Sziléziában a karácsonyi jászol a XVII-XVIII. század fordulóján a családi otthonok szentsarkaiban is megjelent. A felvilágosodás szellemében II. József császár 1782-ben rendeletével megtiltotta a karácsonyi jászolállítását a Habsburg Birodalom templomaiban. Mivel addigra a népben már igen erős volt a jászoltisztelet, ragaszkodott a jászolállításához, a tiltást 1804-ben visszavonták. Bajorországban 1803-ban és 1804-ben tiltották ki választófejedelmi rendelettel a karácsonyi jászolat a templomokból. A templomi kiűzetés idején egyre több jászolat állítottak magánházaiknál. A templomokból kitiltott jászolok alapozták meg a Bajor Nemzeti Múzeum hatalmas jászolgyűjteményét (*Krippensammlung*). A templomi tiltást a hívek hivatalos kérésére, beadványaira és sürgetésére 1812-ben Bajorországban is feloldották (Kretzenbacher 1953, 15–18, 38–39; Gockerell 1994, 13–18; Daxelmüller 1992, 35–58; Hager 1902; Grass szerk. 1966, Colleselli 1965; Fuchs-Kiniger 1991; Ruprecht 1961; Lanz 1981).

A jászolállítás a XIX. század elején Németországban észak felé átlépte a felekezeti határt, evangélikus területen is továbbterjedt. Ugyanakkor a XIX. század folyamán a karácsonyfa térhódítása veszélyeztette a karácsonyi jászol létét: mivel a polgárság elfogadta a karácsonyfát, úgy tűnt, hogy a karácsonyi jászolok ismét a padlásra, múzeumokba kerülnek. A falvakból be-

költöző elővárosi munkásság karolta fel a jászolállítás: keménypapírból, kivágott, ragasztott, vagy olcsó tömegfigurákból összeállított jászlak jelentek meg a munkáslakásokban. Szudéta-német területen és Sziléziában 1900 körül kezdődött a jászol megújulási mozgalom (*Krippenerneuerung*). Jászolegyesületek (*Krippenvereine*) népszerűsítették az esztétikai szempontból igényes jászlak állítását a templomokban és a családi otthonokban is. Ez a mozgalom nem csupán a német nyelvterületre, hanem egész Közép-Európára kiterjedt (Karasek-Langer 1963, 48–51).

Magyarországon a franciskánizmustól leginkább ihletett tájakon virágzott a jászoltisztelet. Bálint Sándor feltételezte, hogy a karácsonyi időszakban egészen gyertyaszentelőig kitett templomi, élőképszerű betlehemet a karácsonyi bábjátszó gyakorlat, a bábtáncoltató betlehemezés távoli emlékének kell tekintenünk. „Ez azonban aligha bizonyít a kultusz hazai folytonossága mellett. Kétségtelen ugyanis, hogy itáliai, részben spanyol ihletésre osztrák barokk, majd rokokó közvetítéssel csak a XVIII. században bukkannak föl hazánkban. Terjesztésén bécsi műveltségű arisztokraták, franciskánusok (Greccio), karmeliták (Prágai Kis Jézus) és újabb apácaközösségek buzgólkodnak. A templomban már nincs liturgikus hivatásuk, II. József a kiállításukat megtiltja, ezért már csak a magándevóció ihletik, és mintegy az ünnepet szemléltetik.” (Bálint 1973, 48.) Néhány dunántúli és budapesti templomunk szép, hangulatos betlehemei közül kiemelkednek a ferences templomokban felállítottak. Közülük a székesfehérvári egykori ferences Szent Imre-templom nagyméretű, sokalakos betleheme figyelemre méltó. Sajnálatos, hogy kutatásuk elmaradt. Legalább egy olyan vizsgálatra, katalogizálásra volna szükség, mint Leopold Kretzenbacher munkája a stájerországi betlehemekről (1953).

A Magyar Betlehemes Mozgalmat Schwartz Elemér, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen a német nyelvészet és néprajz professzora alapította 1936-ban. Célja: az elpogányosodó világban a karácsony keresztény jellegének hangsúlyozása, művészi betlehemek készítése és felállítása. A mozgalom életrehívásának okait, céljait és eredményeit 1942-ben így összegezte: „Nálunk Magyarországon is mély nyomokat hagyott a felvilágosodottság s ha a betlehemjárás szokásában fenn is maradt maga a betlehem emlékképe, a szenthelyekről és magánházakból úgy eltűnt a szentjászol és környezete, hogy egy-két helyet leszámítva szinte napjainkig ismeretlen maradt a betlehemállítás jámbor szokása. A megfélekezéssel és nemtörődömséggel kívül nagyban előmozdította az érdektelenséget a gyertyák ragyogásában hozzánk érkezett karácsonyfa, amely gazdag ajándékaival hamarosan elterelte a figyelmet az égről s égi gyermekről s öregnek-fiatalnak szemét a földiekre irányította. Ezen óhajtott segíteni, s a jóakarató emberek lelkét ismét Betlehemre és az égre kívánva emelni az Americana Nagyrendjéből kiindult Betlehemes Mozgalom, amely eleinte figyelemfelkeltés céljából a magyar főváros kiemelkedő pontjain életnagyságban *angyalos, pásztorlátogatta és háromkirályos betlehemet* állított, a következő években pedig kartonból kivágható *betlehemes íveket* terjesztett s 1942-ben *fiből és kerámiából magyar vonalú plasztikus betlehemet* adott keresztény közönségünknek.” (Jajczay-Schwartz 1942, 147.) A Magyar Betlehemes Mozgalom jelmondata: *Minden karácsonyfa alatt ott legyen a betlehem!* Ez emlékeztet Jézus születésére (Elekfi 1991, 56–57). Schwartz Elemér még 1948-ban is erősíteni próbálta a jászoltiszteletet. A passauai püspökségben 1935-ben meghonosított *Jézuska jászolba helyezését* mutatta be, javasolta átvételét. Nideralteich bencés templomában és a passauai egyházmegye templomaiban az éjféle misére bevonuló pap a sekrestyéből behozza a kis Jézuskát, elhelyezi a jászolba, amelyet számára a szentélyben készítettek. Budapesten 1939-ben a ciszterciek szentimrevárosi templomában honosították meg a Jézuska jászolba helyezésének szertartását. Nideralteich, Passau és Budapest is a betlehemi Születés templomában lezajló éjféle mise szertartását vette át, ahol a celebráns jeruzsálemi pátriárka kezében a Jézuskát tartva a szent jászolhoz körmenetet vezet, a görög szerpap ünnepélyesen elénekli a karácsonyi evangéliumot, a Jézuskát bepólyázva elhelyezi születési jászolába, végül a pátriárka tömjénezzi és megcsókolja a Jézuskát (Komjáthi-Schwartz 1948, 12–45).

Németországban a XVIII–XIX. század folyamán egyre nagyobb teret nyerő karácsonyfa előbb együtt jelenik meg a karácsonyi jászollal, majd számos helyen kiszorítja azt (Reisberg-Düringsfeld 1898, 451; Veit-Lenhart 1956, 81). Ausztria alpesi tartományaiban még a XX. század elején is a betlehemet tartották a domináns karácsonyi tárgynak a karácsonyfaival szemben. A karácsonyfa ennek ellenére a templomokban is megjelent a belső tér karácsonyi dekorációjaként (Schmidt 1966, 296–297). Stájerországban számos parasztházban a

nagyon erős hagyományokkal rendelkező jászol mellett a karácsonyfa csak a XX. század elején terjedt el. A karácsonyfa egyik előfutárának tekinthetjük, hogy a stájer parasztok a jászolt zöld ágakkal díszítették (Kretzenbacher 1953, 38). Gottschee középkori eredetű német nyelv-szigetének Ober Mösels községében (Szlovénia) a XIX. század végén ismerkedtek meg a karácsonyfával. Az egész falu megcsodálta az első karácsonyfát, a tanító és a kocsmáros átvette, de a parasztok továbbra is ragaszkodtak betlehemeikhez (Wolfram 1980, 213). Bácskából, Topolyáról írta Borús Rózsa: „Ha volt a háznak kis betlehem, odatették a fa mellé egy bögre zöldbúzával együtt, hogy a báránka is legelhessen.” (1981, 81.) A *Magyar Néprajzi Lexikonban* megjelent fénykép is a betlehem, a mestergerendára akasztott karácsonyi termőág és a lucabúza együttes megjelenését szemlélteti Nagybaracskáról (Bács-Kiskun m.) (Györgyi 1980, 62). A feldíszített termőág a karácsonyfa egyik előfutára. Bonomi Jenő megfigyelése szerint a budaörsi németeknél: „A karácsonyfa alatt szemünkbe ötlék egy kis jászol celluloid babával, és a tányérba vagy virágcserepbe vetett zöldelő búza, melyet a Jézuska szamarának szántak. A búzát Szent Borbála napján vetik. Közepébe olajmécsest tesznek.” (1933, 33.)

Lukács László

IRODALOM

Bálint Sándor: 1973 Karácsony, húsvét, pünkösd. Budapest; Bonomi Jenő: 1933 Az egyházi év Budaörs német község nyelvi és szokásanyagában. Tekintettel Budaörs környékére. Budapest; Borús Rózsa: 1981 Topolya népszokásai. Újvidék; Colleselli, Franz: 1965 Tiroler Volkskunstmuseum Krippenabteilung. Innsbruck; Daxelmüller, Christoph: 1992 Zwischen Neapel und Taiwan. Zur Geschichte der Weihnachtskrippe. Weihnachten in Deutschland. Szerk.: Daxelmüller, Christoph. 35–38. München-Zürich; Diós István: Jászol. Jászolereklye. Magyar Katolikus Lexikon V. Főszerk.: Diós István. 694–696. Budapest; Elekfi László: 1991 Schwartz Elemérről. A tanítvány visszaemlékezései. Schwartz Elemér emlékére. Szerk.: Mollay Károly. 51–57. Budapest; Fuchs, Adolf-Kiniger, Josef: 1991 Sextener Weihnachtskrippen. Bozen; Gockerell, Nina: 1994 Krippen im Bayerischen Nationalmuseum. München; Grass, Nikolaus szerk.: 1966 Weihnachtskrippen aus Österreich. Innsbruck; Györgyi Erzsébet: 1980 Karácsonyfa. Magyar Néprajzi Lexikon III. Főszerk.: Ortutay Gyula. 61–62. Budapest; Hager, Georg: 1901 Die Weihnachtskrippe. München; Janczay János-Schwartz Elemér: 1942 Karácsony a művészetben. Budapest; Karasek-Langer, Alfred: 1963 Ostdeutsche Weihnachtskrippen erzählen. Friede auf Erden. Összeáll.: Wittek, Erhard. 47–65. Troisdorf; Komjáthi-Schwartz Elemér: 1948 A Jézuska jászolbahelyezése karácsony szent éjjelén. Budapest; Kretzenbacher, Leopold: 1953 Weihnachtskrippen in Steiermark. Kleine Kulturgeschichte eines Volkskunstwerkes. Wien; Lanz, Josef: 1981 Krippenkunst in Schlesien. Marburg; Reinsberg-Düringsfeld, Otto: 1898 Das festliche Jahr in Sitten, Gebräuchen, Aberglauben und Festen der germanischen Völker. Leipzig; Ruprecht, Joseph: 1961 Das nordböhmisches Krippenreich. Karlstadt am Main; Schmidt, Leopold: 1966 Volksglaube und Volksbrauch. Gestalten, Gebilde, Gebärden. Berlin; Veit, Ludwig Andreas-Lehnhart, Ludwig: 1956 Kirche und Volksfrömmigkeit im Zeitalter des Barock. Freiburg; Wolfram, Richard: 1980 Brauchtum und Volksglaube in der Gottschee. Wien

Karácsonyi maszkurázás Gyimesben

Minden nagyobb ünnepkörnek, évszaknak megvolt a maga vonzása itt, a világtól elszigetelt patakországban, a vadregényes, szépséges Gyimesben! Húsvét első napján a legények és a leányok *hintőt* kötöttek kenderkötélből, vagy vastag, fahúzóat lánccból a csürkapura. A nyári vasárnapokon a *kalibáknak* nevezett nyári szállásokról összegyűlt a fiatalság, kalibás-táncot hirdettek, táncoltak, *cserkabaláztak*, lábhintáztak és ki tudná felsorolni a sok, ötletes, rögtönzött játékot. A hosszú, téli estéken fonóba jártak, énekeltek és a hasznos munka, a fonás mellett akadt idő a szórakozásra, játékra is.

Talán egy eseményt sem vártak a fiatalok olyan nagy izgalommal, mint a karácsony esti *maszkurázást*, betlehemezést, megéneklést, ahogy ezt a régi szokást nevezték. Ez a hagyományos szokás nem tévesztendő össze a nappali betlehemes játékokkal, amik sokban hasonlítotak a más magyar-székely betlehemes játékokhoz (pásztorok, Szent József, Mária, angyalok, katonák, hammas, szöveg, alakoskodás és megszokott fordulatok). Ez a fontos esemény megmozgatta, lázba hozta a falurész apraját-nagyját. Ismert dolog, hogy ez a patak-ország, Gyimes nem a csiki nagyközségek, falvak felosztását követi, nincs felszeg, alszeg. Inkább a patakok alkotnak egy-egy falurészt. A patakok végeredményben völgyek, ahová valamikor

meghúzódott, letelepedett egy-egy idecsángáló család, rokonság. Így léteztek: Ciherek pataka, Rajkók pataka, Bartosok pataka, Ugra pataka, Görbe pataka, Gáborok pataka, Antalok pataka, Borospataka stb. A legújabb felosztás szerint ezek egy-egy falut alkotnak a községen belül. Ezt azért említem, mert ha azt mondom, hogy Karácsony estéjén pl. Felsőlokon több mint 15 éneklő csoport indult útnak, akkor a be nem avatott elcsodálkozik. Csakhogy minden csoportnak megvolt a maga területe, körzete, ahol járhatott. A „maszkurások” az illető patak, falurész gyermekeiből, fiataljaiból verbuválódtak. Egy körzetben esetleg három csoport járt: a legkisebbek 8–12 évesek, a nagyobbacska „kölyöklegények” (12–16 éves legényecskek) és a már nagylegénynek számító csoportja, akik lehettek katonaság előtti, de katonatöltött legények, sőt néha egy-egy fiatal házasember is közéjük vegyült.

A két első csoport már szürkület előtt végigjárta a szomszédokat, így nem találkoztak a nagyokkal, mert bizony nem volt szerencsés ez a találkozás. Egy csapat 8–10 fiúból állt, lányokat soha nem engedtek a csapatba. Mindenik csapatnak volt egy vezére, akire hallgattak, aki felkészítette a csapatot, figyelmeztette a tagokat, ha minden pohár pálinkát, bort fenéig hajtottak. A gyermekek felkészítését egyik szülő vállalta, aki valamikor maga is tagja volt egyik-másik éneklő csoportnak. A felkészülés általában a csapatvezető házánál történt és a Szent András (november 30.) utáni és Karácsony előtti időszakra esett, Karácsonyszünetéig. Ekkor begyakoroltak az énekeket, a beköszöntő szövegeket, mókás beszélősoákat, zsupát(tánc), és elkészítették a kellékeket: ha nem volt egy faragott, régi pásztorbot(bunkós), akkor ilyet faragtak, és zörgőket, csengőket szereltek a botra. Elkészítették a maszkokat: egy gyolcsból vagy lenből készült gyermekingre, vagy zacskóra, esetleg férfi lobogós-ingujjra szemet, orrot, száját vágta, torzonborz gyapjú szemöldöket és bajuszt varrtak, a kivágott száj felső peremére pedig lógó faszujka(bab)- vagy kukoricaszemetet aggattak, amik gyér, hiányos fogakként hatottak. Nagy, fonákjára kifordított kucsmát és földig érő, juhbőrből készült *kozso*kat, bundát öltöttek magukra. Mindenikük egy felesengettyűzött bunkós botot szerzett, amely valamikor minden háznál akadt, mert főfoglalkozásuk a pásztorkodás volt, itt is úgy jelennek meg, mint pásztorok, A nagycsoportoknál elmaradhatatlan személy volt a furulyás, aki a tánchoz, a *zsupához* a zenét szolgáltatta. A fiatalok nagyrésze jól furulyázott, de a legjobbban játszó lett a csapat zenésze. Más hangszereket nem használtak, a még ismert és minden háznál található citerát sem cipelték magukkal. Ha úgy adódott és a végén valakinél tovább maradtak, akkor akadt a háznál citera is. A legöregebb adatközlők szerint régebb minden legénynél volt egy olyan nyírfakéregből készült hangszer, amelyet a szájukba véve füttyszóhoz hasonló hangokat voltak képesek kicsikarni és bármikor zenélhettek. Ismertek olyan csoportvezetőt, aki agglegény lévén, harminc évig vezette az ugrai legények csoportját. Ő volt a sok tréfás versikét ismerő, kitűnően furulyáló Pistacska Béla. Ő nem mindig öltözött maszkurának és ő mondta az első bekérezkedő tréfás verseket. Amint már említettük, a gyermekcsapatok csak a szomszédságot, ismerőseket, úgy 15–20 házat „énekeltek meg”.

A nagyok végig énekeltek a patakat, falurészt, ami jelenthetett akár 100–120 házat is. Fenn, a patak fejében kezdték és éjjél után értek a legelső házhoz a „patakszádába”. A beteget, nagyon öreget, gyermekágyas (újszülött) házakat nem zavarták, de kihagyták a tréfát nem értő, mogorva, fősvény gazdákat is. Ahová bekérezkedtek, oda beengedték, hiszen öröm volt ez az ünnep a hosszú böjt után! Aki a nagyok csapatának tagja volt, az már legénynek számított, még ha nem is töltötte le a katonaeveket. A gyermekek igyekeztek mindenben utánozni a legényeket, csakhogy tapasztal hiányában verseik és főleg az improvizált szövegeik, amik általában a mindennapi életről szóltak, bizony, szegényesebbek voltak. Alakoskodásaik, játékaik is bizonytalanabbnak, mesterkéltébbnek tunkent. Maszkjaikat nővéreik, édesanyjuk varrta. Őket nem kínálták borral, pálinkával, csak *álivánkával*, palacsintával, pánköval, dióval, almával.

Ha már a maszkokról szót ejtettünk, még megemlíteném, hogy valóban ijesztő figurák voltak ezek a maszkos pásztorok, annyira, hogy a nagyon csúnya, rossz embert, legyen az férfi vagy nő, ma is *maszkurának* becézik. Például „Nem tudom, mért nem ad egy cseppet ez a János magára, olyan mint egy maszkura.”

Ez az esemény megmozgatta az egész közösséget. Mindenki tudott róla, mindenki várta. A legkisebbek az anyjuk szoknyája mögé lapulva vártak, és annyira „maszkurák” voltak a szereplők, hogy bizony, sokszor le kellett valamivel takarni a kisebb gyermekek fejét, mert az ár-

tatlan szórakozásból éktelen visítozás, sírás lett! Olyan esetről is tudunk, amikor a nagyon megijedt gyermek hónapokig felsírt utána éjjelenként.

A karácsony esti kántálás két jól elhatárolható részből áll: egy vallásos és egy világi részből. A betlehemes játékokkal ellentétben itt a világi rész az uralkodó. Sok benne a rögtönzés, a gazdához kötődő szöveg, éppen úgy, mint egy halotti búcsúztatóban, amikor azt a halott életéből vett eseményekhez igazította a kántor. Vagy akár a lakodalmas búcsúztatókhoz is lehet hasonlítani, amelyek előregyártott szövegeken alapulnak, az illető vőlegény vagy hazai (menyasszony) életkörülményeinek megfelelően (pl. árva, félárva stb.).

Csak hogy itt a vidámság, a humor az eluralkodó. Megkeresik a gazda hibáit, a vele történt furcsa, szokatlan dolgokat és arra improvizálják, a szöveget. De maga a vallásos ének, ami Krisztus születését dicsőíti, még gyimesi viszonylatban sem egységes! Így pl. Felsőlokon, Ugrán a *Paradicsom kőkertjében...* kezdetű éneket énekelték házról házra járva, melynek szövege sok pogány elemet is tartalmaz:

*Paradicsom kőkertjében
Aranyszőnyeg leterítve,
Azon fekszik az Úrjézus
Jobb kezében aranyalma,
Bal kezében aranyvessző
Fel-fel húzza,
Megsuhintja,
Zúg az erdő, zúg a mező.
Nem láttam én szebb termő fát,
Mint Úrjézus keresztfáját,
Mert az vérrel virágozik,
Szentlélekkel gyümölcsözik...*

Ebben a kántáló énekben nincs köszönő, hálálkodó szó, csak csodálat a most született kised iránt, amit egy uralkodó jelképei, az aranyalma és az aranyvessző jelenítenek meg. Tehát az Úrjézust királyként tisztelték és földi kellékekkel ruházták fel! Innen vagy 15 kilométernyire, a középloki Hidegségen teljesen más vallásos jellegű éneket kántáltak, ez örömet, csodálkozást, köszönetet fejez ki és templomi változatai is ismertek:

*Pásztorok, pásztorok örvendezve
Sietnek Jézushoz Betlehembe,
Köszöntést mondani a kisednek,
Ki megváltást hozott az embernek.
Angyalok szózata minket is hív,
Értse meg tehát ezt minden hív szíve.
A kised Jézuskát mi is áldjuk,
Mint a hív(hű) pásztorok magasztaljuk...*
.....
*Dicsőség, dicsőség az Atyának,
Érettünk született szent fiának...*

Az első változat tele van világi elemekkel: paradicsom, kőkert, aranyalma, aranyvessző stb. Az egész versike metaforákkal van átszőve, mindenik szimbólummá vált az idők folyamán: a keresztfá vérrrel virágozik: fájdalom, feláldozást sugall. A hely, ahol Krisztus fekszik – a paradicsom – az a remény, az örökké, mindenki által óhajtott boldogság szimbóluma, amely átment a mindennapok szólás, közmondás világába: úgy él, mint a paradicsomban. De említhetjük a Zúg az erdő, zúg a mező sort, amely sok magyar népdalban is jelen van.

Feltehetjük a kérdést: a mindenhol ismert nappali betlehemes játékok mellett, miért tartották fontosnak elődeink itt, Gyimesben még egy karácsony esti pásztorjátékot is eljátszani egészen napjainkig. Nem nehéz a válasz, ha tudjuk, hogy az 1960-as évekig a gyimesiek egyetlen foglalkozása az állattenyésztés volt, minden közepesnél jobb családnál évente száznál több juhot adtak el, és máig híresek az állatszeretetükről, mert az állattartásból éltek! Úgy vélték, hogy a házról házra járás, a pásztorbot, énekek, különös táncuk, a zsuka, varázserővel hathat és még ide számított az imádságszerű ének, a megváltó kised dicsérete is. Különös erőnek számítottak ezek a dolgok egy olyan világban, ahol az állat kincsnek számított! A maszkurák

is pásztorok, itt nincs más szereplő: első pásztor, második pásztor, monytor, öreg bács. Gyimesben a házak, szomszédok néha elég távol, 100 méterekre vannak egymástól, és az éneklők, a betlehemesek amikor közeledtek egy házhoz, már láthatták, hogy szívesen fogadják-e őket, mert meggyújtották a mécsest, még akkor is, ha azelőtt lefeküdtek. A gyermekek annyira türelmetlenkedtek, hogy minden percben kémlelték, hallgatták a távoli, majd egyre közeledő karácsonyi énekeket. Aki egyszer meghallotta a kimondhatatlanul nagy csendben kilenc-tíz, néha ennél is több kemény férfihangot, az többé nem feledheti! Ilyen csend csak a nagy havas hegyoldalak között lehetséges, de az ének is csak itt szól ilyen felejthetetlenül!

Amikor a maszkurák megérkeztek a házhoz, a vezető ajtót hasított (alig megnyitotta) és megkérdezte: Szabad-e az Úrjézus nevét dicsérni? Ha a válasz igenlő volt, akkor elénekeltek a már említett énekeket, majd szerre a tréfás köszöntőket, versikeket és a gazdára vonatkozó rögtönzött szövegeket. Ezek szólhattak a gazdával megtörtént dolgokról, néha felemlegették némely hibáit, vagy jótetteit, ezekért nem volt harag! Sorba járultak az alig megnyitott ajtóhoz és mindenikük mondta a verset és a rögtönzött szöveget. A háziak hallgatták azt és jókat vi-gadtak a humoros részekben. Közben az éneklők zörgős botjaikkal nagy zajt csaptak és be-be-kukucskáltak az ablakon. A sápadt lámpafényben sejtető, néha fenyegető maszkurájuk meg-megvillant, a gyermekek a nagy ágyba húzódtak, néha még a fejüket is betakarták a félelemtől. A szövegelés után a maszkurák betódultak a házba és zsupáltak (a román joacă, táncol szóból). Közben a furulyaszót dúdolva kísérték és körtáncot jártak, de nem fogózkodtak össze, ahogyan a balkán-táncokat járnak, hanem csak a botjaikra támaszkodtak, azokkal ritmust vertek és csoszogva járták a táncot, mintha kereken gurultak volna, mintha a föld nem akarta volna elengedni őket! A kör mindig az óra másúával ellenkező irányban haladt, ugyanúgy, mint ahogyan a puliszkát „keverik”. A táncosok előrehaladása közben, mindenikük saját tengelye körül is forog és közben ritmust ver botjával és legalább húsz különböző hangú zörgő és kis csengettyű csodás hanghatással szolgál. A zenéhez sokszor értelmetlen szöveg is társult, olyan szavak, amelyek semmilyen nyelvhez nem hasonlítottak. Valószínű, hogy valamikor ezek értelmes szavak lehettek a román pásztorok szókészletében, de mint nagyon sok román szót, amit nem értettek, elferdítve ejtettek ki, vagy kitaláltak ilyen szavakat, ami gyakran előfordul a gyermekmondókákban is. A furulyás szöveg nélküli hejszát vagy más, régies dallamot fúj, és a maszkurák a már leírt módon medvetáncszerű mozgásokat végeztek. Ezeknek a pászortáncoknak sok mozgási eleme hasonlított az afrikai harci táncokhoz.

A tánc után más alakoskodások, ötletes rögtönzött tréfás játékok következnek: megölelgetik a menyecskéket, megsimogatják nannyót, meghúzogatják a nagyapó bajuszát, dicsérik a kopasz fején a göndör haját. Ha valaki mezítláb van, számlálják botal a pityókákat, azaz kopogtatják a lábujjait. A gazdaasszony vet véget az egész komédiának, borral, pálinkával, kötes palacsintával, pánkóval (fánk), álivánkával kínálhatja az énekeseket, akik ilyenkor le szokták venni a fejükről a maszkot és ekkor válik be, jól tippeltek-e a háziak, hogy kit is rejt a maszk, mert közben is találgatták, vajon kik az énekesek, mert a hangjukat mindenikük elváltoztatta. A tévedéseken mindenki jól mulat, vidámsággal kacagással telik meg a ház. Aztán felhúzzák maszkjaikat, még egyszer boldog ünnepeket, egészséget, jó termést kívánva, tovább indulnak. Utóbb szokásba jött az is, hogy a család – férj, feleség, gyermekek – együtt, maszk nélkül, megénekl(i) a jó barátot, komát, szomszédot, utána elbeszélgetnek, poharazgatnak, és sok szerencsekívánatot után hazamennek.

A felnőtt betlehemesek, akik Karácsony estéjén jártak régebb nem fogadtak el pénzt. Az 1980-as évekig a gyermekek sem várták a pénzt. Ha a híres-neves zenészek, Halmágyiék, a Pulikák, Zerkula hegedűvel, gardonnyal járták a házakat, ők már elvárták a pénzt, mert a hosszas adventi böjt idején nem voltak táncok, bálok, és nem volt a zenészeknek pénzkereseti lehetőségük. Ezt megértették az emberek. De mára, sajnos, ez a szép szokás kimaradt, és helyette jönnek a házaló cigánygyermekek. Érdekes kérdést tett fel már annak idején Kodály Zoltán: „A házról-házra járó jókívánságos köszöntők ma jóformán alamizsnagyűjtésnek látszanak, de nem lehettek-e régen az évszak fordulópontjaira figyelmeztető szinte rituális jelle-gű társadalmi események?” Valóban, az utolsó időben nagyon elszaporodtak a házaló gyermekek, akik sokszor idegenből, a Regátból érkeznek, elzadarják verseiket, majd nyújtják fekete kezecskéiket banira, lejre várva. De én nem a Capraról vagy az Ursulról frok itt, hanem a ré-

gi karácsonyi megénekléseket szeretném felidézni, amikor a gazda és a ház lakói jó szívvel várták az éneklőket.

Még szólunk kell az ajtóban elhangzó szövegekről, amelyek, főleg a hidegségi részen, néha az újévi ostorral való „harsogtatás” köszöntőivel is vegyülnek. Ide talán a szomszédos Moldvából beköltözött még a kezdetek-kezdetén néhány román pásztor család, akik később átvették a helyiek öltözetét, szokásait és nyelvét, majd a vallásukat is, teljesen beolvadtak a helyi közösségekbe. De az ostorcsattogtatást és egy néhány ilyen szokást máig megőriztek. Ők valamikor Szilveszter éjjelén, esetleg nappal jártak, mint a moldvai *Plugusorul* (Ekécske) szokásában.

Már elébb szoltunk a minden családhoz szóló rögtönzésekről. Íme egy néhány példa:

*Eperjesen (ez egy helység!) nőtt egy bogáncskóro
János Péterből nem lesz szolgabíró,
S a feleségéből sem pipaszűrő...*

Egy nagyon régi rigmusnak több változata is ismert:

*Hallom asszonyomnak sűrű mosolygását
Zergeti, pergeti a ládája koccsát
Előveszi hétsinges kolbászt,
S mézes pálinkáját.
Ha nem ad belőle, úgy hargadjon meg az orra,
Mint a Kocsák (egy gazda) berbécének a szarva!*

De ismerünk olyan versikéket is, amelyek Zala környékén is ismertek voltak:

*Adjon az Isten ennek a Gazdának
Száz terű szénát, száz terű szalmát
A gazdasszonynak tejet, vaját eleget,
Hogy süthessen kiürtőskalácsot eleget...*

Az ismeretlen szavakra is egy példa:

*Inimini hermusz már én es itt vagyok
Tük nem es tudjátok, milyen vitéz vagyok...*

Vannak emlékeink, amelyek idővel megszépülnek, akárcsak egy gyermekálom. Minden nagy napnak megvolt a maga vonzása. De ma is úgy érzem, hogy a karácsony volt az az ünnep, amelyet a gyermekek a legjobban vártak, a legmozgalmasabb volt, és igazán mozgalmas-sá, érdekessé tették úgy a kis, mint a nagyobb közösségek napjait. Az biztos, hogy a karácsony környéki napok lelkiüdvölők voltak! Minden karácsony estéjén, ameddig vártuk a maszkurákat, a négy osztályt végzett anyám egy verset mondott nekem: arról szólt, hogy a költő bácsi egyetlenegy éjszakára szeretne király lenni, hogy minden rászorult gyermekben segíthessen. A falusi anyák a nem tudom honnan szerzett, nem tudom milyen és nem tudom hová lett meséskönyvekből sok szép mesét olvastak a lecsüngő lámpa sárga fényénél. És mint minden falusi gyermeknek, nekem is voltak táltos báránykáim, tündérek, aranyszörű berbécsem. De féltém, Istenem, ezeket a tündéreket! Mi lett veletek, Tündérekék. Sejtem, nem csak én öregszem, de ti is haldokoltok, hisz magát, Tündér Ilonát is már rég nem láttam. Furcsa, elburjánzott nevű mesehősök jelentek meg, és velük együtt elburjánzott a nyelvünk is. Pedig tündérekék nélkül nem tudunk élni. Karácsony éjjelén is igen-igen csendesek, mintha üresek lennének a kacsalábon forgó paloták.

Ha tehetem, ma is, tudom, hogy hiába, de karácsony estéjén kiállok a tornácra, legalább gondolatban, és várom, hogy valahol a nagy csendben hátha felhangzik a távolban a szent ének, amelyik lassan közeledik a házunkhoz:

*Paradicsom kőkertjében
Aranyszőnyeg leterítve...*

És azon gondolkozom, mi maradt nekünk a paradicsom kőkertjéből.

Kinek a paradicsom, s kinek a kőkert!

Tankó Gyula

Adatközlők: Tankó Béla (Pistacska), sz.: 1926. Ugra-pataka; Ambrus Fülöp (Hosszú), sz.: 1907. Hidegség; Tankó Károly (Bitang), 1929. Ugra-pataka; Tankó Péter (Bitang), 1909. Ugra-pataka.

Csicsonkázás a színház előtt

Sütő András emlékezetére

De sokszor jártam már végig a Maros-parti várost, Székelyföld hajdan volt fővárosát, a gazdag történelmi múltú Marosvásárhelyt. A csodálatos harmóniájú Fő tér, a tulajdonképpeni Rózsák tere nyáron pompás virágerdejével, télen pedig hősüveges házaival, a hópelyhektől roskadó hatalmas fenyőivel gyönyörködtet.

A Fő tér közepén álló park a vásárhelyiek kedvelt találkozó- és pihenőhelye, ahol magam is szívesen üldögélek. Figyelem az embereket és a környéket. Innen mindent belátni: az 1906-ban, magyaros stílusban épült egykori városházát és a művelődési palotát, a régi és új szállodákat.

A rokokó stílusú Toldalaghy- és az Apolló-palota közötti kis tér végén magasodik az Állami Színház modern épülete, melynek felépítése nagy viharokat kavart. Nemcsak azért, mert egy szép barokk templomot bontottak le miatta, hanem mert a külsejével is csak nehezen barátkoztak meg a vásárhelyiek.

A teátrum előtt álldogálva egy feledhetetlen szilveszter idéződik fel bennem, s az első személyes találkozás Sütő Andrással. Könnyet és mosolyt idéző emlék.

Búcsúztathatja-e a színház magyar tagozata méltóbban az őesztendőt, mint Sütő András: „Vidám sirató egy bolyongó porszemért” című komédiájának 100. előadásával? A 600 személyes nézőtér zsúfolásig tele... ünneplik kedves írójukat s a színészeket. Az Igaz Szó című marosvásárhelyi folyóirat dráma pályázatának nyertes darabjáról, a Vidám sirató...-ról így vall szerzője a színházi bemutató előtt: „Porszemsirató játékomat vidámnak kereszteltem el. Hiszen emberi szokásunk: a visszafogott aggodalmat mosolyba göngyölni.”

A szilveszteri előadásra Sütő András magával hozta unokáját, Lacikát, az „Engedjétek hozzám jönni a szavakat” című könyv főhősét. – Örvendek ennek az évbúcsúztató századik előadásnak – jegyezte meg az író. – Az unokám megveregette a vállamat: „Ügves voltál nagytata.”

1979-ben nem sejtette még a rákényszerített sikaszói magányt, s hogy magyarországi látogatásai egyre ritkulnak. Milyen családias is volt a hangulat. ..

Az előadás végén az egyik főszereplő a társai elé lépett, s a Marosvásárhelyi Állami Színház magyar tagozata nevében mindenkinek boldog új esztendőt kívánt. A marosvásárhelyiek lankadatlan ünnepelték dédelgetett színészeiket, akik közül azóta oly sokan vették kezükbe a vándorbotot. A színházból tódult ki a nép, csillogott a hó, s a téren, a délutáni „felnőtt” program után nagytata és unokája vidáman csúszkált a hóban, vagy ahogy ők mondták, „csicsonkázott”.

Zika Klára

Székelyföldi tél (Halász Péter felvétele)

TERMÉS

A mezőkeresztesi csata, 1596.

A mezőkeresztesi csata előzményei a tizenöt évig húzódó „nagy háború” első szakaszára esnek. A háborút 1591-ben egyértelműen a török fél – Dervis Hasszán boszniai beglerbég – kezdeményezte azzal, hogy seregével betört Körös és Ivanovics közötti területre és több települést feldúlt. A Habsburg politikai vezetés vállalta a nyílt konfrontációt, amelynek a kezdeti célja a korábbi állapotok, illetve területek megtartása volt.

1595-ben a szultánná választott III. Mehmed főemberei tanácsát követve, „... és csak is a legelőkelőbb vezéreinek rábeszélése folytán” határozta el magát erre a háborúra és az említett csatára. Az oszmán katonai vezetés minden tőle telhetőt megtett, hogy akkora hadsereget toborozzon, amellyel képes lesz feledtetni az elmúlt évek hadieseményeinek kudarcait. A magyarországi hadszíntérre felvonuló félelmetes létszámú oszmán hadsereg 1596. szeptember 21-től tizenkilenc napig ostromolta, majd a huszadik napon, azaz október 12-én bevette Egert.

A csata lefolyása

A csata előtt megindult a diplomácia munkája is. A törökök mindent megtettek azért, hogy a könnyelmű erdélyi fejedelmet, Báthory Zsigmondot megvesztegessék. Ő azonban Bocskai István tanácsára nem hagyja el az európai haderőt, és 1596. szeptember közepén már útban volt Magyarország felé. Miksa főherceget csatlakozásra szólították fel. A követ megérkezése és az a hír, hogy a felső-magyarországi urak és nemesek erősen készülődnek a török ellen, lelket vert a csüggedő főhercegbe. Miksa főherceg október 18-án Szikszó közelében egyesíti seregét a fejedelem és Teuffenbach hadaival. A szövetségesek körében azonban nagy volt a tanácstalanság. Szerencsére a felső-magyarországi, különösen pedig az erdélyi hadak nagy harci kedvükben voltak. Lelkesedésük csakhamar az egész seregére átragadt, és haladéktalanul meg akarták támadni a törököket.

A szövetséges hadakat legalább 100 000 főre becsülte mindenki, a Sajóvámosnál megtartott hadiszemle azonban nem mutatott fel ilyen kedvező eredményt. Egykorú német és más idegen tudósítások szerint a keresztény sereg kb. 50–60 ezer emberből állott, a magyar kútfők pedig azt állítják, hogy nem haladta meg a 40 ezret.

De nézzük az erőviszonyokat!

A szövetséges hadak

A szövetséges hadak 60 ezer katonával rendelkeztek, ezeknek 60%-a magyar (20 ezer gyalogos és 18 ezer huszár), 40%-a német (14 ezer gyalogos és 9 ezer lovas, vallon, westfáliai stb.) A török hadsereg 150 ezer emberből állt (ebből a legfőbb harci értékeket a janicsárok és 24 ezer szpáhi képviselte).

Miksa főherceg hadteste – a Pálffy Miklós által vezérelt magyar huszárokkal és hajdúkkal együtt – 15 ezer lovas és 14 ezer gyalogos (összesen 29 ezer katona); *Báthory Zsigmond hadteste* 9 ezer lovas és 9 ezer gyalogos (összesen 18 ezer katona); *Teuffenbach Kristóf, felső-magyarországi kapitány serege* 6 ezer lovas és 7 ezer gyalogos (összesen 13 ezer katona).

Fegyverzetük 100–200 nehéz és könnyű ágyúból, tarackból állt, nagy hátrány volt, hogy a nehéz ágyúk állásukat nem változtathatták meg. Az élelmiszereket és a lőszerkeket 20 ezer szekér vitte utánuk. A németek talpig vasban voltak, mellvérttel, pisztollyal és muskétával felszerelve. A három egyesült seregben a magyarok voltak túlsúlyban, de hadikészültségük és fegyverzetük a németekhez viszonyítva gyenge volt. A magyarok könnyű lovasok, huszárok

voltak, fegyverzetük az oldalukon függő szabálykból, pallosból és a 12 láb hosszú kopjából állt, puskájuk gyarló szerkezetű. Az előkelők sodronyínget, mell- és karvasakat, sisakot viseltek, de legnagyobb részük egyszerű dolmányban volt. A magyar gyalogosok kopjával, puskával, mindnyájan fedetlen testtel mentek az ütközetbe. A hajdú a maga pórias öltözékében, a deréköv karikáján függő baltájával, ami a puska mellett fegyverzetének elmaradhatatlan része, örökös gúny tárgya volt a németeknek. Maguk között csúfolták, lenézték, ekeszvárháoz való hitvány csöcseléknek tartották őket. Általában csak kevesen ismerték fel az idegen vezérek közül a szabad hajdúknak rejlő kitűnő katona-anyagot, míg saját kárukon becsülni nem tanulták őket. A magyar vitézek fegyverzetének gyarlóságát azonban ellensúlyozta az a körülmény, hogy ebben a tekintetben a török sem igen sokban különbözött tőlük, mert gyalogsága fedetlen testű, lovassága pedig a huszársághoz hasonlóan egészen könnyű fegyverzetű volt, a puskás janicsárokat kivéve nyugodtan szembe lehetett állítani őket, mert még egymás harcmódját, csel fogásait, jó és rossz tulajdonságait is tökéletesen ismerték. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a hősiesség szellem, a családi tűzhelyért folytatott örökös küzdelem megacélozta elszántságukat, rendíthetetlenné tette bátorságukat. A „mezítlábos, bocskoros militia” elszánt lelkesedése végső veszedelem idején mindenkor többet használt, mint a legkifogástalanabb fegyverzet és bármely tökéletes páncél.

A szövetséges haderő a *sajóvámosi haditanács* után október 20-án Miskolcon vonult keresztül, Eger felé. A török sereg azonban keresztül húzta az előzetes számításokat. Nem várta, be a támadást, hanem a keresztény hadak ellen indult. Így született meg a döntés, hogy Mezőkeresztes irányába elébe mennek a töröknek, s a mérföldekre terjedő síkon a két hatalmas sereg „megmérkőzik” egymással. Miksa főherceg is jól ismerte a terepet. A haditerv értelmében a síkságot hasító Csincse- (régiesen Csincsa) patak kelőit foglalják el, mert a patak – ami 4-5 öl széles volt – szinte feneketlen posványos, ingoványos mederben folyt, csak néhány ponton lehetett átkelni rajta. Elhatározták tehát, hogy itt tartóztatják fel az ellenséget, csatát ajánlanak neki, szükség esetén még erővel is ütközetre kényszerítik a törököt.

A szultán Eger irányából a magyar származású, gyulai születésű Dsáfer pasát (a perzsákkal szemben egyetlenkedésével szerzett hírnevet) küldte előre 15 ezer emberrel. A főherceg október 21-én indult Miskolcra, de oly lassan haladt, s ütközben annyit késlekedett, hogy mire a sereg 22-én a Keresztes körül elterülő síkságra érkezett Dsáfer pasa már állást foglalt a Csincse pataknál. Leromboltatta a városba vezető hidat, ágyúkat vonatott a partokra, sőt felismerte a hely fontos szerepét, a patak gázlóját védművekkel is megerősítette, hogy szükség esetén az egész török sereg átkelhesse rajta. A keresztény táborban nem tudták mitévők legyenek. A főherceg habozásának Király Albert erdélyi generális (tábornok), Pálffy Miklós és Schwarzenberg katonái vetettek véget. Dsáfer pasa védelemre készült. A szövetségesek előcsapatai nekivágtak a töröknek. Közben megérkeztek Pálffy és Schwarzenberg katonái is, akik az erdélyiekkel együtt indultak újabb támadásra. Dsáfer pasa nem tudta feltartóztatni a futókat, de állítólag maga az utolsó pillanatig oroszlán-bátorságot tanúsított, s bár „előtte harcoló testőreit összetörték, mögötte küzdő bajtársait leöldösték, ő még mindig helyén maradt”. Tisztjei lova kantárszáránál fogva ragadták ki őt a csata hevéből – adják elő a török források.

Az ellenség vereséget szenvedett. Az összes ágyú és tábori felszereléseken kívül két nagy lovassági zászlóaljuk és kb. 300 emberük maradt a csatatéren, jobbára a janicsárok és a szpáhik közül. A keresztény lovasság egy mérföldön keresztül űzte-vágta a menekülőket, aminek a beállott éjszaka vetett véget. A győzők veresége halottakban és sebesültekben jóformán csekély volt. Miksa főherceg az éj beálltával takarodót ívatott, a lovasok visszatértek, de már olyan későre járt a idő, hogy táborba sem szállhattak, hanem az egész sereg fegyverben virrasztotta át a hosszú és hideg őszi éjszakát. A gyalogosok legnagyobb része a vízparton szerzeteséjjel várta a felvirradó reggelt. Így végződött a keresztiesi *csata első napja 1596. október 23-án*.

Másnap a kémek és a szökevények beszéltek, hogy Dsáfer pasa vereségének hírére a szultáni táborban igen nagy volt a rémület. Jó alkalom kínálkozott tehát a támadásra. Mohamed haditanácsot tartott. E hadjáratban tanúsított magatartásával egyáltalán nem árulta el, hogy ereiben a nagy hódító Szulejmán vére folyik. Bejönni csak bejött Magyarországra, de tapasztalnia kellett, hogy a hitetlenek nem borulnak arca előtte, ellenben kemény próbára teszik az iszlám sereget. A haditanács úgy döntött, hogy a keresztény hadsereget megtámadja. A tatárok 63 keresztény foglyot ejtettek, akikről megtudták, hogy „... az összes hitetlenek királyai és

hercegei szövetkezők, akkora hadsereget gyűjtöttek, amelyről még eddig nem hallottak s bizonyos, hogy egy-két nap múlva reátok tör.” Ezután a foglyokat felakasztották, a kikiáltók pedig szent és nagy csatát hirdettek, *a szultán október 24-én kivonult táborából*. A keresztény sereg főemberei úgy döntöttek, hogy Mezőkeresztes és Ábrány között ütnek tábort, ahol a Csincse-patakon híd volt. Már a nap is hanyatlóban volt, az iszlám hadsereg azonban nem mutatkozott. Október végéig pedig az alkonyatot gyorsan követi az este. Végre néhány csapat megerősítette táborát. Miksa főherceg haditanácsot tartott, melyen elhatározták, hogy védelmi állást foglalnak el, és nyílt csatába nem bocsátkoznak. A keresztények is szekerekkel vették körül táborukat, egész éjjel fegyverben maradtak és őrködtek. A pataknak jó magas partjára ágyúkat vontattak, a gázló környékén pedig állandóan cirkáltak.

Október 25-én jelentették az örök, hogy az ellenség közeledik az egyesült magyar–erdélyi–német táborhoz. Az erdélyi fejedelem lövetni kezdte az ellenséget. Miksa főherceg a mocsár közelében foglalt állást. Báthory az erdélyi lovas- és gyaloghadakkal, szekerekkel is jól megerősítette táborát. Teuffenbach Kristóf a felső-magyarországi csapatokkal a gázlót védelmezte. Reggel 6–7 óra között az egész török sereg a patakhoz érkezett. A keresztények nyílt csatába nem bocsátkoztak. Voltak a csatának nehéz pillanatai is. A tatárok vakmerően átkeltek a vízen, Báthory gyalogjait körülfogták és az egész sereg szemé láttára egy szálíg lekaszabolták őket. A vezérek azonban nem veszítették el a fejüket. Báthory kapitányaival visszaszorították az ellenséget. Ez alatt a másik két vezér, Teuffenbach és Schwarzenberg seregei is győzedelmeskedtek. A nap szerencsésen végződött volna, ha a hajdúkat nagy harci kedvük megmondolatlan cselekedetre nem ösztönzi. Vakmerően átkeltek a vízen, megtámadták a török sereget. Körülbelül négyszázan lehettek, de mindannyian az életükkel fizettek, mert Szinán pasa kardélre hányta a támadókat. Megeredt az eső – mintha az értelmetlenül elesett hajdúkat siratta volna –, beállott a szürkület, a csatának vége lett. A győzelem a kereszténynek is vérbe került, az iszlám hadserege azonban ismét csúfos vereséget szenvedett. Így végződött *a csata harmadik napja*.

Október 26-án, szombaton éjjel a szövetséges hadsereg vezérei haditanácsot tartottak, melyen úgy határoztak, hogy az ellenséget áteresztik a vízen, és elfogadják a csatát. Hajnalban a török sereg is csatarendbe állt. Az iszlám hadseregének közepén, a szent zászló alatt volt a szultán főhadiszállása, előtte nagy számú, mintegy 170, láncokkal összeláncolt ágyú. A török a gázlónál átkelt a vízen. Az erdélyiek az első csatasorban álltak, a második csatavonalban pedig középen Miksa főherceg foglalt állást – a német vértésekkel, a harmadik harcvalban a dunáninnen és dunántúli magyar fölkelő-haddal, továbbá vallon, osztrák, morva lovas és gyalogos csapatok sorakoztak. A vezérek lelkesítő szavakat intéztek hozzájuk. Kihirdették, hogy senki rabot ne ejtsen, zsákmányolástól tartózkodjon és vízen átkelni ne merészkedjen.

A csata délután 3 órakor kezdődött „Jézus és Allah” kiáltásokkal. A keresztények visszaszorították a törököket a víz felé. Király Albert derekasan harcoló székelyei a tatárokat nyomták vissza. Báthory Zsigmond huszáraival beleszorította a menekülő törököket a sáros vízbe. A gyalogság is átkelt, de nem üldözték a törököt, csak az első arcvonalat verték szét. Mielőtt a nap leszállt volna, a szövetséges csapatok az ütközetet félig már megnyerték: a törökök csak Ábrány felől ostromolták még a tábort, de minden erőfeszítésük megtört a védők elszántságán. A törököknek sok ezer halottjuk és 109 ágyújuk maradt a csataterén. Emberi számítás szerint nem lehetett kételkedni a csata kimenetelében. Miksa herceg, Báthory Zsigmond, Király Albert és Pálffy Miklós tanácsának meghallgatása után parancsot adott a „trombitaszó, dobpergés között” a gázlókön való teljes átkelésre, a fényes győzelem reményében. A török menekült, mert fergeteg módjára rohanták meg és nagy öldöklést vittek véghez soraikban. A remegő szultán „nem bízott a próféta köpenyében, melyet jajveszékelő papok vállaira vetettek”, és 5000 főnyi testőrségével együtt futva hagyta el a csatateret. Mindenki menekült. Hiába volt Szead-eddin hodzsának minden szava: „A türelem elősegíti a győzelmet, és borúra derű következik.” A vad rendetlenségbe rohanó keresztény csapatok a szultán sátra előtt álltak, bár 170 ágyú szórta rájuk gyilkos tűzét. Olyan ágyúzás folyt, hogy „még a föld is megrendült bele”.

A szövetséges csapatokban nagy volt a lelkesedés, de ezután az emberi természet örök változandósága szerint eltűntek a pogány ellen harcoló kereszties lovagok és prédavágyó, közönséges zsoldosok lettek. Burton, angol követ szerint, a szultán kincstárában 70 láda arany volt, amelyet minden hadjáratával magával vitt. A katonák a török tábor kellős közepén álltak, ke-

letnek eme csodálatos kincse előtt. A feltámadott nyereségvágy a megfontolást egy pillanat alatt háttérbe szorította. "A nyomorult jobbgyfiú, akit egy marék arany egész életére boldoggá tehetett – a kiéhezett zsoldos, aki egy hónapból két hetet koplalt" – olvashatjuk a forrásokban, csak a kincs megszerzésére gondolt. Eldobták fegyverüket és nekiestek a gazdag zsákmánynak. A nagyvezír a szultánnal már Szolnok felé tartott, a keresztény csapatok hősiességét pedig megtörték a csillogó ékszerek. A szövetséges hadsereg katonái veszett kedvükben a török kincstár pénzesládáin táncoltak.

Amikor a visszavonuló török csapatok látták, hogy a keresztények nekiestek a kincseknek, a török tábori szolgák előtörték, fejszékkel, bárdokkal, és rettenetes lármát okoztak. Erre a janicsárok is elszánták magukat a halálra, és rémületet idéztek elő a zsákmányolók között. Ezt kiabálták minden oldalról: „Megfutott a hitetlen!” Állítólag ötszázan lehettek, de támadásuk olyan váratlan és meglepő volt, hogy hatalmas zavart, rémületet, kétségbeesést idéztek elő a zsákmányolók között, akik teljes biztonságban hitték magukat. A fegyvertelen gyalogság még kardot sem tudott rántani, mert úgy meg volt rakva zsákmánnyal. Így aztán futásnak eredtek. Az erdélyi fejedelem és Schwarzenberg lovassága a szultáni tábor környékén tanyázott, elég erős volt ahhoz, hogy szétverje, elsöpörje a halottaiból feltámadó törököket, de ezt egy fatális véletlen megakadályozta. Az ábrányi hídtól visszavert török csapatok is éppen akkor érkeztek ide, és ez a negyedóra megfordította a csata sorsát. Az egy órával azelőtt oly hősiessen harcoló vértések és erdélyi huszárok hadrendje megbomlott, mire Szinán pasa oldaltámadást intézett először a szövetséges lovasság, majd a gyalogság ellen. A zsákmányolók mindannyian elesetek a török csapása alatt. A lovasság vakon rohant a mocsárnak, a főherceg kardlappal akarta visszatéríteni a futókat, de hasztalan. A török sereg három napon át folytonos vereséget szenvedett, de egy maroknyi elszánt ember vakmerő támadása és a fegyelmetlenség a biztos győzelmet kiragadta a szövetséges csapatok kezéből. Az egyesült haderő fegyelmetlensége miatt súlyos vereség következett be, de a török sem aknáztá ki azonnal ezt a lehetőséget. A futó szultánnak Konstantinápolyban holt híre támadt, seregének csak részei maradtak meg. Ibrahim helyett Szinán pasa lett a nagyvezír, kegyetlensége miatt később a birodalom békéje is felbomlott.

A keresztények a keresztési csatában 15 ezer főnyi, a törökök 20 ezer katonát vesztek. 35 ezer halott borította az Ábrány és Keresztes közötti „vérmezőt”. A csatavesztés tagadhatatlanul súlyos csapás volt a nemzetre. Ennek ellenére nagy volt a csata jelentősége, mert a nemzet hosszú csüggedés után ekkor kezdett ismét erejének és erkölcsi fölényének tudatára ébredni, a csapás nem törte le, hanem felemelte. Bebizonyosodott, hogy a török sem legyőzhetetlen.

A török győzelmének következményei

A mezőkeresztési vereség egész Borsod megye történelmére rányomta bélyegét. Az 1596-os csatavesztést joggal nevezhetjük „borsodi vérmezőnek”, „borsodi Mohácsnak”, Mohács után ugyanis ez volt az első, hatalmas haderőkkel megvívott csata, amikor az első magyar keresztény-európai hadsereg döntő ütközetet kezdett, de sikertelenül. A csata eldöntötte Miskolc és Diósgyőr sorsát is, a megye székhelyét ekkor helyezték át Szendrőre. A török ekkor terjeszti ki a hódoltság határát a Szikszó–Tállya–Tokaj–Debrecen vonalig, és ezzel a török hódoltság észak-kelet felé elérte kiterjedésének legnagyobb határát. A XIX. század végén Rónai Horváth Jenő ezt írta: „A mezőkeresztési vereség súlyos volt, az ország felszabadítása iránt szőtt terveket messze elodázta.” A török kiterjeszti a hódoltság határát, egy csapásra birtokába jut a „megyei romhalmaz”. Egész Alsó-Borsodot felégeti, elpusztult 39 helység, köztük Noszvaj, Aranyos, Harsány, Szomolya, Sály, Daróc, Keresztes, Kövesd, Novaj, Valk, Püspöki, Nyárad, Nagymihály, Kács, Gelej, Emőd, Montáj, Tilaj, Ábrány és mások. (Montáj és Tilaj sohasem támadt fel hamvaiból, ma is csak tanyák viselik ezt a nevet.) A vattai járást – a megye negyedik járását – meg kellett szüntetni. A vidék csak tíz év múlva kezdett újjáépülni. Borzasztó volt a csapás! A török elnyomás még csaknem száz évig tartott, csak a XVII. század végén takarodtak ki az országból.

Epilógus

Tóth Kálmán, a lelkes mezőkeresztési hazafi 1928-ban megírta Keresztesnek, a „bőtermő Kánaánnak” történetét. Fekete Imre, akkori jegyző fűzte hozzá az előszót, amelyben javasolta

a történelmi emlékü ütközet gyászos színterének méltó megjelölését, és idézte a megye történetírójának, Szendrey Jánosnak szavait: „Amit az emberi lélek és szív magába zár, afelett az enyészetnek nincs hatalma, mert az emlékezet örökké él!” Egyetértett ezzel a megállapítással Papp Zoltán – a mezőkövesdi gimnázium igazgatója is –, aki jóval később írta le: „A történelmi emlékezetet úgy őriznénk meg a legméltóbban, ha az országos jelentőségű mezőkeresztesi csata helyszínét méltó emlékekkel jelölnénk meg. Tartozunk ennyivel azoknak, akik itt életüket vesztették.” Az elképzelés jóval később, 1996. október 26-án valósult meg, amikor is Mezőkeresztesen (az általános iskola udvarán) a Községi Önkormányzat – díszes ünnepség keretében – a 400 évvel ezelőtti gyászos csatavesztés színhelyén kopjafát (emlékoszlopot) emelt.

„A történelem kútja örök és kimeríthetetlen. Csak a múlt megismerése adhat tartást nekünk, mai magyaroknak. Az ősök és hősök tisztelete nélkül nincs és nem is lehet jövő” – írja Takács Tibor, történelmi regényíró; ezzel mi is egyetérthetünk.

Tóth Béla Ferenc

Felhasznált irodalom: Hadtörténeti közlemények, 1892.; Dr. Komáromi András: A mezőkeresztesi csata 1596-ban, Századok 1895.; Kropp Lajos: Egervára eleste és a keresztesi csata 1596-ban, Történelmi Társulat 1900.; Miksa főherceg emlékiratai az 1596-ik évi mezőkeresztesi csatáról (1900.); Tóth Kálmán: Mezőkeresztes története 1929. november 5.; Merényi József: Szülőföldünk Észak-Magyarország I. A borsodi mohács, Tankönyvkiadó. Bp. (1982.); Nagy László: Hajdúvitézek, Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1983.

Ceglédi izraeliták a zsidóüldözés árnyékában

*„A zsidóság természetesen érzi a nyomást és sínylődik alatta,
azonban igen jó a vagyoni helyzetük...”*
(Erdei Ferenc)

Cegléden a zsidókérdés a magyarországi példaktól eltérően sokkal hamarabb és jobban belevődött a mindennapi életbe, valamint a helyi politikai elit is gyakrabban használta ki az antiszemita eszmék nyújtotta lehetőségeket, mint más magyar településeké. A gyakorlatban kevés olyan képviselőtestület volt, mint a ceglédi. Félreérthetetlenül, kemény zsidóellenes hangot mert megütni a Horthy éra hol nyílt, hol rejtett antiszemita politikai légkörében.

Az itteni zsidóság letelepedése és beilleszkedése nem különbözött más helységekéitől. 1840-től az országos rendelkezéseknek köszönhetően kezdtek megjelenni itt az izraeliták. 1849-ben már 13 zsidó család élt Cegléden. Dinamikusan nőtt a számuk, és 1855-ben felépítettek zsinagógájukat. A dualizmus korában kimagasló szerepet vívtak ki maguknak a kereskedelem és a gazdaság terén.¹ Számuk meredeken növekedett, és a századfordulóra már az ezer főt is meghaladta. Gazdasági és kereskedelmi szerepük, mint általában minden magyarországi településen a dualizmusban érte el tetőpontját. Gyors számbeli és vagyombeli gyarapodásuk sokak szemében irritáló volt. A város lakosainak jó része igen szegény és nyomorúságos körülmények között élt, így könnyebben meghallgatásra találtak a korszakban fellángoló zsidóellenes és antikapitalista eszmék. Ennek tudható be, hogy a kor egyik legismertebb antiszemita országgyűlési képviselőjét Verhovay Gyulát e település adta.² Féltelen idegengyűlölettel és demagóg szövegeivel Verhovay 1876 és 1887 között tartotta a kezében ezt a tisztséget.³ A későbbiek során nem javított a zsidók megítélésében, hogy a Tanácsköztársaság vezetésé-

¹ *Ikvai Nándor* (szerk.): Cegléd története. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 1982. 271. old.

² *Ikvai* 1982 i.m. 271–272. old.

³ *Dr. Halász Sándor* (szerk.): Országgyűlési Almanach 1886 – Képviselőház. Bp., 1886. 194–195. old. és *Ikvai* 1982 i.m. 272. old. Verhovay sorozatos botrányai és Kossuth Lajos Ceglédnek írt levele miatt végül a polgárság csúfosan megbuktatta az antiszemita képviselőt.

ben igen nagy számban vettek részt.⁴ Többek között emiatt 1919 végén a közgyűlésben helyi Országos Kisgazdapárt példátlan listával állt elő a zsidósággal szemben. Követelték, hogy Cegléden határozatilag mozdítsák ki a zsidókat a várostól bérelt üzletekből, a rendőrség ellenőrzése mellett a piacon való árusításból zárják ki a nem helyi zsidókat, a ceglédi közhatóságban ne legyenek zsidó származásúak, a zsidók földbirtokait sajátítsák ki, valamint tiltsák ki őket a strand használatából. Országos szinten feliratot szerettek volna címezni a kormányra, és abban kérni, hogy vezessék be a numerus clausust a felsőfokú oktatásban.⁵ Nem mellékesen egyébként végül ezt az első világháború utáni Európa első zsidóellenes törvényét egy ceglédi kormánypárti országgyűlési képviselő, a későbbi kultuszminiszter Haller István előterjesztése nyomán fogadta el a parlament.⁶

Leginkább az agrárproletárok, a munkanélküli szegény parasztság volt kapható arra, hogy elkeseredettségében a gazdagnak tartott zsidó lakosság ellen forduljon. Ennek tudható be, hogy a harmincas évektől olyan szélsőjobboldali szervezetek bázisa lett Cegléd, mint a Bőszörmény Zoltán vezette kaszárkesztesek, vagy a Meskó Zoltán és a gróf Festetics Sándor által vezérelt nemzetiszocialista pártok.⁷ A kortárs is felfigyelt a ceglédi kilengésekre. Erdei Ferenc szociográfus a következőképpen jellemezte a várost: „Cegléd antiszemita. Csak németországi méretek alkalmasak annak a szigornak a felmérésére, amellyel itt a zsidóságot kezelik. (...) Nyílt utcán a legtrikább eset, hogy nem zsidó zsidóval menjen végig. A városi képviselőtestületben állandó a kifakadás ellenük, s a házak falain a legváltozatosabb zsidó ellenes fölírások olvashatók nap-nap után. Van nyilaskeresztes párt is, de az antiszemitizmus nem ezek által szított düh: általánosabb annál.”⁸

A képviselőtestület által is nyíltan támogatott zsidóellenes hangulat természetesen nem volt a város lakosságának egészére jellemző. Ám az 1919 óta hivatalában lévő dr. Sárkány Gyula polgármester és a városháza akarva vagy akaratlanul az antiszemitizmus fenntartójává vált. Ezt bizonyítja a már említett, az első világháború utáni példátlan vallási, faji jellegű kirekesztés megkezdése, amely ugyan rövid idő alatt elhalt, de rányomta a bélyegét a településre. Az is jellemző, hogy, ha nem is rendelkezésszerűen, de a hónapok már a zsidótörvények bevezetése előtt nem engedtek zsidó származású személyt a képviselőtestületbe.⁹ Hogy miért sietett a helyi vezetés mindig ennyire előre a zsidók kirekesztésében? A városban napról-napra erősödő zsidóellenesség, és az ezzel kapcsolatban elvárt intézkedések készítették a városi tanács tagjait hogy ilyen típusú rendelkezéseket hozzon. S talán az is, hogy erős konkurenciát éreztek a szélsőjobb és elsősorban a nyilasok részéről. Félelmük nem volt alaptalan, ugyanis a Horthy korszak utolsó parlamenti választásán a nyilasok térnyerése immár visszafordíthatatlanná vált. A helyi nyilaskeresztes párt az 1939-es választások alkalmával Zsengellér Józsefet, egy nyugalmazott csendőr századost indított országgyűlési képviselőjelöltként, aki igen nagy arányban választottak meg képviselőházi honatjának.¹⁰

A növekvő zsidóellenes hangnem a városháza által támogatott *Ceglédi Hírlapban* is felbukkant, ahol egyre több uszító cikk jelent meg. Hangvétele és stílusa a harmadik zsidótörvény betervezése körüli napokban egyre keményebbé vált a helyi zsidósággal szemben: „A város lakossága az együgyű emberek belső meggyőződésével és a kormánytól várja e nagy kérdés megoldását – Cegléd zsidótlantítását. (...) ... a zsidómentes Cegléd egy olyan álom lesz mindíg, amiről csak beszélünk, ami miatt csak hajbakapva birkózunk, de amit soha el nem érünk.”¹¹ Irányadó cikknek lehet ne-

⁴ Így többek között a ceglédi direktórium elnöke Reiner Albert volt, a helyi rendőrség Fenyves (Feldmann) Imre vezette. *Kolofot József* (szerk.): Cegléd. Magyar Városok Monográfiája Kiadó Hivatal, Cegléd, 1931. 161. old.

⁵ *Kolofot* i.m. 1931. 163. old.

⁶ *Vidor Gyula* (szerk.): Nemzetgyűlési Almanach 1920–1922. Magyar Lap- Könyvkiadó. Bp., 1922. 57–58. old.

⁷ *Ikonai* 1982. 379. old. és *Braham, L. Randolph*: A népirtás politikája – Holokauszt Magyarországon. Belvárosi Könyvkiadó, Bp., 1997. 57., 70. old.

⁸ *Erdei Ferenc*: Futóhomok. A Duna-Tiszaköz földje és népe. Athenaeum, Bp., 1937. 89. old.

⁹ *Karsai László*: A magyarországi zsidótörvények és rendeletek. In: *Molnár Judit* (szerk.): Holokauszt Magyarországon európai perspektívában. Balassi Kiadó, Bp., 2005. 158., 160. old.

¹⁰ *Haeffler István* (szerk.): Országgyűlési Almanach 1939–1944. Bp., 1940. 376. old. Később a politikailag igen inaktív Zsengellért a nyilas párt kizárta, mivel összeütközésbe került a szervezet vezetésével és elveivel.

¹¹ *Ceglédi Hírlap*, 1941. július 5. 1. old.

vezni a nyílt uszítás terén, az 1942. április 25-én megjelent írást a *Néhány szó a ceglédi zsidókérdésről* címmel. A zsidókérdés megoldására tett ceglédi kísérletekről, és megoldási lehetőségekről írt benne a szerző: „A ceglédi zsidókérdést a ceglédieknél kell megoldaniuk. Ne várja senki a jövődő kék ködébe burkolt fényes és nagyszerű megoldást, ha nem cselekszik annak eljövetele érdekében semmit. Kérdezzük csak meg önmagunktól a zsidótörvények életbelépése óta milyen hátrányba vannak a ceglédi zsidók. (...) A helyiüket és az általuk betöltött kulcspozíciókat kell elfoglalnunk. Nem szájjal, hanem cselekedettel kell zsidóellenesnek lennünk. (...) Cselekedeteinkben megnyilvánuló antiszemitizmusra van szükség.”¹²

Azonban még egy ilyen város is el-eltevédt a zsidótörvények és a zsidóellenes rendelkezések erdejében. Az 1941-ben életbelépett majd visszavont, Endre László alispán zsidókat a strand- és gyógyfürdőkről kitiltó rendelete nagy visszhangot váltott ki Cegléden. Az országos példától eltérően 1942 nyarán a városi Uszoda Bizottság a helybeli szélsőjobb követelésére 1943 januárjától kitiltotta a zsidókat a strand területéről.¹³ 1943 tavaszán a kormányzat által preferált Vitézi Székkel szemben a képviselőtestület, a zsidó mezőgazdasági ingatlant igénylő világháborús veteránok helyett inkább a ceglédi szegény parasztsághoz és a középosztályhoz tartozó személyeket támogatta abban, hogy zsidó földeket kapjanak.¹⁴ Emiatt súrlódások történtek az országos „nemzeti” szervezetek és a közgyűlés között. Ebből is látható az a megalakúvást nem ismerő „lokalpatrióta” antiszemitizmus, amely a ceglédi városatyákat fűtötte, hogy még a kormányzattal is hajlandó volt szembeszállni.

Az 1944-es zsidóellenes rendeletözön – legalábbis kezdetben – nem okozott már nagy problémát a közigazgatásnak. 1944. április 21-én több mint 70 zsidó származású üzlettulajdonos részére postázták ki, hogy az 50.500/1944 K.K.M. rendelet 1§-a értelmében előírt feliratot, amely előírta, hogy zárva kell tartaniuk, helyezték ki üzlethelyiségeik bejáratára.¹⁵ Hasonlóan jártak el a mintegy 30 iparossal, akik közül a megszorító intézkedések után csak két-három vállalkozás folytathatta tevékenységét. Ekkor húzta le tulajdonképpen utóljára a redőnyt több igen kedvelt mesterember, szabó, pék, órás és kézműves is.¹⁶ A helyi sajtó igen nagy örömmel fogadta az intézkedések sorát. *Bűn és bűnhődés* című április 29-ei vezércikkében a *Ceglédi Hírlap* a következőket írta: „A korábbi zsidótörvények végrehajtása körül tapasztalt nehézkesség ezúttal nem volt tapasztalható városunkban, sőt ez esetben még Budapestet is megelőztük a rendelet kivitelezésénél, amennyiben Budapestben nincsenek olyan szép nyomtatott táblák, mint városunkban. (...) Évtizedeken át meg tudták téveszteni igazi céljukat illetően a magyarságot, de most mindenki előtt világossá vált bűnös aknamunkájuk s árulásukért a történelem ítélkezőkeze (sic!) sújt le.”¹⁷

Ám nem csupán a gazdasági életből, hanem a társadalomból való teljes kiszorításuk is gőzerővel folyt. A sokszor őseik vallását már nem gyakorló és teljesen asszimilálódott zsidó is kiszolgáltatottá vált a gyűlölködőkkel szemben. Ennek fényes bizonyítéka az a rácsodálkozás, amit a ceglédi sajtóban megjelent cikk sugallt: „Csak most látjuk, hogy a mi városunk mennyire el van zsidósodva, mikor a sárga csillagok mutatják a kiválasztott nép faji hovatartozását. (...) Új világ kezdődik. Nehéz az átállítás, mert a legnehezebb körülmények között kellett erre rászánnia magát a magyar nemzetnek. De hisszük, hogy városunk életében nem okoz zökkenőt és zavart a nagy rendszerváltás.”¹⁸

A német megszállás után a zsidók számára Cegléden a legnehezebb terhet az új erőre kapó nyilas mozgalom aktivitása jelentette. Egyértelműen kimutatható, hogy mozgolódásuk és szervezkedésük első számú célpontja a helyi zsidóság volt. Gyakorivá vált a zsidók zaklatása.

¹² Ceglédi Hírlap, 1942. április 25. 3. old.

¹³ Csongrád Megyei Levéltár – Hódmezővásárhely Város Levéltára (továbbiakban: CSMHL) XVII/407 Hódmezővásárhelyi III. számú Igazoló Bizottság i. 837/1945. dr. Sárkány Gyula igazolási ügye. A határozatot a helyi zsidóság egy része nem vette komolyan, és továbbra is látogatta a strandot. Ám néhányszor a fürdő területén csoportosan – talán szervezeten – megjelenő nyilasok erőszakos fellépése miatt hamarosan eltekintettek a strandlátogatásoktól.

¹⁴ *Ikvai* i.m. 1982. 411. old.

¹⁵ Pest Megyei Levéltár Nagykőrösi fióklevéltára (a továbbiakban: PML-Nagykőrös): V/273 b Cegléd Város Polgármesteri Hivatal iratai 1215. d. (különkezelt doboz) 7429/1944.

¹⁶ PML-Nagykőrös: V/273 b Cegléd Város Polgármesteri Hivatal iratai 659. d. 13631/1944. sz.

¹⁷ Ceglédi Hírlap, 1944. április 29. 1. old.

¹⁸ Ceglédi Függetlenség, 1944. május 6. 3. old.

Az elszabadult indulatokról a *Ceglédi Hírlap* így számolt be ironikusan: „Több helyről hallottuk, hogy megrekedt és értetlen emberek beverik a zsidók ablakait. Az ilyen egyéni akciók nem viszik előbbre a zsidókérdés megoldásának ügyét, azért azt csak elítélni lehet. A türelmetlenek fékezzeék magukat és a mai üveghianyos világban ilyen kellemetlenségeket ne csináljanak, mert azzal egy jöttányival sem segítenek a helyzeten.”¹⁹

Kíméletlen fellépéseikkel a nyilasok 1944-től közvetve emberi életeket veszélyeztettek. A Magyarországon tartózkodó német SS kecskeméti parancsnoksága 1944. május 19-én prominens zsidó férfiakból álló csoportot akart elvinni Ceglédre.²⁰ A németek először a polgármestert szólították fel arra, hogy a zsidó közösség legtekintélyesebb tagjait írja össze. Erre a város első polgára nem volt hajlandó ezért a helybeli nyilasok segítették őket egy névlista összeállításával és az azon szereplők „begyűjtésével”. A helyi nyilas városvezető kocsmá-éttermében tartották őket fogva. A 32 zsidó személy mindegyikét Bácsstopolyára vitték.²¹

Az egyelőre itthon maradt ceglédi zsidóságnak sem volt már sok ideje. Három nappal az később május 22-én Cegléden megindult a gettóba költöztetés. Ennek viszont igen érdekes előzményei voltak, mivel az összetömörítés komoly nehézségekbe ütközött. A ceglédi vezetők ugyanis nem látták értelmét a gettónak a városban, illetve megvalósítását nem tartották megoldhatónak. Itt kell felhívni a figyelmet arra a város demográfiai jellemzőre, hogy Cegléd zsidósága nem egy nagyobb tömbben, hanem két egymástól viszonylag távoli városrészben lakott. Egyik részük a protestánsok lakta belvárosi, míg másik felük a katolikus többségű alsóvárosi részeken élt. Am ennek ellenére a zsidók nagy része nem keveredett a keresztény lakossággal, és külön házakban lakott tőlük.

Dr. Sárkány Gyula polgármester a súlyos probléma megvitatására tanácskozást hívott össze május 8-ára délelőtt 11 órára a Városháza 7. sz. helyiségébe. Az értekezleten többek között részt vettek a város legfontosabb közigazgatási, társadalmi és keresztény egyházi vezetői. Heves szópárbaj alakult ki az ülésen. A különböző érdekeket és meggyőződést képviselő felek véleménye között a mindig oly határozott Sárkány polgármester sem tudott döntené. Várospolitikai okokból egyik félnek sem kívánt kedvezni, és szembehelyezkedni sem mert velük. Nagyon jól tudta, hogy a zsidóság nem egy bizonyos városnegyedben lakik, így összeköltöztetésük nem kevés viszályt szítana, amelynek vesztese ő lenne.²² Az alispánnak, 1944. május 8-án küldött jelentésében felvázolta a ceglédi helyzetet. Az 1941-es népszámlálás szerint 669 (1,7%) izraelita vallású és 85 keresztény vallású, zsidóvá nyilvánított személy élt itt.²³ Ezért dr. Sárkány ezt írta az alispánnak: „Jelentem, hogy az 1610/1944 M.E. sz. rendelet 9. §-ának végrehajtásához szükséges adatok megállapítása céljából helyszíni összehírást végeztem... (...) ...a gettószertű elhelyezés keresztülvitele a közhangulat nem kívánatos felzaklatásával járna.”²⁴ Ezért azonnali kitépítésük mellett foglalt állást. Második javaslata inkább elvi lehetőségként merült fel, mely alapján a zsinagógát és a hitközség épületeit szeretne volna kijelölni a gettó céljára. Am ezt igazság szerint már ekkor sem tartotta megvalósíthatónak.²⁵ Igazolól bizottsági valomásokból tudjuk, hogy ezt az elképzelést a keresztény egyházak képviselői is elvetették, mivel az izraelita hitközség épületei a belvárosban az ő szakrális építményeik közelében voltak.²⁶ A harmadik elgondolás viszont a magyarországi általános gyakorlattól kissé eltérő le-

¹⁹ Ceglédi Hírlap, 1944. április 8. 4. old.

²⁰ PML-Nagykörös: V/273 b Cegléd Város Polgármesteri Hivatal iratai 1215. d. (külön kezelt doboz)

²¹ Vö.: CSMHL: Hódmezővásárhelyi III. számú Igazolól Bizottság i. 837/1945. dr. Sárkány Gyula igazolási ügye, illetve PML-Nagykörös: V/273 b Cegléd Város Polgármesteri Hivatal iratai 1215. d. (külön kezelt doboz)

²² Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL): XVII/411 Igazolól Bizottság i. 17254/1945. sz. i. Szaniszló Lajos igazolási ügye

²³ *Kepecs József* (szerk.): A zsidó népesség száma településenként. 1840–1941. KSI. Bp., 1993. 230–231. old.

²⁴ PML-Nagykörös: V/273 b Cegléd Város Polgármesteri Hivatal iratai 1215 (külön kezelt doboz) 8339/1944. sz. i. A polgármester a „Zsidók lakhelyének kijelölése” tárgyában az alispán 27081/1944. sz. rendeletére válaszolt.

²⁵ Uo.

²⁶ BFL: XVII/411 Igazolól Bizottság i. 17254/1945. sz. i. Szaniszló Lajos igazolási ügye

hetőséget vetett fel. Ennek alapján csak zsidók által lakott házakba telepítenének zsidó családokat, de a város különböző pontjain. Az Endre Lászlót váltó új pest vármegyei alispán, Sági József mindhárom tervet elvetette. Viszont gyakorlatilag a második és a harmadik elképzelés megvalósítható részletei mellett döntött, a ceglédi gettó ügyében.

Az 1944. május 8-ai polgármesteri jelentés és az alispáni instrukciók után május 18-án született meg a végre konkrétumokat is tartalmazó polgármesteri határozat ebben az ügyben. Ekkor kijelölték a Zsidó Tanács tagjait, akiket a hitközség választott meg a sorából. A tagság a következőkből állt: dr. Engel Farkas rabbi, dr. Jász Jenő ügyvéd, dr. Ranschburg Dénes orvos, és dr. Bársony Ernő ügyvéd. Feladatuk az volt, hogy az összeköltöztetéssel kapcsolatos előkészületekben vegyenek részt. Készíteniük kellett egy összeírást a gettósítani kívánt zsidókról, és tájékoztatni őket a rájuk vonatkozó részleteiről.²⁷

A gettó véglegesnek szánt terve 1944. május 20-ára készült el. Eszerint a több mint ötszáz főnyi zsidóságnak 237 lakásból és lakóházból 20 darab²⁸, „sárgacsillaggal” megjelölt házba kellett költöznie.²⁹ A Zsidó Tanács május 21-én felhívásban adta hírül a zsidónak minősített személyeknek, hogy május 22-étől a polgármester által kijelölt házakba kell költöznie minden zsidónak nyilvánított személynek. Ezért felhívásában a következőképpen szólította fel a ceglédi zsidókat: „A Polgármester Úr a Zsidó Tanács tagjait személyiükben tette felelőssé az összeköltöztetés rendelet szerinti lebonyolításáért. Nyomatékosan figyelmeztetünk tehát mindenkit, hogy utasításainkat pontosan tartsa meg, mert minden mulasztásért súlyos büntetés jár. A hatóságok a zsidó közösséget érdeklő ügyekben a Tanács tagjain kívül senkit nem fogadnak. A hatóságokat tehát semmiféle kéressel ne zaklass! Fegyelmetlenségéért a közösség is szenved!”³⁰

Az vigasztalhatta a zsidókat, hogy a családok, a rokonság és az ismerősök egy helyre költözhetnek. A túlélők szerint így elviselhetőbbé vált számukra a megalázó vagyon és jogfosztó állapot. 1944. május 22-e utáni nyolcadik napon derült ki, hogy a több mint 550 zsidó nem fér el a kijelölt épületekben. Ezért május 31-én a polgármester újabb nyolc épületet jelölt ki számukra. Így összesen 28 ház és lakás lett a ceglédi gettó területe.³¹ A rendezetlenül, összevissza kijelölt „sárgacsillagos” házak miatt a gettó belső rendjének pontos szabályozása igen fontos volt. Ezeknek alapvető szabálypontjait a rendőrség és a polgármesteri hivatal dolgozta ki.³² A „zsidóházak” felügyeletére közvetlenül Fehérdy Albert a helyi rendőrség vezetője ügyelt. A „túl enyhének” mondott rendelkezések ellen azonban a nyilasok felléptek, és ezért a hatóságok megszigorították a gettó szabályait és őrzését.³³

Arról, hogy mennyien lehettek ekkor a gettóban, csak megközelítőleg vannak adataink. A Magyar Központi Zsidó Tanács adatgyűjtése alapján a ceglédi neológ közösség 1944. áprilisában 550–600 főből állt.³⁴ A polgármesteri hivatal felmérése és összeírása alapján 1944. április

²⁷ A polgármester 9295/1944. res. „Zsidók lakásának kijelölésével kapcsolatban megbízottak bejelentése” nevű határozatában olvashatunk először a Zsidó Tanács tagjairól és tevékenységi körükről. PML-Nagykörös: V/273 b Cegléd Város Polgármesteri Hivatal iratai 1215. d. (különkezelt doboz) 9295/1944. sz. i.

²⁸ A pesti gettóba a zsidóságot 27 000 lakásból és házból 2600 lakásba és házba költöztették.

²⁹ Erről a polgármester a 8965/1944. sz. „Zsidók lakhelyének kijelölése” tárgyú határozatában intézkedett. A kijelölt épületek a következők voltak: Erdő u. 1., 3., 5. sz., a Buzogány u. 23. sz., az Eötvös tér 1., 4. sz., a Hunyadi u. 17., 21., 27., 28. sz., a Pesti út 9., 10. sz., a Gólya u. 2. sz., a Kazinczy u. 1. sz., az Árpád u. 34. sz., Körösi út 9. sz., Fazekas u. 15. sz., Felház u. 63. sz., Selyem u. 3. sz., Rákóczi út 16. sz.

³⁰ CSMHL: Hódmezővásárhelyi III. számú Igazoló Bizottság i. 837/1945. dr. Sárkány Gyula igazolási ügye

³¹ A polgármester 10261/1944. sz. jelentésében sorolta fel a végleges gettó céljára kijelölt épületeket. A már fent említettekhez képest gettóházza nyilvánított épületek: Gubody u. 6., 8. sz., Szőlő u. 31., 35. sz., Szent Imre herceg u. 12., 12/a sz., Teleki u. 2. sz. és a Mátyás király u. 37. sz. PML-Nagykörös: V/273 b Cegléd Város Polgármesteri Hivatal iratai 1215. d. (külön kezelt doboz) 10.261/1944. sz. i.

³² A M. Kir. Rendőrség Ceglédi Kapitánysága 1944. május 26-án hozta ezt a rendeletét 1612/1944. számon. PML-Nagykörös: V/273 b Cegléd Város Polgármesteri Hivatal iratai 1215. d. (külön kezelt doboz) 1612/1944. sz. i.

³³ BFL: XVII/411 Igazoló Bizottság i. 1233/1945. sz. i. Fehérdy Albert igazolási ügye

³⁴ *Frojmovich Kinga – Komoróczy Géza* (szerk.): Magyarország Zsidó Hitközségei. 1944. április. A Magyar Zsidók Központi Tanácsának összeírása a német hatóságok rendelkezése nyomán. MTA Judaisztikai Kutatócsoport. Bp., 1994. 139–140. old.

végén 581 zsidóvá nyilvánított személy lakott a településen. Közülük, mint említettük a németek 32 főt internáltak. Így a gettóban május végére körülbelül 550 személyt helyeztek el a hatóságok. Azonban 1944. június 2-án újabb SS akcióra került sor. Ezúttal 17 zsidó férfit szállítottak el, és szakítottak ki a zsidó közösségből. A májusi esethez hasonlóan őket is Bácsstopolyára szállították. Az ő elhurcolásukkal június elejére a gettó létszáma 530 főre csökkent.³⁵

A ceglédi nyilasok nem látták megfelelőnek a zsidóellenes intézkedések végrehajtását, ezért a kormányzathoz fordultak. Közvetve ennek köszönhető, hogy a város vezető pozícióiban változások történtek. 1944. június elején a belügyminiszter, Jaross Andor dr. Sárkány Gyulát Hódmezővásárhelyre, Fehérdy Albert rendőrfőtanácsost Gyöngyösre helyezte át.³⁶ Ezután dr. Szaniszló Lajos főjegyző kezében összpontosult a zsidókkal kapcsolatos ügyek intézése. Hamarosan nem találták biztonságosnak a nyílt gettót, ezért a több mint ötszáz zsidót átköltöztették a zsinagóga és a hitközség épületeibe. Az idekerült emberek az előző „gettó-élettel” össze nem hasonlíthatóan zsúfolt, embertelen körülmények közé kerültek. Elkéseredettség érzése lett úrrá némelyeken, és a deportálás előtti napon egy ember öngyilkosságot követett el.³⁷ Ilyen körülmények között indult meg a zsidók kitelepítése a városból. 1944. június 17-én szállította a vonat a több mint 530 ceglédi zsidót a kecskeméti gyűjtőtáborba. Innen június végén Auschwitzba transzportálták őket, ahol a többségüket elpusztították.

Az áldozatokról és túlélőkről szólva következőket mondhatjuk el. 1944-ben az SS-ek által internált 49 személyből mintegy 40 fő tért vissza. Az 1939 és 1944 között munkaszolgálatra elvitt 90 férfi közül, a Hadtörténelmi Intézet adatai szerint 70 személy nem jött vissza a frontról.³⁸ A mintegy 530 deportált közül kb. 70 fő, többségében nő élte túl a munka- és haláltáborokat, míg hozzávetőleg 460-an soha nem tértek vissza azokból. Ez azt jelenti, hogy az 1941-ben 670 fős ceglédi zsidó közösségből a vézskorszakban 540 személy halt meg, és csupán 130 fő volt a túlélők száma.³⁹ A ceglédi imaházban a mártírtáblára 525 áldozat nevét vészték fel. Az újjáéledő hitközség létszáma 1949-ben 132 fő volt. Ám Izrael Állam megalapítása és az 1956-os események hatására többségük az aliját választotta. Emiatt a megcsappant létszámú hitközség kénytelen volt eladni a zsinagógát, amit az akkori ceglédi tanács vásárolt meg, és amit a mai napig sport célokra használ a város.⁴⁰ A mintegy félezernyi ceglédi holokauszt áldozat hiányát a helyi zsidó vallási közösség többé nem tudta kiheverni, és ma a szomszédos Nagykovácsos izraelita egyházával közösen tart istentiszteleteket. Írásomat a több mint 500 ceglédi holokauszt áldozat emlékének ajánlom.

Végső István

³⁵ PML-Nagykovácsos: V/273 b Cegléd Város Polgármesteri Hivatala iratai 1215. d. (külön kezelt doboz)

³⁶ Vö.: BFL, XVII/411 Igazoló Bizottság i. 1233/1945. sz. i. Fehérdy Albert igazolási ügye, illetve CSMHL, XVII/407 Hódmezővásárhelyi III. számú Igazoló Bizottság i. 837/1945. dr. Sárkány Gyula igazolási ügye

³⁷ Ceglédi túlélők szíves közlése alapján.

³⁸ Hadtörténelmi Intézet Irattára adatai alapján a ceglédi születésű zsidó munkaszolgálatosok kapcsán (kézirat, adatsor a szerzőnél)

³⁹ Pataki Ferenc ceglédi helytörténeti kutató szerint 116 fő tért vissza Ceglédre. Ehhez a számhoz azokat is hozzá kell adni, akik nem akartak többé a városban letelepedni. *Pataki Ferenc* (szerk.): Ceglédi emlékhelyek. Cegléd Városi Tanács VB Művelődési, ifjúsági és Sport Osztálya. Cegléd, 1988. 58. old.

⁴⁰ Ceglédi Vasutas Sportegyesület vette át a hitközségtől 1969-ben. az épületet 1984-ben újjáalakították. *Pataki i.m.* 1988. 58. old.

A hetvenöt esztendő Tolnay Gábor köszöntése

Jó alkalom volt számomra, hogy dr. Tolnay Gábor születésnapjára készülve újra levehessem könyvespolcomról azokat a műveit, amikbe annak idején csak belelapoztam, vagy éppen csak megismertem. Most azonban megszerezhettem magamnak azt az élményt, amit egy rokon érdeklődésű lélek imponálóan teljes – bár még korántsem lezárt – életművének áttekintése jelent.

Tolnay Gábor munkásságában irigylésre méltó az a következetesség, amivel választott témájának, témakörének feltárására törekszik. Bár élete során sok mindennel foglalkozott, akár csak egyik fő kutatási témájának hőse, Nagyatádi Szabó István, aki így írt magáról: „*Voltam én arató, részes cséplő, napszámos, fuvaros, ároklányó, erdei famunkás; munkáltam feles földet, réteket, szolgáltam robotot, dolgoztam uradalmi cselédekkel...*” Aztán „*voltam tífzoltóparancsnok, olvasóköri pénztáros, hitelszövetkezeti igazgatósági tag, községi elöljáró, fogyasztási adókezelő és községi bíró.*” Ehhez hozzátehetjük, hogy volt pártvezér, miniszter, országgyűlési képviselő, nemzetgyűlési képviselő.

Dr. Tolnay Gábor ugyan nem volt sem miniszter, sem képviselő – bár még lehet –, de az ő élete sem volt egyhangú, neve mellett – időről időre – a következő tisztségek állhattak: tanyai tanító, gimnáziumi igazgatóhelyettes, főiskolai kar könyvtárának vezetője, főiskolai hivatalvezető, szakközépiskolai tanár, főtanácsos, múzeumigazgató; aztán a társadalmi tisztségek: tagja a Türi Gazdák Vadásztársaságának vezetőségének, valamint a Honismeret szerkesztő bizottságának.

Számunkra természetesen ez utóbbi a legfontosabb, hiszen a honismereti mozgalom keretében dolgozunk együtt, vetjük össze a vállunkat, szolgáljuk a mozgalom célkitűzéseit. Tolnay Gábor életműve jelzi, hogy a közelmúlt történetével foglalkozó tudósok tevékenysége minden szempontból honismeret, csak nem mindenkinek a szemléletében bontakozik ki a maga teljességében. Tolnay Gábor munkásságában ez elsősorban abban a szemléletben érvényesül, hogy a történelmet nem csupán szaktudománynak, kutatási témának tekinti, de nemzetünk sorskérdéseivel foglalkozó magyarságtudománynak is.

Jó példa erre, ahogy Nagyatádi Szabó István életét és munkásságát feldolgozta, ahogy a sokak által dicsőített vagy becsmérelt agrárpolitikus *sorsát* megragadta, sokféleképpen torzult és torzított személyiségét fölvezolta. Érdemes föl idézni, mikkel vádolták? „*Hajlott az uralkodó osztályokkal való egyezkedés felé.*” „*Lemondott pártja 1918-ban megfogalmazott radikális agrárprogramjáról.*” „*Hagyta elsikkadni a földreform eredményeit.*” Ezek a vádak minden olyan politikust elérnek, aki úgynevezett „harmadikutas”, vagyis nemzeti politikát folytatnak. Tolnay Gábor leteszi a voksot Nagyatádi mellett. Feltárja és történészként tudomásul veszi, hogy adott viszonyok között *így és ennyit* ért el, de méltányolja a politikus teljesítményét, nem foglalkozik a tudománytalan „*hogyan kellett volna*” és a „*mi lett volna ha ...*” szindrómákkal. Tolnay Gábor írásaiból tudtam meg, hogy Nagyatádi Szabó István Bethlen Gábor-i lélek volt, s az „*ahogy lehet*” vezérelvet igyekezett követni.

Tolnay Gábor történetkutatói munkáját is ez a csillag vezette. Kutatásait jórészt olyan korban végezte, amikor a történelemírást a „*marxistának*” nevezett rögeszme torzította, a történettudós Laukon-i alakját az *osztályharc*, a *termelési viszonyok*, a *történelmi materializmus* és a *deheroizálás* kígyói szorongatták. Ebből a reménytelen állapotból a tisztességes történész számára a helytörténetírás jelentette az egyik menekülési lehetőséget. Többekhez hasonlóan Tolnay

Gábor is ezt választotta, a – Kanyar József megfogalmazása szerint – *történetírás hajszálygyökéretének* művelését.

Így lehet a szükségből erényt kovácsolni. Micsoda nyereség a hazai helytörténetírás számára dr. Tolnay Gábor ez irányú munkássága, amiben az átlagon felüli eredményt a tudós felkészültsége mellett a szülőföld, a lakóhely iránti érzelmi kötődés és az ezzel járó személyes helyismeret garantálja. Mezőtúr és Ócsöd helytörténetét – mint szívüknek kedves témákat a festők – számos vázlatban, kisebb-nagyobb tanulmányban bontja ki, fogalmazza meg. De feldolgozta – *horribile dictu!* – e két otthonos község egymás közti határperét is. S e két jeles település mellé – főként szakmai okokból, forrásanyagának gazdagsága miatt – harmadikként magához öleli Dévaványát is.

Azt mondhatjuk tehát, hogy ennek a három közösségnek a múltja jelenti dr. Tolnay Gábor tudományos munkássága boltívének három pillérét. Milyen szerencsés e három település önkormányzata, közművelődése, közoktatása, idegenforgalma – végső soron egész lakossága, hogy ilyen színvonalú „alapanyagot” kap készen és garanciálisan.

Tolnay Gábor életműve azért is tekinthető teljesnek, mert műveli a történettudomány hatalmas fájának hajszálygyökéretét: a *helytörténetet; agrártörténeti monográfiáival, tanulmányaival* gondozza e fa törzsét és ága-bogát. Kisebb, *ismeretterjesztő írásai* jelentik a virágokat, amelyek termékenyítő pollenét messzire elviszi a szél. És ezen a hetvenöt esztendő, dúslombú fán egyre több a jövőnek érlelődő gyümölcs.

A helytörténettel foglalkozó ember óhatatlanul közelebb viszi a falu múltját az ott élő emberekhez, mai jelenükhöz. Ezért kapott annyi társadalmi segítséget, ezért épülnek be műveibe nemcsak írott források, hanem a szájhagyomány, az apáról fiúra szálló történelem is. Ezért kapott annyi helyi együttműködőt, segítőt a Mezőtúri Fazekasmúzeum létrehozásához, anyagának megújításához.

Talán ez a honismereti mozgalomban való tevékenység legfőbb hozadéka! Dr. Tolnay Gábor művei nem száraz tudományos munkák, hanem ízig-vérig a földön, a szülőföldön álló, abból újra és újra erőt merítő, Antheus-i ember alkotásai.

Halász Péter

Csorba Csaba hatvanesztendő!

Dr. Csorba Csaba történész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészkarának docense, a Honismeret szerkesztőbizottságának tagja hatvan éves. Akik ismerik, bizonyára kétkezzel fogadhatják ezt a megállapítást, hiszen aktivitása, fiatalos lendülete rácafol az évek számára. Tény azonban, hogy 1946. szeptember 28-án született Sátoraljaújhelyen, ahol édesapja törvényszéki bíró volt. Bár kisgyermek volt még, amikor a család elköltözött onnan, s Kiszvárdán, Pécssett meg Budapesten nevelkedett, máig megmaradt vonzódása a szülőhelye, Zemplén iránt. Középiskolai tanulmányai végeztével a budapesti egyetem bölcsészkarán történelem, régészet és levéltár szakon tanult 1965 és 1970 között. Diplomával a kezében a debreceni Déri Múzeum muzeológusaként kezdte pályáját, 1972-ben pedig a Budapesti Történelmi Múzeumba került, ahol elsősorban régészettel foglalkozott. A szülőföldhöz 1980-ban került újra közel, amikor pályázat útján elnyerte a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár igazgatói tisztét. Ezt a feladatkört 1993-ig látta el, s közben a Miskolci Egyetem jogi karán nemzeti-ségtörténeti speciális kollégiumokat vezetett.

Miskolcra Budapestre vezetett vissza az útja, ahol a tanárképző főiskola történelmi tanszékén oktatott, ma pedig az Eötvös Loránd Tudományegyetem művelődéstörténeté tanszékének docense. Oktatói munkája kiterjed az őstörténetre, a régészetre, a középkori egyetemes és magyar történelmre, a középkor művelődéstörténetére. Kutatói tevékenységének középpontjában a középkori várak, a címertan és a településtörténet kérdésköre áll. Könyvet írt *Esztergom hadikronikájáról* (1978), a *Hegyalja várairól* (1980), *Vég-Gyula várának históriájáról* (1985),

II. Rákóczi Ferenc szabadságharcáról (1986), *A muli csatáról* (1991), *A tatárjárásról* (1991), *I. Rákóczi Györgyről* (1993). Nagy sikert aratott az Árpád-kort bemutató, több kiadást megért köteteivel: *Árpád jöve magyar néppel és Árpád örökében* (1996), *Árpád népe* (1997), valamint impozáns várismertető könyveivel: *Regélő váraink* (1997), *Legendás váraink* (1999), *Rejtélyes váraink* (2001), *Regényes váraink* (2003). Társ szerzője a *Magyarország képes története* (1999), a *Pannon enciklopédia* (1999), a *Révai Új Lexikona* köteteinek. Nagyszámú elmélyült történelmi tanulmánya jelent meg a különböző szakfolyóiratokban, méltán tekinthetjük tehát őt országosan elismert, tekintélyes szakembernek.

Ezekkel az adatokkal érzékeltetni lehet Csorba Csaba életútját, de aligha állítják elének a vonzó személyiséget. Pedig kiváló humorú, színes egyéniség, aki – amellet, hogy hatalmas és értékes könyvgyűjtemény tulajdonosa, szorgos kutató, igényes oktató – lelkiismeretes családapapa, sőt szívós sportember is, hiszen rendszeresen fut, felveszi a versenyt a jóval fiatalabbakkal. Könyveivel elvitték hírért mindenfelé, ahol magyarok élnek, ahol múltunk iránt érdeklődnek; felkészült és nagy hatású előadóként ismerik az egész országban, valamint a Felvidék, Kárpátalja és a Partium különböző tájain. Rendszeresen előad a honismereti akadémiákon, konferenciákon, sokoldalú felkészültségét kiválóan kamatoztatja.

Aki szakirodalmi munkásságát kívánja áttekinteni, igen nagy anyaggal találja szemben magát, hiszen Csorba Csaba termékeny alkotó. Magyarország történetéből elsősorban az Árpádok és a Rákócziak kora foglalkoztatja, s több közleménye jelent meg Szemere Bertalanról. A régészet és a muzeológia területén belül a középkor vonzza. A címer- és pecséttan, a család-történet kutatásában figyelemre méltó eredményei vannak, s különösen jelentős a történeti források kiadása keretében – elsősorban Borsod-Abaúj-Zemplén megyében – végzett tevékenysége. A művelődéstörténet terén a régi idők hétköznapjainak feltárásával jeleskedik, s igen erős a vonzalma a könyvkultúra, a nyomdatörténet iránt. Több település (többek között Miskolc, Gesztely, Tiszakeszi, Halmaj, Encs, Magyaszó, Füzerradvány, Szerencs, Sátoraljaúj hely) történeti kutatásában kapott szerepet, s részt vállalt a nemzetiségek kutatásában. A Honismeret olvasói gyakran találkoznak módszertani írásaival. Úgy gondolom azonban, hogy a várak megismertetésével szerzett magának leginkább népszerűséget; kalauzolásával bejárhatjuk a történelmi Magyarország minden tájának erősségeit. Országismerete kiváló útikalauzok megalkotásában kamatozik, amelyek közül kiemelkedik Esztergom és Pécs bemutatása. Hosszasan sorolhatnánk szerkesztői tevékenységének eredményeit, különösen miskolci szolgálatának idején vállalt ilyen vonatkozásban sokat és maradandót.

A 60. születésnap alkalmával szülővárosa díszpolgárává választotta dr. Csorba Csabát. Sátoraljaúj hely nemcsak azért lehet büszke szülőföldre, mert szakmájában elismertséget szerzett, hanem mert tudományos munkásságával, a kulturális közéletbe való bekapcsolódásával közvetlenül is hozzájárult a város és a történelmi Zemplén múltjának feltárásához, megismertetéséhez. Az utóbbi tizenöt évben egymást követték a régió, a Hegyalja, a Hegyköz és Sátoraljaúj hely történetének egy-egy jelenségét, korszakát vizsgáló dolgozatai. Foglalkozott az új helyi várral, a reformáció korának helyi jelenségeivel, Kazinczy Ferenc metszetgyűjteményével, Kossuth Lajossal, Erdélyi Jánossal, Sátoraljaúj helyi társadalmának XIX. századi képével, a zempléni nyomdák és könyvkereskedők munkájával. Különösen becses az a támogatás, amit miskolci levéltár-igazgatóként az új helyi levéltár fejlesztéséhez, a helyi könyvkiadás támogatásához adott. Az Újhelyben megalakult Kazinczy Ferenc Társaságnak alapító tagja, s csaknem két évtizede az elnökségben is szerepet vállal. Egyik szerkesztője és munkatársa volt Sátoraljaúj helyi Lexikonának (2001), gyakori előadója új helyi és környékbeli tudományos konferenciáknak, ismeretterjesztő programoknak.

Csorba Csaba munkásságában a kutatói felkészültség, a közvetítői tehetség, a nyitott emberi magatartás szép egységet alkot, ez magyarázza sikerét, népszerűségét. Születésnapja alkalmából szeretettel köszöntjük, s további eredményes munkálkodást, termékeny alkotó éveket kívánunk neki.

Kováts Dániel

Balassa Iván-emlékéremmel kitüntettek

Dr. Filep Antal

Ha a mostani pataki vár „udvartartása” hasonlatos lenne I. Rákóczi György fejedelméhez, a díjazott kifejezésével „csereszabatos” lenne, muzsikával köszöntenénk őt. Az egykori történeti forrás, a számadáskönyv szerint, miként Filep Antal „Az idő rostájában” Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára című 2.kötetében megjelent írásában olvashatjuk, udvari muzsikások, hegedűs, trombitás virgínás, dudás játsszana. Ehelyett be kell érni a szerény méltatással.

Nagyon szűkszavú a Magyar Néprajzi Lexikon. Filep Antal 1936. Szentés, 1959. Budapest ELTE múzeológus szakon végezte tanulmányait, majd 1969-ben néprajztudományból doktori fokozatot szerzett. 1959-ben muzeológus Győrben, majd múzeumigazgató Sárospatakon 1961–1967 között. Az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának tudományos kutatója 1967-től.

A Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének vezetőjeként egyetemi kurzusokat vezet településnéprajz, népi építkezés, magyar néprajzi csoportok, tájak és etnikai csoportok témakörökben.

Népi építkezés kutatásával, településvizsgálattal, XVIII–XIX. századi történeti néprajzzal foglalkozik. Számtalan publikációja jelenik meg szakfolyóiratokban, melyekből – a teljesség igénye nélkül – válogatott bibliográfiát közlünk. Győr XVII. századi településtörténetéhez Arrabona 3. – A kislalföldi lakóház helye a népi építészetünk rendszerében Ethnográfia LXXXI. – A magyar nép táji-történeti tagolódása Kósa Lászlóval, 1975-ben Akadémia Kiadó gondozásában. – Adalékok Békés város erdőgazdálkodásához In: Filep Antal-Égető Melinda: Történeti néprajzi források a XVIII–XIX. századból 1989. – Kora újkori zenekultúránk megközelítésének egyik lehetősége: Rákóczi György sárospataki számadáskönyve 1619–1620. In: Az idő rostájában 2. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára 2004. – Szokásleírások a 18. és a 19. századból In: Népi kultúra – népi társadalom 5–6. – Tetőformák és oromzatok a Kislalföldön. In: Népi kultúra–népi társadalom 15. köt. – Közkultúra, életviszonyok néprajzi kutatásának lehetőségei a Rákóczi korban In: Erdély és Patak fejedelemszövege Lorántffy Zsuzsanna I.

Gazdag, tisztességgel, szorgos munkával eltöltött éveiből engedtessek meg, hogy ki-emeljem a pataki éveit, mely tudományos tevékenysége mellett a múzeumgyarapító, tudomány-szervező Filep Antalt tárja elénk.

1961. július 10-től vette át az intézmény vezetését a Győri Xántus János Múzeumban szerzett múzeológiai tapasztalataival. Volt professzora Tóth István azzal az instrukcióval látta el, hogy folytassa s megkezdett Kislalföld népi építészeti kutatásait, párhuzamosan a Zemplén-Abauji táj kutatásaival. Településvizsgálati kutatásai mellett érdeklődése egyre inkább a történeti néprajz irányába terjedt ki. A Műszaki Egyetemen, Vargha Lászlóval és a Műemléki Felügyelőséggel való kapcsolatai révén részt vett a népi műemlékek felmérésében Dél-Zemplénben a Taktaközben és Abaujban a Sajó mentén, illetve a Csereháton. Műemlék-felmérései, fotói az évtizedek elteltével felértékelődtek, mára forrásértékűek. Ezek indították az Adattár és Fotótár megalapozásával a nyilvántartási rend kialakítására, mely alapján folyik ma is a segédgyűjtemények gyarapítása. Új, szakszerűen vezetett leltárkönyvek 1962-től az addigi leltározási problémák megoldását jelentették, csak a folyóirat és könyv leltárkönyveket vezették folyamatosan tovább. Nagy feladatot és szervezői vénájának kibontakozást jelentett a vár felújítási munkáinak koordinálása (régészeti feltárások, műemléki helyreállítások, közművek kiépítése, korszerűsítése). A vár mellett kiemelkedő jelentőségű a vártemplom kutatása és helyreállítása, az Adattár több száz felvétele őrizi Filep Antal dokumentálását.

Gyarapította a néprajzi gyűjteményt a vidékre jellemző mesterségek közül Szava Kános ácsmester és Orosz János malomkőfaragó teljes eszközanyagával és vajdácska gyékényfonó mestertől, Demeter József gyékénytárgyaiból.

Filep Antal jó kapcsolat épített ki a kulturális és oktatási intézményekkel. A Református Kollégium munkatársa, Takács Béla Filep Antal támogatásával folytatta az üveg, keménycserép és korai porcelánedények gyűjtését a hatvanas évek derekáig. Takács Béla Debrecenbe ke-

rüléséig, évente közösen járták a vidéket, tárgyakat kutatva, de gyűjtőútjaik a megindult műkereskedői felvásárlás miatt egyre kevesebb sikert hoztak.

A Tanítóképző Főiskolával ápolt jó kapcsolatai révén 1967-ben a Múzeumba kerültek a Főiskola felszámolt szertárából azok a néprajzi tárgyak, melyeket a képzőművészeti órákon modelként használtak.

Közéleti szerep vállalása jelentősen közre játszott abban, hogy újból városi rangra emelkedett Sárospatak 1968-ban.

1967-ben a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársaival, a KMI Kiállításrendező Csoportjával új állandó történelmi kiállítást rendeztek, a Rákócziakról és a Rákóczi szabadságharcról, a várkastély palotaszárnyaiban. A kiállítást előkészítő munka során restauráltatta a múzeumunk egyik legjelentősebb gyűjteményét, a történelmi bútortárgyat.

Tudományszervező tevékenysége hozta létre, indította el a Sárospataki Rákóczi Múzeum Forráskiadványai sorozatot.

Távozása után fenntartotta és ápolta az intézménnyel a kapcsolatát. Pécsi tanítványait múzeológiai gyakorlatra Patakra hozta, s rendezvényeinken, kiállításainkon, konferenciáinkon nem csupán jelen volt, segített és aktívan közreműködött.

Az élet más helyre szólította, de a történelmi néprajzban megtalálta és tovább folytatta a pataki vonatkozású témák kutatását, elegendő legyen a Lorántffy Zsuzsanna Emlékkonferencián elhangzott előadására utalnom, melyben a történelmi források kutatásának fontosságát emelte ki. A múlt örökségének folyamatos továbbélésére hívta fel a figyelmet a habán fazekasok mintakincsének vizsgálatával, a XX. században Erdély, és Partium falvaiban való felbukkanásával. Kutatta és kutatja az inventáriumokat, számadáskönyveket, a történelmi etnográfia gazdagodását módszertani eredményeivel elősegítve. „A kultúra kutatása elképzelhetetlen az időbeliség, a történelem dimenziója nélkül, ahogy nem hagyhatók figyelmen kívül a társadalmi tényezők sem. A kultúra egyik legfontosabb funkciója az előző nemzedék tudásának, tapasztalatának átörökítése, birtokba vétele, ami természetesen együtt járt a sokváltozós tényezőrendszerhez való alkalmazkodással, a lassabb, vagy gyorsabb átalakulással. A műveltségben mindig jelen van az örökölt tudás, az átvett norma és a szükségszerű adaptáció, a változó kihívásokra való megfelelés.”

Reménykedem, hogy utódaiban, bennünk is felleli a ránk örökített tudását, tapasztalatát. Mi is ragaszkodással kívánunk Filep Antalnak további munkájához jó egészségét és sok sikert a közelmúlt születésnap köszöntőjeként is. Szívvel gratulálunk!

Dankó Katalin

Dr. Viga Gyula

A Bodrogi Művelődési Egyesület által 2005-ben alapított, Balassa Ivánról elnevezett díjat a Bodrogi kutatása terén nyújtott kiemelkedő teljesítmények elismeréseként adják ki. Idén *dr. Viga Gyula* néprajzkutató, a miskolci Herman Ottó Múzeum igazgatóhelyettese kapta az egyik bronz plakettet, aki tudósi teljesítményével érdemelte ki ezt a kitüntetést. Épp 30 esztendővel ezelőtt vette át történelemtanári és etnográfusi diplomáját a debreceni egyetemen. Az azóta eltelt három évtized igazi sikertörténet. A szatmári születésű fiatalember debreceni középiskolai és egyetemi tanulmányok után került Miskolcra, egy olyan régió központjába, amely a néprajzoknak még a XX. század végén is kiváló kutatási terület. Alapos felkészítést kapott Debrecenben professzoraitól, Gunda Bélától, Szabadfalvi Józseftől, Ujváry Zoltántól; egy olyan iskola neveltje lett, amely a terepmunkát, a helyszíni vizsgálgatást és anyaggyűjtést elsősorú fontosságúnak tartja, s hiteles tényanyag alapján törekszik elméleti általánosításokra. Tanult az etnográfia „nagy öregjeitől”; többek között az emlékérem névadójától, Balassa Ivántól, aki arra adhatott neki is példát, hogy a történelmi adatok feltárása segítheti hozzá a kutatót a változások tényszerű igazolásához.

Az is javára vált Viga Gyulának, hogy a miskolci múzeumban egy fiatal és törekvő kutatói gárdával dolgozhatott együtt, köztük Bodó Sándorral, Veres Lászlóval, Gyulai Évával, vala-

mint a korán elhunyt Fügedi Mártával és Kunt Ernővel. Előbb a Nyírség gazdálkodásának és telekformáinak összefüggéseit vizsgálta, de az 1980-as években a Bükk-vidék népi kultúrája vonzotta, amelyben kiváló érzékkel tanulmányozta már az interetnikus kapcsolatokat, az árucserre folyamatait, a migráció jellemzőit. A következő évtizedben pedig a Bodroghöz táji kultúrája került kutatómunkájának középpontjába, ahol a „hármasthatáron” a népiéletben bekövetkező változások és a népi kapcsolatok elemzése ígért új eredményeket.

Noha lehetetlen Viga Gyula érdeklődését szűk határok között jellemezni, hiszen a népi állattartástól, a kőmunkákon, a táplálkozásán át a matyó népművészetig az etnográfia minden területéről van mondanivalója, mégis azt mondhatjuk, hogy figyelmének középpontjában azoknak a változásoknak a vizsgálata áll, amelyek a népi kultúrában a XVIII–XX. században bekövetkeztek. És ami a Balassa Iván-emlékérem odaítélése szempontjából kiemelkedő jelentőségű: ezt a változásvizsgálatot a *Bodroghöz* társadalmi mozgásainak tanulmányozásával végzi szép sikerrel.

Nemcsak felkészült kutatónak, hanem eredményes kutatásszervezőnek kell lenni ahhoz, hogy ma jelentős teljesítményekig lehessen eljutni. Viga Gyula a Szlovák Tudományos Akadémia Néprajzi Intézetének, valamint a hazai OTKA-programnak a támogatását is meg tudta nyerni, munkatársakat toborzott maga mellé, szívós következetességgel és rendszerességgel szervezte a Bodroghöz magyarországi és szlovákiai területén a gazdaság- és társadalom-néprajzi kutatást. Lelkesen szorgalmazza a határ két oldalán tevékenykedő múzeumok együttműködését. 1986-ban *Fejezetek a Bodroghöz néprajzából* címmel épp egy Sárospatakon rendezett tájkonferencia anyagából szerkesztett kiadványt. Két községmonográfiának tekinthető tanulmánygyűjtemény – *Kisgéres* (2000) és *Nagytárkány* (2006) – szerkesztése mellett a *Hármasthatáron* (1996), valamint az *Utak, találkozási pontok* (1999) című könyvében adott számot a változó népi kultúra, illetve a népi kapcsolatok vizsgálatában elért eredményeiről.

Aki a Fórum Társadalomtudományi Szemlében 2002-ben megjelent összegező tanulmányát elolvassa, meggyőződhet Viga Gyula képességeiről és elméleti eredményeiről. Nem véletlen pécsi PhD védésének sikere 2004-ben, („*A változó és a változatlan. A gazdaság, a társadalom és a kultúra változása a Bodroghözben.*”) és a debreceni habilitációs eljárás során szerzett elismerés 2005-ben (*A tájak és népek közötti gazdasági kapcsolatok a Kárpát-medencében*). Arra a következtetésre jut, hogy „A modernizáció, a polgárosodás folyamata nem számolja fel egészében a tradicionális műveltséget; annak mélyén ott kristályosodik mindaz, amiben az utódok jószerevével azonosak alig ismert elődeikkel.” És: „A történeti Magyarország északkeleti térsége mind az összetett kulturális képletével, mind a megkésett polgárosodásával különösen alkalmas a vizsgált folyamatok feltárására és elemzésére.”

Hogy Viga Gyula valóban kiemelkedő teljesítményre volt képes, azt a mindannyiunk által tisztelt és szeretett Dankó Imre, a nagy tekintélyű tudós állásfoglalásával kívánom alátámasztani. Ő írta 2003-ban Viga Gyuláról: „olyan kutató, aki általánossá tudja emelni a lokális ‘anyagot’, aki minden esetben, még a legegyszerűbbnek látszó, szerény motívumot is összetevői legalább az országos, de gyakran a magyar nyelvterületen kívüli vidékek, közösségek etnológiai folyamataival, és az eredetileg kicsinek, szerénynek, talán jelentéktelennek látszó motívumocskának általános tartalmát, széleskörű elvi meghatározást, rendszerbe állítást, az összefüggések gazdag tárházát tudta és tudja biztosítani.” ... „Mindezt nem spekulatív módon, hanem ‘a terepen járva’, a muzeológusra jellemző konkrét tárgyhoz kötöttséggel adja elő.” Nyilvánvaló tehát – teszem én hozzá –, hogy megdolgozott az elismerésért. Köztudott, hogy számos kizárólagos kísérte eddig is pályáját. Már fiatal kutatóként neki ítéltek a Debreceni Egyetem Gunda Béla-díját, később a Magyar Néprajzi Társaság Jankó János-díját. Megkapta Miskolc város Herman Otto tudományos díját, a muzeológusok Ikvai Nándor-díját, a honismereti mozgalom Bél Mátyás-díját, több egyesület és társaság kitüntetését. 1997-ben elnyerte a múzeumi szakma akkori legmagasabb kitüntetését, a Móra Ferenc-díjat. Ezekhez társul most a Balassa Iván-emlékérem átvétele.

Magam időnként közvetlen munkatársaként dolgozhattam – előbb a megyei honismereti bizottságban, később a *Honismeret* szerkesztőbizottságában –, s manapság is összehoznak a feladatok a Kazinczy Ferenc Társaságban és Sárospatakon a Bodroghözi Művelődési Egyesületben. Ismerem tehát ügyszeretetét, szívósságát, igényességét, bámulatos munkabírását. Három évtizedes együttműködésünkre visszagondolva igazi öröm, hogy munkásságát méltat-

hatom, s kifejezhetem azt a meggyőződésemet, hogy Viga Gyulától sok értéket kap még a tudomány ezután is. Jól tudom, hogy Balassa Ivánnak haláláig rendszeres látogatója volt budai otthonában; sikerrel dolgoztak együtt a Néprajzi Látóhatár szerkesztése során, a Magyar Néprajzi Társaság, illetve a Györffy István Néprajzi Egyesület keretében. Iván gyakran nyilatkozott előttem elismerően Viga Gyula törekvéseiről és teljesítményéről, biztos vagyok tehát abban, hogy odafönről elégedett mosollyal igazolja, hogy az arcképevel díszített bronzplakett jó kezekbe kerül.

Adjon ösztönzést, erőt ez az aktus a további sikeres munkálkodáshoz. Ezt valamennyien szívből kívánjuk s örömmel gratulálunk!

Kováts Dániel

XII. Partiumi Honismereti Konferencia

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság szeptember 1–3 között Szilágycsehen, a példásan restaurált református templomban szervezte meg a XII. Partiumi Honismereti Konferenciáját. A Szózat eléneklése után *Molnár Kálmán* helyi lelkipásztor rövid áhítatot tartott, majd *Dukrét Géza*, a PBMEB elnöke üdvözölte a tagságot, a meghívott vendégeket. Ezután *Kerekes József* egyházkerületi tanácsos *Tökés László* püspök nevében, *Széphegyi László* a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, *Gaál György* a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság nevében köszöntötte a konferenciát. A Fényes Elek-díjak átadása következett. A díszoklevelet és a vele járó bronzplakettet a következők kapták meg: *Borbély Gábor* Nagyváradról, *Puskel Péter* Aradról, *Kiss Kálmán* Túrterebesről. A különdíjat *Hasas János* kapta Révről, példamutató hagyományörző és hagyományteremtő tevékenységéért. A konferenciát megtisztelte jelenlétével *Ráday Mihály*, aki könyveket adott át az egyesületnek.

A konferencia fő témái *1956 emlékezete, Bocskai István halálának 400. évfordulója, II. Rákóczi Ferenc művelődéspolitikája és Pusztuló műemlékeink* voltak. A két nap alatt 17 előadás hangzott el. A konferencia hagyományosan helytörténeti előadásokkal kezdődött. *Molnár Kálmán* a szilágycsehi református templom történetét ismertette, beleágyazva a település történetébe. *Jakab Rita* építézmérnök részletesen bemutatta a templom restaurálását, *Mihálka Zoltán* (Nagyvárad) az 1956-os eseményeket taglalta, *Fazekas Lőránd* (Szatmárnémeti): Rab Árpád, egy magányos ötvenhatos emlékezete, *Joikits Attila* (Szilágysomlyó): A megfélemlített város című előadását ismertette. *Borbély Gábor* (Nagyvárad) Bocskai István szabadságharcáról, *Kupán Árpád* (Nagyvárad) II. Rákóczi Ferenc művelődéspolitikájáról értekezett.

Estefelé a várossal ismerkedtünk, Molnár Kálmán lelkipásztor vezetésével. Szomorúan néztük meg a hajdani vár romjait. Az egykori büszke várból csak annak kútja maradt meg. A később épült kastélyépületből is csak romok láthatók.

Második napon a következő előadások hangzottak el: *Péter I. Zoltán* (Nagyvárad) a műemlék, műemlékvédelem, műemlékek helyreállítása fogalmait tisztázta, *Kordics Imre* (Nagyvárad) a megyénkben folyó kastélyfelmérő programot ismertette, *Bara Zoltán* (Szatmárnémeti) Szatmár megye középkori várait és kastélyait mutatta be, *Ujj János* (Arad) az aradi középkori bazilikáról értekezett. Ezután két ipartörténeti értekezés hangzott el: *Puskel Péter* (Arad): Száz éve indult útjára az Arad-Hegyaljai motorvasút, *Jancsó Árpád* (Temesvár): A kostélyi vízlépcső, a Bega-hajózás kulcsa. Dukrét Géza Bihar megye turista történelmét vázolta fel, a nemrég megjelent kötetének ismertetésével. Az előadások után a konferencia résztvevői megkoszorúzták a templom udvarán felállított milicentenáriumú kopjafát, valamint Fábíán Dániel, 1848-as szabadságharcos lelkipásztor emléktábláját. *Antal Béla* (Biharpüspöki) Biharpüspöki történelmi eseményeit ismertette A történetek ne vesszenek a feledés homályába címen, *Krestyán Ilona* (Temesvár) A Levitzek szerepe Temesvár gazdasági, kulturális és közéletében című családtörténetét, *Kovács Rozália* (Érmihályfalva) pedig az érmihályfalvi temetőket mutatta be. Nemrég jelent meg a könyve, ezzel a címmel. A konferencia közgyűléssel végződött, amelyen megtárgyaltuk az egyesület fontosabb problémáit, az elnök köszöntötte és átadta a tagsági könyveket az új tagoknak. Elhangzott javaslatként, hogy a következő évi konferenciát

Nagykárolyban rendezzük meg, valamint felolvastuk és megszavaztuk a konferencia zárónyilatkozatát.

Este, az ünnepi vacsorán jelen voltak a presbitérium tagjai és mindazok, akik résztvettek a konferencia szervezésében, a résztvevők elszállásolásában. Dukrét Géza elnök megköszönte Molnár Kálmán tiszteletes és felesége példamutató és önzetlen tevékenységét a kitűnően megszervezett konferenciáért, a presbiterek és a többi segítők tevékenységét, emléklapot nyújtva át.

A harmadik nap szakmai kirándulással folytatódott. Dél előtt megismerkedtünk Nagybánya főterének helyreállításával. A rehabilitációs munkálatokat *Jakab Rita* építészmérnök ismertette, a várost *Balogh Béla* nyugalmazott levéltáros mutatta be. Délután Tasnádon Bíró Lajos néprajztudós szobránál megemlékezést és koszorúzást tartottunk, majd meglátogattuk Ady Endre szülőházát Érmindszenten.

A konferenciát anyagilag támogatta a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, és az Illyés Közalapítvány.

Dukrét Géza

A XII. Honismereti Konferencia Ajánlásai

Szilágycseh, 2006. szeptember 1–3.

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, mint civil szervezet, egyik fő célkitűzése a helytörténeti kutatás, a figyelemfelhívás és ismeretterjesztés.

A konferencián elhangzott előadások és az ezekhez kapcsolódó beszámolók, kérdések, viták hozzásegítették a résztvevőket az előadások által érintett korok jobb megismeréséhez, jobb megítéléséhez és a különböző korszakok emlékeinek megőrzéséhez szükséges mai tennivalóink megfogalmazásához.

A résztvevők átgondolták általánosságban és egyes kérdésekre lebontva a műemlékvédelem (konkrétan a kastélyok felmérése, a középkori várak, templomok, az ipartörténet, ezen belül vasút, vízlépcső épülés, hajózás) emlékeivel kapcsolatos feladatokat.

Ugyancsak foglalkoztak a temetők fenntartásának problematikájával és mindezekkel összefüggésben a turizmus szerepének vizsgálatával a Partium és Bánság különböző helyszínein.

A konferencián elhangzottak tükrében a résztvevők a következő ajánlásokat fogalmazták meg:

- A különböző nemzetiségek tragikus ütemben fogyatkozó kulturális örökségi elemeinek felkutatása, dokumentálása, megmentése mellett, különös figyelmet kell fordítani az ismert, használatban lévő műemlék épületek, -együttesek fenntartására, felújítására, az épületeken végzett konzerválási, restaurálási, kiviteli munkák szakszerűségére.
- A konferencia résztvevői felkérlik a műemlék épületek fenntartóit, használóit, hogy felújításokat minden esetben megfelelő felkészültségű és jogosultságú kutatók, tervezők, restaurátorok, kivitelezők bevonásával, irányításával készíttessék el.
- Az építészeti emlékek megőrzésében célszerű lenne az európai ösztönzési rendszer átvétele (pénztámogatás, adókedvezmény stb.).
- Helyeslik a Velencei Charta szellemének korszerűbb alkalmazását.
- Helytörténeti ismeretek átadása az ifjúságnak (helytörténettel foglalkozó fakultatív és osztályfőnöki órák, honismereti vetélkedők).

Ezen ajánlást elküldjük a Partium és a Bánság települési és területi önkormányzatok vezetőinek, az egyházközségek előjáróinak és a médiáknak.

Tanulmányút és konferencia a magyar Holttengerért

Vannak a magyar művelődéstörténetnek és jelennek felkapottabb és kevésbé reflektorfényben lévő tájai. Ez utóbbiakhoz tartozik a közép-erdélyi Mezőség, amelynek megismeréséért és megmaradásáért a Kráter Műhely Egyesület 2006. október 20–22. között etnokulturális terep-tanulmányt és tanácskozást szervezett.

Ez a két magyar megyényi hatalmas terület, a táj szülőtte, Wass Albert szerint szélében 4, hosszában 6 napi lójárással írható le. Egykor 4 vármegye – Belső-Szolnok, Doboka, Kolozs és Torda osztozott rajta, a Szamos, a Sajó, a Felső-Maros, a Nagy- és a Kis-Küküllő mentén.

A történeti irodalom a Mezőséget a bronzkortól fontos kultúrtájként jellemzi. Cholnoky Jenő oklevelek alapján több száz halastó egykori meglétéről tudósít, amelyek völgyzáró-töltésekkel, ún. dugásokkal jöttek létre: „Hálósúlyok, bronzkori szerszámok százával kerültek elő a dugásokból és a tófenékről. Tehát a római hódítást jóval megelőző, homéroszi időkben itt már sűrű lakosság, magas műveltség volt! A halastavakban kétségtelenül halakat tenyésztettek, ezt a halászó szerszámok maradványai elárulják. De azon kívül a vízzel az állatokat megittathatták, a kerteket öntözhatték, sőt a suvadáson átfolyó vízzel kis malmokat is hajthattak. Nem csak örletésre, hanem minden más ipari gép hajtására is alkalmas lehetett ez a túlfolyó víz.”¹

A magyar honfoglalás kettős elméletét elfogadva, Balás Gábor kiemeli a tájegység központi szerepét, a két honfoglalás közötti időszakban a Kárpát-medence nyugati részéről visszafordult székelység központi letelepedési, majd kisugárzási helyének tekinti ezt a termékeny folyókkal és titkos gyepűkkel körülvett territóriumot. Írástörténeti és kiegészítő adatokkal valószínűsíti, hogy a székelység Csigla-mezeje nevű táborhelye azonos a Mezőséggel. Makkai László szerint a mezőségi magyarság hajdan a mainál keletebbre is élt. Szerinte „a mezőségi nyelvjárás határozza meg Erdély magyar nyelvét. A közös mezőségi-csángó nyelvi jelenségek nagyon régiak. A csángók és a mezőségi magyarság nyelve összetartozik. Igen régi magyar nyelvállapot két tömbjét alkotják (...) a székely mezőség falunevői (...) a legrégebb magyar helynevek a Kárpát-medencében.”²

A középkorban a magyar lakosság a vidéken élő szláv sóbányászokat – létükre utal a Solnikból eredeztetett Szolnok név – magába olvasztotta, melléjük a XII. században szászok érkeztek. A későbbi háborúk, tatár és kun betörések, a törökellenes harcok, utóbb a Habsburg megtorló hadjáratok, majd az oláh betelepítések szinte megfordították a nemzetiségi és vallási arányokat. A magyarság fogyatkozásában Mihály vajda dúlásai, a kuruc kor, a pestis és más járványok is szerepet játszottak.

Az említett tófűzések egy több védelmi vonalból álló gyepű-övezetet alkottak, természetes terepakadályként működve. A lakosság gazdálkodásában a halászat kiemelkedő szerepet játszott, a vizektől távol eső területek szükségletét is ellátva. A suvadásos – az agyaglejtők lecsúszásával terhelt – jelleg nagy hátránya vidéknek, amely akadályozza a hatékony művelést. Régebben a magyarok és szászok teraszozták a területet – a városok is arra épültek –, ami virágzó gazdaságot teremtett. A románok érkezése után ez a művelésmód aláhanyatlott, a lejtőt elsimítva vagy legelővé, vagy kukoricafölddé alakították, ami ismét elősegíti a suvadást-szakadást, elszegényítve az ott élőket. Említésre méltó a Kissármás környékén a XX. században felfedezett földgázkincs, amely sokaknak ad ipari megélhetést.

Az impériumváltás után Makkai Sándor a *Holttenger*, a szintén mezőségi Nyíró József pedig a *Néma küzdelem* című regényében örökíti meg a táj szépségeit, az ott élők fájdalmát, elhagyatottságát és passzív lelki süllyedését, kiegészítve azt a durva nemzetiségi elnyomás hiteles rajzával. Wass Albertnek majd minden könyve innen indul vagy ide tér haza. Sütő András az *Anyám könnyű álmot ígér* című. szociográfiája is maradandó emléket állít szülőföldjének.

A Wass Albert könyveinek magyarországi kiadását hivatásának tekintő Kráter Műhely a tanulmányút és „A Mezőség esélyei civil összefogással” című tanácskozás megszervezésével ennek a süllyedő magyar szórványnak a gondjait kívánta tudatosítani, a lehetséges kitérés

¹ Cholnoky Jenő: A magyarság földrajza

² Makkai László közleményének kivonata. Hítel, 1996. szept.

pontokat megtalálni. Első napi szállásunk is már egy ilyen reményt keltő sziget volt: Mezőmadarason a helyi református Szabó lelkész házaspár falufeljesztő egyesületet szervezett, amely vadonatúj vendégházzal igyekszik a falusi turizmust megalapozni. Gyekén a romjában is pompás Uzoni-Béldi kastélyt tekintettük meg – vajha megmenthető volna, akár anyaországi segítséggel! –, Melegföldváron és Feketelakon pedig a már teológus korában is itt szolgált Barticek lelkész házaspár próbál lelket önteni a maradék magyarságba: helytörténeti kiállítást szerveztek Felszegi Ernő természetrajz szakos tanár gyűjteményéből, anyanyelven köszönnek be naponta a magyar házakba, a magyar osztályok felé terelgetik a gyermekeket.

Vasasszentgotthárdon a Wass-nagyszülők kastélyának és parkjának csak a helyi románok által széthordott nyomait láthattuk. Mezőzáhon szintén a Wass-nagyszülők adták a telket a templomépítéshez, az egyháznak pedig megélhetést nyújtó szántót adományoztak. Az iskolában néhány éve megszűnt a magyar tagozat, Barát István református lelkész ekkor magyar óvodát indított, amiből sajnos elfogyóban a gyermek. Az egykori Ugron-kastélyban ugyanitt négy évtizede állami árvaház működik, amelyet csak körüljárhattunk. A falán elhelyezett emléktábláról megtudtuk, hogy ábránfalvi Ugron István, Ausztria-Magyarország rendkívüli követe és meghatalmazott minisztere 1911-ben építtette – a helybeliek szerint az egyes helyiségeket a szolgálati helyei szerinti berendezéssel látta el.

A VIII. Kárpát-medencei Keresztkötődések Konferenciát a Mezőség esélyeiről a marosvásárhelyi Bod Péter Diakóniai Központban rendezték. Erdélyi és magyarországi előadói tudományközi módon közelítették meg a kérdést, a történelem, a néprajz, a hittudomány, a tájbiológia, az irodalom és a vizuális kultúra szemszögéből – de mindannyian a magyar szolidaritás felelősségével átitatva.

Barabás László néprajzkutató, a marosvásárhelyi Kántor-tanítóképző Főiskola igazgatója a táj etnográfiaját taglalta. Bár Orbán Balázstól kezdve, Petelei Istvánon át sok író lekiicsinylően nyilatkozott a Mezőségről, a XX. században felfedezték hímzéseit, népzenejét, táncait és hagyományait. Az 1940-es években Faragó József végzett itt kutatásokat, Bálványosváralján pedig Venczel József vezetésével zajlott a mindmáig legátfogóbb táj- és népkutatás. Később az anyagi kultúra terén dr. Kós Károly, a folklór vonatkozásában Keszeg Vilmos vizsgálódott, Kövesdi Kiss Ferenc pedig – akinek gyűjteményes kötetét a Kráter Műhely adta ki – a művelődéstörténet és szociográfia terén alkotott maradandót. Az előadó az itteni magyarság archaikus népi kultúráját óriási belső gazdasággal jellemezte, amely a magyar-román-cigány interetnikus együttélés nyomán is gazdagodott.

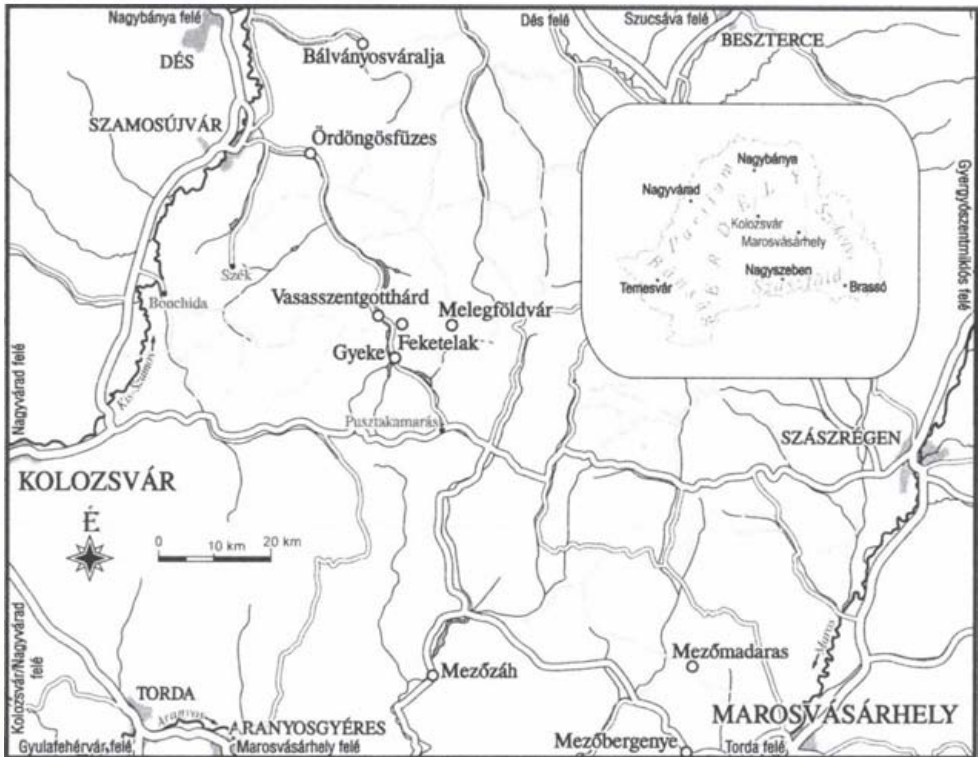
Zöld György lelképásztor az itt élők vallási megoszlásáról elmondta, hogy a többségi román ortodox és görög katolikus hívek mellett a magyarság zöme református, kisebb mértékben római katolikus, unitárius és adventista. A kétségkívül romló anyanyelv és az elrománosodás mellett a magyarokra gyakorolt többségi befolyás pozitívaként említette az erősebb lelkiiséget és adakozó kedvet. Példaként hozta fel a káromkodások ritkaságát, az öngyilkosságok kisebb arányát, az egymásra való fokozottabb odafigyelést és az előljárók tiszteletét.

Nagy Kund Miklós író, a megyei magyar napilap főszerkesztője egyszemélyes intézményekről, cselekvő kisközösségekről szólt a térségben. Ide sorolta Kallós Zoltán népzene-kutatót, a válaszúti szórványkollégium és folklórközpont létrehozóját, a nemrég elhunyt *Bandi Dezső* népművészet-fejlesztő programját, *Molnár Dénes* grafikus képzőművészeti táboraikat, amelyek helyi gyűjtemények alapjait is képezik. *Makkai Gergely* tájbiológus az egykori Tóvidék tündöklését és hanyatlását mutatta be érzékletesen, Cholnokyval vallva, hogy „*aki a halastavakat az Erdélyi-medencében felújítja, honfoglalója lesz ennek a szerencsétlen vidéknek*”.³

Vetési László tiszteletes, az Erdélyi Református Egyházkerület szórványügyi szakelőadója egész Erdélyre kitékintett vetített képes előadásában, amikor számba vette a szórvány-magyarok szülőhelyeit. A tennivalóink közé sorolta a belső erők (egyházak, RMDSZ, civil szféra) vallások felett álló összefogását, a külső segítség regionális megtervezését az érintettek bevonásával, a pedagógusok és más értelmiségiek csapatmunkáját, az épületek szervezett megmentését, oktatási központok kialakítását és komplex identitás-megőrző funkciójú, és a számon kérhető lelkigondozást. Szintén vetített képes előadást tartott a mezőségi templomokról és emberekről *Bálint Zsigmond* fotóművész.

Felföldi Zoltán közgazdász, aki Kecskeméten Mezőségi Őrzőkör Közhasznú Alapítványt hozott létre, korszerű, stratégiai gondolkodásról tett tanúbizonyságot, amelynek célja a szám-

³ Cholnoky, i. m.

Abonyi György rajza

ban, anyagi és szellemi javakban gyarapodó magyar közösség megteremtése. Kiindulópontja volt, hogy a jelenlegi helyzet katasztrofális, úgy a népmozgalom, az anyagi lét, az egészségügy, mint a szellemi javakhoz való hozzájutás és az identitás terén. A beolvadási folyamatok ellen oktatással (magyar iskolák, szórványkollégiumok, ingázás, ösztöndíjprogramok), magyarországi testvérkapcsolatokkal, cseretáboroztatással, anyanyelvű árvaházakkal lehetne tenni. A helyben maradást a helyi potenciálok kihasználása, illúziómentes gazdaságfejlesztés segítené elő. Közhasznú alapítványuk – egy cég infrastruktúrájára építve –, komplex módon támogatja a mezőszégi civil szférát, Órdöngösfüzesen Jövőház néven magyar kulturális központot szeretne létrehozni.

E sorok írója – a konferencia kísérőprogramjaként –, *Gálffy-Bódi Tamás* mezőbergenyei születésű és Vásárhelyről Budapestre elszármazott grafikusművész kiállítását nyitotta meg. A megnyitón *Kilyén Ilka*, a marosvásárhelyi színház művésznője Gálffy istenes és hazafias verseiből, valamint a mezőszégi népdalkincsből adott elő. Emlékezetes volt *Czipott Géza* zeneszerző-előadóművész műsora is a kortárs keresztény magyar irodalom, közérzetünket láttelező megszólaltatásával. A konferenciára és a tanulmányútra a Kráter külön 64 oldalas kiadványt jelentetett meg.

Összefoglalómat hadd zárjam a tanácskozás megálmodója, *Turcsány Péter* gondolataival: „A magyarság összetartásában, megfenelelt életösztönének feltámadásában, élni akarásában és évezredek gazdálkodói tapasztalatában kell bízunk továbbra is. Egykéz helyett a többgyermekes családmódel visszatérésevel, az úthálózat javításával összefüggő magyar nyelvű iskolahálózat erőteljesebb kiépítésével, a mezőgazdasági termékszerkezet európai kereskedelmi modellekbe illesztésével, a tó- és erdővidék tájrehabilitációjának megkezdésével, gazdasági és rekreációs újrashamosításával megnyílhat számunkra itt a Mezőségen is az önfeladás nélküli magyar jövő, a több nemzetiségű és több vallású Erdély nagyszerű múltjához híven.”⁴

Székely András Bertalan

⁴ *Turcsány Péter*: A Mezőség magyar öröksége. In: A Mezőség esélyei civil összefogással. Bp., 2006

A Bocskai-kripta avatása és a Bocskai-díjak átadása

Emlénapok Kismarjai Bocskai István Erdély és Magyarország Felsőleges Fejedelmének tiszteletére – hirdette a hatalmas transzparens a falu főterén –, ahol néhány napra szeptember 22-24-én megállították a rohanó időt, és a hálás utódok a múltat és a jelent az emlékezés méltóságával foglalták ünnepi egységbe.

Az V. Magyar Református Világtalálkozó, amely Bocskai István győztes szabadságharca és a bécsi béke 400. évfordulójának jegyében kezdődött Kolozsváron, a fejedelem „egyik szülőhelyén”, ahol szülőházán a Magyar Református Világszövetség koszorúját *Tökés László* elnök helyezte el, az utórendezvény pedig a fejedelem „másik szülőhelyén”, a kismarjai „várdombon” *Tökés László* püspök áldásával ért véget.

Kismarja szeptember 22-én ünnepelte az ezen a napon 1606-ban Kassán kelt Nagy Adománylevelét, amelyben a fejedelem nem feledkezett el „legkedvesebb szülőföldjéről”, olyan szabadságot adott számára – pl. pallosjog –, ami Európában is egyedülálló, hogy egy kis falu gyakorolhatta. Az egykori mezőváros a kiváltság birtokában és a jogok védelmezése körüli harcokban „sajátos, hajdú hagyományozású, büszke népi karaktert alakított ki”. Ez túlélte a századokat, és arra sarkalta a kései unokákat, hogy „egy szívvel, lélekkel, szabad akaratjokból” a fejedelemhez méltó ünnepségsorozattal emlékezzen nagy fiára, aki a török elleni ütközet előtt írt 1595-ös végrendeletében is szülőhelyén remélt végső nyugalmat: „... könyörögök Ófelségének testemet kivetetni és Atyám Anyám koporsójába kis Marjába tetetni...”

Ezt a református templomban megtalált és felújított nyughelyet – a Bocskai-kriptát – a bécsi béke 400. évfordulóján szeptember 23-án Tiszántúli Egyházkerület püspöke, a Zsinat lelkészi elnöke – *Bölcskei Gusztáv* – ünnepi istentiszteleten áldotta meg, a *Prédikátor* 1, 1-9 igeversei alapján. „Az egyik nemzetiség elmegy és a másik eljő; a föld, pedig mindörökké megmarad.” Igehirdetésében arra buzdította a gyülekezetet, hogy tisztelettel és hálaadással álljon meg Bocskai István fejedelem életének máig tartó üzenete előtt, aki egy viharos történelmi korszakban vált meghatározó alakjává saját korának, mert „kezdett maga és nemzete felől gondolkodni”. S így folytatta: Nekünk az Isten képmására formált embereknek is ezt kell tennünk. Ez a kripta „legyen az egész magyar nemzetnek *kegyeleti emlékhelye*, ahol meg lehet állni és köszönetet mondani a gondviselésért, a Történelem Úrának” – hangzottak a püspöki szavak. S a prédikáció summája: „Legyen ez a kripta emlékeztetőül népünknek, egész nemzetünknek arra, hogy adott az örökkévaló Isten közösséget, összekovácsoló fejedelmet, aki tanított életével, szavával, tetteivel és aki állt még ma is tanít bennünket!” Tiszántúli püspöke az Úr áldását kérte a Bocskai család temetkezési helyére, ezzel fejezte be ünnepi igehirdetését.

Délután az évfordulók tiszteletére rendezett tudományos emlékezésen a felújított templomban a Bocskai-kripta mellett idézték a történészek a múlt eseményeit a jelen számára.

Először *dr. M. Nepper Ibolya*, a debreceni Déri Múzeum főmunkatársa, a Kismarjai Református Templom feltárásának vezető régésze ismertette a kripta megtalálásának folyamatát (lásd. részletesen *Honismeret* 2004/5. sz.), ahol az első „kapavágásnál” már megállapítható volt, hogy a templom építése az Árpád-korba, a XII. század végére, a XIII. század elejére datálható. Nyugati falszélessége azt bizonyítja, hogy karzatot tartott, tehát már a XII. századi Ó-marjával azonosítható település lélekszámát csak egy karzattal ellátott „templomocskát” tudta befogadni. A feltárást vezető régész szerint a kripta késő-gótikus reneszánsz, melyet az Árpád-kori templom szentélye alá ástak és a megépítése a Bocskai családhoz kapcsolódik. Feltehetően 1670 körül használták. Sajnos 1804-ben a harmadik templom építésénél feltörték és kirabolták. Az előadó kiemelte, hogy „a kriptában bolygatatlan csontvázat nem találtak. A benne talált csontok vizsgálata még nem fejeződött be, így nem tudjuk, hogy a Bocskai családból hányan találtak itt végső nyugalomra.”

Dr. Szabó András a Károly Református Egyetem rektor-helyettese emlékező beszédében a Bocskai család kapcsolatrendszerét és Kismarjához fűződő viszonyukat elemezte: A középnemességhez tartozó bocskói Bocskaiak eredetileg Zemplén-megyében voltak birtokosok. Bocskai Simon – István nagyapja – házasság révén szerezte meg a Biharmegyei Kismarját, Marjai

lányt vett feleségül és alapította meg a család ezen ágát. Az előadó ismertette a fejedelem édesanyjának és leánytestvéreinek házassági kapcsolatait, ami hozzájárult a család további felemelkedéséhez. Az édesanya – Sulyok Krisztina – Bocskai György felesége lett, Anna testvére Balassa Jánosé, fiuk Bálint a jeles költő, s a harmadik lány Sára, Dobó Istvánnak, a későbbi egri hősnék nyújtotta a kezét.

Érdekes elemzését hallhattuk továbbá István és testvérei házasságának, aminek révén a legnagyobb nemzetségek sorába emelkedtek, elég csak a Báthory családra utalni a fejedelmi és a lengyel királyi rokonságra; vagy Báthory Zsigmondra az erdélyi fejedelemre, aki 1598-ban liber baro (szabad bárói) méltóságot adományozott nagybátyának – Bocskai Istvánnak – így formálisan is a főnemesség tagjai közé emelte. A professzornak az a véleménye, hogy a most felújított kripta, nem 1450-es eredetű, hanem – Bocskai István 1595-ös végrendelete szerint – későbbi: „Mivel hogy Kismarjáról iratom magamat, temetségömnek is helyét az én Istenemtől kívánom szüleim mellett... mikoron az én testemet a koporsóba beteszik, annak az rakott sírnak, kit én szüleimnek és magamnak temetségére csináltattam...”

Dr. Buzogány Dezső, a kolozsvári Teológiai Egyetem rektora, Erdély és Bocskai kapcsolatáról szóló előadását egy kérdéssel indította. Mit köszönhet Bocskai Erdélynek? A szülőházat! Érdekes párhuzamra hívta fel a figyelmet, miszerint Hunyadi Mátyás és Bocskai István szülei is csak átmenetileg tartózkodtak Kolozsváron, így ezen város két nagy közjogi méltóságot adott a magyar nemzetnek. Mit köszönhet Erdély Bocskainak? S a válasz: nem válik díszére sem az ember, sem a református Bocskainak! „Köszönheti” hogy oda lett Erdély békéje, a jezsuiták visszatelepítésével; hogy Erdélyt átjártszotta a Habsburgoknak, és sajnos politikai gyilkosságok is fűződnek a nevéhez, amikor az ún. „törökpártiakat” kivégeztette. Kezéhez magyar vér tapadt, nemcsak kivégeztette politikai ellenfeleit, de birtokaikat is elkobozta (elkoboztatta). Ebben az időben Bocskai erkölcsi értékrendjét inkább Machiavelli és nem Kálvin szabta meg.

Előadásának befejező részében rámutatott, hogy Bocskai a két éves pihenő idő alatt – „tisztes prágai fogság” – őszintén szembesült tetteivel, önvizsgálatot tartott, megbánta bűneit és tetemesen jóvátette azt. Fílet utolsó éveit a küldetésstudat, a predestináció irányította.

Dr. Szabadi István, a Tiszántúli Református Egyház Levéltárának igazgatója, a kismarjai hagyományokról tartott előadást. Hogyan élt és él tovább Bocskai emlékezete? A Bocskai Alapítványról, ami a Nagy Adománylevélből kiindulva az iskolát és a templomot segítette egészen 1945-ig. Kik vitték tovább a hagyományokat? Elsősorban a református lelkészek, mint pl. Kismarja szülötte Csutoros Elek, aki Cleveland-ban megépíti majd az első református kőtemplomot, vagy a szintén kismarjai születésű O'sváth Pál a Sárrét leírója, szülőfalujának első nagy monográfusa.

Sárkány Viola tanár, a falu másik híres szülőltére, a tudósra, dr. Varga Gyulára emlékezett, akinek a „holtig haza” Kismarja volt. Műveiben arról a tájról írt, s azokról az emberekről, akik útjára bocsátották, és akikhez haláláig hűséges maradt. Érdekes összefüggésre hívta fel a figyelmet az előadó: míg Bocskai István elődei nemzedékeken át Kismarja birtokosai voltak, és a fejedelem „kedves szülőföldjét” kivételes helyzetűvé tette, addig dr. Varga Gyula elődei tíz nemzedéken át kismarjai szabadpolgárok, ő pedig örökéletűvé tette szülőfaluját. Nagy monográfiájából – Egy falu az országban – olvasott részletekkel idézték szellemét, és még nem is olyan régen köztünk lévő alakját.

A Bocskai-díjak átadási ünnepségén szeptember 24-én ígét hirdett Főtiszteletű *Tőkés László*, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspöke – Bocskai-díjazott – Mózes V. k. I. r. 29-30 versek alapján: „...Az Úr, a ti Istenetek, aki előttetek megy, Ő hadakozik ti éretteket...” „Megilletődve állunk a Bocskai kripta előtt” – ezekkel a szavakkal kezdte a püspök ünnepi ígéhirdetését. Mit üzen nekünk Bocskai István Mózes szavával? Mit mondanak a régi nemzedékek az utánuk következőknek? „Ne féljete, mert az Úr hadakozik helyettünk.” S történelmi példával támasztja alá a gyülekezetnek Isten nekünk küldött üzenetét. Bocskai István korában mélypontra süllyedt Erdély és a Partium. Minden kockára került! Lehet-e ilyenkor meghátrálni? – kérdezte. Pál apostol szavaival szólva válaszolt: „De mi nem a meghátrálás emberei vagyunk, hogy elveszünk, hanem a hitéi, hogy életet nyerjünk.” (Zsid. 10.39). Bocskai győzött és a pusztulás helyett felvirágzás következett – Erdély aranykora! Mit üzen ez a mai nemzedékeknek? S Várad püspöke válaszolt: „Szükségünk van a küzdelemre!” mert „eb-

ben a küzdelemben Istenre kell találnunk, s ezáltal önmagunkra. Ez lenne e nemes küzdelem tetje, és erre a harcra buzdít bennünket Isten Igéje, s ehhez kérjük az Ő kegyelmét.”

A templomi áhítat után került sor a Bocskai-díjak ünnepélyes átadására, amit 1995-ben alapított a Bocskai Szövetség Választmánya azok számára, akik „egy egész élet munkásságát állítják nemzetünk szolgálatába... Ők azok, akik nélkül szegényebbek lennénk.”

2006-ban az összmagyarságért kifejtett tevékenységük elismerése jeléül Bocskai-díjban részesültek: Az intézmény kategóriában Kárpátmedencei Magyarokért Alapítvány, vezetője *Földes István*. Erdélyből: *Sándor János* fafaragó művész, akinek a világ számos pontján csodálhatták műveit, most Kismarjába hozta el a Küküllő mentéről fába vésvé és álmodva Erdély balladás világát. Magyarországról: *Rácz Sándor*, a legendás '56-os Nagy-budapesti Központi Munkástanács elnöke, akit nem lehetett és nem lehet ide-oda rángatni, a hatalom érdekei szerint, hanem ő az, aki '56 előtt, alatt és után is ugyanazt képviselte: az erkölcsi helytállást. Nyugatról: posztumusz díjat kapott *Wass Albert* író, költő, akinek egyik legszebb versével idézték térben és időben messze tűnt alakját. A haza állandóságának metaforája, a híres refrén a Bocskai kriptá mellett különös időszerűséget kapott: „A víz szalad, a kő marad, a kő marad.”

„A kő sem marad.” – így folytatta *Tőkés László* püspök a kismarjai „várdombon”, a Bocskai család valamikori lakhelyén, ahol „vár állott”, most már csak egy földhalom jelzi a hajdani dicsőséget. Várad püspöke itt „jelentette” az egykori főkapitánynak, Bocskai Istvánnak, hogy „Várad és Szalonta ostroma tovább folytatódik. Hogy ha nem jön segítség valahonnan a Mennyei Felséges Úrtól vagy Anyaországunktól, akkor nemsokáig tudjuk állni az ostromot”.

Tőkés püspök befejezésül elhangzott keserű szavai, az egyre fogyatkozó és szétszóratásban élő nemzetünk; a múlt, jelen, s jövendő történelmünk szomorú látetele: „Fejedelmi Felségednek jelenthetjük, hogy bizony nemcsak a víz szalad – a kő sem marad immár – ... A kő sem marad – ... porlik, mint a szikla...”

Sárkány Viola

Októberi „jeles napok” a Nagytótfalui Tájház rendezésében

„*Ha péntek, akkor Villány*”, mondja évek óta a szlogen, a „borvárost” és eseményeit reklámozandó. „Ha október, akkor Nagytótfalu” – mondtuk idén mi, a háromfős csapat, amikor megterveztük a hónapot.

Már a hagyományosan szeptembervégi „Nagytótfalui Napok”, a Gyermeknap és a Falunap is kiakolbólintódott megszokott helyéről a helyhatósági választások miatt, és októberre tevődött. Ehhez jött még két új alkalom. Az első, X. 27-én, a Szentendrei Skanzennek és fiatal építészmérnökének, *Borbás Péter*nek felkérésére, kiállításával egybekötött építészeti konferencia volt. Témája a tájházak, és régi falusi épületek szakszerű megóvása, karbantartása, helyreállítása. Ő maga erről a témáról tartott vetítettképekkel illusztrált, színvonalas előadást. Rajta kívül *dr. Zentai Tünde* etnográfus beszélt tájegységünk Drávaszög, és Ormánság szakrális épületeiről, nevezetesen festett kazettás templomairól. Külön kiemelte a kazettavirágzó siklósi asztalosok jelentőségét e témában. Utolsóként e sorok írója beszélt a falu éppen 160 éves „öreg iskolájáról” és volt tanítóakáról, annak történetéről: egy kislélekszámú, nem gazdag, ám keménykötésű kalvinista közösség több évszázados küzdelméről gyermekeinek minden időben korszerű taníttatásáért, annak lehetőségéért. Az érdeklődést igen jónak ítéltük. Volt pécsi megyei főépítész, voltak a megyei néprajzi osztály képviselői, népfőiskolai szakvezető, nyugalmazott mezőgazdasági miniszter, hogy csak épp kiragadjak egy-két, örömmel nyugtázott jelenlévőt. S noha ez a téma nyilván nem tömegeket érintő, a helyi tv jóvoltából közzétett részlet nyomán máris keresnek bennünket öreg-ház-tulajdonosok: hol lehet azt a fiatal építész elérni, hogy tőle tanácsot kérjenek?

Másnap, október 28-án, a református templomban egészen más jellegű együttlétünk volt. Évek óta készültünk rá, hogy megemlékezzünk a diplomáépítő lelkipásztorról, Zsoltzay

Andrásról, aki a nehéz, Mária Terézia alatti-utáni időkben, 30 évvel fatemplomuk leégése után, kemény küzdelmek árán szerezte meg az engedélyt és az anyagiakat, hogy megépíthesse a kicsi falu 170 férőhelyes „kőtemplomát”. Halálának idén volt 200. évfordulója. Az ünnepi istentiszteletet követően, amelyen *Krizner Zoltán*, a gyülekezet lelkésze szolgált igehirdetéssel, 5 zsoltárfeldolgozás hangzott el *dr. Szabó Szabolcs* kórusa előadásában. A hangversenyt 2 előadás követte. Előbb *Bóka András* nyugalmazott esperes beszélt a templomépítés történelmi háttéréről, a XVIII. sz.-i magyar, és benne a protestáns egyházi viszonyokról. Utána a tájház vezetője beszélt több mint 2 évtizedes kutatásai alapján a falu akkori helyzetéről, eseményeiről, s magának Zsoltzay Andrásnak a kevés emlék, inkább a tények alapján nagyszerűnek valószínűsíthető alakjáról. Majd egy vers következett, határon átfelől kapocsként: a „Kövek Zsoltára”, Reményik Sándor verse, melyet 1929-ben a kolozsvári evangélikus templom építésének centenáriuma írt, az ő templomépítőjük emlékére. – A templom falára elhelyezett emléktáblát Peterdi Dániel esperes avatta fel. Szövege:

Zsoltzay András
templomunk építője emlékére,
aki 1764–1806-ig volt a gyülekezet lelképásztora,
állította halálának 200. évfordulójára
Nagyótfalu református Gyülekezete, lakói
és a
Siklósi Várbaráti Kör
az Úr 2006. esztendejében

El kell még mondanom: nagy örömünk volt, hogy az alkalomra megtelt a nagyótfalusi istenháza. A gyülekezet, a falu lakossága felekezetre való tekintet nélkül, polgármester és képviselőtestület, elszármazott nagyótfalusiak, régi lelkész unokái és dédunokái, vendéglelkészek... és csodálatosan zengett az ősi zsoltár a hálaadni-valóan-nagy gyülekezet ajkán. „*Jó írókös*” nagyótfalusi öregjeim szíve megdobogott volna, a hallatán...

Együttlétünket nemzeti imádságunk, a Himnusz eléneklésével zártuk.

Dr. Simor Ferenccé Bokody Éva

Ipoly-napok Ipolyságon

Régen foglalkoztat a gondolat, hogyan lehetne újratemetni azt a történelmünk során kialakult összetartozást, egymásrautaltságon alapuló segíteni készséget, ami Hont vármegye népeit, benne a palócokat és az Ipoly mentét jellemezte. Az interperszonális kapcsolatok erősítése, bővítése adja az alapjait a régiók, kistérségek összefogásának is. Azzal, hogy ezeket a köteleket politikai eszközökkel szétszakították, fellazultak az emberek közötti évszázados kapcsolatok. A XX. század zavaros időszaikában sokan elköltöztek innen akarva, vagy kényszerből, az új telepéseknek az itteni táj nem jelentette a szülőföldet, így nem társult ennek szeretetével. Most, amikor az országhatárok nem gátolják az emberek közötti kapcsolatok újjálesztését, újratemetését, meg kell teremteni ezek erősödését.

Naptárunkban augusztus 13-a Ipoly napja. Természetesen a keresztnév élő emberekre vonatkozik, de miért ne lehetne folyónkat is megünnepelni ezen a napon? Hiszen a múlt századok során sokan választották neves személyiségek is nevüknek. Így Ipolyi Arnold beszercebányai, majd nagyvárad püspök, történétíró, az MTA II. osztályának elnöke, a *Magyar mytologia* szerzője, vagy Fehér Ipoly természettudós, pannonhalmi főapát. Mindketten az Ipoly mellől kerültek ki a nagyvilágba. Így született meg a folyóköszöntő Ipoly-nap gondolata.

Az ipolysági Honti Múzeum Baráti Köre első alkalommal 2003-ban tartotta meg ezen emléknapot. Színhelyeül jelképesen a folyó egy szép partrészét, az ún. Söderost választottuk a Börzsöny lábánál, közel az államhatárhoz. Meglepően sokan tettek eleget meghívásunknak. Vendégünk volt többek között Tóth Imre ismert palóc író, a *Palóc trilógia* szerzője, aki lírai

Jámbor Dorottya Csáky Károly Ipoly című versét szavalja,
mellette Szabó Tibor ipolytarnóci és Lówy János ipolysági polgármester

gondolatokkal fűszerezett előadásával adta ki hallgatóinak az Ipoly „keresztlevelét”. Hivatkozva több kutatóra, a folyó neve eredetileg Ipó volt, ami palóc nyelvünkön Ipó = öreg folyó, mint az apó is nagyapát jelent. Ez összefügg életadó értelmével is. Az utána következő zenedalok köszöntők után a jelenlévők a folyó partjához vonultak, ahol vizét csokraikkal ékesítették.

A következő évek Ipoly-köszöntőit más-más helyen tartottuk meg, hasonló tartalommal. Időközben megalakult egy új polgári társulás mint non-profit szervezet, a Sigillum oppidi Saag – Ipolyság Város Pecsétje néven. Alapítója dr. Huncsík Péter, aki a rendszerváltás utáni években Václav Havel cseh-szlovák köztársasági elnök nemzetiségi tanácsadója volt. Bár Dunaszerdahelyen él, szülőhelyéhez, Ipolysághoz hű maradt és igyekszik lehetőségei szerint városát támogatni. Az ő kezdeményezésére és segítségével lett teljesen felújítva az egyik helyi zsinagóga (a másik még felújításra vár), amely azóta Művészeti Központ néven terjeszti a kultúrát. Így aztán megegyeztünk, hogy az ünnepséget közösen fogjuk megtartani mint *háromnapos kulturális fesztivált*. Ennek kicsúcsosodása lett az Ipoly-nap. Az eredeti imaház mellett felépült az irodalmi kávéház a városi információs központtal, és a két épület között az Európa Udvar. Ennek bejárati részén áll az Ipolysági Polgár bronzszobra, mely Bartusz György szobrászművész alkotása. A mögötte lévő falon évente egy-egy emléktáblát helyezünk el azok emlékére, akik rendkívüli módon segítettek városunk fejlődését. A falat díszíti már Kovács Sebestyén Endre kórházalapító, Winter Lajos és Imre, a pöstyéni fürdőváros építői, Szokolai Alajos olimpikegyetem és városunk mecénásának emléktáblái. Az idei évben Zanoletti Józsefét avattuk, aki 1915 és 1939 között volt városbíró, kinek jelszava volt: „Tiszta kezekkel – tiszta munkát!” Ezekben a nehéz évtizedekben is fejlődött városunk mind gazdasági, mind kulturális téren, így Dél-Szlovákia legjobbjai között tartották számon. A belső udvaron a látogató Európa fejlődésének nagyobb állomásait bemutató festményekben gyönyörködhet, belül az épületben pedig a Felvidék nagyjainak portréiban. Az idei fesztiválon számos ismert szemé-

lyiség tartott előadást, beszélgetést közérdekű problémákról, vagy tartalmas műsort adott az idelátogatónak.

Akaratlanul is felmerül a kérdés: *Milyen is az Ipoly?* Zalabai Zsigmond *Hazahív a harangszó* című könyvében így jellemzi: „*Késpenge kocsmasztalon – villog az Ipoly. Vagy tükör, amelyben aranyhaját fésüli a Jóság?*”. Nézzük meg közelebbről, csak a száraz tények tükrében. Születési helye a Vepor hegység, mai nevén Szlovák Érchegeység, a Breznóbánya alatti vízgyűjtő terület mintegy 1000 m tengerszint feletti magasságban van. A 25–30 km távolságú területen gyors folyású hegyi patakja megszeliélvülve éri el a málnapataki (Maliniec) víztározót, ahol már csak 300 m a tengerszint feletti magasság, folyása lelassul, míg később sík vidéken folytatja útját. Erről Sajó Sándor ipolysági születésű költőnk így írt: „*A megye fő folyója a haltermő Ipoly, mely 212 km-nyi hosszú kanyargós folyásában útja javarészt Hont területén teszi meg. Folyása Gyerkig nyugati, Szetég délnyugati, Szalkáig déli irányú, onnan délkeletre fordul a megszűkülte völgyén áthaladva Szob és Helemba községek közt szakad a Dunába. Az Ipoly völgyére számos kisebb völgy nyílik, s mindegyikből egy-egy patak fut az Ipolyba, mely igen lassú, rendszeren sekély és nagyon iszapos. Sem hajó, sem tutaj nem járhatja. Nagy esőzések után, főleg tavaszi hóolvadáskor meg-megdagad a csendes, jámbor folyó, s rohanó, iszapos habjai nem férnek a szűk mederbe. Elönti a réteket, a határt, sok kárt okozva a gazdáknak.*” Nos, az azóta eltelt időben sok szó esett az Ipoly szabályozásáról – ez mára megvalósult. Városaink és községeink már védve vannak az árvízről, megmaradtak azonban azok a határain kívüli meanderek, öntésterületek, melyek természetes tartalékai a talajvíz pótlásának, főként nyári időszakban. Ma már több nemzetközi természetvédelmi egyezség védi az évezredek folyamán kialakult élő természetet. Ilyen az 1971-ben alakult Ramsari Egyezmény (Ramsar – Irán), melynek védett területek listájára felkerült az Ipolyság és Ipolyhídvég közötti innundációs terület is mint a szabályozás előtti lápos rétek öntésterülete meanderrendszerének maradványa, mely kb. 400 ha-t tesz ki. Magasabb rendű növények és állatok sokszínűsége jellemzi, melyeknek életterülete a mocsarak, nedves rétek és ártéri területek. Folyamatban van már a turistaösvények kiépítése is, ezáltal lehetővé válik a 250 magasabb rendű növényfaj (ebből 43 közvetlen veszélyeztetett) megfigyelése és védelme. Halászszövetségünk helyi csoportja ma több mint 200 tagot tart nyilván: ők védik az Ipoly élővilágát.

Az idei, immár IV. Ipoly-nap díszvendége Csáky Pál, egykori miniszterelnök-helyettes, ma a szlovák parlament MKP-s képviselője, a régi 47 híd újrakepítésének kezdeményezője és támogatója volt. Reméljük, ennek a nagy célkitűzésnek legalább egy részét sikerül megvalósítani. Másik vendégünk Ipolytarnóc polgármestere, Szabó Tibor volt, aki Szarvas Imrével, az ottani természetvédelmi terület vezetőjével vett részt az Ipoly-napon. Képekkel illusztrált előadásuk segített megismerni ezt az ősmaradványairól és őslátnyomairól világhírű földtani természetvédelmi területet. A „palóc Pompeinek” is nevezett terület egyúttal kezdete is az Ipoly határfolyóvá válásának. Ezért is választottuk Ipolytarnócot bemutatósorozatunk első állomásául. A következő években felváltva szeretnénk bemutatni azt a 24 községet, amely máig is megőrizte az Ipoly nevet. Így 2007-ben Ipolykeszi következne, a folyó jobb oldali, felvidéki települése, ahol Ipolyi Arnold élte gyermekkorát. A sorozat végére hisszük, hogy az egész Ipoly mente összekovacsolódik!

Az idei ünnepségen emlékkövet is avattunk városunk pihenőparkjában, a közkedvelt Sódersonon. A mintegy 10 tonnás kőtömbön Wass Albert mély gondolatát olvashatja az ide látogató: „... *A víz szalad, de a kő marad, a kő marad!*” Rajtunk múlik, milyen is lesz Ipolyunk. Késpenge kocsmasztalon, vagy tükör, amelyben aranyhaját fésüli a Jóság. Tegyük azért, hogy az utóbbi váljon valóra!

Danis Ferenc

Nagy Olga halálára

Elment a magyar folklórtudomány erdélyi nagyasszonya. Az Isten 85 esztendőit engedélyezett számára ezen a földön, és ő gondos háziasszonyként használta ki minden pillanatát. Írt ifjúsági regényt, írt tanulmányt folklórtudományi kérdésekről, gyűjtött népköltészetet, főleg mesét, hadakozott esztétikai nézeteiért. Azt hiszem, elsősorban író volt, aki az irodalom oldaláról közelítette meg a népköltészetet, a népi alkotás folyamatát, a népmesék felépítését. A hiteles népmese esztétikája című dolgozatával még doktori címet is szerzett, 57 éves korában. Élete együtt lüktetett a költészetet teremtő nép életével, neki nem kellett „kiszállnia” a nép körébe, mert ott élt, pályája kezdetén, mint tanítónő, aztán tanárnő, előbb Kisiklódon, majd Széken. Itt, a Mezőség legendás falujában, a magyar népviselet élő múzeumában tiszteletes asszony is, Krizsovánszky László református lelkész felesége. Ebbeli kiváltságos helyzete és természetes közvetlensége megnyitotta a széki asszonyok szívét, ajkát, és bizalmas őszinteséggel mesélték életük sorát, fájdalmaikat és örömeiket, sorsukat a kapun belül, házasságuk titkait. Ezért írhatta meg hitelesen két parasztasszony, Győri Klára (Kiszáradt az én örömem zöld fája) és Kocsis Rózsi (Megszépült szegénység) életróját.

Otthonosan mozgott falusi környezetben, a kálvinista parókiák világában. Nemcsak a férje református pap, de a bátyja is, Nagy Ödön (1914–1995), aki szintén néprajzi íróként szerzett nevet magának az erdélyi magyar kultúrában. Mindjárt kezdetben, első írása abban a kötetben jelent meg, 1939-ben (Adatok a téli néphagyományok gyűjtéséhez), amelyet Makkai Endre és Nagy Ödön szerkesztett. A két néprajzos Nagy-testvér együttműködése ismétlődött később, pályájuk újabb szakaszában. Nagy Ödönt Havad papjává választották, ebben az időszakban kezdeményezte Nagy Olga falumonográfia megírását a településről; később nyomtatásban is megjelent. Nagy Olga dolgozta ki a Vallási értékrend című kérdőívet, melynek keretében Nagy Ödön összefoglalta több évtizedes munkálkodását a vallási néprajz művelésében. (1992)

Kiemeltem az előbb Nagy Olga írói munkásságát. Egyedi jelenség a folkloristák körében Erdélyben, hogy sikerrel forgatják a szépírói tollat is. Benedek Elek életművében találunk erre példát. Elek apó azonban nem volt „szakszerű” gyűjtő, a feltalált meséket ő „átírta” és úgy adta tovább olvasóinak. Nagy Olga regényei elsősorban pedagógiai célzatúak, a legjobb értelemben vett ifjúsági regények, méghozzá „leányregények”. (Lányok a bentlakásban, Szidi, Madár kék mezőben.) Nem elandalító vagy romantikus ihletű művek, hanem a való élet „mintái” a diktatúra fojtogató légkörében, amely a nemes szülői, pedagógiai szándékokat talán még kíméletlenebbül összetörte, mint a fiatalok érzelmeit és vágyakozásait. Én egyszerűen és találónan realizmusnak nevezném Nagy Olga regényírói módszerét, tehát a valóságglátását.

Nem egyszer bajt is hozott a fejére ragaszkodása a realitásokhoz. Tanulmányosnak érzem azt a tiltakozást, amely Győri Klára életírását fogadta. A széki parasztasszony házasságának ábrázolásában berögzült előítéletet „sértett”. Sokunkban feltámadt Veres Péter véleménye a parasztasszonyok szemérmességéről – bennem is –, a legnagyobb magyar „parasztíró” szerint ugyanis a paraszti nők még a férfjuk előtt sem vetkőznek meztelenre. De vajon a széki parasztasszonyok nem lehetnek mások, mint az alföldiek? Vagy az Alföldön is más élményt kapna a kutató, ha nő lenne, pláne a gyülekezet tiszteletes asszonya? Veres Péter írói nagyságából semmit sem von le, ha meglátása nem mindenütt ugyanúgy fedi a valóságot. (S talán az is számít, hogy Veres Péter sem volt szerelmi ügyekben gyónó természet.)

Szorgos kutatója volt az erdélyi parasztság érzelmi, szerelmi életének. Kötetekbe csoportosította illetően munkáit: Paraszti dekameron, széki tréfák, történetek, Újabb paraszt dekameron, a szerelem és a házasság erdélyi parasztoknál és Asszonyok könyve. Nemcsak művelte ezt a sajátos prózát, a való élet átültetését az irodalomba, az író erőszakos beavatkozása nélkül, de tanulmányozta is a módszert, elemezte a mesék születését, jelentkezését, átalakulását, a meseírás és a leíratlan alkotás esztétikáját.

„Az epika vizsgálata vezette el a társadalomrajzi kutatásokhoz. Közel húsz évig kéziratban állt a 80-as évek elején társszerzőkkel készített Havad tegnap és ma című falumonográfiája, megjelent viszont két kötete is a paraszti értékrendről, mentalitásról és magatartásról, ezek közül az első A törvény szorításában falumodellek formájában írja le a hagyományban érvényesülő értékrend sokszínűségét, a Világgá futó szavak pedig interjúkban vall minderről. A népi vallásosságról, a haláltudatról, a szerelemről és a házasságról írott tanulmányai tárgítják az életmű és az értelmezett népi kultúra határait.” (Keszeg Vilmos).

Gunda Béla néprajzi előadásait hallgatta a Bolyai Tudományegyetemen, a magyar nyelv és irodalom szakon kívül. A magyar néprajz klasszikusa a második világháború után, néhány esztendeig, a kolozsvári magyar egyetemen maradt, László Gyulával, Benedek Marcellel és más nagyírű professzorral együtt, a magyar egyetemi oktatás európai színvonalának biztosítására. (Ez mit sem von le a „helyi” tanárok értékéből, de az 1940-es bécsi döntés után Kolozsvárra jött „magyar állampolgár” professzoroknak nagyobb volt a tapasztalatuk az egyetemi oktatásban, míg a helyi szakembereket a román oktatásügy nem engedte felülemelkedni a középiskoláknál. A Bolyai Tudományegyetem felszámolásának alattomos szándékát előre vetítette ezeknek a „magyar állampolgároknak” a kiűzése Kolozsvárról!) Gunda Bélát tanáromként ismerhettem meg magam is, 1947-ben, elsőéves egyetemistaként; bizonyos vagyok benne, hogy a professzor úr nagy örömmel fogadta volna Nagy Olga hatalmas méretű gyűjtését, mintegy 3000 epikus népi szövegét, s talán még inkább vizsgálódásait a mesemondás törvényszerűségeiről, magáról a meséről, amely élő megnyilatkozás, míg nyugati tájakon halott műfajnak tekintik.

Ezek a vizsgálódások már túl is lépnek a néprajz tudományán és az irodalomtörténet birodalmába tartoznak. Mindenképpen oda is. Nagy Olga irodalomtörténeti tevékenységének bizonyossága lehet például barátsága Féja Gézával. Noha 1998-ban közzétette, Székelyudvarhelyen, a magyar író és irodalomtörténész hozzá írt leveleit (Egy barátság története), Féja erdélyi kapcsolatai eléggé ismeretlenek maradtak. De itt említenem kell, mert gyümölcsöző barátság volt: a magyarországi népi író, irodalomtörténész ismerkedése az erdélyi magyar népi valósággal, Nagy Olga által – jobb kalauzt aligha találhatott volna! – és az erdélyi író, folklórtudós folyamatos eszmecseréi egy másik kisebbséggel, a felvidéki Fájával, a radikális társadalompolitikussal, aki az irodalomtörténeti fontosságú Magyarország felfedezése első könyvét írta (Viharsarok). Erről a sorozatról, az írói szociográfia helyéről és szerepéről kérdeztem meg Fėja Gézát, A Hét számára készült interjúmban. Szót ejtettem a sorozat meglehetősen elfelejtett inspirálójáról, Sárközi Györgyről is – maga is népi írónak számított –, meg Fėja barátságáról az öregedő Tamási Áronnal. Miért tagadtam volna le, hogy beszélgetésünkre Nagy Olga közvetítésével került sor? Egyáltalán nem így gondolta ezt a diktatúra román kulturpolitikája, főleg a magyar–magyar szellemi kapcsolatot nem gondolta ilyképpen. Akkor döbbsentem rá erre, amikor A Hét vezetőségének szétroppantásakor, Huszár Sándor és Horváth Andor méltatlan eltávolításakor, a román pártban tevékenykedő „magyar” főcenzor, a legkiválóbb renegát, reám is átkot mondott a Fėja-interjúért, mivel szerinte Fėja egyszerűen „fasiszta” volt. Csak egy adalék: interjúm 1974-ben jelent meg, Koppándi Sándor „ítélkezése” 1983-ban hangzott el. Égbe kiáltó bűn lehetett számára, ha ilyen sokáig magában hordozta a felháborodást. Gondolom, Nagy Olga is megérezte ennek a nemes, értelmes barátságnak az ódiumát.

De Nagy Olga és férje, Krizsovánszky László tiszteletes úr bátor ember volt; vállalta a történelmi kihívást.

Beke György

Kerékgyártó Adrienne

(1905–2006)

2006. augusztus 22-én a Farkasréti temetőben kísértük utolsó útjára Sárika leányával, Zoltán fiával és a család többi tagjával, a Magyar Néprajzi Társaság, a Magyar Néprajzi Múzeum képviselőivel, barátok és a tanítványok csapatával együtt dr. Újvári Béláné dr. Kerékgyártó Adrienne-t, sokunk drága, pótolhatatlan Adrienn nénijét. Véget ért egy hosszú élet, mely nem volt hiábavaló.

Nem tudok tárgyilagosan írni róla.

Egy hihetetlenül gazdag életút, egy hihetetlen gazdag – mert adni, segíteni mindig tudó – ember élete volt az övé. Otthon és munkahelyen, tanítványok között (és melyikünk nem volt tanítványa?!) mindig a maximumot adó asszony; fiatalon az érett kor bölcsességével, öregen friss elmével, önmagához és másokhoz szigorúan. Mindegyikünkben munkatársat látott; biztos tudásával igazgatott, feledhetetlen mondásaival gazdagított. Nyoma sem volt benne a hivatásosok magasabbrendűség-tudatának; azon volt, hogy mindannyian, bármely irányból érkeztünk is a néprajz területére, a hivatásosok tudásszintjét és bizottságát érjük el.

A hajnali vonattal a Délibe érve, nincs már miért egyenest a Karap utca mindig nyitott otthona felé vennem az irányt. „Mennyi idő van Évám? Egy órád? Akkor fogjunk hozzá.” És pontról-pontra tisztázhattuk kérdéseimet, kétségeimet, gondjaimat.

Nagyon tisztelte, nagyon szerette azokat, akiknek múltjával foglalkozott. De állt ez minden körbe, amely hozzá tartozott. Hiszen három diplomája három nagy érdeklődési körét tükrözte: a Képzőművészeti Főiskolán, az ELTE Kézimunka-tanár szakán (volt ilyen! a TF-el együtt indult, de hagyták elsovradni!) és a Néprajz szakon szerzett oklevelet.

Béla bácsit, férjét, nagyon szerette. Egész idős korokban is asszonyi gonddal látta el, kereste kedvét. Fiatal éveik közös emlékeiről – akár egy, az ablakán benéző óriási ezüsfenyőről, amit házasságuk első évében ültettek –; a nagyszerűen szervezett, Teleki-féle Táj- és népkutató mozgalomról, amiben fiatal házassókként tanítványaikkal vettek részt; az ostrom alatti egymásért aggódásokról – ha néha mesélt – jó volt hallgatni őt. Szívesen beszélt róla, hogy mint eszményképre, három férfira tudott feltekinteni: katonatiszt édesapjára, Teleki Pálra és Györfy István professzorra, akinek, ha jól tudom, utolsó élő tanítványa volt. Nála doktorált 1937-ben és ekkor jelent meg első könyve *A magyar női haj- és főviseletről*. Nem tarozott a sokat publikáló tudósok közé, de ami kikerült a kezéből, az alapos, pontos, és olvasmányos munka volt, azt hosszú és alapos kutatómunka előzte meg. A már említett Teleki-féle magyarságkutató program részeként, a csikmenasági gyűjtés három nyáron, 1941–1943-ban, több héten át folyt. A gyűjtött anyagból férje, dr. Újvári Béla kiadványt készített elő, de a helyiséget, ahol kincseiket tárolták, az oroszok „vették igénybe” és mindenük eltűnt. Írásaik egy része 20–25 év múlva, a Néprajzi Múzeum leltározásra váró anyagai között felbukkant. 1973-ban férjével újra felkeresték Menaságot, de kiegészítésre már alig volt lehetőség. A zilált állapotban lévő anyagból válogatta össze évekig tartó munkával az 1999-ben, 94 éves korában megjelent *Csikmenaság népművészete* című könyv anyagát. A szerkesztésen és lektoráláson túl egyik feje-

A 90 éves Újváriné Kerékgyártó Adrienn
köszönti Selmeczi Kovács Attila

zet teljesen az ő munkája. Korábbi munkáiból az általam ismertek még: *Népviselési emlékek a Tápiai mentéről* és az *Alsónémedi történetében az Áttérés a paraszti viseletről a városi viseletre* című fejezet, mely önálló füzetként is megjelent.

Volt tanára és volt igazgatója a Rákóczi téri Magyar Királyi Női pariskolának, és szerkesztőségi tagja az ott kiadott „Muskátlí” füzeteknek, ami az Iparművészet című folyóirat mellékleteként jelent meg évekig. Különböző kézimunka-ágak igényes bemutatása, minták közlése mellett magyar tájak e téren való ismertetésére is törekedtek a lap szerkesztői. Így talán elsőként közölték Gönyei Sándor fölfedezését a visszacsatolt Délvidéken a drávaszögi főkötőhímzésről. (Nem csoda hát az sem, hogy máig ő volt az első és egyetlen, aki drávaszögi terítő-tervezéseimet nagyra értékelte, munkámban biztatott, felhasználható, új minták megtalálásához segített.)

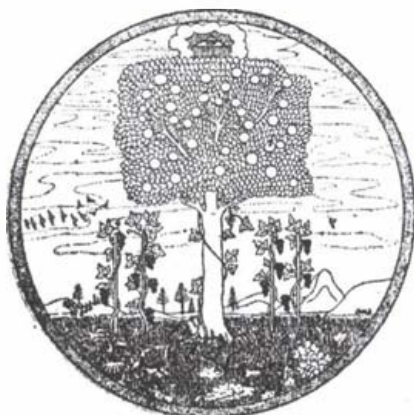
Hosszú élete folyamán több kitüntetést kapott. Legnagyobb ezek között a 95 évesen néki ítélt Györfly István Emlékérem. Az átadás meghitt ünnepségén magam is jelen lehettem. Századik születésnapján nagy-nagy szeretettel köszöntötte a Néprajzi Hírek hasábjain utolsó munkahelyének, a Néprajzi Múzeum Adattárának munkatársa, Szemkeő Endre. Szemben fogalmazni már nem is lehet, mint ahogy ő ír Adrienn néni utolsó éveiről. „... most, 2005. december 22-én, Adrienne néni 100 esztendő s korában köszönhetjük születése napján – ez hihetetlen! ... Mi, a Néprajzi Múzeum Adattárának munkatársai csodálattal adóztunk fantasztikus energiája, fürge észjárása, munkaszeretete előtt. Nemcsak becsültük, szerettük is itt a körünkben! Fiatalabb munkatársainknak a folklór módszerével, verbálisan adjuk át a megélt és az idősebbektől hallott történeteket, legendákat Adrienne néni életéről, munkáiról. Régvolt tanítványai, fiatalabb munkatársai még ma is nap mint nap keresik őt, híreket kérnek róla. ... Azt reméljük és szívből kívánjuk, hogy hosszú és tartalmas életének ezt a tahitófalu stációját – ahol most egy alapítványi idősök otthonában gondozzák és ápolják – jól megérdemelt pihenőként jelölje ki számára az Úristen.”

Munkásságát nem az én tisztem méltatni, nálam nagyobbak és őt jobban ismerők hivatottak rá. Bizonytal meg is fog jelenni Adrienn néni kutatói, tudósi és pedagógusi munkájáról hozzá méltó méltatás, avatottak s az ő nagyságához mérhető ifjabb pályatársainak tollából. Én csak őt sirathatom el: a nekem – és biztos vagyok benne, hogy sokunknak – pótolhatatlan „anyai barátot”, a sikereimnek velem szívből örülő, a hibáimat, tévedéseimet szigorúan meg-bíráló, szakmai édes Anyámat.

Drága Adrienn néni! Áldott legyen emléked, és könnyű legyen néked a föld!

Fogadjon örök szeretetbe Az, Akihez évek óta hazakészültél!

Dr. Simor Ferencné Bokody Éva

KÖNYVESPOLC

Száműzöttek a Hortobágyon

Emlékek a borsói kényszermentáborból (1952–1953)

A tanár létezési módja az osztogatás: katedrálról, frásaival, közéleti munkásságával. Ezt tette évtizedeken át dr. Kováts Dániel is, amiért kiterjedt körben meg- és elismerték. A 2006-os könyvhéten azonban olyan kötettel lepte meg olvasóit, amelynek egyszerre ő a dokumentumokkal dolgozó író-szerkesztője és a hortobágy-borsói munkatáborba kényszerítettek egyik sorsrása is. Ebből adódóan a könyvben olyan emlékek közkinccsé tételéről van szó, amelyek nem csupán egy magán-történet alkotóelemei, ezért nem is egyedül az átélőnek kell azokat őriznie. A szerkesztőnek ez az érzelmi és ihletett állapota, felkészültsége, valamint – nem mellékesen – a sorsrások közreműködése, erkölcsi és anyagi támogatása kellett ahhoz, hogy e téma kötetben jelenhessen meg.

A 'Hortobágy' fogalma a fiatal nemzedékben ma szinte kizárólagosan a hungarikum, a természetvédelmi terület, a pusztá, a ménes, a szürke gulya, a hídi vásár, a gasztronómiai különlegességek (a gulyás, slambuc, öhöm, húsos palacsinta) képzetét kelti. Sőt el kell ismerni, hogy e tájat korábban is főleg a barátságos, egzotikus oldaláról, hívogató szépségeiről ismerték, erről írtak, daloltak, vagy a végeláthatatlan nyílt térségéhez az emberek hihetetlen szabadságerzetét társították. Ugyanezt mondhatnánk el a tábor értelmezéséről is. Csak a diktatúra bűneivel terhelt 1950-es évek elejének politikai önkénye, az osztályharc beteges hajtásának következménye változtatta a romantikus délibábos tájat történelmi helyszínné is, a tábor pedig – múltó kaland helyett – a szabadságuktól megfosztott honfitársak zsúfolt kényszerlakhelyévé, a természet viszontagságainak és a hatalmi erőszaknak egyaránt kitett életek alig elviselhető, szigorúan zárt keretévé. Múltunk zavaró öröksége ez, amelyről mindenképpen el kell határolódnunk. E szándékunk azonban csak akkor válhat valóra, ha feltárjuk, megismerjük e történelmi jelenség okait, tényeit és következményeit. Kováts Dániel könyve ebben mindenképpen segítségünkre lesz.

A magyarországi deportálásokról, kitelepítéskéről és munkatáborokról ma már egyre többet tudhatunk, miután immár évek óta tanulmányok, kötetek, konferenciák, filmek témája lett. A Hortobágy így és ezért került a színes tájismertető mellett a történelem reflektorfényébe. Ez a könyv tehát nem témakörének a rendkívüli volta miatt vonja magára a figyelmet, hanem a borsói kényszermentatábor mintegy két évig tartó történetének sajátos és részletes bemutatásával, ami egyszerre lehet tiszteletadás az egykori, minden veszélynek kitett táborlakók emlékének és hozzájárulás a Rá-

kosi-rendszer személyi diktatúrájának, emberi életeket munkatáborokkal megkeserítő politikájának a megismeréséhez és elítéléséhez. A sajátos jelző pedig mindenekelőtt arra utal, hogy a kötet minden emlékező-szerzője (37 fő) olyan hiteles, a hortobágy-borsói munkatábor fogságát, megpróbáltatását átélő kortanú, sorsrása, akik történeteik, érzelmeik, gondolataik leírásával valóságosan és szemléletileg megegyezően dokumentálják a tábori eseményeket, és teszik egésszé, egységessé az egymáshoz illesztett sorsélmények foglalatát.

A tábori élet két évét feldolgozó kötet szerkezetileg – a műfaj szabályai szerint – világosan tagolt és jól áttekinthető. Rövid előszó és epilógus keretezi a témát bemutató három fejezetet. A részek egymást kiegészítve szerves egységet alkotnak. Közöttük az arányosságot – elfogadható szerkesztői elv szerint – nem az oldalszámok azonos terjedelme, hanem a tartalmi, belső összhang, a kor, a helyszín és az események harmóniája adja.

Az első fejezet Kováts Dániel és W. Balassa Zsuzsa tanulmányaival a korra és a táborra vonatkozó legfontosabb tudnivalókat tartalmazza. Az előbbi az 1950-es évek elejének sajátos politikai atmoszféráját és ideológiáját mutatja be, mintegy mozgósítva azokat az olvasói ismereteket, amelyek szükségesek a kötet jobb megértéséhez, az események értelmezéséhez. W. Balassa Zsuzsa pedig – ugyancsak kiváló szakmai érzékkel – a hortobágy-borsói tábor képét, környezetét és életét jeleníti meg írásban, térvázlatokkal, képekkel úgy, hogy szinte „bejárhatóvá” teszi az egykori kényszerlakhelyet.

A második fejezet (Sors és emlékezet) 45 prózai és verses emlékezésével a kötet legerjedelmesebb egysége. Az egymást is kiegészítő és igazoló vallo-másokkal a sorsélmény részesei saját történeteiket beszélik el, ami igazán egyedivé, személyessé teszi a megrázó, de hiteles írásokat a sokáig ismeretlen légköréről, ahová nem bűnelkövetőkként, hanem szándékos politikai tisztogatás áldozataiként kerültek az emberek, családok korra, nemre, származásra, politikai hovatartozásra való tekintet nélkül. Az emlékfűzér képei, sorai világossá teszik, hogy szerzői nem menedékhelyen, hanem rabtartók felügyelte elzártságban éltek, ahol az ember hivatalosan is csak osztályidegen, ellenség, nem pedig legfőbb érték, ahol a kényszer, a kiszolgáltatottság és a testi-lelki megalázás határozta meg az életet, lélelem dörömbölt, hiányzott a szép és a jó, az emberi méltóság tisztelete. Szinte minden idejüket kitöltötte az embert próbáló, idegeket romboló körülmények között végzett munka. De még ebben a helyzetben is kerestek apró örömeket, amikor ünnepet, névnapot tarthattak, énekelhettek, zenét hallgathattak. Ludtak nevetni egy viccen, boldoggá tette őket egy levél, egy kívülről jött hír

vagy az együttlét, az egymás iránti figyelmesség, a szolidaritás érzése. Sőt humorérzékük megőrzése is szerepet kapott abban, hogy le ne gyűrje őket a rájuk mért sors. Így például a legnagyobb hajszoltságának kitéve is fanyar mosollyal énekeltek az akkor általánosan ismert magyar nóta sorát, a „Semmi, babám, semmi”-t vagy menetdalként a korabeli mozgalmi indulóból a „Kényszer volt egykor a munka, ma hősi tett”-et. Aztán nem minden szellemesség nélkül nevezték – a kacsanevelés szókincséből merített – TAS-TAS-nak a „belső hírszolgálatukat”. Igaz ugyan, hogy kevés hasonló vidámságról adnak számot a vallomások, de az ilyen derűs perceknek bizonyára fontos szerepük volt a tompult belenyugvás elutasításában, a vágyott túlélés reményének a táplálásában.

A kötetet a harmadik fejezet (Tanúk és tanújel) dokumentumai teszik teljessé a táborlakókról – Bánhidyi Attila szorgos kutatómunkája alapján – készült kimutatásokkal (a név, lakhely, életkor, foglalkozás és a kitelepítés idejének a megjelölésével), valamint emlékkönyvi részletekkel és fényképekkel, továbbá az emlékek ápolását, a kapcsolatokat tanúsító híradásokkal.

A szakmunkák stílusát általában nem a szépirodalmi alkotásokhoz mérjük. A hortobágyi emlékezők könyvében sem a bravúros formakincset keressük, hanem a tartalom kifejtésére és befogadására alkalmas nyelvi forma megtalálását. Ezt el is érik a szerzők, sőt a közérthető szövegek mellett az őszinte, igaz mondanivaló írásban is szépnek, élőnek hat, egy-egy emlékezés része (verse) pedig úgy mozgósítja izlésünket, mintha az a pusztai virágra lenne.

Összegzésként elmondható, hogy a Kováts Dániel által szerkesztett 408 oldalas könyv minden tekintetben olyan figyelmet érdemlő alkotás, amelyben ő is benne van, de az nem csak neki és a kiadójának fontos. Nem divatkönyv, hanem hasznos: történelmi forráskötetként, „tábori olvasókönyvként” szolgálhat múltunk egy drámai epizódjának a megismeréséhez, átadható tudást hordozó, szemléletet formáló, erkölcsépítő, tehát a jelennek és a jövőnek is üzenő funkcióval. A kötet így miközben alapvető ismeretekkel gazdagít, egyúttal sebetek gyógyító tisztelgés is az egykori kitelepítettek előtt, és jóvátétel az elmaradt erkölcsi, anyagi kárpótlásuk helyett. A szépen illusztrált, Pirooska János eredeti hortobágyi grafikáit bemutató, formailag mutatós kivitelezés, a figyelmes szöveg-gondozás a nyíregyházi Feliciter Kiadó munkáját dicséri.

Dr. Sallai József

Keszthely város emléktáblái és köztéri alkotásai

Színvonalas, értékes kiadványt jelentetett meg a keszthelyi Fejér György Városi Könyvtár Könyvtárpártoló Alapítványa. Egy nagymúltú, kulturális hagyományokban gazdag város anyagba öntött

kollektív emlékezete vall a múltól, az elődökről, az egyszer volt emberekről, akik szűkebb és tágabb környezetük, sőt az ország művelődésének voltak szerény, de fáradszóró megtestesítői. Tudósok, papok, írók, művészek, kutatók, gazdasági szakemberek, politikusok, orvosok, mérnökök és a kulturális élet kisebb-nagyobb képviselőinek nevei találhatóak az emléktáblákon és köztéri szobrokon.

Az igényesen választékos kiadványt Pappné Beke Judit szerkesztette aprólékos gondokkal és hozzáértéssel. A fotókat Pelcz István készítette szakmai pontossággal és a vizuális tájékoztatás igényével.

Keszthely város a tehetségek kiáramlásának és itteni megtartásának mindig jó fészke volt. Somogyi József nagy pszichológus és filozófus, a két háború között több könyvében foglalkozott a tehetség kérdésével. Főként a tehetség megállapításával, valamint annak átöröklési kérdéseivel. Szerkesztett egy úgynevezett tehetségterképet, melyben a Révai Nagy Lexikon alapján felmérte a tehetségek születésének térbeli szóródását a történelmi Magyarország területére kivetítve. A kapott anyag alapján elemezte a tehetségek születésének térbeli elhelyezkedését. Értékelésének van egy keszthelyiek számára kedvező kitétele. Igazi nagy tehetség tízezres nagyságrendből átlagosan mintegy négy, ez Keszthelyre vonatkoztatva háromszoros, azaz tizenkettő. Természetesen tudnunk kell, hogy ennek nem csupán genetikai, hanem társadalom-környezeti háttere is van.

Íróink közül is sokan vallottak Keszthelyről. Fejér György történetíró, szerkesztő, könyvtár-igazgató, egyetemi tanár és kanonok így írt szülővárosáról:

„Engem is e kies hely szült, táplált gyenge koromban,

Általam is viszont vajha! Nevelje becsét.”

Berzsenyi Dániel „magyar Weimar”-nak hívta, hol „...a keszthelyi zöld parton emelkedik /A csendes Helikon.” Jókai Mór szerint: „Keszthely maga is drága emlék az eszmélő magyar előtt”. Németh László megállapítja: „Keszthely: víz, növényzet, ég. Laza szövettű építkezés, hűvösebb Riviera.”

Így látták Keszthelyt azok, akik írói vénával éltek falai között, vagy azok akiket munkájuk, sorsuk átmenetileg vagy huzamos ideig e városhoz kötött.

Ha végigolvassuk e kiadványt, akkor kitárul előttünk a város művelődéstörténete. Szoborba öntve vagy kőbe vésvé találkozunk azokkal a tudós papokkal, írókkal, politikusokkal, művészekkel és közéleti emberekkel, akik letették kezjegyüket, beépítették életüket és munkásságukat a keszthelyi kultúra létező és virtuális panteonjába.

Az illusztris névsor akár egy városlexikon címszavait is alkotná, hisz e városból országosan ismert és elismert nevek sorjázta. E neveknek valamennyi magyar általános- és szaklexikonban helye van. Gondoljunk a teljesség igénye nélkül

Fejér György, Festetics György, Asbóth Sándor, Nagy Ignác, Goldmark Károly, Nagyváthy János, Schwarz Dávid és Csik Ferenc nevére.

Az emléktáblák őrzik a nem készthelyi, de életpályájuk és munkahelyük révén – átmenetileg vagy tartósan – városhoz kapcsolódó neveit is. Ilyenek: Bartók Béla, Csokonai Vitéz Mihály, Kacsóh Pongrác, Csányi László, Egry József, Deák Ferenc, Batsányi János, Mikus Gyula, Lovassy Sándor, Csák Árpád, Reischl Vencel.

A szobrok és emléktáblák az emlékezés dokumentumai. Egy város emlékezik szellemi elődeire. A múlt kellő ismerete segít eligazodni a jelenben és útmutatást adhat a jövő számára. Amint a könyveknek, az emléktábláknak is van sorsuk. Történeti sorsfordulók olvashatók ki a háttérükből: az 1749-es Szent János szobortól az 1956-ot idéző Fehér Emberig. Megtalálható ezeken az emléktáblákon a reformkor, a szabadságharc, az első és második világháború emléke és hangulata. Elég, ha Széchenyi István, Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Egry József nevére gondolunk. Emléktábláik mögül felsejlik a történelem.

A pszichológia ismeri manapság az EQ, azaz az emocionális kvóciens fogalmát. Ez az érzelmi intelligencia. Ennek első, karakterisztikus jegye a hűség. E hűség jegyében született meg e kiadvány. Hűség a város szellemi múltjához. Az előttünk élők szellemének felidézésével nem nekik teszünk szívességet, mi leszünk gazdagabbak általa.

Kiknek szól e kiadvány? A város lelkes lokálpatriótáinak, érdeklődő polgárainak, a város iránt érdeklődő turistáknak, pedagógusoknak és diákoknak, mindazoknak, kiknek nem „térkép e táj”, hanem az elődök kitaró munkájával átszellemített haza.

A kötet előszavát Mohácsi József polgármester írta, az igényes bevezető dr. Müller Róbert nyugalmazott műzsumigazgató munkája.

Az egykori kódexmásoló, ha tetszett a szöveg, a margóra írta: „Olvassátok, mert igen szép!”. Mit ajánlhatnánk mást, mint az egykori kódexmásoló? „Olvassátok, mert igen szép!”

(Készthely. Fejér György Városi Könyvtár Könyvtárpártoló Alapítványa, 2006.)

László József

HORNOK ERNŐ:

Verespatak

Évek óta aggasztó hírek érkeznek a tervezett verespataki új aranybánya nyitásáról. Egy kanadai-román cég Európa legnagyobb aranybányáját szeretné megnyitni a térségben. A terv szerint nemcsak az aranytartalmú hegyeket, hanem magát az ősi bányavároskát és két környékbéli falut is eltüntetnék egy gigantikus tározó megépítése céljából. Úl a környezetvédelmi problémákon, lehetséges ciánszennyezésen, elpusztulnának a római kori bányamaradványok, régészeti emlékek, mű-

emlék épületek, házak, templomok, temetők, minden, ami az ősi bányászatot idézi. Verespatak házainak felvásárlása, a lakosság kiköltözése megkezdődött, annak ellenére, hogy a cég még nem kapta meg a bányanyitási engedélyeket, s az erősödő hazai és nemzetközi tiltakozások nyomán a hatóságok is mind gyakrabban tanúsítanak elutasító magatartást. Verespatak már most végveszélybe került, egy haldokló település lett, épületei pusztulnak, sokszor romba dőlnek, mert a bizonytalan jövő miatt már senki sem akarja azokat helyreállítani. Talán a huszonegyedik órában jelent meg Hornok Ernő képes albuma, mely érdekes kirándulásra hívja az olvasót, bemutatja Verespatakat, az erdélyi érchegegyeségi aranybányázat történetét, a régi bányászleletet, valamint a jelenkori bányanyitási elképzeléseket és azok veszélyeit.

Az Erdélyi-érchegegyesség Európa egyik leggazdagabb arany-üzüst lelőhelye, a nemesércnek az úgynevezett „aranyégyszög” területén található. Az aranyégyszög határait négy bányavidék adja: Aranyosbánya – Zalatna – Nagyág – Brád, de ezen belül további híres bányavárosok találhatók, így Abrudbánya, Ruda, Verespatak. Az aranybányászat története több ezer éves múltra tekint vissza.

A rómaiak elsősorban bányakincseik miatt foglalták el Dáciát, és a korábban is meglévő bányatelepüléseket továbbfejlesztették. A korabeli történetírók szerint a rómaiak hetenként két mázsa aranyat bányásztak ki a dáciai aranybányákból. Verespatak (Alburnus Maior) már akkor a birodalom egyik legnagyobb aranybányája volt. A római kori bányajáratok, tárnák egyedülállóak a világon. A szerteágazó szabályosan kivésett folyosók a közetben a szeszélyesen kanyargó aranytelért követik. A falakat simára vészték, helyenként kis mélyedéseket vágtak a falba, ahová a mécseseket akasztották. 1786-ban, majd 1854-1856-ban szenzációs leletek, összesen 25 viasztábla került elő ezekből a járatokból. A zsineggel vagy kapcsokkal egymáshoz erősített, viasszal bevont táblák jogi szerződéseket tartalmaztak, s Kr. u. 131–167 közt íródtak. Ehhez hasonló táblák csak Pompeiben és Herculáneumban kerültek elő. A rómaiak emlékéket őrzik a bányász szerszámok, vízvezetékcső-darabok és egy 24 lapátos, fa vízemelőkerek maradványai. A Jókai Mór által is leírt híres „Római Vár” (Cetate romane), hatalmas üregeivel, teraszaival 1970-ig állt, akkor a külszíni bánya nyitása során megsemmisült. A római kori tárnák nagy része viszont mind a mai napig megvan, s ezeket nem lehet áthelyezni, máshol megmutatni. A terület komolyabb régészeti vizsgálata 2000-ben kezdődött, de a feltárásokra szánt időt igen rövidre szabták, emiatt részletesebb kutatásokra nem jutott elég idő. Illír templomot, oltárokat, sziklába vajt temetőket, festett falú épületeket tártak fel, de további ásatásokra lenne szükség. 2002-ben francia régészek a Kirnik-hegyen hét kilométeres római kori tárnarendszert fedeztek fel, egy sziklába faragott 120 lépcsős tárnával. A falubeliek szerint csaknem minden kert-

ásánál előkerül valami történelmi tárgy. Mindezekről részletesen olvashatunk a könyvben.

A középkori Magyar Királyság bányászatában is fontos szerepet kapott Verespatak. 1271-ben említik először, mint a gyulafehérvári káptalan birtokát. 1453-ban kapott bányavárosi jogot. A korabeli Magyarország nemesfém nagyhatalom volt, bányáiból került ki az Európában bányászott arany több mint háromnegyed része, mintegy 2000–2500 kg évente. A XVIII. század második felétől újabb fellendülés következett Verespatak életében. 1786-ban Verespatakon és a közeli Abrudbányán mintegy 4700 fő lakott és 250 bánya működött. Bányái voltak itt a kincstárnak, a földbirtokosoknak, és a polgároknak.

A Horea, Cloșca és Crișan féle román parasztfelkelés során, 1784-ben a várost felgyújtották, a nemeseket meggyilkolták. 1849-ben Avram Iancu román felkelői gyűjtötták fel Verespatakot, és az itt élő magyarokat felkoncolták. A szabadságharc után román, magyar, székely és szász családok telepedtek le a városban, akik folytatták a bányászatot. A kiegyezés előtti években Verespatakon 300 bányatársulat működött. Ezek nagy része néhány fős családi vállalkozás volt, akik maguk művelték vájataikat, s hordták le az ércet a völgyben lévő zúzdákba. Több mint 400 stomp, vagyis aranyzúzó malom működött Verespatakon. A kibányászott és mosott aranyat időszakonként Abrudbányára vagy Gyulafehérvárra vitték beváltani. Hunfalvy János szerint: „Verespatak környékét méltán Erdély Eldorádójának nevezhetjük.”

Az aranybányászat azonban nem volt könnyű mesterség, rengeteg fáradsággal, és kevés haszonnal járt. „Akik itt törik az aranyért a követ, rongydarokban járnak, málékenyeret esznek, fuknyhókban laknak, korán elhalnak; a világ legszegényebb emberei azok.” – írta Jókai Mór *Az aranyember* című regényében. Kőváry László 1853-ban megjelent *Erdély földje és ritkaságai* című munkájában leírta a bányászok ünnepeit is: „A verespataki bányászülethez semmi sem hasonlít Erdélyben. (...) Héten által izzad, vasárnap felveszi ünnepi öltönyét s lakomához fog. Azonban, hogy e népet pár vonással jellemezzem, táncvígalmában mutat fel. Van Verespatak egyik hegyoldalában egy kis fenyves, s e fenyvesen egy pázsitos tisztás, melynek köré amphitéáterszerűleg emelkedik. Ünnepei délutánján felharsan a faluban a zene, s a fiatalok kulacsokkal fegyverkezve, a zene kíséretében az említett fenyves felé indul. A zene gyönyörű visszhangja felveri a falut... S néhány percre ifjú és öreg talpon van, ételt és italt lógatva kezében, vonul fel a fenyvesbe. Egy óra múlva már be van népesedve a kör, közepén ott vannak a hangászok, s körülöttük 40-50 táncospár. Itt láthatni a bányásznép gazdagságát.”

A szerző részletesen ismerteti napjaink bányanyitási terveit, mely során 15–17 év alatt mintegy 300 tonna aranyat és 1600 tonna ezüstöt kívánnak kitermelni. Mindehhez 225 millió tonna kőzetet kell megmozgatni, apróra zúzni, majd rendkívül mérgező cianvegyületek segítségével nyerik ki belőle a nemesfémeket. A szükséges vízmennyiséget

az Aranyos folyóból veszik, amely az Erdélyi-érc-hegység legfontosabb vízforrása, és melynek vize a Maroson keresztül a Tiszába ömlik. Egy esetleges környezeti katasztrófa beláthatatlan kárt okozna, sokkal súlyosabbat, mint a 2000-es nagybányai aranybánya okozta tiszai ciánszennyezés. Az Aranyos jelenleg is az Érc-hegység legszennyezettebb folyója, melyet az album megdöbbentő fotói bizonyítanak.

A Román Akadémia határozottan ellenzi a terv megvalósulását. A könyv közli a Román Akadémia és a kanadai-román bányavállalkozó cég, a Gold Corporation közti vitát, a két fél érveit. Az ellenérvek közül talán a legfontosabb, hogy a több mint kétezzer éves verespataki közösség szétrombolása, a lakosság egy részének elköltöztetése, épületek, köztük műemlékként nyilvántartott templomok lerombolása, temetők elköltöztetése elfogadhatatlan. Az 1980-as évek falurombolási tendenciája itt gazdasági álarcon jelentkezik. Verespataktól néhány kilométerre már épül az új város, modern, komfortos házakkal.

Az albumban megcsodálhatók a több száz éves, egyedülállóan ritka verespataki bányászházak, közülük sok már lehangoló állapotban van, tetőzete beszakadt, mert tulajdonosai elköltöztek. Az egykor gazdag bányászváros korabeli bája még mai, romos állapotban is felfedezhető. Külön utcájuk volt a bányapolgároknak, a bányatiszteknek, kereskedőknek. A felekezeti és etnikai sokszínűséget mutatják a jó állapotú római katolikus, református, unitárius, görög katolikus és ortodox templomok. A településen mintegy 15 százaléknyi magyarság él. A temetőknél ennél több a magyar feliratú sírkő, melyek őrzik a múlt emlékét. A könyv értéke, hogy a természeti és műemléki képek mellett archív fotókat is tartalmaz, aranyat mosó emberekről, régi bányákról, aranyzúzó malmokról.

A környezetvédő szervezetek határozottan összefogtak a bányanyitás ellen. A tiltakozások 2002 júliusa és 2005 novembere közötti krónikáját is ismerteti a szerző. Kár, hogy nem megy vissza 2000-ig, amikor megalakult Verespatakon az *Alburnus Maior Egyesület*, a romániai tiltakozó mozgalmak fő szervezője. Ez az egyesület 2005 áprilisában megkapta a környezetvédők legnagyobb szakmai elismerését, a Goldman díjat.

Némi reményt kelthet, hogy 2005-ben a verespataki Kirmik-hegyet újból régészeti védettség alá helyezték, az Európai Unió szakértői fogják felügyelni a környezetvédelmi hatástanulmány értékelésének egész folyamatát, és az Európa Parlament is kiállt a szigorú környezetvédelmi előírások betartása érdekében.

Verespatak jövője kérdéses, a lakosság megosztott, vannak elszántak, akik ragaszkodnak szülőföldjükhöz, és nem lehet őket elköltöztetésre bírni, mások örülnek, hogy új házat kapnak. A táj szépsége, a környék természeti látnivalói, az egyedülálló régészeti lelőhelyekből egy archeológiai park, és egy szabadtéri múzeum létesítése bizonyára hoz-

zárjárná a turizmus fejlesztéséhez, és munkalehetőséget jelentene az itt élőknek.

Befejezésül idézzük Wass Albert mondatait, melyek a könyv vezérgondolatának tekinthetők: „*Urak, akik a világ dolgait igazgatjátok: adjátok vissza a hegyeknek! (...) Mert bármit is mondanak a tudósok, a fiskálisok és a katonák: azok a hegyek az enyimek. Mint ahogy én is hozzájuk tartozom attól a perctől kezdve, hogy megszülettem a lábok alatt, abban a kis házban, s ők benéztek hozzám az ablakon. Nem a telekkönyv szerint voltak az enyimek, az igaz. De enyimek voltak Isten rendelése szerint, azáltal, hogy ott születtem és ott lettem emberré. Adjátok vissza a hegyeimet!*”

Udvarhelyi Nándor

MÁRKUSNÉ VÖRÖS HAJNALKA: A barnagi kálvária – Der Kreuzweg von Barnag

Magyar és német nyelven jelentette meg a község kálváriáját bemutató karcú kötetet, Márkusné Vörös Hajnalka levéltáros munkáját, a barnagi Német Kisebbségi Önkormányzat. A szép kiállítású igényes munka szerkesztője Szilágyi Ildikó, aki egyben a német nyelvű fordítást is készítette. A kálvária stációiról *Czaun József* és *Szilágyi Anikó* fényképfelvételei láthatók a kötetben.

Veszprém megyében, a tapolcai útról letérve, Tótvázsony után található Barnag. Az alig 130 lakosú csendes kis község területe már a XI. századtól kezdve benépesült, a királyi szakácsok éltek ott. Később a Vázsony nemzetség, majd Kinizsi Pál birtokolta. A török hódoltság ideje alatt a lakosság száma annyira megfogyatkozott, hogy a Zichyek, akik egy rövid időszakot leszámítva a XVII. századtól egészen az államosításokig hűbérurai voltak a környéknek, több hullámban német nyelvű telepeseket hoztak a faluba. Égészen a XIX. század elejéig jelentősen nőtt a népesség, majd fokozatosan csökkent.

A faluról készült történeti áttekintés után közölt tanulmány szerzője a kálvária fogalmáról, keletkezéséről és európai elterjedéséről ad ismereteket az olvasónak. Majd leírja a barnagi kálvária

ikonográfiáját, bemutatva a szokásosabb, a 14 stációból álló szenvedéstörténettel eltérő hét stációs kálvária részeit, valamint a kápolna kialakítását és annak berendezését is. Külön fejezet tartalmazza a helyi kálváriához fűződő, és részben ma is élő népszokásokat.

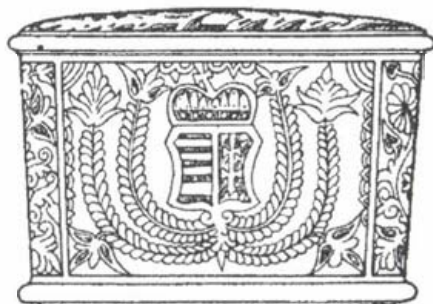
Márkusné Vörös Hajnalka részletesen adatolva adja közre a barnagi kálvária építéstörténetét. Az első építésre a XVIII. század végén került sor, amikor is Henn János helyi lakos hét stáció és egy kápolna építésére kért engedélyt a veszprémi püspöktől. 1798-ra már el is készültek a kőből épített, csaknem életnagyságú szobrokkal berendezett stációk és a kálváriadomb tetéjén álló egyhajós kálváriakápolna. A keresztút állomásainak felépítését és bővítését barnagi családok vállalták magukra, kötelezve egyúttal magukat azok gondozására, karbantartására. Az 1839. évi májusi tűzvészben azonban leégett a falu temploma és több lakóház, így a kálvária gondozása anyagiak hiányában elmaradt, amit az 1846-os egyházlátogatása során Zichy Domonkos veszprémi püspök szóvá is tesz. Mindössze a kápolna felújítására került sor száz esztendő múlva, 1941-ben. 1960-ra olyan állapotba kerültek a stációk, hogy az egyházközség a lebontásuk engedélyezését kérte, amihez akkor (szerencsére) a Műemlékvédelmi Hivatal nem járult hozzá. Végül a barnagi kálvária teljes felújítása 2003-ban kezdődött meg. A feladatot a barnagi Német Kisebbségi Önkormányzat vállalta magára. Tagjai végezték a szervezés munkáját, írták a sikeresen megnyert pályázatokat és a teljes kisebbségi önkormányzati költségvetést is erre a célra áldozták.

A számos jegyzetet tartalmazó tanulmányt archív és friss fotóanyag illusztrálja, összehasonlíthatóvá téve a helyreállításra váró romokat és az igényesen felújított, gyakorlatilag újraépített stációkat.

A barnagi kálvária egyike Veszprém megye legkorábban épült és ma is meglévő szabadteri szakrális emlékeinek, amit egy kirándulás keretében érdemes megtekinteni.

(Veszprém 2005)

Dr. Csiszár Miklós

Honismereti Bibliográfia

Adat-töredékek. Lukailencfalva múltjából és jelenéből. Státus kiadó. Csíkszereda 2006. 132 old.

Ajkai Századok. Ajkai helytörténeti folyóirat. 2006. 3. 78 old. – A tartalomról: *Mádai Péter:* Él az emlék! Él az emlék?; *Tilhof Endre:* 1956 Ajkán – tizenkét nap, amely felcsillantotta a reményt; *Nagy Alajos:* Ajkai tollvonások a világtörténelemben; *Papp Gábor:* Megszállottak nélkül nem ment volna tovább a történelem; *Tati Imre:* Így történt – 1956; *Szabó Jenőné:* Padrag az 1956-os események sodrában; *Molnár László:* Emlékeim 1956-ról; *Tatai Zoltán:* Az én 1956. október huszonharmadikam; *Heffler László:* Az 1956-os események Ajkarendeken; *Ny. Nagy István:* Pesty Frigyes kéziratok helységnévtára; *Felber Károlyné:* Felsőcsingeri emlékszilánkok; *Nagy Lajos:* Az első Bányásznap Ajkán; *Poór Andrásné:* A Bódéért Hagyományörző Egyesület története; *Tilhof Endre:* Ajkai évfordulók; *Tilhof Endre:* Székelykeresztúr

Bácsország. Vajdasági honismereti szemle. Szabadka 2006. 2. (37. szám) 116 old. – A tartalomról: *Dr. Marko Popovics:* Az 1456-os nándorfehérvári győzelem; *Petrovics István:* A Délvidék és a török veszély: a nándorfehérvári diadal és előzményei; *Thuróczy János:* A magyarok krónikája [Nándorfehérvárral foglalkozó] részletek; *dr. Hegedűs Antal:* Kapisztrán Szent János és Nándorfehérvár; *Laczkoics Imre:* Tatától Nándorfehérvárig; *Németh Ferenc:* Dugovics Titusz, a nándorfehérvári csata hőse; *Úri Ferenc:* A nándorfehérvári csata; *Szabó Zsombor:* Újlak és Zimony a XV–XVI. században; *Németh Ferenc:* Konstantin Mihály – Konstantin Mihailovics – egy korabeli szerb krónikás török oldalon, a nándorfehérvári csatában; *Korhecz Papp Zsuzsanna:* A szabadkai Kapisztrán-kiállítás; *Csete György:* Kishegyes 1456–1956 – Kenyérűtő kemence; *Ricz Péter:* Szabadka és a Hunyadiak – Szemlélnyék Szabadka középkori történelméből; *Beliczay István:* Ismeretlen földvár nyomai a Duna-Tisza között; *Wicker Erika:* A kezdet és a vég – Észak-Bácska hódoltság kori, balkéni eredetű lakosságának története három dokumentum tükrében (1560–1598); *Wicker Erika:* Török erődítmények nyomában... – Párkányok és palánkok a Bácska északi peremén; *Tóth Sándor László:* A 15 éves háború; *dr. Sövény Mihály:* Almás XVI. századi története, a hódoltság kezdete; *Dobó Bernadett:* Egy XV. századi öv restaurálása és rekonstrukciója; *Gerlovics Szilveszter:* XII. századi rézpénzeink története; *Táborosi László:* A középkor testkultúrája; *Cs. Simon István:* Csóka valamikori urai; *Mindszenty Antal:* Új-Verbász; *Bárh Dániel:* Szokás és hatalom – Egyházi törekvés a szőlőörzés bácskai rendszabályozására a XVIII. század közepén IV.

Bene János: A Szabolcs – Szatmár – Bereg megyei Öregdiákok Klubjának 30. éve. Jóna András Múzeum. Nyíregyháza 2004. 222 old.

„Bételjesítem isten akaratját...” A lézpedi szent leján látomásai. Közreadja: *Kóka Rozália, Fontes Ethnologiae Hungaricae III.* L'Harmattan – PTE Néprajz – Kulturális Antropológiai Tanszék. B. 2006. 254 old. – *Pócs Éva:* Előszó; *Kóka Rozália:* Találkozásaim a lézpedi „szent leján”-nal; Beszélgetések Jánó Ferenc Ilonával; Beszélgetések Jánó Ferenc Ilonáról; Tanulmányok Jánó Ferenc Ilonáról; *Pozsony Ferenc:* Jánó Ilona látomásairól; *Pócs Éva:* Jánó Ilona és az újkori magyar látomások.

Comenius és az utókor. Bibliotheca Comeniana XII. Kiadja a Magyar Comenius Társaság. Sárospatak 2006. 248 old.

C. Tóth Norbert: Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290–1526). MTA Támogatott Kutatóhelyek Irodája. Bp. 2006. 123 old.

Csajághy György: A lovas népek kürtjei, rangjelző ivőkürtjei és a „Lehel-kürt”. HUN-idea Szélemi Hagyományörző Műhely. Bp. 2006. 234 old.

Csák Zsófia: Az ostffyasszonyfai hadifogolytábor története: 1915–1918. Vas Megyei Temetkezési Vállalat; Ostffyasszonyfa Önkormányzat; Nagysimonyi Önkormányzat. Szombathely 2006. 64 old.

Csizmadia Tamásné: Társadalmi folyamatok Szabolcs – Szatmár – Bereg megyében a 2005. évi mikrocenzus tükrében. KSH Debreceni Igazgatósága Nyíregyházi Képviselő. Nyíregyháza 2006. 64 old.

A csíkszeredai Márton Áron Gimnázium Évkönyve 1005–2006. Csíkszereda 2006. 247 old. – A tartalomról: *Orbán Zolt:* 1956 nyomában; *Borsodi L. László:* Tanárok, tanítók névsora 1956–1959-ből; *Borsodi L. László – Kristó Boróka:* Akik megjárták a börtönök poklát és Akik a börtönfalakon kívül maradtak (interjúk); *Borbé Levente:* Iskolánk története a régi iskolaépület felépítésétől a tanítóképző bezárásáig; *Borbé Levente:* 100 éves évkönyv: Az erdélyi kath. status csíksomlyói főgimnáziumának értesítője az 1905–1906-dik iskolai évről; *Pap Szilárd:* Kopjafáink; *Varga László – Sata Klára:* A pedagógusok sztrájkjától a miniszteri látogatásig (Visszapillantás egy zaklatott tanévre); *Borsodi L. László:* A tanév krónikája; *Pál Pál Előd:* Sportágról sportágra; *Bara Katalin – Csutak Judit:* Tanáraink és tanáraink alkotásából – Tallózás diákok díjazott dolgozataiból.

Csutkai Csaba: Nyíregyházi Főiskola botanikus kertje. Nyíregyháza 2006. 16 old.

Dienes István „a honfelügyelő”. Dienes István írásából és a róla írt munkákból összeállította és szerkesztette Erdélyi Tamás. Városvédő Egyesület. Nyíregyháza 2006. 172 old.

Dunakeszi arcképcsarnok. Szerk.: *Csoma Átilla.* Kölcsey Ferenc Városi Könyvtár. Dunakeszi 2005. 198 old.

A Dunakeszi Kőrösi Csoma Sándor Általános Iskola Évkönyve 2004/2005. Szerk.: *Benedek Timen,*

Benkócs Zita, Németh Gábor. *Kiadja az Iskola*. 2006. 166 old.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc dunakeszi története. Szerk.: *Csoma Attila*. A Városvédelem és Városszépítő Egyesület kezelésében lévő Révész István Helytörténeti Gyűjtemény. Dunakeszi 2006. 44 old.

Ethnica. Szerk.: *Ujváry Zoltán*. Kiadja a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. Debrecen 2006. 3. 77 – 116 old. – A tartalomról: *Nagy Veronika*: Egy szokás [mohai tikverés] fotódokumentációi; *Szabó Zsuzsa*: Szőlőtermelés három mátraalji településen; *Pilipkó Erzsébet*: Kapcsolatok egy kárpátaljai ruszin telepésfaluban; *Bényei József*: „Magányos daru” Az utolsó (?) népköltő: Nádudvari Nagy János; *Szilágyi Miklós*: Tiszafüredi emlékek a garabonciás Csokonairól és más történelmi alakokról; *Holló Barna*: A gyimesi hímes tojásokról, ... mint minta vagy mint képirás; *Bartha Elek*: Húsvéti tojások Mezőkövesden; *Szovátay Adrienne*: Emlékezés a sajonémeti rabvágásra; *Petkes József*: Citerák a Partiumhoz tartozó szatmári falvakban; *Ujváry Zoltán*: A „Nem úgy van az, mint volt régen” kezdetű dal szerzője: Terhes Sámuel; *Ulő*: A király, a drótos és az alispán; *Ulő*: Sárkányhúzás Csökmön és Szobellében; *Ulő*: Okos, mint a kecskeméti szélmalom; *Ulő*: A nagyétkű Kőrögyi; *Ulő*: Görög anya szülte Kinizsi Pált; *Ulő*: Egy Grimm rém-mese magyar változata; *Ulő*: Szigligeti Ede népdalgyűjtése; *Marinka Melinda*: Bödi Erzsébet köszöntése; *Marinka Melinda*: Finn–magyar kulturális kapcsolatok.

Fancsali Andrásné: A körömdi Szent Erzsébet Plébánia évkönyve. Körömd 2005. 157 old.

Fodor Ferenc: Koboz, lant, gitár. Kariosz Kiadó. Bp. 2006. 260 old.

„Föld adta sors” 2001–2006. Honismereti, helytörténeti, természetvédelmi program gyermekekkel. Szerk.: *Járali József*. Kiadja a Karácsonyi János Honismereti Egyesület. [Békéscsaba] 2006. 55 old. – *Fabulya Lászlóné*: Beköszöntő; *Bozso Vilmosné Sági Olga*: A „Föld adta sors” program; *Pelle Ferenc*: Kevermes nagyközség rövid története; *Járali József*: A népi vallásosságra vonatkozó adatok a kevermesi Római Katolikus Egyházközség Historia Domusában (1835–1945); *Bozso Vilmos*: A kevermesi épített környezet értékeinek felmérése; *Bozó László* – *Rozgonyi János* – *Sipos Tamás*: Kevermes madárfanujja élőhelyek szertint; A „Nagymamám, nagyapám mesélte” pályázat dolgozataiból.

Garas Kálmán – **Bokányi Péter**: Képcelaki képekonyv. Logomotív Kreatív Kft., Szombathely 2006. 96 old.

Gál József dr.: Macali. Várostarténet diákoknak. Múzeum Alapítvány. Marcali 2006. 62 old.

Glaub Róbert: Helytörténeti Múzeum Dombóvár. *Tájak–Korok–Múzeumok Kiskönyvtára* 728. TKM Egyesület. Bp. 2006. 16 old.

Gleszer Norbert: „Gyönyörű nagy vonzalom...” A karancs-hegyi kistáj Mária-kultuszt ihlető szerepe. Szerk.: *Barna Gábor*. *Szegedi vallási néprajzi könyvtár* 15. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. Szeged 2006.

Góbor Béla – **Ökrész Károly** – **Szungyi László**: Az idők emlékezetére. Katolikus Plébánia. Teme-rin 2006. 302 old. – A temerini római katolikus plébánia története 1332 – 2006.

Historia et Ars. Módy György válogatott tanulmányai. *A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közlemé-nyei* 59. Szerk.: *Vajda Mária*. Debrecen 2006. 684 old. – *V. Szatmári Ibolya*: Köszöntjük a 80 esztendő dr. Módy Györgyöt; *Orosz István*: A 80 éves Módy György köszöntése.

Horváth János: Tiltott történelmünk 1945–1947. Századvég Kiadó. Bp. 2006. 158 old.

Husza József: A székely ház. Kráter Kiadó. Pomáz 2006. – Az 1895-ös kiadás reprint változata.

Iványi Béla: Képek Körömd múltjából. Ex praeteritis oppidi. *Körömdi füzetek*. Csaba József Honismereti Egyesület. Körömd 2006. 171. old.

Juhász Antal: A Duna-Tisza közi migráció és hatása a népi műveltségre. Móra Ferenc Múzeum. Szeged 2005. 404 old.

Kégli Ferenc: Életrajzi források a helyismereti tájékoztatáshoz: Regionális és lokális életrajz-gyűjtemények válogatott, annotált bibliográfiája. Könyvtári Intézet. Bp. 2005. 184 old.

Kispesti Krónika. Szerk.: *Buza Péter*. Kiadja a Kolónia Kispeszt Helytörténeti és Helyismereti Közalapítvány. Bp. 2006. 3. 48 old. – *Kiss Jenő*: Tizenkét nap; Ötvenhatos nyomtatványok a Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény anyagából; *Buza Péter*: A gyermekkor véget ért; *Buza Péter*: Grabowiczky Leon, a rajz robotosa; *Nagy Tamás*: Koroly T. György, a hazafi; *Nagy Tamás*: Mi történt [1956. ok-tóber 26-án] *Buza Péter*: *Nagy Tamás*: a kispesti rendőrkapitányságon?

Kovalcsik András: Arcok Balassagyarmat múltjából 3. Balassagyarmat 2006. 144 old.

Körösi Csoma Sándor – **test és lélek a keleti kultúrákban**. Szerk.: *Gazda József* és *Szabó Etelka*. Kiadja a Körösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület. Kovászna 2006. 250 old. – *Czakó Gábor*: Emlékezés; *Marcell Péter*: Körösi Csoma Sándor értelemes válasza Gerard doktornak; *Marcell Péter*: Két úttörő Csoma-ábrázolás 1909–1912-ből; *Marcell Péter*: Újabb adatok Csoma hazai és regé-nyes bengáliai ünnepeiről (1909–1914); *Thenevet, Jacqueline*: Evariste Huc atya – A tibeti nyelv más-fajta megközelítése; *Bors Mónika*: Egy erdélyi keleten száz évvel Körösi Csoma után: Balázs Ferenc; *Sudár Balázs*: „Madár lelkem kalitkájában zokog” – Test és lélek a török énekmondók költészetében; *Bartha Júlia*: A lélekhit a török hagyományban; *Ró-zsás János*: Kereszt; *Csirkés Ferenc*: Sport és spiritua-litás; *Sárközy Miklós*: Egy pehlevi traktátus és a középperrza botanika; *Czakó Gábor*: Nyelvünk lel-kéről; *Bernád Ilona*: Gyógyító hit: Lélek és test a gyógyításban, gyógyulásban; *Simoncsics Péter*: Test és lélek a szamojéd kultúrákban; *Gazda László*: A keleti népek világteremtési mítoszai és azok fennmaradt elemei a Kárpát-medence magyar és szomszédos népeinek hagyományában; *Bernard le Calloc'h*: Ki volt Szangye Gyatszo; *Obrusdinsky Bor-*

béla: Vajda és boja – Egy régi magyar méltósággnéb eredetű.

Kútvolgyi Mihály: Halátelek. *Megőrzött ízek.* Temp Kiadó. Bp. 2006. 112 old. – Tájéllgű halétele képeskönyve.

Lapok Dunakeszi múltjából. Újabb ajánlójegyzék Dunakeszi ismeretéhez. Összeállította: *Lenkei Valéria.* Kőlcsey Ferenc Városi Könyvtár. Dunakeszi 2006. 172 old.

Lovas Kiss Antal: Piaci túlélés – kisüzemi lavrózás. A rendszerváltás gazdálkodásra gyakorolt hatásának néprajzi vizsgálata Dél-Biharban. *Studia Folkloristica et Ethnographica* 49. A Debreceni Egyetem Néprajzi Íanszéke kiadványa. Debrecen 2006. 187 old.

Lóczy Béla: Emléktábla helyett. A Magyar Királyi Földművesiskola története. Jászberény 2006.

Matyóföld kultúrájáról 2006. A feltáratlan matyó örökség értékelése. Szerk.: *Pap János.* Kiadja a Matyóföldi Alkotók és Művészetpártoló Egyesülete. Mezőkövesd 2006. 158 old. – *Pap Pál:* Matyóföld kulturális hagyományai; *Várallyay Gyula dr.:* Triantonól a 2004. december 5-i népszavazásig; *Hajdú Ráfi:* A villamosítás kezdete Mezőkövesden; *Szlovák Sándor:* Zsóry Lajos a fürdőalapító; *Márton József:* A család fakutatós mezőkövesdi lehetőségei; *Pázmány László dr.:* Rendszerváltás Mezőkövesden; *Berecz Lászlóné:* 15 éves a Matyó Népművészeti Egyesület; *Kaló István:* A civil szervezetek pénzügyi lehetőségei a MAME 10 éve működése tükrében; *Bán József:* Népi imák, a Szent Anna kultusz Mezőkövesden; *Dorogi Ferenc:* Takács István összegyűjtött munkái; *Jéger Károly:* A keresztény érték és erkölcs megjelenítése művészetünkben; *Laczkó Pető Mihály:* Dala József és Takács István életművének példázata a mai oktatásban; *Tóthné Gáspár Mária:* Matyó népművészetünk hatása a művészeti oktatásban; *Hegyi Imre:* Irodalom Matyóföldön; *Pető Margit:* A múzeum élő szelleme; *Kiss Mátyás:* A „negyedik” matyó falu élete, Dólya; *Kiss József:* Az érem másik oldala; *K. Dudás Mária:* Játsszani csak alázatos szívvel szabad; *Csirmazné Cserovnyák Ilona:* A mezőkövesdi Városi Könyvtár helyismereti gyűjteménye; *Pap János:* Jeles írónkrol.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2006. 8. 24 old. – A tartalomról: *Iancu Laura:* Magyarfalusi Napok negyedik alkalommal; *Sántha Attila:* VII. Somoskai Faluhét; *Oláh-Gál Elvira:* A Bálványosi Szabadegyetem csángódcslutánja; *Borbáth Erzsébet:* Fabó Laci bácsi végrendelete; *Sántha Attila:* Csángóföldi tanárok találkozója; *Duma-István András:* Képek a csángómagyar világból II.; *Istók György:* Szemeket sem rebben, úgy hallgattatok! – emlékezés egy kácsikai búcsújárásra; *Olti Ágoston:* A moldvai csángók román állam iránti lojalitása a második világháború alatt – román titkosszolgálati dokumentumok tükrében; *Timpu Ferenc:* Román koncepciók a moldvai csángó magyarokról a II. ezredfordulón; *Imreh István – Szeska Erőd Péter:* A szabófalvi népszokásokról; *Iancu Laura:* Iancu Laura.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2006. 10. 24 old. – A tartalomról: *Nyiszló Ilona:* Az első óra a pusztinai Magyar Házban; *Oláh-Gál Elvira:* Bonyodalmak tanévkezdés Moldvában; *Duma-István András:* Harmincadik Tatos Forrásánál fesztivál; *Duma-István András:* A délebbi csángók; *Vizánta; Iancu Laura:* Beszélgetés Tampu Adabei Józseffel, a Budapesti Rákosligei Magyarok Nagyasszonya templom Lujzikalagorban született plébánosával; *Tampu Ferenc:* Román koncepciók a moldvai csángó-magyarokról a II. ezredfordulón IV.; *Iancu Laura:* Otóberri várakozás.

Múzeumőr. A múzeumi ismeretterjesztés lapja. Szerk.: *Bánkiné dr. Molnár Erzsébet.* Kiskunfélegyháza 2006. 2. 28 old. – A tartalomról: *Luchmann Zsuzsanna:* Örök fiatalon (Petőfi Sándor); *Bajtai Mária:* Kötelezőn innen és túl (Móra Ferenc a mai iskolai oktatásban); *Ujváry Zoltán:* Dr. Tóth Csaba fotóiról – és alkotójukról; *Kovács Zita:* Emerik Fejő (Fejes Imre) képköltészetéről; *Szabóné Bognár Anikó:* Schindler Kovács Magda budkalászi naív festő kiállítása; *iff. Gyegyádesz László:* „Dicsőíti a Teremtőt a formák és az élet szépségéért” – Molnár C. Pál emlékkiállítása a Képtárban; *Emlékeim Móra Ferencről – Korormény Erzsébettel beszélget Szatmáry István; Búcsú Lidia:* Régiségek, ritkaságok a Kiskun Múzeum könyvtárából; *Breznai Zsuzsanna:* Jogszokások – jogszokások; *Romsics Imre:* „Ember, egész ember akarok lenni...”.

Múzeumőr. A múzeumi ismeretterjesztés lapja. Szerk.: *Bánkiné dr. Molnár Erzsébet.* Kiskunfélegyháza 2006. 3. 36 old. – A tartalomról: *Bálint László:* Az első bajai a956-os emlékműről; *Mayer Lászlóné:* Az emberi helytállás példája 1956-57-ben Kiskunfélegyházán; *Breznai Zsuzsanna:* Közéleti vicceink és 1956; *Kalmár Ágnes:* A XXI. század könyvtérme a Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezetben; *Váczai Mária:* Múzeumi kutatások konferencia; *Pázmány Judit:* Múzeumi Esték Bartók Béla tiszteletére; *Sz. K. I.:* 100 éves a kecskeméti Kossuth-szobor; *Tánczos-Szabó Ágota:* 1956-os kiállítás a Bács-Kiskun megyében; *Kovács Zita:* „Művelni a csodát ne magyarázd”; *Mészáros Márta:* Múzeumi cukrászda; *Kothenz-Nagygy Orsolya:* Munkák és ünnepek – A Türr István Múzeum gyermekfoglalkozásai; *Gyarmati Andrea:* Kiállítások és rendezvények a Thorma János Múzeumban; *Farkas Lajos és Marez Vince:* A szalkszentmártoni Baráti Kör szomszédolásai; *Sz.K.I.:* A Honismereti Egyesület erdélyi útja; *Barth József:* A fűzfa síptól a Lehel kúrtjéig (Múzeumi kirándulás); *Kalmár Ágnes:* Rabok kincse – 1956.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2006. 4. 177 – 240. old. – A tartalomról: *Pintér Attila:* A fertődi Esterházy-kastély dísztermének mennyezetén lévő falfestmény és stukkódíszek helyreállítása; *Forgács Zita – Koppány András – Thury László:* Előzetes beszámoló a fertődi bábszínház és barancsház kutatásairól; *Krähling János – Halmos Balázs – Fekete J. Csaba:* A fertődi marionett-színház alakhű felmérésen alapuló kutatása; *Sándor József:* Egy százhusz éves adatbázis [a telek-

könyv]; *Szende Katalin*: Magyarország városainak történeti atlasza.

Nagy Endre: Őrségi népi műemlékegyűjtés a szalafői Pityerszeren. Fotó: *Boda László*. Szombathely 2006. 24 old.

Napoleon és Vasvármegye: francia hatások Vasvármegye művelődéstörténetében Szerk.: *Köbölkúti Katalin*, *Nagy Éva*. Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Berzsenyi Dániel Könyvtár. Szombathely 2005. 182 old.

Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299–1526). *A Szabolcs–Szatmár–Beregi Szemle füzetek*. Nyíregyháza 2006. 147 old.

Neveléstörténet. A Kodolányi János Főiskola folyóirata. Főszerk.: *Tölgyesi József*. Székesfehérvár 2005. 6. 240 old. – A tartalomról: *Fehér Katalin*: Sajtó és iskola a XVIII. sz-i Magyarországon; *Szabó Emőke*: A fogarasi református partikuláris kollégium és diáktársadalma az 1639 és 1693-as évek között; *Surányi István*: A szocialista oktatáspolitikai Székesfehérvár általános iskolai oktatásában (1948–1990); *Varga László*: A Kisdeneveléscímű folyóirat gyermekképei; *Tóth Péter*: A hazai rajzoktatás története a népoktatási törvényig; A rajziskolák; *Szontagh Pál*: A Józsefváros közoktatása 1950–1994 között; *Kriston Vízi József*: Eötvös küldte és hazavárta őket: magyar oktatók vándorúton 130 évvel ezelőtt; *Miklós Zoltán*: A Ludovika Akadémia bemeneti szabályozása, a felvételi rendje (1872–1944); *Erdélyi Margit*: Egy szlovákiai egyetemi kar első éve [Selye János Egyetem]; *Sántha Kálmán*: Történeti áttekintés XX. sz-i pedagóguskutatásról

Novák László Ferenc: Mária Terézia úrbéri összeírása Pest-Pilis-Solt vármegyében. Archivum de János Arany Nominati. Nagykőrös 2005. 336 old.

Novák László Ferenc: Pest-Pilis-Solt vármegye népe a XVIII. században. Kiadja az Arany János Múzeum – Nemzeti Emlékhely Alapítvány. Nagykőrös 2006. 540 old.

Novák László Ferenc: Fejfa monográfia. *Az Arany János Múzeum Kismonográfiái* 16. Nagykőrös 2005. 364 old.

Nyomár. Összeállította: *Laki-Lukács László*. Kiadja az Önkormányzat. 2005. 32 old.

Orbán Róbert: Történelmi épületek a történelmi Őrségben és a szomszédos településeken. Fotó: *Boda László*, *Németh József*, *Orbán Róbert*. Szombathely 2006. 24 old.

Pátria. A Vas Megyei Honismereti Egyesület hírlevele. Szombathely 2006. 1–2. 16 old. – XI. Megyei Pátria Nap Vasváron; Lugos, az „eltűnt” nevezetes falu; Tóttalura emlékezve; 50 éves a Csepregi Honismereti Kör; Kiténtetett egyesületi tagjaink; Új helytörténeti kiadványok; *Szibler Imréné Varga Mária*: Emlékezzünk dr. Kuntár Lajosra; *Balogh Péter*: Pungor Zoltán emlékezete; Dr. Kiss Gyulát emlékezete; Hajba Sándor munkássága; *Sziblerné Varga Mária*: A keresztanya; A Dr. Lenarsich Imre Helytörténeti Gyűjtemény.

Pénovác Antal: „Jaj de széles, jaj de hosszú ez az út...” Pacséron gyűjtött balladák és balladás tör-

ténetek 1970–1972. *Alföldi Könyvtár Sorozat* 3. Túrkeve 2005. 144 old.

Pócsik Viktor – Brauer-Benke József: Pesterzsébeti németek. Német Kisebbségi Önkormányzat Pesterzsébet, Német Hagományokat Ápolók Szövetsége Egyesület Pesterzsébet. Bp. 2006. 94 old.

Rálátás. Zsákai Helytörténeti – honismereti, kulturális tájékoztató. Szerk.: *Dankó Imre*. Zsáka 2006. 3. 44 old. – *Paládi-Kovács Attila*: Anyagi kultúra az időben; *Simonsics Péter*: Hajdú Péter emlékezete; *Szilágyi Miklós*: Példázat az értelmetlen munkáról; *Dankó Imre*: Huszár Gál újabb szobrát lepleztük le a Debreceeni Nyomda 445 éves jubileuma alkalmából, 2006. június 1-én; *Szilágyi Miklós*: Luca napi hiedelem-adatok Ceglédről és Dunaföldvárról; *Filep Tibor*: Bihari falvak a forradalomban; *Bíró Miklósné*: Bocskai István és Rhédey Ferenc-emlékkonferencia Zsákán; *Kolozsvári István*: Magyarországi Tájházak Szövetségének IV. Országos találkozójáról; A 90 éves Jakó Zsigmond köszöntése; 80 éves Péter László köszöntése; A 80 éves Kallós Zoltán köszöntése.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Kiss Erika*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2006. 5. 24 old. – A tartalomról: *Dr. Bagi Gábor*: Bosnyák missziópüspök a XVII. szd-i Jászságban; *Víg Márta*: Magyar reformátusok V. világtalálkozója a Bocskai év jegyében Bácsfeketehelyen; *Besényi Vendel*: Akikre eddig nem emlékeztünk (az 1848/49-et követő megtorlások jászkunsági áldozatai); *gg*: Madarasok találkozója Erdélyben; *Víg Márta*: Koleratemető és kolerajárványok Kunhegyesen; *Dr. Vadász István – Túri Zoltán*: Természettudományos Múzeológusok XXIV. Találkozója, Szolnok-Tiszaföldvár; *Túri Zoltán*: Méltó helyre költözött az 50 éves Tiszazugi Földrajzi Múzeum; *gg*: Lovas- és íjásztábor Nyárádszeredán; Dérynére emlékezve; *V. Juhász Nyitó Klára*: Jászok és kunok a magyarok között – Ünnepi tanulmánykötet Bánkiné Molnár Edit tiszteletére; *dr. H. Bathó Edit*: Látogatóban az újjiregi jászoknál; *dr. H. Bathó Edit*: 30 éve a honismeret szolgálatában (a jászapáti Vándorffy János Honismereti Szakkörrel); *Fodor István Ferenc*: Verecke híres útjain....

Szabolcs – Szatmár – Beregi Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk.: *Németh Péter*. Kiadja: Móricz Zsigmond Könyvtár. Nyíregyháza 2006. 4. sz. 397 – 544. old. – A tartalomról: *Gyarmati György*: A robbanást gerjesztő motívumok Magyarországon, 1956 őszén; *Horváth Miklós*: Katonai tanintézetek és katonai tanszék a forradalomban; *Palasik Mária*: A forradalom előestéi a Műegyetemen; *Eörsi László*: A budai műegyetemi és a pesti bölcsészkar nemzetőrségeinek a megalakulása; *Ladányi Sándor*: Református teológiai hallgatók a forradalomban; *Szabó Róbert*: Fegyelmi eljárások a Budapesti Orvostudományi Egyetemen, 1957; *Osváth Zsolt*: Forradalomból ellenforradalom – A Forradalmi Bizottság szerepének értékelése, illetve átértékelése a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán; *Baják László*: Obersovszky Gyula forradalmi sajtója; *Simándi Irén*: Paraszti ifjúsági szervezetek

(EPOSZ) 1956-ban; *Horváth Zsolt*: „a politikai közömbösség és fásultság konszolidációja” – A monolit ifjúsági szervezet visszaállítása a Műegyetemen; *Horváth Sándor*: 40 év a katedrán: Október viharában; *Fazekas Árpád*: Dandós Gyula, a mártír diákvezér; *D. Rácz Magdolna*: Egy jó szánékú értelmiség szerepvállalása az 56-os eseményekben; *Lupkovicz György*: Árukkodó ÁVH-s jegyzőkönyvek; *Murányi István*: Mai középiskolások és 1956; *Ciupea, Ioan – Dobes Andrea*: A magyar forradalom és a román börtönök; *Sümegei György*: Válogatás 1956 képeiből.

Szabó István: Népiségtörténeti tanulmányok. Szerk. és előszó: *Erős Vilmos*. Lucidus Kiadó. Bp. 2006. 245 old.

Szilágyi László: A „kuruc vármegye”. Parlamenti képviselő és választóik a dualizmus kori Szabolcs vármegyében. Örökségünk. Nyíregyháza 2006. 188 old.

Szilágyi Mihály dr.: A Tolna megyei Nemzetőrség története 1848-49, 1956, 2000. Babits Kiadó. Szekszárd 2006. 272 old.

Szöllősy Vágó László: Kulturális szervezetek. Magyar kulturális ernyőszervezetek a Vajdaságban Triantonól napjainkig. Szabadka 2005. 30 old.

TISICUM. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve XV. Szolnok 2006. 303 old. – Dr. Tolnay Gábor köszöntése; *Cseh János*: Archeologia Scythica – Adalékok a Közép-Tisza mente vaskori történetéhez; *Dobrovits Mihály*: Az ongin felirat datálásának kérdéséhez; *Czegledi Katalin*: Földrajzi nevek és a magyar őstörténet – A kárpát-medence földrajzi bevéinek keleti kapcsolatai (Szinva); *Tokai János*: Római császárkori erődrendszer a barbarikumban; *Lángó Péter*: Régészeti és okleveles adatok a Jászság 10–15. századi településtörténetéhez; *Szathmáry István*: Rovásjeles címer egy régi kardon; *Botka János*: A magyar banderális hadsereget 1715-ig; *Bagi Gábor*: Besenyszög történeti vázlata a török hódítástól a XVIII. szd. közepéig; *Töröcsik István*: A jászapáti templom kerítésfala; *Nagy Márta*: Hadzsi Demeter proskynetárijója Jászberényben; *Szerafimné Szabolcsi Ágnes*: Gróf Klebelsberg Kunó és Hóman Bálint könyvtárpolitikája; *Tolnay Gábor*: Egy nagyközség gazdálkodása a két világháború között – Az infrastruktúra fejlesztése Dévaványán; *Tolnay Gábor*: A közigazgatás újjászervezése Dévaványán 1945 után; *Gy. Fekete István*: Szolnok és az 1956-os magyarországi forradalom és katonai intervenció; *Bagdi Róbert – Demeter Gábor*: A földrajzi adottságok szerepe a közösségek közötti kapcsolattartásban és a peremvidékek asszimilációjában Sáros megye példáján; *Füvészny Ánik*: Egy kevésbé ismert bútorfestő stílusról – A tiszafüredi festett asztalosmunkák; *Szabó László*: A nád felhasználása a Közép-Tisza vidék falvainak építkezésében; *Egri Mária*: Mászáros Lajos [festőművész]; *Egri Mária*: Laki Ida – A jászjókóhalmi Laki Ida Képtár; *Szabó István*: Ami Szolnokot országosan is ismertette – A II. világháborútól a Művészeti Egyesület megszűnéséig;

Zsolnay László: Kutyavért nem kapott – Fejezetek a nőket hátrányosan megítélő (téves) hiedelmek történetéből.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány lapja. Kiadja Újpest Önkormányzata. Bp. 2006. 3. 32 old. – A tartalomról: *dr. Paulus Alajos*: 1956 októberében; *Lőrincz Róbert*: 1956 az újpesti üzemi lapok tükrében 1.; *Hirmani László*: 1956 Újpesten: A forradalom kronológiája; *dr. Rainer M. János*: Helyi politikai szerveződések 1956-ban – az újpesti példa; *Iványiné Konrád Gizella*: Újpest község térképe 1875-ből; *Kriszán Sándor*: Adalékok Újpest személyhajó-közlekedésének történetéhez; *Iványi János*: Dokumentumok az újpesti kikötő történetéből, 2.; *Fericsán Kálmán*: Fericsánok Újpesten. Egy asztalosfamilia (házágos) története; *Varga János*: Az Újpesti Vízi Úttörőcsapat története, 2.; *Jobbágyiné András Katalin*: Tigrisek lázadása; *dr. Kriska György*: Rejtélyes rovarinvázió Újpesten; *Hirmani László*: Kelemen Gyula; *Szöllősy Marianna*: „Szavakkal nehéz kifejezni, milyen érzés volt visszakapni a nevem”.

Vajda Mária: „Komádiba, Tótiba, bocskorban jár a liba”. Bosszantó folklórhatványok. *Doktori mestermunkák*. Gondolat. Bp. 2006. 270 old.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Szerk.: *Gyurácz Ferenc*. Kiadja: Vas Megyei Közgyűlés. Szombathely. 2006. 5. 517 – 672. old. – A tartalomról: *Kovács, Elizabeth*: Az ÁVH csizmalalpa; *Tatár Miklós*: Az én történetem – Egyedülként eltem túl a szombathelyi nemzetőrök lemezárlását; *Nagya Alajos*: Vas megye – a bujdosók menedéke: 1956-os élménybeszámoló; *Hillenbarth Gyula*: Bolyongások a forradalomban; *Hatz Csaba*: A szombathelyi MÁV járműjavító munkástanácsának megalakulása; *Soós Viktor Attila*: „Biztos jelentés egy belső embertől” – Farkas Dénes szombathelyi püspök helynök jelentése az 1956-as forradalom eseményeiről. *Kovács Sándor* megyéspüspök és mások magatartásáról; *Mészáros István*: Kik a „bukott rendszer örökösei”? – Adalékok Mindszenty és Nagy Imre viszonyához; *Markó Péter*: A modernizáció és a gazdasági-társadalmi változások hatása a magyar falvakra; *Balázs Géza*: A csényei kálvária; *Mórocz Zsolt*: A my lakóhelyeink; *Békés Márton*: A magyar vendége.

Vásáros világa I. Szerk.: *Nagy Janka Teodóra és Szabó Géza*. Honismereti Egyesületi Könyvtár 2. Szekszárd 2006. 158 old. – *Andrásfalvy Bertalan*: Vásár, búcsúvásár, sokadalom; *Balázs Kovács Sándor*: Sárköziek a környező mezővárosok sokadalmaiban; *Kalmár Ágnes*: Mesélő vásárfia; *Nagy Janka Teodóra*: A bölcskei vásári kómárok; *Szabó Géza*: Lovásáros régen és ma; *Töttös Gábor*: Tolna megye régi vásári emlékei.

V. Kápolnás Mária – Horváth Emil: A Duna megregulázása – A bátaí szivattyútelep. *Bátaí Helytörténeti Füzetek* 2. Kiadja a Báticaért Egyesület. Bata 2006. 40 old.

Zórád Ernő: Tabán. A lebontott romantika. Fekete Sas. Bp. 2006. 160 old.

A 2006. évfolyam tartalomjegyzéke

Bényei Miklós: A helytörténeti ismeretek szerepe és eszközei 1/3

Gyuricza Mihály: E tolnai táj ihlette meg Illyés Gyulát is. Beszélgetés Frankné dr. Kovács Szilviával, a Tolna Megyei Közgyűlés elnökével 3/3

Szeri Árpád: Szekszárd: a múlt ma is építi a jövőt. Beszélgetés Kocsi Imre Antal polgármesterrel 3/6

ÉVFORDULÓK

Az 1956-os forradalomra és szabadságharcra emlékezünk!

Frankovics György: Az 1956-os forradalom és szabadságharc – a jugoszláv diplomácia szemszögéből 5/36

Frankovics György: Vesztegzár a jugoszláv nagykövetségen 6/37

Halász Péter: Emlékidéző 5/3

Horváth János: Az 1956-os forradalom és szabadságharc miskolci eseménye 5/29

Horváth Péter: „...és létszen csillagfordulás” Ötvenhatos képek a fővárosból 5/45

K. Kovács László: „Az Isten fordítsa tekintetét reánk, a mi népünkre, hazánkra!” 6/3

Kolta László dr.: Ezerkilencszázötvenhat a bonyhádi Petőfi Gimnáziumban 5/32

Laczkó Mihály dr.: 1956 októbere egy csángó fiú szemével 6/25

Lénárt Béla dr.: Tisza-menti forradalom, 1956 5/15

Marosi Endre dr.: Az esztergomi hadosztály 5/8

Sebestyén Kálmán: 1956 a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen 6/35

Tóth József dr.: A forradalom fővárosi emlékhelyei 5/4

Wagner János: „Velünk, vagy ellenünk?” 6/21

Zika Klára: Az 1956-os forradalom hatása a Kárpát-medencében 6/31

Aradi Gábor: Hetvenöt esztendeje halt meg Hege-düs Gyula színművész 3/15

Balassa Zoltán: Éder Gyula – egy elfelejtett festőművész feltámadása 2/19

Balázs Arth Valéria: Ötven éve hunyt el Husvéth Lajos festőművész 6/48

Beke György: Szabó T. Attila évszázadai 2/11

Csáky Károly: Háromszázhetvenöt éve született Rimay János 4/7

Dukrét Géza: Az Erdélyi Kárpát Egyesület és Bihari Osztálya 4/20

Halmágyi Pál: Galamb József világraszóló karrierje 1/18

Horváth József dr.: Marczali Henrik első iskolája 2/8

Kobzos Kiss Tamás: „Erre hallgassatok, és ti meghalljátok!” Lantos Sebestyén deák emlékezete 1/9

Kovács Gergelyné: Százhuszonöt éves a budapesti telefon 3/12

Kováts Dániel: Kazinczy Ferenc hona és honszerete 4/10

Kováts Jenő dr.: Tormay Béla élete és munkássága 3/18

Kőrösi Mária dr.: Rónai András 4/25

Kristó Nagy István: Emlékezés Kiss Lajos néprajz tudósra 2/17

Lábadai Károly: A diófa hűvöse 5/54

Marossy Endre: A nándorfehérvári diadal, 1456. 4/3

Miklós Péter: Százhetvenöt éve született Németh József címzetes püspök 3/10

Móser Zoltán: Bartók-ösök Gömörben 2/9

Németh Tibor: A honismeret évfordulónaptára, 2007. 5/116

Pataky András: „Baranya bévülről...” Száz esztendeje született Baranyai Júlia 5/52

Pávai Gyula: Az aradi Kölcsey Egyesület százhuszonöt éve 4/16

Raum Frigyes: Bence Tivadar halálának 25. évfordulójára 2/22

Sárkány Viola: Százhetvenöt éve született O'sváth Pál 1/11

Sebestyén Kálmán: Dr. Borbáth Károly kolozsvári egyetemi tanár emlékezete 4/29

Selmeczi László: Kétszázötven éve született Horváth Péter, a jászkunok első történetírója 6/45

Szabó Róbert: Egy helytörténész emlékezete. 75 éves lenne Fancsovits György 3/22

Szirtes Gábor: Baranya megyei irodalmi évfordulók 2/26

Tóth Ferenc: Szirbik Miklós a reformkori Makó népiéletéről 2/3

Vincze Zoltán: Kovács István, a numizmatikus és régész 1/14

ISKOLA ÉS HONISMERET

Csorba Csaba: A múlt honismereti kincseinek éltetése a mában 6/54

Gesztesi Enikő: A honismeret szerepe a szekszárdi Garay János Gimnázium történelem tantárgyának oktatásában 3/28

Illyés Gyula: 11ajszálgyökerek 3/24

- Kovács Lajos*: A lokális identitás és a tudománypedagógia konferenciája Orosházán 5/57
- Lajos Árpád*: Magyar népi gyermekjátékok 4/31
- Móricz Zsigmond*: A szatmári magyarság néprajzi képe 1/22
- Nagy Janka Teodóra*: A honismereti munka szinterei a főiskolai oktatásban 3/26
- Németh László*: Emelkedő nemzet 5/56
- Sütő András*: Orbán Balázs kapui 6/52
- Tóth Dezső*: Hazafias nevelés a két háború között 4/34
- Virágné Juhász Nyitó Klára*: Tanító szakos főiskolai hallgatók néprajzi tájékozottsága 1/24
- Zika Klára*: Ismerd meg a Kárpát-medencét! 6/58

HONISMERET ÉS EURÓPA

- Fabinyi Gáborné*: Az „1956-os Magyar Antikommunista Forradalom útja” az albániai Shkodrában 6/68
- Kazinczy Ferenc*: Honismereti egyesületek Svédországban 6/60
- Vecseryés János*: Honismeret Finnországban 1/62

EMLÉKEZZÜNK

- Dienes Dénes*: Könyvek fogságban – és a szabadság 2/30
- Sebestyén Kálmán*: Romániai magyar iskolázás a Ceaușescu-korszakban 2/32
- Tóth József dr.*: „Lenn a délibábos Hortobágyon...” Zárt táborok, 1950–1953 1/29

HAGYOMÁNY

- Bai József*: Gróf Apponyi Sándor emlékezete 3/71
- Bartolič, Zvonimir*: A magyar–horvát kapcsolatok történelmi előzménye 1/45
- Csáky Károly*: Gergely-nap az Ipoly-mentén 1/60
- Csáky Károly*: Szent György napja az Ipoly mentén 2/38
- Frankovics György*: A magyar és a horvát „sámánizmus” összevetése 2/42
- Halász Péter*: Az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomtól a honismeretig 5/64
- Halász Péter*: Húsvéti locsolás és a moldvai csángómagyarok 2/47
- Halász Péter*: Torockó 1/51
- Horsa Istvánné*: Hagyományörző „tuféliek” Komáromban 1/53
- István Lajos–Szócs Lajos*: Korond népi építészetéről 1/57
- K. Németh András*: Szalay Antal, Tamási első helytörténésze 3/68
- Lőkös Péter*: Egy XVII. századi erdélyi szász krónika az 1552-es egrői ostromról 1/39
- Lukács László*: Karácsonyi jászoltisztélet 6/70

- Nagyfalusi Ágnes*: A tisztálkodási szokások változása Csanádapalotán 3/86
- Szilágyi Miklós*: Tradíciók és kötődések változó világa 5/60
- Tankó Gyula*: Karácsonyi maskurázás Gyimesben 6/72
- Tolácsi József*: Hagyományok ápolása Zombán 3/84
- Töttös Gábor dr.*: A szekszárdi borvidék története 3/75
- Zika Klára*: Csicsonkázás. Sütő András emlékeztetése 6/77
- Zika Klára*: A képek lakója: Móser Zoltán 3/79

TERMÉS

- Csekő Ernő*: „Apró kis pocsolya a Sót melletti lapályon” A szekszárdi Csörgető irodalom- és művelődéstörténeti emlékei 3/44
- Dobos Gyula*: Kammerer Ernő 3/50
- Fejér László*: A magyarországi árvizek és az ellenük való védekezés történetéről 4/57
- Katona Imre*: A baranyai cigányságról 2/69
- Kordos László dr.*: Dinoszauruszok a Kárpát-medencében 1/76
- Lőkös Péter*: Johann Seivert és az erdélyi szász irodalomtörténet-írás kezdetei 5/70
- Messik Miklós dr.*: Ajtósi-Dürer Albert családfája 1/80
- Nagy László Endre*: Aranymosás a Dráván és a Murán 2/65
- Néma Sándor*: A győri vármegyeháza története 4/53
- Nyiri Péter*: Csokonai sárospataki versei 4/64
- Pintér Károly dr.*: Történetek a bükkzsérci patkóról 2/74
- Rozs András*: Batthyány Kázmér életútjának néhány állomásáról 2/62
- Silling Léda*: Piacok és piacozók a szerémségi Maradékon 5/81
- Süveges Zoltán*: A Zirci Apátság előszállási uradalomának gazdaságtörténetéhez 4/68
- Szabó Géza*: Lóvásárok régen is ma 3/55
- Száraz György*: A lóspört mint társadalomformáló és kultúrateremtő tényező Alag történetében 5/72
- Szavuly Mihály-Zsolt*: A Csíki Magánjavak 5/75
- Szécsényi András*: Az idős Apponyi Albert 3/40
- Tóth Béla Ferenc*: A mezőkereszties csata, 1596. 6/78
- Végső István*: A szegedi izraelita elemi iskola története 1/89
- Végső István*: Ceglédi izraeliták a zsidóüldözés árnyékában 6/82
- Zergi Gáborné*: Régi mádi bálók 1/83

ZSENGE TERMÉS

- Bodor Zsuzsanna*: Ismerkedés és lakodalom a gyimesfelsőlóki Komjáton 4/79
- Boldizsár Zeyk Zsuzsa*: Egy virágzó kalotaszegi település Kolozs megyében – szülőfalum Tordaszentlászló 1/100
- Fajkus Beáta*: A Hanság szeszélyei 1/95
- Gazsó Beáta*: A kislódi keresztmajor 4/73
- Kató Anica Andrea*: Gyergyókilyénfalva közbirtokosságáról 4/75
- Kirchkesmer Bernadett*: Jutaspuszta major élete 4/74
- Munk Tamás – Tanc Gábor*: Iskola a Alsórácegrespusztán 3/59
- Iff. Pintér István*: A csongrád-vásárhelyi Károlyi-uradalom 3/65

EMLÉKHELYEK

- Bedécs Gyula dr.*: I. világháborús emlékek az Isonzó völgyében és a Karszton 1/71
- Cserna Anna*: A Bezerédj család hidjai otthona 3/36
- Éri István*: Kenyérmező emlékjelei 4/38
- Gál József*: „A keresztfához megyek...” A kálváriákról beszélget Szilágyi István építész mérnökkel 2/52
- Harangozó Imre*: Megvannak a régi szentek! Napvilágra kerültek a feketegyarmati templom elvesztettnek hitt freskói 2/56
- Józsa Imre*: Egy eltűnt kastély nyomában Gyömrőn 4/50
- Klipp, Anton*: A pozsonyi koronázási domb 4/43
- Tóttós Gábor dr.*: Tolna megye irodalmi emlékei 3/31
- Udvarhelyi Nándor*: Magyar emlékek Lengyelország délkeleti részén 1/63

KILÁTÓ

- Balogh E. András – Fabinyi Tamás – Lökös Péter*: Magyar emlékek Németországban 4/86
- Messik Miklós*: Zsigmond magyar király V. Henrik vendége volt 4/85

KRÓNKA

- Andrásfalvy Bertalan*: Kallós Zoltán 85 éves 3/97
- Bajtai Mária*: Szabolcska Mihály emlékszoba Tiszakécskén 2/91
- Bartha Éva*: A Honismereti Szövetség 2005. évi közhasznú tevékenysége és mérlege 2/78
- Bándi László*: Gubicza Ferenc Honismereti Munkáért Emlékplakettje 4/98
- Bogdán Lajos*: Csongrád Megyei Levéltári Napok 1/105
- Bogdán Lajos*: Dr. Juhász Antal hetvenéves 2/85
- Bogdán Lajos*: Mirk László Honismereti Munkáért Emlékplakettje 4/101

- Csonka Mária*: Dunakeszi első írásos említésének 750 évfordulója 2/88
- Danis Ferenc*: Ipoly-napok Ipolyságon 6/101
- Dankó Katalin*: Filep Antal Balassa Iván-emlékérmé 6/91
- Dukrét Géza*: XII. Partiumi Honismereti Konferencia 6/94
- Fodor István Ferenc*: Macsi Sándor Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérme 4/96
- Forróné Virág Zsuzsa*: Sándor Móricra, az „Ördöglovasra” emlékeztek Bajnán 1/106
- Gálné Jáger Márta*: László István Honismereti Munkáért Emlékplakettje 4/100
- Halász Péter*: A hetvenöt esztendőes Tolnay Gábor köszöntése 6/88
- Halász Péter*: A XXXIV. Országos Honismereti Akadémia megnyitója 4/92
- Homoly Erzsébet*: Megemlékezések Rimaszombatban 1/107
- Homoly Erzsébet*: Szklabonyán átadták a Mikszáth Kálmán Emlékházat 3/105
- Honismereti Emléklappal kitüntetettek 4/102
- Kaczián János*: Dr. Szilágyi Mihály Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérme 4/97
- Kaczián János*: Honismereti mozgalom és egyesület Tolna megyében 3/89
- Kalló Lászlóné*: Dr. Székelyné Forintos Judit Honismereti Munkáért Emlékplakettje 4/102
- Kolta László*: A honismereti mozgalom Bonyhádon 3/93
- Kováts Dániel*: Csorba Csaba hatvanesztendősi 6/89
- Kováts Dániel*: Péter László nyolcvan éve 2/84
- Kováts Dániel*: Viga Gyula Balassa Iván-emlékérmé 6/92
- Lanczendorfer Zsuzsanna*: Dr. Timaffy László terem 4/105
- Nagy Janka Teodóra*: A hagyományok megtartó ereje 5/89
- Nagy Janka Teodóra*: Kaczián János Honismereti Munkáért Emlékplakettje 4/99
- Pusztai Gabriella*: „Határok nélkül” – hagyományörző kézművesség 1/109
- Rodics Gergely*: Moldvai csángó „múzeum” nyílt Klézsén 5/95
- Sárkány Viola*: A Bocskai-kriptá avatása és a Bocskai-díjak átadása 6/99
- Simor Ferenc dr.*: Pataki András Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérme 4/97
- Simor Ferencné*: Októberi „jeles napok” a Nagytótfalui Tájháza rendezésében 6/101
- Szakáll Lászlóné*: A dunakeszi Révész István Helytörténeti Gyűjtemény 5/90

- Székely András Bertalan: Szivárvány Kárpát-medencei egünkön 5/93
- Székely András Bertalan: Tanulmányút és konferencia a magyar Holttengerben 6/96
- Székelyné Kőrösi Ilona: Kishegyi Simon Honismereti Munkáért Emléklakettje 4/100
- Tamás Edit: A Bodrogközi Művelődési Egyesület Balassa Iván Emlékérme 1/103
- Tamás Edit: A Bodrogközről tanácskoztak Sárospatakon és Pácinban 4/102
- Vajda Mária: Dr. Bényei Miklós Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérme 4/94
- Várady Zoltán: A helytörténeti munkára való felkészítés 5/87
- Vecsernyés János: A Trianon-pályázat eredményhirdetése Tiszaszigeten 2/90
- Végh József: Csáky Károly köszöntése a rétsági könyvtárban 2/87
- Viliminé dr. Kápolnás Mária: A Bátai Fekete Golya Ház 3/102

In memoriam

- Beke György: Nagy Olga halálára 6/105
- Bogdán Lajos: Rác Sándor 2/100
- Csorba Csaba: Búcsú Szénássy Árpádtól 1/110
- Gyurác Ferenc: Dr. Kuntár Lajos 2/96
- Halász Péter: In memoriam Töltési Imre 2/93
- Kovács Dániel: In memoriam Hőgye István 3/106
- Simor Ferencné, dr. Bokody Éva:
Kerékgyártó Adrienne 6/107
- Szöke Sándor dr. (1934–2005) 3/108
- Viga Gyula: Udvari István 2/98

PÁLYÁZAT

- „És léssen csillagfordulás...” A Magyar Nemzeti Múzeum és a Honismereti Szövetség pályázati felhívása az 1956-os forradalom és szabadságharc tiszteletére és emlékére 1/43
- „És léssen csillagfordulás...” pályázat díjazottjai 4/91
- Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei 1956-os pályázati felhívás 2/37

KÖNYVESPOLC

- „Átélt történelem” (Zentai András) 3/113
- A Bihari Múzeum Évkönyve X–XI. (Dankó Imre) 5/107
- B. Kovács András: Gazda László: Codex. Csángó települések kislexikona 4/122
- Balázs Kovács Sándor: Györkönyi viseletek – Die Jerkinger Tracht 3/121
- Barsi Ernő: Békefi Antal: Munkaritmus, munkarigmus, munkadal 1/118

- Bárth János: Halmok és havasok (Dr. Fehér Zoltán) 4/115
- Bárth János: Kétvízközi népismeret (Dr. Fehér Zoltán) 4/115
- Bathó Edit: A jász viselet (Vaprezsán Krisztina) 1/116
- Békefi Antal: Munkaritmus, munkarigmus, munkadal (Barsi Ernő) 1/118
- Bencsik János dr.: Laki-Lukács László – dr. Varga Gábor: „Maradjon örök emlékezetben” 4/121
- Bogdán Lajos: Emlékét múltunk homálya ne fedje 5/110
- Botlik József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I–II. (Szöllösy Tibor) 4/107
- Budapesti helytörténeti emlékkönyv (Tóth József) 4/123
- Csiszár Miklós dr.: Márkusné Vörös Hajnalka: A barnagi kálvária – Der Kreuzweg von Barnag
- Csoma Attila: A közelmúlt honismereti kiadványai Dunakeszin 5/102
- Dankó Imre: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2005. 4/113
- Dankó Imre: A Bihari Múzeum Évkönyve X–XI. 5/107
- Deák Antal András – Amelie Lanier: Széchenyi István és Sina György közös vállalkozásai (Fejér László) 5/99
- A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2005. (Dankó Imre) 4/113
- Emlékét múltunk homálya ne fedje (Bogdán Lajos) 5/110
- Evangelikus múltunk – evangélikus jelenünk (Sándor Iláikó) 4/121
- Fábián Margit: Fazekas István: Hetediziglen 2/106
- Fábián Margit: Zsók Béla: Az andrásfalvi reformátusok két évszázada 5/109
- Fazekas István: Hetediziglen (Fábián Margit) 2/106
- Fehér József: A Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 2/103
- Fehér Zoltán dr.: Bárth János: Halmok és havasok 4/115
- Fehér Zoltán dr.: Bárth János: Kétvízközi népismeret 4/115
- Fehér Zoltán: „Ki kell, hogy sorsomat kiáltsam” (Móser Zoltán) 4/116
- Fehér Zoltán: Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken 3/116
- Fejér László: Deák Antal András – Amelie Lanier: Széchenyi István és Sina György közös vállalkozásai 5/99
- Fejér László: Gráfik Imre: Hajózás és gabonakereskedelem 4/112
- Fenyvesi István: Szentés három arca és a képiro 5/104

- Gábrriel Tibor: A magyar kézművesipar története 5/108
- Gazda László: Codex. Csángó települések kislexi-kona (B. Kovács András) 4/122
- Gergelyné Bodó Mária: Vecsernyés János: Ujszentiván története 5/109
- Göncz László: Egy peremvidék hírmondói (Szekely András Bertalan) 5/106
- Gráfi Imre: Hajózás és gabonakereskedelelem (Fejér László) 4/112
- Györkönyi viseletek – Die Jerkinger Tracht (Balázs Kovács Sándor) 3/121
- Gyuris György: Urbán Miklósné: Fekete János élete és munkássága 1/112
- Hornok Ernő: Verespatak (Udvarhelyi Nándor)
- Horváth Géza dr.: Tóth Ferenc: A dunaalmási iskolák története 4/120
- A Jogtörténeti Szemle (Dr. Marosvölgyi Ágnes) 1/114
- Juhász László: Ausztria magyar emlékei (Udvarhelyi Olivér) 4/109
- Jussunk, 1956. (Dr. Sebestyén Sándor) 5/96
- Kálnási Árpád: Debreceni civis szótár (Viga Gyula) 2/104
- Katz Margit: Honismereti munkafüzet – Tolna megye (Dr. Vizi Márta) 3/114
- Keszthely város emléktáblái és köztéri alkotásai (László József) 6/110
- Király Lajos: A Somogy-zalai nyelvatlasz (Kiss Jenő) 4/117
- Kiss Jenő: Király Lajos: A Somogy-zalai nyelvatlasz 4/117
- Kovács Sándor: Érd iskolatörténete. A nevelés formái és színterei (Dr. Kubassek János) 1/113
- Kovács Dániel: Tóth Ferenc: József Attila makói éveit 5/98
- A közelmúlt honismereti kiadványai Dunakeszin (Csoma Attila) 5/102
- Kriston Vizi József: Homo Ludens Hungaricus (Szontagh Pál) 1/119
- Kubassek János dr.: Kovács Sándor: Érd iskolatörténete. A nevelés formái és színterei 1/113
- Laki-Lukács László – dr. Varga Gábor: „Maradjon örök emlékezetben” (Dr. Bencsik János) 4/121
- László József: Keszthely város emléktáblái és köztéri alkotásai 6/110
- Majdán Béla: A balassagyarmati zsidó közösség emlékezete (Róbert Péter) 1/117
- A magyar kézművesipar története (Gábrriel Tibor) 5/108
- Márkusné Vörös Hajnalka: A barnagi kálvária – Der Kreuzweg von Barnag (Dr. Csiszár Miklós) 6/113
- Marosvidék (Zika Klára) 2/105
- Marosvölgyi Ágnes dr.: A Jogtörténeti Szemle 1/114
- Mezey László Miklós: Nagy István: „Fiatalszívek forradalma” 5/97
- Miklós Péter: Péter László: József Attila Szegeden 2/102
- Móser Zoltán: Fehér Zoltán: „Ki kell, hogy sorsomat kiáltsam” 4/116
- Nagy István: „Fiatalszívek forradalma” (Mezey László Miklós) 5/97
- A nemzetiségi néprajzi tanulmánykötetek jubileuma (Szekely András Bertalan) 3/111
- Péter László: József Attila Szegeden (Miklós Péter) 2/102
- Róbert Péter: Majdán Béla: A balassagyarmati zsidó közösség emlékezete 1/117
- Sallai József dr.: Száműzöttek a Hortobágyon 6/109
- Sándor Ildikó: Evangélikus múltunk – evangélikus jelenünk 4/121
- Sebestyén Sándor dr.: Jussunk, 1956. 5/96
- A Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle (Fehér József) 2/103
- Száműzöttek a Hortobágyon (Dr. Sallai József) 6/109
- Szekely András Bertalan: A nemzetiségi néprajzi tanulmánykötetek jubileuma 3/111
- Szekely András Bertalan: Göncz László: Egy peremvidék hírmondói 5/106
- Szekszárd a XX. század első évtizedében (Dr. Tolnai Gábor) 3/110
- Szentes három arca és a képiró (Fenyvesi István) 5/104
- Szöllősy Tibor: Botlik József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I–II. 4/107
- Tolnai Gábor dr.: Szekszárd a XX. század első évtizedében 3/110
- Tóth Ferenc: A dunaalmási iskolák története (Dr. Horváth Géza) 4/120
- Tóth Ferenc: József Attila makói éveit (Kovács Dániel) 5/98
- Tóth József: Budapesti helytörténeti emlékkönyv 4/123
- Udvarhelyi Nándor: Hornok Ernő: Verespatak 6/111
- Udvarhelyi Olivér: Juhász László: Ausztria magyar emlékei 4/109
- Urbán Miklósné: Fekete János élete és munkássága (Gyuris György) 1/112
- Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken (Fehér Zoltán) 3/116
- Vapreznán Krisztina: Bathó Edit: A jáász viselet 1/116
- Vecsernyés János: Ujszentiván története (Gergelyné Bodó Mária) 5/109
- Viga Gyula: Kálnási Árpád: Debreceni civis szótár 2/104

Vizi Márta dr.: Katz Margit: Honismereti munkafüzet – Tolna megye 3/114

Zentai András: „Átélt történelem” 3/113

Zika Klára: Marosvidék 2/105

Zsók Béla: Az andrásfalvi reformátusok két évszázada (Fábián Margit) 5/109

HIREK

Forradalmak – győzelmek és leveretések 1/120

Hála József: A Honismeret szerkesztőbizottsági ülése Dunakeszin 6/59

Lelkeszi adattár a világhálón 4/84

Székely András Bertalan: A Honismeret szerkesztőbizottságának kihelyezett ülése Isaszegen 5/86

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 2/108

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 3/122

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 4/124

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 5/111

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 6/114

HELYREIGAZÍTÁS

A Honismereti Munkáért Emlékplakettel kitüntetett dr. Székelyné Forintos Judit méltatásának sajnos nem a teljes szövege jelent meg lapunk 2006. 4. számában. A helyes szöveg közlésekor elnézést kérünk a kitüntetettől és az olvasóktól. (Szerkesztő)

Dr. Székelyné Forintos Judit tanulmányai befejezését követően kezdett el dolgozni a miskolci II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtárban. 1993-tól, a Helyismereti Gyűjtemény vezetőjeként segíti megyénkben a helytörténeti kutatást az érdeklődők és a hivatásos kutatók számára egyaránt. Tevékenységével – elsősorban a gondosan gyarapított és szakszerűen feltárt gyűjteménnyel – jelentős szerepet vállalt abban, hogy a miskolci megyei könyvtár a helytörténeti kutatás fontos és országosan is elismert helyszínévé váljon.

Dr. Székelyné Forintos Judit kiemelkedő szerepet játszik megyénk honismereti mozgalmának életében. A mindennapi könyvtári munka mellett kiállítások rendezésével is hozzájárul megyénk értékeinek bemutatásához. Más közgyűjteményekkel (levéltárral, múzeummal) példásan együttműködik. Az ő rendezésében valósultak meg Herman Ottó, Kossuth Lajos, II. Rákóczi Ferenc életét és munkásságát szemléltető kiállítások.

Számottevő értékmentő munkát végez a könyvrestaurálás megszervezésével és irányításával, ennek köszönhetően a régi, XVIII. és XIX. században megjelent kötetek új életre keltek a megyei könyvtárban. A nemes munka anyagi háttérének biztosításában is aktív részt vesz. Sikeres pályázatai nagymértékben segítették Borsod-Abaúj-Zemplén megye honismereti mozgalmának anyagi bázisát.

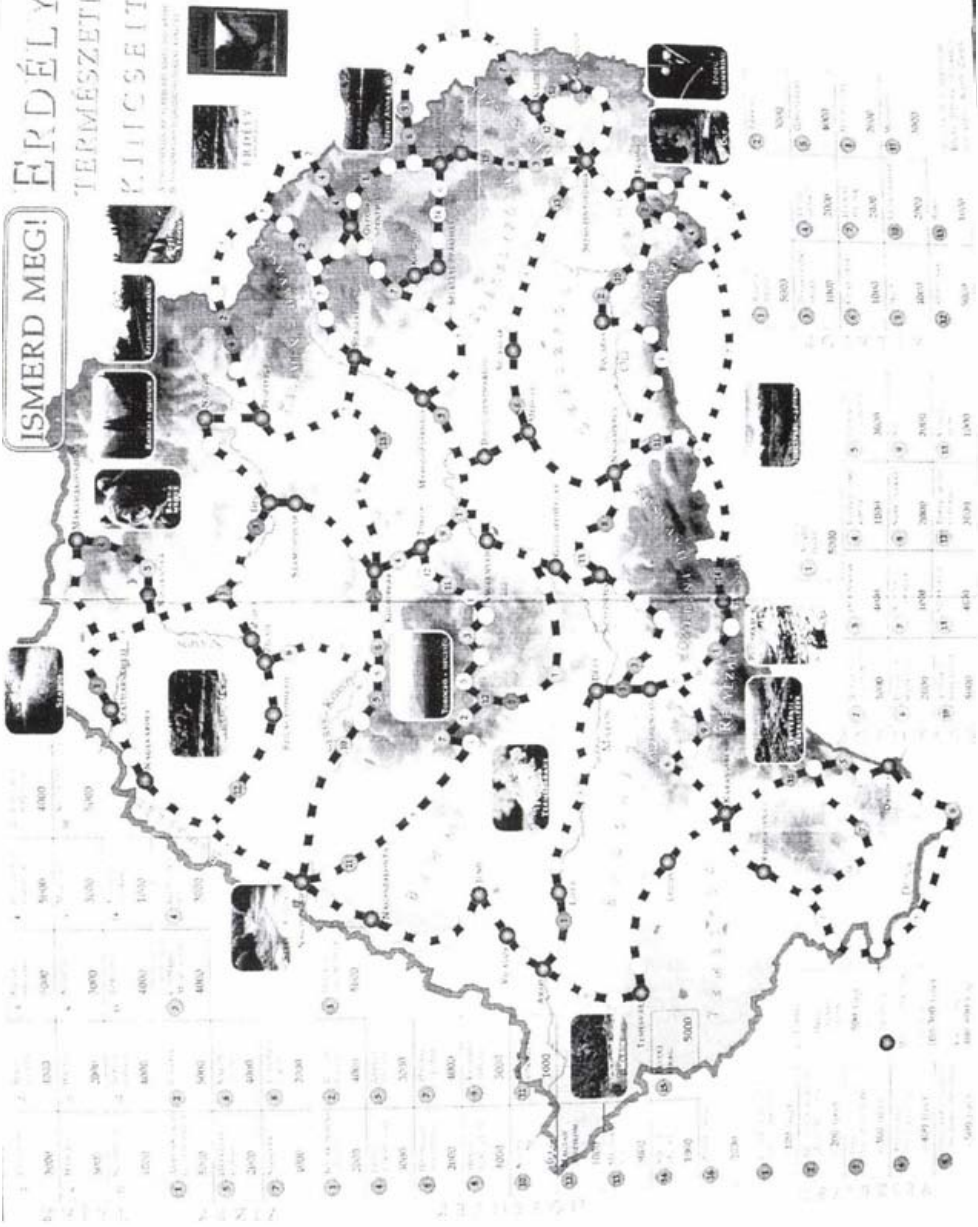
Példamutató az az együttműködés országosan és országunk határain túl is, aminek során vezetésével – lépést tartva napjaink technikai kihívásával – számítógépes adatbázist alakítottak ki a megyére vonatkozó helyismereti információkról. A kassai könyvtáros kollégákkal együttműködve hozták létre a folyamatosan bővülő Borsodi Digitális Könyvtárat.

Dr. Székelyné Forintos Judit a Szülőföldünk című megyei honismereti periodikában rendszeresen közli a megyei vonatkozású honismereti írások (könyvek, cikkek) irodalomjegyzékét. Publikációival állandóan jelen van, több színvonalas bibliográfia és repertórium összeállításában is részt vett. Hosszú évek óta kimagasló munkát végez elnökségi tagként a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Egyesületben és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezetében is.

Aktív és értékkeremtő tevékenysége a helytörténeti kutatás sikerének egyik záloga megyénkben. Kitüntetése méltó elismerése annak az igényes, sokirányú honismereti munkának, amit dr. Székelyné Forintos Judit eddig végzett, s bízunk benne, hogy ezután is végezni fog.

ERDÉLY TERMÉSZETI KINCSEIT

A TERMÉSZETI KINCSEK LEÍRÁSÁVAL ÉS A KÉPEKELLENESZÁMOLÓVAL

Tózsza István honismereti társasjátékának képe
(Zika Klára írását lásd az 58. oldalon)

*Mennyből az angyal menj sietve
Az üszkös, fagyos Budapestre.
Oda, ahol az orosz tankok
Között hallgatnak a harangok.
Ahol nem csillog a karácsony,
Nincsen aranydió a fán,
Nincs más, csak fagy, didergés, éhség.
Mondd el nekik, úgy, hogy megértsék.*

.....

*Mert más lóg a fán, nem cukorkák:
Népek Krisztusa, Magyarország.*

(Márai Sándor, 1956)

